ฝันจริง ของ ฉันเจ้า

923.5593
ส18ฝ

เสือ ศรากัยวานิช

ราคาพิเศษ
ไม่รับคืน

ราคาพิเศษ
ไม่รับคืน

หอสมุดแห่งชาติ
20 ต.ค. 2531
กรมศิลปากร

ฝันจริงของข้าพเจ้า

โดย

เลื่อน ศราภัยวานิช
(นาวาเอก พระยาศราภัยพิพัฒ ร.น.)

ศราภัยวานิช, พระยา (เลื่อน ศราภัยวานิช)

หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก
จันทบุรี

เลขห้อง ศป.

เลขหมู่ 923.5593
ศ 8M ป

เลขทะเบียน ๒๓๑๐๐๒๕๕๓๖๐๒

คำนำ
พิมพ์ครั้งที่ ๒

ด้วย นายศรพงศ์ ศราภัยวานิช ได้มาขออนุญาต พิมพ์หนังสือ "ฝันจริงของข้าพเจ้า" ออกจำหน่าย โดยแจ้งว่ามีผู้สนใจที่ปรารถนาจะอ่านกันอยู่มาก ที่จริงหนังสือนี้ได้เริ่มเรียงขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๖ นับถึงเวลานี้เป็นเวลา ๑๕ ปีแล้ว เหตุการณ์ของโลกและประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงไปมาก โดยฉะเพาะอย่างยิ่งญี่ปุ่นที่ได้เคยเป็นชาติมหาอำนาจ เพียบพูนด้วยแสนยานุภาพ ต้องปราชัยพ่ายแพ้แก่สัมพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่๒ แต่เนื้อเรื่องในหนังสือเล่มนี้ เป็นเรื่องเล่าถึงการเดินทางและทิวทัศน์ลักษณภาพของประเทศจีนและญี่ปุ่น ซึ่งตามธรรมดาหนังสือชนิดนี้ ย่อมนำความรู้รอบตัวมาให้แก่ผู้อ่านอยู่เสมอไม่จืดจาง และจักได้ใช้วิจารณญาณเปรียบเทียบกาละก่อนนี้กับปัจจุบันสมัยแตกต่างกันประการใดด้วย.

ข้าพเจ้ามีความเสียใจที่จะกล่าวว่า ประเทศและประชาชาติญี่ปุ่น ซึ่งข้าพเจ้าได้ชมเชยไว้ในหนังสือเล่มนี้ ได้สำแดงเดชานุภาพที่พลาดผิดในสงครามโลกครั้งที่ ๒ ทั้งนโยบายของชาติและนิสัยบุคคลด้วยความเห่อเหิมในการมีชัยชั่วแล่น อันเป็นเหตุทำให้ประเทศที่สวยงามและคนที่น่ารักของเขาถึงแก่ความวอดวินาศสิ้นสมถ้าไม่ได้ฝ่ายชะนะมีใจเย็นธรรมค้ำจุนไว้ เขาทำแต่สงครามและไม่ได้ก่อการทารุณกรรมโหดร้ายแก่ประชาชนพลเมืองในดินแดนที่เข้าไปยึดไว้ได้แล้ว การแพ้สงครามของเขาในคราวนี้ จะทำให้ชาวเอเชียรันทดสลดใจสงสารมิใช่น้อย เพราะผู้ที่รู้ความจริงของโลกจะปฏิเสธไม่ได้ว่า ที่ประชาชาติเอเชียได้หลุดจากแอกพวกจักรพรรดินิยมไปข้างแล้ว และกำลังดิ้นรนต่อสู้เพื่อความเอกราชอยู่ทุกวันนี้ ก็เพราะญี่ปุ่นได้ก่อสงครามขึ้น มิฉนั้นแล้วชาวเอเชียจะต้องอยู่ภายใต้แอกชนชาติผิวขาวอีกชั่วกาลนาน.

ข้อเสียดายของข้าพเจ้าอีกอย่างหนึ่งก็คือ ยังลอกภาพที่เคยมีอยู่ในหนังสือเล่มนี้ได้ตกหล่นสูญหายไป ไม่สามารถจะหามาพิมพ์ประกอบเช่นฉบับแรกได้ แต่ขอรับ

รองว่าอรรถรสเนื้อถ้อยกระทงความ มิได้เปลี่ยนแปลงแก้ไข
หวังว่าท่านสาธุชน คงจะได้รับประโยชน์จากการอ่านหนังสือนี้ตามสมควรแก่อัทธยาศรัย และขอความสุขสวัสดิ์จงมีแด่ท่านผู้อ่านตามคตินิยมนั้นด้วยเทอญ.

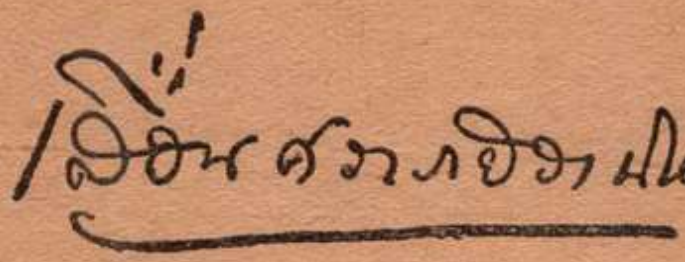

(นาวาเอก พระยาศราภัยพิพัฒ)

๒๑ ถนนร่วมฤดี
วันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๑

อารัมภบท

ในขณะที่การเงินของรัฐบาลอัตคัดฝืดเคือง ในปี พ.ศ. ๒๔๗๔ จนเป็นเหตุให้ต้องตัดงบประมาณตามกระทรวงทะบวงการอย่างหนักถึง ๒ คราวใกล้ ๆ กัน และคัดคนออกโดยยุบเลิกตัดทอนตำแหน่งต่าง ๆ ข้าพเจ้าได้ปรารภกับเพื่อนฝูง และผู้ที่เคารพรักใคร่หลายคน ว่าข้าพเจ้าปรารถนาจะลาออกเสียจากราชการ เพื่อเจตนาดีต่อแผ่นดินให้ลดรายจ่ายลง และเพื่อได้เปิดโอกาสให้ผู้น้อยที่มีความสามารถยิ่งกว่าได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นมาด้วย ทั้งนี้ข้าพเจ้ามีความประสงค์ที่จะออกมาประกอบงานอิสระซึ่งข้าพเจ้าเอาใจใส่และฝักใฝ่มาแต่หนุ่ม ๆ ให้เต็มรัก พอดีนายหลุย คิรีวัต ก็มาอายัดตัวข้าพเจ้าไว้ว่า ถ้าได้ออกเมื่อใดขอให้มาช่วยกันทำงาน แต่มีเพื่อนฝูงหลายคนทักท้วงว่า ข้าพเจ้าไม่ควรดิ้นรนติดตนไปก่อนไข้ ทั้งเจ้านายผู้บังคับบัญชาชั้นสูงก็ยังพอพระทัยที่จะทรงใช้สรอยข้าพเจ้าอยู่ ถ้าขืนลาออก อาจจะมีความเข้าใจผิดเกิดขึ้น เย็น

การเล่นเนื้อเล่นตัวอวดดี และข้าพเจ้าอาจตกอยู่ในฐานเย็นคนเนรคุณ นอกจากนี้ข้าพเจ้ายังได้เขียนหนังสือปรารภความในใจอันนี้ไปยัง พลเรือโท พระยาราชวังสัน (ศรี กมลนาวิน) ซึ่งเวลานั้นกำลังไปราชการอยู่ที่ประเทศยุโรป ท่านได้กรุณาตอบเยินยอมาว่า ข้าพเจ้ายังเย็นประโยชน์แก่ราชการอยู่ ยังไม่ควรออก ท่านไม่สู้เห็นดีด้วยนักในการที่รัฐบาลคัดคนออกกันโครมๆ จะเย็นผลร้ายในเวลาภายหลัง แต่ถ้าจำเย็นจะต้องเอาออกกัน ก็ควรเดินวิธี "Keep the best and sack the rest" (เก็บคนดีที่สุดไว้ เหลือนั้นระบายไปเสีย) ที่ท่านพยากรณ์ว่า จะเย็นผลร้ายนั้น เย็นความจริงอยู่ข้อหนึ่ง ที่รัฐบาลคณะราษฎร์เปลี่ยนแปลง การปกครองได้ยกเย็นข้อตำหนิรัฐบาลราชาธิปไตย ในการที่เอาคนออกมากมายนั้นด้วย.

ครั้นมาถึง วาระ วันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ซึ่งเย็น วันมีการยึดอำนาจ เปลี่ยน แปลง ลักษณะ ปกครอง ภายหลังสัก ๓ วันมีผู้มากระซิบข้าพเจ้าว่า ข้าพเจ้ากำลังถูกกาชื่อต้องปลดจากราชการฐานเย็น "พวกเจ้า" เขาแนะนำว่าถ้าข้าพเจ้ารักจะรับราชการต่อไป ก็ควรรีบหาทางเสีย

แต่เดี๋ยวนี้ ข้าพเจ้าได้ตอบว่า ข้าพเจ้ารู้สึกภูมิใจที่จะต้องออกจากราชการฐานเป็น "พวกเจ้า" เพราะข้าพเจ้านึกไม่ออกว่าข้าราชการรุ่นราวคราวเดียวกันกับข้าพเจ้า หรือเรียกได้ว่า ข้าราชการทั่วไปในขณะนั้น ใครเลยที่ไม่ได้อยู่ในความอุปการะของเจ้านายในพระบรมราชจักรีวงศ์ ข้าพเจ้าเป็นคนหนึ่งละ และเมื่อเจ้านายกำลังตกอับขุญ-วาสนาเช่นนี้ ข้าพเจ้าต้องพลอยอับเฉาถูกผลักตกเหวตามไปด้วย ก็เป็นการถูกต้องด้วยทำนองคลองธรรมแล้ว เพราะการยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงลักษณะปกครองเช่นนี้ เป็นการตัดต้นโค่นราก ผู้ที่ถูกเข้าใจว่าอยู่ในร่มโพธิ์ร่มไทรก็จำต้องถอนทิ้งเสียให้สิ้นเชิง แม้ต่างประเทศก็ดำเนินทำนองเดียวกันเช่นนี้ เป็นธรรมดาสามัญของการพลิกแผ่นดิน ข้าพเจ้าจะไม่วิ่งเต้นไปหาท่านผู้ใด พอถึงวันที่ ๘ กรกฎาคม กระทรวงกลาโหม ก็ได้มีคำสั่งให้ปลดข้าพเจ้ารับพระราช-ทานบำนาญตั้งแต่วันที่ ๑ สิงหาคม ข้าพเจ้ายังขอบคุณรัฐบาลที่กรุณาให้สิทธิแก่ข้าพเจ้าตามพระราชบัญญัติข้าพเจ้ามีเวลารู้ตัวเพียง ๒๒ วัน แทน ๙๐ วัน ตามระเบียบทหาร ซึ่งย่อมเป็นโอกาสให้ตระเตรียมตัวเพื่อแสวงหา

อาชีพใหม่ แต่เห็นว่าเป็นการฉุกละหุกเด็ดขาด แม้จะร้องเรียนขึ้นไปก็หาประโยชน์มิได้ น้ำน้อยย่อมแพ้ไฟที่กำลังลุกโชติช่วง ข้าพเจ้าจึงใช้เวลาว่างนี้ลงไปยืนนั่งเพื่อเหตุไร? และมีผลแก่ข้าพเจ้าอย่างไรบ้างในการต่อมา ขอให้ท่านคอยอ่านในตอนที่ข้าพเจ้ากล่าวถึงได้มีโอกาสไปสักการะเคารพปูชนียสถานของท่าน พลเอก ไวส์เคาว์โนกี ที่กรุงโตเกียว.

เมื่อปรากฏในข่าววิทยุกระจายเสียงและหนังสือพิมพ์แล้วว่า ข้าพเจ้าอยู่ในจำพวกถูกปลด ได้มีผู้มาเยี่ยมเยียนแสดงความเสียใจกับข้าพเจ้า และที่เขียนจดหมายมาก็มีอันเป็นประเพณีความรู้สึกของคนไทย ดูเหมือนว่า คนออกจากราชการเป็นคนค่อนข้างไม่สู้ดี และริม ๆ จะตกทุกข์ได้ยาก มีความสงสารเวทนาซึ่งกันและกันตามลักษณะฐานญาติมิตร ข้าพเจ้ารู้สึกขอบคุณท่านเหล่านั้นเป็นอันมาก แต่ดูเหมือนจะทราบกันดีว่า ข้าพเจ้าต้องออกเพราะเหตุไร แต่มีสหายประหลาด ๒ คนมาแสดงความยินดีกับข้าพเจ้า และยอกว่าเป็นโอกาสของข้าพเจ้าที่จะได้มาทำคุณประโยชน์ ให้แก่เพื่อนร่วมชาติตามกำลังและสติ

ปัญญาอันน้อยโดยเปิดเผย ทั้งชวนข้าพเจ้าไปทำงานพร้อมกันด้วย ข้าพเจ้ายอกว่าได้รับปากกับ นายหลุย คิริวัต ไว้แล้ว จึงตกลงใจว่า ข้าพเจ้าจะไปลงมือทำงานกับบริษัทสยามฟริเปรสส์ตั้งแต่วันที่ ๑ สิงหาคม อนิจจา! พอข้าพเจ้ามาร่วมเวทีกับเขาได้เพียง ๓ วันเท่านั้น หนังสือพิมพ์กรุงเทพฯ เดลิเมล์ถูกรัฐบาลลงโทษปิด ๑๐ วัน (ปิดจริง ๓ วัน) เพราะบทนำของ 333 เล่นเอาข้าพเจ้าพลอยรำคาญไปด้วย แต่แม้กระนั้นข้าพเจ้าก็ได้ตรากตรำคร่ำเคร่งมากับบริษัท สยามฟริเปรสส์ มาถึงเวลา ๙ เดือนเศษ ซึ่งเป็นภาระที่ข้าพเจ้ามีส่วนหนักใจ มากยิ่งกว่ารับราชการ เพราะมรสุมกำลังแรงกล้า เรือเราจะคว่ำเมื่อไรก็ไม่ทราบ ครั้นมรสุมเบาบางลง พอดีเครื่องจักรข้าพเจ้าต้องการซ่อมและปรับปรุงในกิจการบางอย่างให้ดีขึ้น จึงได้ขอพักผ่อนออกไปประเทศจีนและญี่ปุ่น เพราะข้าพเจ้าถือว่าการเที่ยวเป็นการพักผ่อนสมอง และได้ศึกษาเหตุการณ์ด้วยความบรรเทองใจ แม้เราจะหาข้าวใส่เรือจ้างไปรับประทานตามแม่น้ำลำคลอง หรือนั่งรถไปตากอากาศที่ทุ่งนาบางกะปิดังนี้ ก็ชื่อว่าเราได้พักสมอง และรับการศึกษาบางอย่าง

โดยธรรมชาติ ถ้ายิ่งได้สดับตรับฟังเหตุการณ์ของภูมิ-
ประเทศเหล่านั้นมาก่อนแล้วด้วย จะทำให้ได้รับความรู้
กว้างขวางยิ่งขึ้น สมเด็จพระราชปิตุลาธรมพงษาภิมุข
เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ได้ทรงนิพนธ์
หนังสือไว้เล่มหนึ่งมีความว่า การเที่ยวเกิดคุณประโยชน์
แก่ร่างกายมาก เพราะได้รับความพักผ่อน โดยไม่ต้อง
วิตกอนาทรกังวลถึงการงาน เท่ากับได้ชำระสะสางสมอง
ที่ได้ตรากตรำมานั้นให้ใสสะอาดยิ่งขึ้น เช่นเดียวกับ
เครื่องจักร์เรือกลไฟ หรือเครื่องยนตร์เมื่อใช้ไปโดย
เวลาอันสมควรแล้ว เครื่องบางส่วนมักหลวมและชำรุด
ต้องล้างหม้อและปรับปรุงเครื่องให้เรียบร้อย เพื่อให้มี
อายุอยู่ยงคนทนต่อไปอีก มนุษย์ก็เช่นเดียวกัน เหอเบอร์ต
เอน แคสสัน ปรัชญาจารย์ในทางสมรรถภาพได้กล่าวว่า
เครื่องกลจักรวิเศษชะนิดใดในโลกนี้ ที่มนุษย์คิดประดิษฐ์
ขึ้นได้ จะเป็นวิทยุหรือโทรภาพก็ตาม ก็ไม่แปลกพิสดาร
ไปกว่าร่างกายของมนุษย์ เครื่องกลไกประกอบขึ้นด้วย
เหล็กเหนียวอย่างดีแท้ๆ ก็ยังไม่เคยปรากฏว่า มีอายุถึง
๕๐ ปี โดยไม่ชำรุดสลาย ย่อมต้องเปลี่ยนเครื่องอาหลัย

เย็นชื้นเย็นอันอยู่เสมอ หรือเสียใช้การไม่ได้ทีเดียว แต่ร่างกายของมนุษย์นี้ ซึ่งเกิดด้วยธาตุดินน้ำลมไฟแท้ ๆ ถึงจะเย็นของเสื่อมไปโดยธรรมชาติ ก็ยังมีอายุอยู่ได้เย็นสถานประมาณ ๖๐ — ๗๐ ปี นอกจากนี้ยังเก็บความรู้ต่าง ๆ ไว้ในสมองอีกด้วย เหตุไฉนเล่าเราจึงไม่ระวังและห่วงเครื่องจักร์ของตัวเราเอง ยิ่งกว่าห่วงทรัพย์สมบัติศฤงฆารอันเย็นของนอกกายแท้ ๆ พระยาคำรงแพทยาคุณ (ชื่น พุทธิแพทย์) ได้แสดงปาฐกถาถึงเรื่องโรคจิตต์ ท่านได้กล่าวเย็น ความเดียวกัน คล้ายกับ สมเด็จ พระราชบิดาและแคสสันที่ข้าพเจ้าบรรยาย มีความสำคัญตอนหนึ่งที่ท่านเตือนว่า พอรู้สึกจะไม่สบาย ให้รีบพักเสีย การพักนั้นยังมีราคาถูกกว่าการรักษาเมื่อเจ็บจริง เพราะการป่วยไม่ใช่แต่เสียเงินค่ารักษาเท่านั้น ทำให้ร่างกายทรุดโทรมเร็วเกินควรด้วย สำคัญยิ่งนัก ข้อพิสูจน์ที่ข้าพเจ้าจะสนับสนุนคำตักเตือนของเจ้าคุณคำรงฯ ก็คือ บางคนอายุน้อยดูร่างกายร่วงโรยแก่เกินอายุ แต่บางคนอายุมากแล้วร่างกายยังกระชุ่มกระชวยอยู่ ทั้งนี้เพราะมีความคิดในการบริหารร่างกายต่างกัน ข้าพเจ้าจึงถือว่า การเที่ยวเย็นยา

อายุวัฒนะ แต่ไม่ใช่เที่ยวชะนิดต้องฉีดยาซัลวาซาน ซึ่ง การเที่ยวชะนิดนั้นเป็นยาทอนอายุ นอกจากนี้การเที่ยวได้ รับความรู้รอบตัวกว้างขวางยิ่งขึ้น เช่นนักเรียนมีธรรม-นิยมในสมัยปัจจุบันว่า ต้องพยายามให้ได้รับการศึกษา นอกสถานที่บ่อย ๆ มีการเดินทางไกล และพาชมภูมิ-ประเทศ ผลที่ได้รับนั้น ข้าพเจ้าจะขอยกตัวอย่างให้ฟัง เสียก่อนสักเรื่องหนึ่ง ถ้าเราเป็นข้าราชการมีหน้าที่ในทาง ปกครองหรือหาเงินให้รัฐบาล บังเอิญได้ออกไปเที่ยว ก็ จะได้รับความรู้เป็นทางแนวความคิดอย่างหนึ่งว่า ที่ซัวเถา นางบำเรอจีน (ไม่ใช่หญิงนครโสเภณี) ต้องเสียค่าใบ อนุญาตต่อรัฐบาล และมีเครื่องหมายเป็นดอกไม้ทำด้วย ผ้าประดับไว้ที่หน้าอกเสื้อด้วย ทั้งนี้เพื่อรัฐบาลจักได้มี สถิติทราบว่า นางบำเรอในเมืองนั้นมีจำนวนกี่มากน้อย ได้เงินเข้าหลวงด้วย และข้อสำคัญแสดงให้มหาชนทราบ ความแตกต่าง ระหว่าง นางบำเรอ กับสุภาพสตรีให้เห็นได้ ถนัดชัดแจ้ง ดังนี้เป็นตัวอย่าง.

ที่ข้าพเจ้าเลือกการเที่ยวใน ทางประเทศจีนและ ญี่ปุ่น ครานี้ มีเหตุผลด้วยสองประการ คือ:—

๑) จีนเป็นประเทศสำคัญที่เรามีการติดต่ออยู่มาก ทั้งญี่ปุ่นก็เป็นประเทศที่เจริญรุ่งเรืองที่สุดในฝ่ายบูรพาทิศ น่าจะได้เห็นและศึกษาการบางอย่าง เพราะพวกเราดูเหมือนชอบฟังข่าวทางยุโรป และอเมริกากว่าประเทศเพื่อนบ้านที่เป็นบ่อน้ำบ่อข้าวของเราด้วย ที่ข้าพเจ้าว่าดังนี้ก็เพราะเราขายข้าวให้จีนถึง ๔๐ เปอร์เซ็นต์ ถ้ารวมทั้งสิงคโปร์ที่มีจีนส่วนมากอยู่ด้วยอีก ๓๕ เปอร์เซ็นต์แล้ว ข้าวของเราส่งไปประเทศอื่นๆเพียง ๒๕ เปอร์เซ็นต์เท่านั้น.

๒) สหายที่ร่วมเดินทางกับข้าพเจ้านั้น คือ เอก วิสกุล เลขานุการสมาคมพาณิชย์จีน ซึ่งมีการติดต่อกับพ่อค้าจีนต่างด้าวอยู่มาก ทำให้การค้นคว้าหาความรู้ในการพาณิชย์สะดวกง่ายดายยิ่งขึ้น.

แหละด้วยเหตุ ๒ ประการนี้ด้วยเหมือนกัน จึงทำให้ข้าพเจ้าได้เขียนเรื่องนี้ขึ้น.

อันการเรียบเรียง "ฝันจริงของข้าพเจ้า" นี้ ข้าพเจ้าเขียนเป็นเชิงโวหารอ่านเล่น ส่วนความสัตย์จริงคงมีอยู่โดยบริบูรณ์เสมอ ซึ่งข้าพเจ้าได้ยินกับหูรู้กับตา อันความสัมพันธ์กับการพาณิชย์, ศึกษา และการเมือง รวมทั้ง

เรื่องส่วนตัวของข้าพเจ้าด้วย เพราะเกี่ยวกับการแสดงถึงนิสัยใจคอระวางคนไทยกับญี่ปุ่นในเรื่องความกตัญญูรู้คุณบุพพการีแห่งชาติมิได้ทอดทิ้งลืมกันง่าย ๆ อันเป็นข้อสำคัญที่ทำให้ชาติญี่ปุ่นเจริญเร็วถึงขนาด ที่ข้าพเจ้านำเรื่องส่วนตัวเข้ามาปะปนด้วย ก็เพื่อมีความประสงค์ให้ "ฝันจริงของข้าพเจ้า" มีเรื่องครบบริบูรณ์เท่าที่สุดที่ข้าพเจ้าได้ลืมตาฝันมาแล้ว แม้เนื้อถ้อยกะทงความไม่ต้องใจท่านผู้อ่านบางวรรคบางตอน ขอได้โปรดอ่านข้ามไปเสีย หรือถ้ามีข้อความที่ไม่พอใจท่านประการใดบ้าง ก็ขอได้โปรดให้อภัย เพราะการเขียนหนังสือให้ถูกใจท่านผู้อ่านทุกคนโดยไม่ถูกตำหนิเลยนั้น เป็นอันพ้นวิสัยของข้าพเจ้า ขอให้ถือแต่อย่างเดียวว่า ข้าพเจ้าพยายามจะถอดความรู้ความเห็นและเหตุการณ์ที่ข้าพเจ้าได้ประสพมากับตัว นำมาให้ท่านอ่าน เพื่อเป็นความรู้รอบตัวเท่ากับหนังสืออ่านเล่นธรรมดาเท่านั้น บัดนี้ข้าพเจ้าจะได้เริ่มเล่าถึงการเดินทางต่อไป.

การเดินทาง

เราได้ทราบว่าการเดินทางของเราในวันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๖ จะต้องไปร่วมกับพระยามไหสวรรย์ (กวย สมบัศิริ) นายตันบุญเทียม และพระยาวิเศษ-ศุภวัตร (เทศ กาญจนศัพท์) คงมีคนไปส่งท่านเหล่านั้นมากมาย เพราะได้ทราบว่ามีคนคับคั่งไปที่ท่าเรือวัดยาน-นาวาตั้งแต่เวลา ๑๓.๐๐ ข้าพเจ้ากับเอกจึงตกลงกันว่าจะไปลงเรือใกล้เวลาออกจริง ๆ ราวเวลา ๑๖.๐๐ เราไปถึงท่า กำลังเซาเซิญคนที่มาส่งขึ้นจากเรือ และเตรียมออก ผู้ที่มีแก่ใจมาส่งเรา คาดว่าเรามาไม่ทันและพลาดเรือ ที่จริงเราไม่หลบใคร แต่อยากแอบไปเงียบ ๆ เราออกจะทรมานท่านที่มาส่งเราต้องคอยแกร่วอยู่นาน คงบ่นในใจบ้างเป็นแน่ แต่ก็คงได้รับน้ำใจขอบคุณจากเราอย่างสุดซึ้ง เรือออกจากท่าเวลา ๑๖.๐๐ ตรง เพื่อนเดินทางของเรามีกิจธุระต่างกัน พระยามไหสวรรย์ไปส่งบุตรไปฟิลลิปปินส์, นายตันบุญเทียมไปดูการค้าขาย และพระยาวิเศษศุภวัตรไปพักผ่อนและดูการศึกษา เรา ๒ คนมีความ

หมายอย่างหนึ่ง ที่จะพักสมอง และหาความรู้นอก ประเทศ กับกิจการอย่างอื่นที่เราสามารถจะทำได้ นอกจากบุคคลที่ได้ระบุนามมาแล้ว มีคนโดยสารชั้นดาษฟ้าไปซัวเถา ๑๕๐ คน รวมทั้งคนเนรเทศอีก ๒๐ คนด้วย.

ว่าถึงลักษณะของเรือแล้ว ข้าพเจ้าได้เคยเห็นสภาพมาพอสมควร เช่นว่าเมื่อย่อมเยาว์เคยเล่นเรือโอ่, เรือโยตพาย, เรือกรรเชียง, เรือสำปั้น, แอบซนแจวเรือข้างรับคนโดยสาร, เรือใบต่างๆ และเรือเก๋ง มาเมื่อรับราชการเคยลงเรือช่วยรบ และเรือรบทุกชะนิด ตลอดจนเรือยามฝั่ง และเรือพระที่นั่งมหาจักรี นอกจากนี้ก็เคยโดยสารเรือเมล์ใหญ่ๆ ขนาดหมื่นตัน แต่ส่วนเรือเมล์เมืองจีนนี้เป็นครั้งแรกในชีวิต ข้าพเจ้าจึงมีความเอาใจใส่ที่จะสดับตรับฟังเหตุการณ์ให้ถ้วน เรือเฮลลาสเป็นเรือชาตินอร์วิเย็น บริษัทตันวังหลีเป็นเอเย่นต์สำหรับกรุงเทพฯ ขนาด ๒๐๐๐ ตัน เดินระวางกรุงเทพฯ ซัวเถา—ฮ่องกง และกลับในทางเดียวกัน ที่จริงการไปจากกรุงเทพฯ จะต้องถึงฮ่องกงก่อน แต่เพราะมีคนโดยสารไปเมืองซัวเถา เรือจึงต้องเดินตามทางที่กล่าวแล้ว.

เราไม่ค่อยเอาใจใส่ในภาพแห่งลำน้ำเจ้าพระยา เพราะชินแก่ภูมิประเทศ จึงใช้เวลาวิสาสะกับเพื่อนเดินทางที่จะต้องร่วมกันต่อไป เรือถึงหน้าจังหวัดสมุทรปราการเวลาจวนค่ำ ข้าพเจ้าพนมมือขึ้นนมัสการพระสมุทรเจดีย์อำลาขอความสุขสวัสดิ์ และก็กลับรำลึกถึงปูชนียสถานแห่งสำคัญนั้นขึ้นมาได้ในเจตสิกด้วย เพราะเหตว่าพระเจดีย์นี้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้าฯ (รัชชกาลที่ ๒) เป็นผู้ทรงพระราชดำริให้สร้างขึ้น ในเวลาพร้อม ๆ กับการสร้างป้อมที่จังหวัดสมุทรปราการ เพื่อป้องกันราชศัตรูโดย เกิดแต่ พระราชศรัทธาที่ทรงเชื่อมั่นว่า จะเป็นปูชนียสถานอันศักดิ์สิทธิ์สามารถ คุ้มครอง สยามประเทศที่ปากน้ำเจ้าพระยาได้ในทางบำรุงขวัญใจของพลเมือง แต่เพียงได้ฉมที่และวางรากลงไปเท่านั้น ก็เสด็จสวรรคตเสีย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ได้ทรงปฏิสังขรณ์สืบมา และได้เชิญพระบรมสารีกธาตุมาบรรจุไว้ที่พระเจดีย์ด้วย มาในรัชชกาลที่ ๔ เสด็จพระราชดำเนินพระราชทานพระกฐินที่พระอารามในจังหวัดสมุทรปราการ ได้ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทด้วยความเศร้าสลดพระราชหฤทัยว่ามีผู้ร้ายขะโมยพระบรม

สาริกธาตุไปเสีย จึงได้ทรงเชิญมาบรรจุใหม่ มาในรัชชกาลที่ ๕ รัฐบาลอังกฤษขุดได้พระบรมสาริกธาตุที่กบิลพัสดุถวายเข้ามา ก็ได้ทรงแบ่งไปบรรจุเพิ่มเติมที่พระสมุทรเจดีย์อีก นับว่าเป็นเจดีย์ที่เชิดชูเกียรติคุณของชาติแม้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินโดยเรือพระที่นั่งใหญ่ ข้าหลวงประจำจังหวัดก็ต้องมาคอยเชิญดอกไม้ธูปเทียนของหลวงไปสักการะบูชาทุกครั้ง ส่วนผู้ที่เข้ามาสู่ประเทศไทยในครั้งแรก เวลาโผล่เข้ามาในลำน้ำเจ้าพระยาจะต้องถามว่า นั่นอะไร? และก็ชมความสวยงามแห่งเจดีย์ที่ประดิษฐานอยู่กลางน้ำ จนถึงมีผู้ทำภาพขึ้นไว้เป็นสินค้ามีขาย ไปรษณียบัตรก็มี ซึ่งแสดงว่าเป็นสถานที่เคารพของชาติแห่งหนึ่ง แต่เมื่อระลึกถึงสภาพของพระสมุทรเจดีย์ที่ได้ไปเห็นด้วยนัยน์ตาแล้วเป็นสิ่งที่น่าทุเรศ จะหาสิ่งใดที่จะชูใจให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาสักนิดก็ไม่มี เพราะปราศจากความบำรุงปฏิสังขรณ์ตามสมควรแก่สภาพ เป็นที่น่าสังเวชยิ่งนัก ทั้งรกและสกปรก และกลายเป็นรมณีย์สถานของชนบางพวกที่พานางบำเรอบรรทุกเรือไปพักผ่อนหย่อนใจที่นั่นด้วย รวมทั้งข้าราชการ

ผู้ใหญ่ของรัฐบาลที่ใช้เรือและคนหลวงเป็นพาหนะ กำลังข้าพเจ้าปลงสังเวช สภาพของ พระสมุทรเจดีย์ก็พอดี เจ้าพนักงาน ศุลกากร ตีกรรเชียง เรือ ออก มา รับไป เยี่ยม ล่องจังหวัดสมุทรปราการเป็นประตูบ้านสำคัญของเรา ซึ่งจำต้องจัดตกแต่งเพื่อให้งามตา ข้าพเจ้ากำลังเศร้าใจในเรื่องพระสมุทรเจดีย์พอเห็นเรือกรรเชียงตามสภาพซึ่งข้าพเจ้าได้เคยเห็นมาตั้งแต่จำความได้จนบัดนี้ ๑๕ ปีเศษแล้ว ยังคงดำเนินอยู่มิได้เปลี่ยนแปลงอย่างใด ทำให้ข้าพเจ้าเศร้าใจอีก ความจริงได้ทราบว่ามีเรือยนตร์เหมือนกัน แต่ก็ไม่ได้ใช้เต็มมือ ชำรุดบ้าง ส่งไปใช้ราชการที่อื่นบ้าง จึงจำต้องทนใช้เรือ ๘ แรงคนไปตามยถากรรม มิใช่แต่เพียงเรือออกเท่านั้น เรือเข้าก็ต้องออกมาไต่ถามด้วย เป็นการชักช้าไม่ทันกับความประสงค์ของ การพาณิชย์ ที่เวลาเป็นเงินเป็นทอง และไม่ใช่ลักษณะสมรรถภาพของการงานด้วย เป็นการขายหน้าแก่นานาชาติ ถ้าเราเอาเงินมาต่อเรือ สวย ๆ สำหรับให้ผู้ใหญ่ใช้ ตรวจ การ มาใช้ ต่อเรือยนตร์สักลำหนึ่ง หรือ ๒ ลำ เพียงราคา ๑ ใน ๔ เท่านั้นก็จะได้เรือ ยนตร์ ดี ๆ ผีเท้า เร็วและสดวก แก่งาน ของชาติด้วย

แต่ก็ไม่มีใครนึก เพราะไกลตาและมิใช่ความสดวกของท่านผู้ใหญ่ งานบ้านเมืองของเราจึงเดินช้ากว่าที่ควร เพราะมัวแต่เอาใจผู้ใหญ่หรือผู้มีอำนาจกันเสียหมด งานไกลหูไกลตาเช่นนี้ ถึงแม้จะเป็นประโยน์แก่สาธารณชนสักเพียงใดก็ตาม ไม่ค่อยมีใครเหลียวแล.

สันดอนของเราทำให้เรือต้องไปรับบรรทุกข้าวเพิ่มเติมที่เกาะสีชังอีก ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าคิดถึงปัญหาเรื่องขุดสันดอนว่า จะสำเร็จไหมหนอ? เพราะข้าวของเราต้องถูกค่าลำเลียงและค่าแรง ตั้งแต่กรุงเทพฯถึงเกาะสีชังกินไปถึงหาบละ ๑๕ สตางค์ ซึ่งเป็นเลือดเนื้อที่พวกโรงสีเขาเจียดมาจากชาวนาของเราแท้ๆ เรือต้องจอดคอยน้ำอยู่ที่สันดอนและก็ออกไปถึงเกาะสีชังเวลาสว่างพอดี ข้าพเจ้าเคยไปทะเลหลายสิบครั้ง พอออกปากอ่าวก็หลับสบายดี แต่เมื่อคืนนี้นอนไม่หลับ เพราะหนวกหูเหลือสติกำลัง ข้าพเจ้าบ่นว่าไม่เคยอย่างนี้ มีผู้บอกว่ายังดีเสียอีก คนโดยสาร ๑๕๐ เท่านั้น เคยบรรทุกตั้ง ๗—๘ ร้อย เสียง "เลี๊ยะ" กันบ่อยๆ ถึงกับกัปตันต้องถอยลงไปปรายก็มี อา! ข้าพเจ้าได้ประสพรสชาติของเรือเมืองจีนในคืนแรกแล้ว.

เราได้ทราบว่าจะต้อง คอยเรือลำเลียง อยู่ที่เกาะสิชัง ตลอดวัน อย่างไรก็ดี เราทนความขยอ้าวอยู่ในเรือไม่ได้ เอกจึงแนะนำให้ขึ้นไปพักที่บ้านขุนอุภัยภาษยากร นาย ด่านศุลกากร และยอกซื่อเดิมว่า นาย ลิมยีกุล ข้าพเจ้านึกว่าไม่รู้จักขุนอุภัย ฯ แต่เอกบอกว่า ข้าพเจ้ารู้จัก พอประเดี๋ยวเรือภายนึกมาถึง ข้าพเจ้าจำเยอร์นาร์ดแลมบี้ได้ เยอร์นาร์ดที่เป็น เด็กซน อย่าง ซะมัด รุ่นราว คราว เดียว กับข้าพเจ้าที่โรงเรียนอัสสัมชัญ เขาว่าคนนั้นแหละคือขุนอุภัยฯ ข้าพเจ้าดีใจโดดเข้าจับมือกันสั่นอย่างแรง ๆ และบอกว่านึกว่าใครที่ไหน ที่จริงเราเคยพบกันบ่อย ๆ ที่กรุงเทพ ฯ แต่ไม่ทราบว่าเป็นท่านขุนขึ้น แล้วก็เลยลงเรือขึ้นไปพักที่บ้านเขา เยอร์นาร์ดเคยใจคอกว้างขวางรื่นเริงมา แต่ย่อมเยาว์อย่างไร เวลานี้อายุ ๔๖ ปีแล้ว ก็คงสนุกสนานตามเคย พวกเราได้อาบน้ำหลับนอนและรับประทานทั้งอาหารกลางวันและเย็นอย่างอิ่มหนำสำราญ ภรรยาขุนอุภัย ฯ ก็ใจดีถึงขนาด ข้าพเจ้าเพิ่งรู้จักวันแรก แต่รับรองเหมือนกับคุ้นเคยมาตั้งหลายปีแล้ว ทำให้แขกที่ไปสู่บ้านไม่ขวยเขิน เราขึ้นไปด้วยกัน ๓ คนเย็นอัสสัมชนิกทั้ง

นั้น เจ้าของบ้านก็เป็นอัสสัมชนิก เลยได้คุยกันถึงความหลังเมื่อเด็ก ๆ และคะแนนการเรียน ซึ่งพระยามไหสวรรย์ออกจะเบียมกว่าเราทั้ง ๒ ส่วนเอกนั้น เป็นรุ่นที่ถัดมาอีกหลายปี พอเวลาค่ำเราก็กลับมาลงเรือ.

เกาะสีชังมิใช่มีสภาพเป็นท่าเรือสำคัญเท่านี้ ฉะเพาะวันนั้นมีเรือใหญ่มาจอดถ่ายและคอยรับสินค้าถึง ๙ ลำ ยังเคยเป็น ภูมิประเทศ ที่พระบาท สมเด็จ พระพุทธเจ้าหลวงได้เคยโปรดปรานมามาก ถึงกับได้ทรงสร้างพระราชวังและตัดถนนหนทาง และจำนงพระราชหฤทัยที่จะใช้เป็นที่ประทับอย่างถาวรในขณะแปรพระราชฐานเปลี่ยนแปลงพระราชอิริยาบถในบางฤดู หาก เกิด การพิพาท ระวางไทยกับฝรั่งเศสใน พ.ศ. ๒๔๓๖ (ร. ศ. ๑๑๒) เป็นเหตุให้ต้องสละพระราชจินตนาการ และก็ย้ายพระราชฐานไปสร้างใหม่ที่พระราชวังดุสิตดังที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ ถ้าหากไม่มีการระวางประเทศ เข้ามาแซก แซง ให้เป็น ที่พรั่นพรึง พระราชหฤทัยในความปลอดภัยแล้ว เกาะสีชังอาจเป็นเกาะที่สวยงามที่สุดในอ่าวไทย ทั้งเป็นท่าเรือที่พอจะอวดต่างประเทศได้ด้วย ในขณะนี้ยังคงมีนามท่าอัษฎางค์ และสะพาน

ภาณุรังษีอยู่ ทำให้ข้าพเจ้าหวลระลึกถึงเจ้านาย ทั้ง ๒ พระองค์นี้ ซึ่งเคยเป็นผู้บังคับบัญชาอย่างดีเลิศของข้าพเจ้า อย่างไรก็ตาม เกาะสีชังเป็นเกาะที่อยู่ใกล้กรุงเทพฯ เหมาะแก่การไปตากอากาศ ถ้ามีผู้คิดรวบรวมทุนตั้งขึ้นเป็นที่พัก และคิดราคาค่าอยู่กินโดยย่อมเยาว์แล้วน่าจะมีผู้ไปพักมาก ทั้งต้องมีเรือรับส่งอยู่เสมอ เช่นวันเสาร์บ่ายไปและกลับถึงในวันจันทร์เช้าได้ดังนี้ เกาะสีชังอาจครึกครื้นขึ้นได้.

เรือลำเลียงข้าวสารมาถึงเวลา ๒๒.๓๐ เขาทำงานต่อตลอดคืนจนรุ่งสว่าง ข้าว ๕๐๐๐ กระสอบคิดถัว ๒ ระวาง ทำได้ชั่วโมงละ ๗๕๐ กระสอบต่อระวาง ข้าพเจ้าชมเขาว่าทำเร็วจริง และเป็นความจริงที่ได้ทราบภายหลังว่ากรรมกรจีนที่บ้านเราทำงานเร็วกว่ากรรมกรจีนที่ฮ่องกงและชัวเถา ด้วยเหตุผลกลใดข้าพเจ้าจะได้กล่าวไว้ในตอนชัวเถา แต่อย่างไรก็ตาม เส้นประสาทของข้าพเจ้าแล่นนึกไปว่าเมื่อไรคนไทยจะได้เริ่มฝึกหัดทำบ้าง เพราะเราออกจะขัดประตูกรรมกรจีนอยู่เวลานี้อีก ๑๐ ปีข้างหน้าอาจจะหากรรมกรจีนยาก ถ้าเราไม่เริ่มหัดทำเสียบ้าง ถึงเวลาเข้าจริงจะขลุกขลัก ค่าแรงจะแพงขึ้นโดยไม่สันทัดงาน.

ตราบใดที่เรายังไม่ได้ทำการขุดสันดอน จะต้องมีการลำเลียงอยู่ที่เกาะสีชังตราบนั้น และเกาะสีชังก็คงเย็นท่าเรือที่ขึ้นชื่อลือนามอยู่ในทำเนียบของการเรือในฝ่ายบูรพาทิศ แต่สภาพเกาะสีชังมิได้เจริญกะเตื้องขึ้นเลย ๑๐ ปีที่ข้าพเจ้าเคยเห็นมาอย่างไรก็คงเย็นอยู่อย่างนั้น ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลขก็เลิกไปเสีย เกี่ยวกับการตัดงบประมาณ และรัฐบาลแก้ว่า เรือใหญ่มีวิทยุอยู่แล้ว การสื่อสารระวางกรุงเทพฯ กับเกาะสีชังจึงเย็นการลำยากยากเย็นแสนเข็ญ เวลามีผู้ส่งโทรเลขจากกรุงเทพฯ มาเกาะสีชัง ต้องส่งมาที่ศรีราชา และคิดเอาพิเศษฉะบับละ ๕ บาท เพราะต้องจ้างเรือใยมาส่ง ท่าเรือใหญ่ๆ ของเราเย็นดังนี้.

เรือออกจากเกาะสีชังวันที่ ๒๓ เมษายนเช้า พอรุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง เรือกำลังแล่นอยู่กลางทะเล ตอนหัวเรือข้างห้องข้าพเจ้ามีร้านขายของเกิดขึ้นแล้ว เย็นร้านแผงลอย มีเข้าต้ม ยะหมี่ เต้าทึง และกาแฟกับของเบ็ดเตล็ดขาย ทำนองร้านตามถนนในพระนครของเรา การพักผ่อนในตอนกลางวันของข้าพเจ้าก็เย็นยุ่งติการไปอีกอย่างหนึ่ง

เพราะเสียงจ้อกแจ้กจอแจทำให้สงบอารมณ์ไม่ได้ ในวันนั้นเอง บ่อนขลุกขลิกก็มาตั้ง เจ้ากรรมข้าพเจ้าแอบไปลองแทงขลุกขลิก ต้นเรือมาเห็นเข้ากระดากหรืออย่างไรไม่ทราบไล่ให้ไปเสีย ยอกข้าพเจ้าว่าเขาปล้นคนโดยสารประเดี๋ยวโปกำก็มาตั้ง และต่อมาก็มีการพะนันทุกวัน จนกระทั่งเรือถึงซัวเถา.

ในวันที่ ๒๕ เมษายน ซึ่งเย็นเวลาเรือผ่านเกาะปูโล-โอบิ (แหลมเขมร) ไปแล้ว ข้าพเจ้าเห็นคนโดยสารคนหนึ่งมีอาการป่วยนอนแบบอยู่ข้างห้องข้าพเจ้า ตอนหัวเรือสังเกตดูอาการหนัก ปากแห้ง ตาลอย และหอบด้วย ข้าพเจ้าสันนิษฐานดูว่า คงตายแน่ จึงขอร้องให้พวกเราพูดกับแพทย์จีนประจำเรือเพื่อขอให้เขาย้ายไปไว้เสียที่ท้ายเรือ โดยเหตุลมทางหัวเรือแรง ไม่มีที่กำบัง ทั้งถ้าเกิดตายขึ้น คงจะทำให้พวกเราเย็นห่วงถึงการอนามัยต่อไปด้วย เพราะใกล้เคียงกันมาก นายแพทย์ได้จัดการให้ตามความประสงค์ แต่พอรุ่งขึ้นก็ได้ทราบว่า จีนผู้นั้นได้ถึงแก่กรรมเสียแล้วแต่เมื่อคืนนี้ นายแพทย์บอกว่าเขาเย็นวันโรคเรื้อรังอาการหนักอยู่แล้ว มาโดนอากาศซึ่งไม่มี

ที่กำบังอยู่นร่างกายให้เพียงพอ จึงทำให้อ่อนเพลียหมดกำลังไปเอง ข้าพเจ้าถามว่า ทำไมจึงให้โดยสารมาเพราะอาจจะนำเชื้อโรคมาติดต่อคนโดยสารอื่นได้ เขาบอกว่าเรือเมล์เมืองจีนเย็นเช่นนี้เอง ไม่มีข้อขัดข้องห้ามปรามอย่างใด และเจ้าพนักงานของเราก็มิได้เอาใจใส่ที่จะว่ากล่าว คงกวดขันแต่เวลาเข้ามาเท่านั้น ความจริงเรือเช่นนี้จะต้องเข้าออกไปมาเสมอ และชีวิตมนุษย์เย็นสิ่งที่ควรป้องกันสำหรับโรคติดต่อ ถ้าเห็นอาการป่วยของคนโดยสารไม่ชอบมาพากลก็ควรรีบกีดกันเสียแต่ต้นมือ แม้จะตายในบ้านเราก็ยังดีกว่าที่จะยอมให้ไปม้วสุมกับคนโดยสารเย็นอันมาก ซึ่งพวกเหล่านั้นอาจต้องกลับเข้ามาในประเทศไทยอีกก็มี และนำเชื้อโรคมาอีกด้วย ถ้ารัฐบาลไม่ลงมือเอง ก็ควรบังคับนายเรือมิให้รับคนโดยสารที่มีอาการป่วยหนักลงเรือ เพื่อความปลอดภัยแก่คนโดยสารทั่วไป และเพื่อประโยชน์แก่สาธารณสุขของเรือด้วย.

พวกเรามีความเศร้าสลดใจ ที่เพื่อนเดินทางร่วมเรือได้สิ้นชีวิตไปคนหนึ่ง และคอยดูพิธีหย่อนศพในทะเลต่อไป ส่วนตัวข้าพเจ้าเองเคยอ่านแต่หนังสือ ครานี้ได้เห็น

จริงแน่ พอเวลาสายสักหน่อย กลาสีก็ขัดแจงตัดผ้าใบเก่า ๆ ๑ ผืนมาวางไว้ที่ท้ายเรือ เขาก็หามศพออกมา พวกจีนช่วยกันแต่งกายเตรียมจะห่อ ข้าพเจ้าบอกกับพวกเราว่า เราไม่มีดอกไม้หรือดินจะช่วยในการฝังศพ ควรหาอะไรมาใส่ในศพพอเป็นพิธีแก่เพื่อนมนุษย์ผู้วายชนม์ จะเป็นสตางค์ก็ได้ เอก, พระยามไหฯ และข้าพเจ้าใส่สตางค์แดงและขาวลงไปสัก ๕๐—๖๐ สตางค์ ส่วนนายบุญเทียมมิได้เอาสตางค์ติดตัวมา ถ้ากลับไปเอาก็ไม่ทัน จึงควักหนังสือพิมพ์หลักเมืองในกระเป๋ายัดใส่ลงไปในห่อศพด้วย หนังสือพิมพ์ฉบับนั้นข้าพเจ้าจำติดตาอยู่ได้จนตราบทุกวันนี้ เพราะมีรูปนาย ต. บุญเทียม, บุตรี และพระยาวิเศษศุภวัตร กับมีรูปหลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) กับภรรยาติดอยู่ด้วย นับว่าเป็นความตั้งใจดีของนายบุญเทียมอยู่มาก เพื่อให้ศพจมดิ่งลงไปในทะเล คนเรือได้เอาเหล็กเก่า ๆ ๒ ท่อนมัดติดไปด้วย พอมัดเรียบร้อยแล้ว เรือก็เข้าเครื่องจักร เขาก็ช่วยกันยกศพพุ่งลงไปทางกราบขวา และโยนไม้กวาดจีนตามลงไปด้วย ๑ อัน เรือก็เดินเครื่องจักร์แล่นเต็มตัวต่อไป.

ตามพิธีการฝังศพในทะเล ระเบียบทหารเรือมีอยู่ว่า ไม่ว่าคนตายจะมียศชั้นใด แม้เป็นพลทหาร ทหารทั้งลำตั้งแต่ผู้บังคับการเรือลงมา จะต้องแต่งกายครึ่งยศ พลทหารแต่งเต็มยศมารายกราบส่งศพ ถ้าเป็นเรือมีหมวดรักษาการณ์ ให้ทำวันทยาวุธ แตรเดี่ยวเป่าเพลงคำนับให้เมื่อเวลาหย่อนศพลงทะเล และในขณะที่ศพพ้นจากคลองจักษุไป ให้มีการยิงปืนคำนับศพ ๓ ครั้งด้วย อันเป็นพิธีเคารพซึ่งศพทหารเรือจะพึงได้รับเหมือนกันทุกชั้นเวลาอยู่ทะเล ส่วนเรือพาณิชย์ตามระเบียบมีอยู่ว่า นายเรือจะต้องเป็นผู้ทำพิธีต่างพระกล่าวคำอำลาส่งศพ เรือหยุดจักรเวลาหย่อนศพลงทะเล บรรดาผู้โดยสารย่อมพากันไปส่งศพแกมดูตามอัธยาศัย แต่เรือลำนี้พวกนายเรือมิได้เอาเป็นธุระอย่างใดเลย ข้าพเจ้าอดไม่ได้จึงถามต้นเรือดูว่า ทำไมไม่ทำพิธีตามระเบียบการฝังศพในทะเล เขาบอกว่า ศพคนจีนไม่เคยทำพิธีอย่างใดเลย อนิจจา! การตายยังมีชั้นเชิงผิวพรรณวรรณะกันอีก เป็นกรรมของมนุษย์ที่เกิดมาในชาติที่อัปวาสนาอำนาจราชศักดิ์น้อย ส่วนไม้กวาดที่โยนตามลงไปด้วย แทนพวงมาลาที่เราเข้าใจว่าน่าจะมี

นั้น ได้ความว่าเป็นพิธีบัดเบ่ารังควานตามธรรมเนียมจีน เป็นอันว่าการเดินทางของข้าพเจ้าคราวนี้พิศดารได้รับความรู้แปลก ๆ ที่ไม่เคยเห็น หรือได้เห็นในสิ่งที่กระทำจริง ผิดแผกแตกต่างกับที่ได้เคยอ่านหนังสือมาแล้ว ทั้งได้รับความสลดใจที่เพื่อนโดยสาร ต้องมาทิ้งร่างกายไว้กลางทะเลริมฝั่งญวน โดยมิได้มีญาติพี่น้องเห็นลมหายใจครั้งสุดท้ายเลย ข้าพเจ้าได้แต่ภาวนาในขณะที่เขาหย่อนศพลง ให้วิญญาณของผู้มรณะกรรมสู่สุขคติตามอธิยาศัยแห่งความตั้งใจดีของข้าพเจ้าด้วย.

นอกจากเหตุการณ์ที่ได้เล่ามาแล้วนั้น ยังมีเรื่องแปลก ๆ อีกบ้างซึ่งไม่เหมาะแก่การเขียน เพราะเป็นการเสียประโยชน์ของผู้อื่นและยังมีคดีมโนสาเร่ล้วงควักกันอีกด้วย ในจำพวกคนโดยสารชั้นดายฟ้า เอะอะขึ้นก็ไม่ได้ตัว เหล่านี้เป็นรสชาติแห่งเรือเมล์เมืองจีน ที่ข้าพเจ้าประสพครั้งแรกในชีวิต.

ในจำพวกเราที่ร่วมเดินทางกันคราวนี้ มีนาย ต. บุญเทียมคนหนึ่งที่ไม่เคยเห็นทะเลตั้งแต่เกิดมา แต่เป็นคนสนุกสนานรื่นเริง วันหนึ่งเล่าว่า ทีแรกนึกว่าพวกฝรั่ง

นายเรือสาดน้ำลงมาถูกที่แก้ม ชักฉุน เอาลิ้นเลียดู รสเค็มกร่อย มองไปมองมากลายเป็นคลื่นซัดที่กราบเรือ น้ำกระเซ็นขึ้นมาถูกแก้ม เลยหายฉุน พวกเราได้ฮากันครืน.

คนไทยมีนิสสัยใจบุญตามเคย พระยามไห ฯ เห็นอาหารของพวกถูกเนรเทศกลืนไม่ลง ได้จัดการเลี้ยงไข่วันหนึ่ง เสียไป ๔ เหรียญ นายบุญเทียมยังใจดีหนักขึ้นไปอีก มาเรี่ยไรพวกเราแจกคนเนรเทศคนละ ๑ เหรียญถึง ๒๐ คน ส่วนตัวข้าพเจ้าไม่รู้สึกว่าจะได้บุญก็มากน้อย เพราะใจไปจดจ่ออยู่ที่ว่าต้องบริจาคเพราะนาย ต. บุญเทียม ส่วนพวกนั้น ว่าด้วยความสัตย์จริง ยังไม่มีใจที่สมควรจะกรุณาเลย เพราะเย็นพวกที่เราเผลอไม่ได้ และพวกเขาก็ได้สมนาคุณเราเห็นทันตาที่บนซัวเถา ซึ่งข้าพเจ้าจะจะได้เล่าให้ฟังต่อไป แต่เห็นจะไม่ใช่พวก ๒๐ คนนี้.

ระยะทางตั้งแต่กรุงเทพ ฯ ถึงซัวเถาประมาณ ๑๖๕๐ ไมล์ เรือเดิน ๗ วันกับ ๘ คืน รวมทั้งที่คอยอยู่ที่สันดอนและเกาะสีชัง ๒๗ ชั่วโมงด้วย เย็นอันว่าเรือถึงซัวเถาวันที่ ๒๙ เมษายน เวลา ๗.๓๐ นาฬิกา โดยสวัสดิภาพไปตอนหนึ่ง.

"DUART ด๊วต"

น้ำยาดัดผม ที่ได้รับความชมเชย จากร้านดัดผมทั่วไป เป็นน้ำยาดัดผมที่มีคุณภาพสูง

"ด๊วต"

ดัดง่าย ได้ผลเร็วทันใจ ลอนงาม
อ่อนสลวย ดำสนิท ขอดเป็นสปริง

ใช้เหมาะกับผมทุกชนิด
ได้ทั้งเครื่องไฟฟ้าหรือเตาเผา
เรียกดัดได้ตามร้านดัดผมทั่วไป

บริษัทสี่พระยาวานิช

๗๐๕-๗๐๗ ถนนสี่พระยา
ผู้แทนจำหน่ายแต่ผู้เดียวในประเทศไทย

บริษัท
เอ็กซ์เรส์แอนด์แล็บ
จำกัด

ถนนเจริญกรุง ตอนปากตรอกโรงภาษี โทร. 30345

แผนกเอ็กซ์เรส์

รับตรวจโรคภายในด้วยเครื่องเอ็กซ์เรส์

แผนก Laboratory

รับตรวจโลหิต อุจจาระ ปัสสาวะ ฯลฯ
เช่นเชื้อกามโรค มาแลเรีย และไทฟอยด์

ฯ ล ฯ

เวลาทำงาน ๙.๐๐ น. ถึง ๑๖.๓๐ น. ทุกวัน

เว้นวันอาทิตย์

ซัวเถา

อ่าวซัวเถาและทางเข้างามโดยธรรมชาติ น้ำลึกเรือใหญ่เข้าถึงใกล้ แต่เขาไม่ได้ทำท่าให้เรือใหญ่เข้าเทียบได้ ภูมิประเทศคล้ายสัตหีบของเรา ว่าในทางยุทธศาสตร์ก็น่าจะวางการป้องกันได้ดี ดูเหมือนเวลานี้ได้เตรียมการวางทุ่นระเบิดไว้ด้วย เพราะในเวลากลางคืนห้ามเรือเข้าออก ซัวเถามีนามมาแต่คำว่า "ซั้ว" แปลว่า "ตะกร้า" "เถา" แปลว่า "ศีรษะ" โดยเหตุที่แต่ก่อนมีพลเมืองเอาตะกร้าปลาขึ้นเทอดบนศีรษะ ตำบลนี้จึงมีนามดังกล่าวแล้ว ซัวเถาเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ในเส้นขนานระดับเดียวกับกัลกัตตา ห่างจากฮ่องกงขึ้นไปทางเหนือ ๑๗๐ ไมล์ และเป็นท่าเรือสำคัญของมณฑลกวางตุ้ง เพราะเป็นท่าเรือที่คนจีนมาลงเรือออกนอกประเทศมากมาย เช่น พวกแต้จิ๋ว, แต้เอี๋ย และจีนแคะ ที่มาอยู่ประเทศเราเป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นท่าเรือที่รับสินค้าข้าวของเราเข้าไปจำหน่ายเป็นอันมาก มีพลเมืองประมาณ ๘๐,๐๐๐ คน บรรดาห้างร้านค้าขายและหมู่บ้านของจีนอยู่ฟากหนึ่ง ส่วน

ชาวต่างประเทศอยู่ฟากตรงกันข้ามเรียกว่า "กกเลี่ยะ" และอีกแห่งหนึ่งเรียกว่า "เกียลัด" การมาของเราคราวนี้ได้ทราบว่า หนังสือพิมพ์จีนในกรุงเทพฯ ได้ลงข่าวล่วงหน้าว่า คณะหนังสือพิมพ์จีนในกรุงเทพฯ ๓ คนจะออกมาประเทศจีน และหนังสือพิมพ์นี้ได้ส่งล่วงหน้ามาถึงซัวเถาแล้ว นอกจากนี้นายตันซิวเม้ง นายกสมาคมพาณิชย์จีนในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นเจ้าของบริษัทตันวังหลี ได้มีหนังสือยอกล่วงหน้ามาให้ทราบด้วย พอเรือทอดสมอเรียบร้อย นายตันจิตเอง พี่ชาย นายตันซิวเม้ง ได้นำเรียนตรงมาคอยรับพวกเรา และนายเซียวฮองขิมบุตรนายเซียวฮุดเส็ง ซึ่งเป็นผู้กำกับการภาษีอยู่ ณ เมืองนี้ ก็ได้ลงมาต้อนรับพวกเราด้วย เราขึ้นไปพักที่โรงแรมปาเลซ รับประทานอาหารเช้า ซึ่งนายตันจิตเองเป็นผู้จัดการเลี้ยงดู ข้างฝ่ายนคราภิบาลได้ส่งนายม้อกขุนำเลขานุการมาต้อนรับเรา พอรับประทานเสร็จแล้ว เราไปเยี่ยมคำนับตอบที่ศาลานคราภิบาล ตัวนคราภิบาลชื่อจีกของซัม เป็นชาติกวางตุ้ง พูดภาษาต่างประเทศไม่ได้เลย แต่เลขานุการพูดได้ทั้งอังกฤษและฝรั่งเศส ได้ความว่าได้เคยไปศึกษาวิชาที่ประเทศฝรั่งเศส และมีภรรยาเป็นฝรั่งเศสด้วย.

เสร็จการเลี้ยงแล้ว เราไปดูโรงเรียนทารกาภิบาล (Kindergarten) เขามีวิธีปลุกใจเด็กให้รักชาติแต่เล็ก ๆ เช่นให้ถือธงชาติเดินแถวเรียง ๑ ตามกันไปเป็นรูปเลข ๗ หนึ่งชูธง และอีกมือหนึ่งท้าวเอว ดูหน้าตาเด็กรื่นเริงดี สังเกตดูจีนกำลังขมักเขม้นในการศึกษามาก นักเรียนสตรีก็เริ่มเรียนภาษาอังกฤษกำกับไปด้วย ตั้งแต่ชั้นต่ำ ๆ ข้าพเจ้าทราบได้เป็นทางส่วนตัวว่า ถ้ากระทรวงศึกษาธิการของเราไม่ผ่อนผันในการศึกษาภาษาไทยตามที่โรงเรียนจีนร้องขอ เขามีความดำริที่จะตั้งโรงเรียนสำหรับกุลบุตรจีนที่ประเทศจีนและสอนภาษาไทยด้วย ถ้าสามารถจะทำได้ แต่การนี้คงเป็นการใหญ่ เพราะบิดามารดาจะต้องส่งบุตรและธิดาออกไป อาจจะสำเร็จยาก ด้วยต้องหาที่พักพิง หรือมิฉะนั้นก็ต้องอยู่ในโรงเรียนกินนอน ซึ่งคงหาที่บรรจุกุลบุตรจีนไทยให้พอเพียงไม่ได้ ในเวลาเร็ว ๆ นี้ แต่อย่างไรก็ตาม บางแห่งเช่นในแคนตอน (กวางตุ้ง) เขาได้มีโรงเรียนสำหรับกุลบุตรจีนต่างด้าวตั้งขึ้นแล้ว การหาครูสอนภาษาไทยนั้นคงไม่เป็นการยากอย่างใด หาได้ทั้งคนจีนในเมืองไทย และคนไทยแท้ที่เตรียมจะสมัครไปสอน.

ซัวเถาเป็นเมืองซื้อมากกว่าเมืองขาย กล่าวคือมีสินค้าเข้ามามากกว่าสินค้าออก แต่ที่มีเงินซื้อของได้มากมายนั้น ก็เพราะว่ามีเงินเป็นสินค้าเข้าเมืองอย่างหนึ่ง โดยจีนต่างด้าวส่งกลับไปบ้านปีละหลายล้านเหรียญ.

เราได้มีโอกาสไปดูโรงงานสำหรับคนอนาถา เช่น มีการทอผ้า สานตะกร้า เก้าอี้ และของอื่นๆ ขาย ใครไม่มีงานทำเข้ามาอยู่ได้ มีที่อยู่กินหลับนอน ถ้าไม่เจ็บป่วยต้องทำงานทุกคน เด็กๆ ก็มีโรงงานอยู่ในความอุปถัมภ์ของพวกพ่อค้าจีน รัฐบาลสนับสนุนช่วยเหลือสถานที่และอื่นๆ เป็นสถานการกุศลซึ่งช่วยคนอนาถาพอให้มีอาหารกิน น่าอนุโมทนา พวกเราได้บริจาคทรัพย์ช่วยเขาบ้างตามสมควร.

ตึกรามบ้านเรือนและถนนสาธารณสุขบ้านกลางถนนได้ลาดยางแล้วเป็นส่วนมาก ผู้คนไม่แปลกกว่าบ้านเราและไม่มีการหรูหราอย่างใด เพราะเป็นตำบลที่มีการค้าขายมากกว่าบรรเทองใจ เขามีสวนสาธารณะกว้างขวางใหญ่โตไม่แพ้สุมพินีของเรา มีประตูชัยสำหรับเป็นที่ระลึกของท่านหมอซุน และสนามกีฬาหลายชะนิด กับ

มีเครื่องมือต่าง ๆ สำหรับเด็กไปเล่นด้วย นับว่าเขาได้ยุรณะงามพอสมควร มีผู้คนล้นหลามไปเดินเที่ยวเล่นและดูดิฟ้าต่าง ๆ ทำให้ข้าพเจ้าหวนระลึกถึงพระราชจินตนาการของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ ที่จะสร้างสวนลุมพินีขึ้น เป็นทานมัยกุศลอันประเสริฐแก่ทวยราษฎร เพื่อบำรุงอนามัยและความชื่นบานใจแก่ปวงชน แต่อนิจจาไม่มีใครเหลียวแลลุมพินีเลย ก็เพราะผู้มีอำนาจมักมีสวนในบ้าน สนามสำหรับตีกอลฟ์ หรือรถยนต์นั่งตากอากาศตามถนน ไม่พึงปรารถนาที่จะต้องอาศัยสถานที่เช่นนี้หาได้นึกว่ากรุงเทพ ฯ เป็นเมืองหลวง สมควรต้องบำรุงขึ้นเพื่อเป็นเครื่องประดับพระนคร และเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของคนชั้นกลางและชั้นต่ำด้วยไม่ ตราบใดที่เรายังไม่มีเทศบาล สวนลุมพินีก็เห็นจะต้องคงเป็น "สวนหลุมผี" ดังที่มีคำล้อเรียกกันอยู่ตราบนั้น.

อนึ่ง ที่ซัวเถามีโรงทหารยกตั้งอยู่อย่างสง่าผ่าเผย แต่ตัวทหารเองแต่งตัวไม่ผึ่งผายและออกจะโทรม ๆ ได้ความว่าวินัยไม่สู้ดีนัก เพราะเป็นทหารสมัคร มักเป็นพวกเห็นแก่สินจ้างนั้นอย่างหนึ่ง และอีกอย่างหนึ่งตัวนาย

มักมีการแย่งอำนาจกันเพื่อโภคทรัพย์ และทำให้ไพทหารรวนไปด้วย ทหารที่เข้นจินหลายภาษารวมกัน แต่ตัวนายมักเข้นจินชาวกวางตุ้ง เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลบางคนและตำรวจพาขึ้นสั้น ทำให้ข้าพเจ้านึกไปว่าผู้คนไม่ล่อยรักสงบนัก และก็ได้ความสมจริง เอะอะต้องใช้ปืนขู่กันบ่อย ๆ เวลาที่ข้าพเจ้าอยู่มีเรือพิฆาตอเมริกันมารักษาผลประโยชน์ของเขาอยู่ ๑ ลำ.

วิธีการศุลกากรของเมืองนี้ ยังมีฝรั่งมาควบคุมตามสัญญา เนื่องแต่การปราบสงครามพวกมวย (Boxer Indemnity) และมีเจ้าพนักงานฝ่ายจีนกำกับด้วย คือนายเซียวซองชิมเป็นหัวหน้า ภาษีขาเข้าเก็บได้ต้องส่งให้รัฐบาลนานกิง แล้วแบ่งงบประมาณมาให้บำรุงการทดน้ำ การศึกษาและการคมนาคม ส่วนเงินค่าธรรมเนียมและภาษีอากรอื่น ๆ ที่เก็บได้ภายในเมืองนั้น รัฐบาลยกให้แก่เทศบาลเพื่อบำรุงเมือง การเก็บค่าธรรมเนียมต่าง ๆ เช่น ค่าธรรมเนียมตั้งภัตตาคาร, หญิงสัญจรโรค, นางบำเรอ, ร้านจำหน่ายเครื่องดื่ม และอื่น ๆ ประมาณว่าคืนหนึ่งราวหนึ่งหมื่นเหรียญ และเหรียญซัวเถาในเวลานี้ประมาณ ๗๐ สตางค์ของเราเว้นแต่ข้าวสารไม่ต้องเสียภาษี.

การที่ข้าวไม่ต้องถูกเก็บภาษีนั้นได้ทราบว่าได้มีการโต้เถียงกันมากมายระวางภาคใต้กับรัฐบาลนานกิง ทั้งนี้เพราะภาคเหนือทราบแต่ระเบียบว่า ควรทำอย่างไร แต่ไม่ทราบฐานะของภูมิประเทศ และความเป็นอยู่ของจีนใต้เป็นอย่างดี เช่นว่าในลุ่มน้ำแยงซีเกียงประกอบการกสิกรรมได้ดี มีข้าวบริบูรณ์ แม้จะเก็บภาษีข้าวส่งเข้ามาภายในประเทศก็เป็นการสมควร แต่ส่วนภาคใต้ปลูกข้าวไม่พอรับประทาน ยังขาดมาก ถ้าขืนเก็บภาษีก็เท่ากับทำให้พลเมืองของตนซื้ออาหารรับประทานแพงขึ้น เช่นเดียวกับประเทศไทยเรา ถ้าขืนภาษีอย่างใดที่เป็นของจำเป็นแก่พลเมืองต้องใช้ก็เท่ากับเราเก็บภาษีพวกเรากันเอง รัฐบาลกวางตุ้งไม่เห็นด้วยในข้อนี้ ได้โต้แย้งไปอย่างเร็วแรง ผลสุดท้ายรัฐบาลนานกิงก็ยอม ข้าวของเราจึงพ้นจากการถูกเก็บภาษีไปด้วย ถ้าต่อไปข้าวของเขาบริบูรณ์ด้วยบำรุงการกสิกรรมให้ดีขึ้นโดยเอาวิทยาศาสตร์เข้าช่วย เราอาจจะถูกเก็บภาษีข้าวก็ได้ และผลสุดท้ายชาวนาของเราก็มีส่วนต้องเสียด้วย ข้าพเจ้าได้พบกับพ่อค้าจีนผู้มีโรงสีอยู่ที่กรุงเทพฯ บอกว่าได้ทราบว่า รัฐบาลไทยเก็บค่า

ธรรมเนียมโรงสีและอื่นๆ ที่พาดพิงถึงสินค้าข้าว ผลสุดท้ายก็จะไปตกอยู่กับชาวนาของเรา เพราะพวกโรงสีคงไม่ยอมออกเนื้อคนเดียว จำต้องเฉลี่ยถึงต้นตอแห่งที่มาของข้าวเปลือกนั้นด้วย การทำนาในประเทศจีนโดยมากทำได้ปีละ ๒ ครั้ง เดชะบุญบันทึชั่วเถาฝนแล้งทำนาได้หนเดียว ข้าวของเราจึงส่งออกไปชั่วเถามากในระหว่าง ๒—๓ เดือนนี้ เราไม่ควรชื่นชมยินดีที่ขายข้าวได้มาก เพราะอากาศของเขาวิปริต ควรตำริถึงการข้างหน้า ซึ่งสินค้าข้าวของเราน่าจะตึงตัวยิ่งขึ้นทุกวัน และต้องเริ่มคิดหาทางเสียแต่เดี๋ยวนี้ ไม่ใช่รอจนจนมุมแล้วจึงหาทางออกและเป็นหน้าที่ของรัฐบาลแท้ๆ ไม่ใช่ชาวนา เพราะเขาไม่รู้เดียงสาที่จะคิดอ่านแก้ไข ข้าพเจ้าจะบรรยายเรื่องนี้ในตอนที่กล่าวถึงฮ่องกง และเราควรจะทำอย่างไรด้วย.

เวลาเรือเข้าอ่าวชั่วเถา มีสิ่งที่น่าดูและเสียวไส้อีกอย่างหนึ่งก็คือ กำลังเรือแล่นเต็มตัว พวกเรือลำเลียงและเรือรับคนโดยสารเฉียดเข้ามาเกาะอย่างหวุดหวิดต่ออันตราย โดยใช้ถ่อชะนิดมีขอเกี่ยวกับกราบเรือ แล้ว

ขึ้นมาขึ้นมาบนเรือ โดยใช้ถ่อนั้นเป็นเครื่องยึด กล่าวคือ เขายอมเอาอันตรายแลกกับประโยชน์ที่พึงจะได้ มิฉะนั้น ถ้าคอยเรียเขาเครื่องจักร์หรือทอดสมอเรียบร้อยแล้ว อาจเสียประโยชน์ไปได้ ที่สิงคโปร์กับบ้านเราเดินทำนองเดียวกัน แต่มักเข้ามาเกาะเมื่อเรือเขาเครื่องลงแล้ว แม้กระนั้นก็มีอันตรายบ่อย ๆ สำหรับบ้านเรา นายเรือเคยร้องทุกข์เหมือนกัน แต่เจ้าท่าและตำรวจก็ขบไม่แตก ในบ้านเรานายเรือเคยตัดเชือกที่เกาะเช่นนี้เสีย เขาพร้อมใจกันไม่รับขนทุกของ ก็ต้องปล่อยให้เขื่นไปตามยถากรรม และปรากฏว่า เรือเอี่ยมจุ๊นบ้านเราประสพอันตราย บ่อย ๆ ส่วนที่ฮ่องกงเข้าเกาะไม่ได้จนกว่าเรือจะได้ผูกทุ่น และมีเจ้าพนักงานมาตรวจตราเรียบร้อยแล้ว.

การมาถึงประเทศจีน น่าจะรู้ถึงเรื่อง บอยค็อตว่ามีพิษสงอย่างใดบ้าง ข้าพเจ้าจึงลองสืบสวนดูได้ความว่าทางรัฐบาลไม่เกี่ยวข้องด้วย แต่เจ้าพนักงานศุลกากรจีนของญี่ปุ่นลักลอบเข้ามาได้บ่อย ๆ หาตัวผู้รับไม่ได้ ต้องเลหลังไปโดยราคาอันถูก และก็หาผู้รับซื้อยาก บางคนรับเลหลังไปเผาเสียก็มี จีนมีวิธีการฉลาดขึ้นมาก ใน

ระหว่างบุคคลจีนกับญี่ปุ่นอยู่กันโดยเรียบร้อย ไม่ต้องจัดตำรวจเฝ้าร้านตัดผมให้เช่นประเทศเรา และรัฐบาลต่อรัฐบาลก็ยังเรียบร้อยกันดี แม้จะมีการสงครามอย่างไม่ประกาศกันอยู่ทุกวันนี้ เพราะเขาถือว่ายังไม่ขาดสัญญาทางพระราชไมตรีซึ่งกันและกัน เช่นเมื่อวันพวกเราไปถึงประจวบกับวันประสูติของพระเจ้าจักรพรรดิญี่ปุ่น มีงานรื่นเริงที่สถานกงสุล ข้าราชการจีนก็ได้ไปแสดงอัธยาศัยไมตรีจิตต่อย่างฉันท์มิตรภาพ แปลว่าต่างคนต่างตีหน้าเนื้อใจเสือเข้าหากัน แต่ส่วนพลเมืองที่ไม่มีใครกล้าซื้อสินค้าญี่ปุ่นขาย มีคณะรักชาติที่คิดบอยคอตต์สินค้าญี่ปุ่น เขาเรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า "National Salvation Society" มีอำนาจถึงริบของ, ปรับ, เอาตัวไปขึ้นศาลเตี้ย, ปิดห้างร้าน, ประจาน และที่สุดถึงประหารชีวิตก็ได้ ข้าพเจ้าพยายามซักไซร้ไล่เลียงว่า ไม่เกี่ยวข้องกับรัฐบาลทำไมมีอำนาจได้ถึงเพียงนี้ ก็ได้รับตอบแต่เพียงหัวเราะและยักไหล่เท่านั้น เป็นอันว่าปากอย่าตาขยิบ.

เราได้รับการเลี้ยงดูที่เมืองนี้เป็นอย่างดีถึงขนาดนายตันจิดเองเป็นผู้จัดการเลี้ยงเราที่ภัตตาคารย่งเพ้ง ซึ่ง

เย็นภัตตาคารใหญ่ที่สุดในซัวเถา คะเณว่าเห็นจะสิ้นเงิน ประมาณ ๔—๕ ร้อยเหรียญ แม้เย็นเพียงอาหารกลางวัน เขาเชิญด้วยกันทั้งหมด ๓๖ คน คือ ข้ารัฐการในซัวเถา และพ่อค้าสำคัญ รวมทั้งกงสุลนอร์เวย์และพวกนายเรือ เฮลลาส ที่ข้าพเจ้าว่าคือถึงขนาดนั้น ไม่ใช่แต่เพียงเลี้ยง หรูหราถึงเบ็ดชามเปญเท่านั้น แต่ได้จัดนางบำเรอมานั่ง ข้างเคียงเราไม่ต่ำกว่า ๒๐ คน ซึ่งตามธรรมดาจะเรียก นางบำเรอมาในเวลากลางวันเช่นนี้หาได้ไม่ เพราะเย็น เวลาที่เขากำลังอยู่ในเตียง และต้องปลุกให้ผัดหน้าแต้ม ปากมาบำเรอพวกเรา จึงเย็นเห็นให้ข้าพเจ้าซักไซร้ถึงดอก ไม้ผ้าที่ประดับที่หน้าอก ดังที่ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้ ในตอน อารัมภบทแล้วนั้น ผู้เลี้ยงจึงถือว่าเย็นงานพิเศษ ทั้งที่ หน้าภัตตาคารก็มีคนมายืนดูออกกันแน่น เพราะธรรมดา ภัตตาคารในเวลากลางวันเช่นนี้ ย่อมไม่มีการดีดสีตีเป่า และนักร้องส่งเสียงออกขรม กว่าจะเสร็จการรับประทาน ตกไปถึง ๑๕.๐๐ เศษ เราไม่มีเวลาที่ไปเที่ยวเตร่ที่อื่นอีก นอกจากมาพักที่โรงแรมปาเลสอีกประเดี๋ยวหนึ่ง.

ความจริงเราได้รับการต้อนรับเย็นอย่างดี ซึ่งเรา

จะลืมบุญคุณของนายตันจิดเอง และนายตันชิวเม้ง พ่อค้าสำคัญทั้ง ๒ นี้หาได้ไม่ แต่เราก็ได้รับคำปริภาษจากชนชั้นต่ำที่พวกเราเตากันว่า เขาคงเป็นคนถูกเนรเทศมาจากประเทศไทย ซึ่งข้าพเจ้าได้กล่าวว่าเป็นพรรคพวกที่เราแจกเงินคนละเหรียญมาสมนาคุณให้ แต่เรามิได้ถือเป็นอารมณ์ โดยเหตุที่เราได้รับปลื้มใจมาอย่างเหลือล้นพ้นที่จะหาถ้อยคำมากล่าวได้จากชนชั้นผู้ดี แต่การมาประเทศจีน มีข้อที่ควรสังวรอย่างหนึ่งว่า อย่าไปริเป็นคนใจบุญสุนทรทานขึ้น ถ้าขืนไปให้ทาน ท่านจะต้องได้รับความรำคาญไม่หยุดหย่อน.

ข้าพเจ้าได้ชมกรรมกรจีนบ้านเราว่าทำงานเร็วและไม่สู้เกะกะ ส่วนกรรมกรที่ซัวเถาหรืออ่องกงมิฤทธิ์เดชมาก ทั้งนี้เพราะเขามีสมาคมกรรมกรออกจะแข็งมีออยู่สักหน่อย ทำท่าอยู่เหนือมือนายจ้าง และแสดงอาการข่มขี่ก้าวร้าวในทางวิวาทง่ายด้วย ข้าพเจ้าได้เห็นกับตาหากนายจ้างต้องรู้จักเจรจาทั้งขู่และปลอบ จึงเอาลูกจ้างไว้ในมือได้ มิฉะพวกเรือลำเลียงเป็นต้น แม้พวกนายจ้างก็ออกอย่ากว่า พูดกับพวกนี้ยากเต็มที เพราะมีสมาคมหนุนหลังอยู่.

เรากลับมาลงเรือราว ๑๗.๓๐ น. เพราะเรือจะต้องออกก่อนค่ำ ได้ทราบว่ารัฐบาลอังกฤษที่ฮ่องกงประกาศกักโรคผู้ตาย เรือที่มาจากซัวเถา แพทย์ประจำเรือบอกว่า ต้องปลูกผู้ทุกคน มิฉะนั้นถึงฮ่องกงขึ้นไม่ได้ พวกเราต้องปลูกผู้ พอปลูกแล้วข้าพเจ้าก็เช็ดเสียทันที เช่นเดียวกับที่ข้าพเจ้าต้องปลูกตามข้อบังคับทหารเรือทุกปี พอมาถึงฮ่องกง แพทย์ไม่ได้มาไต่ถามคนโดยสารชั้นหนึ่งเลย ไปตรวจแต่คนโดยสารชั้นดายพ้า เขาเชื่อแพทย์ของเราว่าปลูกแล้วทุกคน เล่นเอาข้าพเจ้าเสียใจว่าไม่ปลูกก็ได้ และก็คงมั่นใจว่าไม่ขึ้นอยู่นั่นเอง ครั้นมาถึงฮ่องกงได้ ๒ วัน เกิดคันๆ แสบๆ และอีก ๒ วันต่อมาก็ครั่นเนื้อครั่นตัว เข้ากรรมผู้ข้าพเจ้าขึ้นงามเสียด้วย ถึงเวลาลงเรือใหญ่ไปเซี่ยงไฮ้ต้องให้นายแพทย์อังกฤษประจำเรือรักษา เขาดูแผลครั้งเดียวเท่านั้นคิดเอา ๕ ชิลลิงส์เกือบ ๓ บาท แต่เป็นการคุ้มค่าที่เขาบอกข้าพเจ้าว่าผู้ขึ้นเช่นนี้ เป็นคนมีลาภผู้ใหญ่น้อยคนนักที่จะขึ้น อนิจจา! มีลาภเช่นนี้ข้าพเจ้าไม่ขอพบขอเห็น เพราะต้องรักษาแผลไปถึง ๒๐ วัน ไปหายเด็ดขาดที่กรุงโตเกียว และข้าพเจ้าก็ได้แผลเป็นมา ๒ แผล

เป็นที่ระลึกสำคัญ สำหรับประเทศจีน และญี่ปุ่นติดตัวไปด้วย จนกว่าจะตายและเน่าเปื่อย.

ขณะที่เราจะลงมาฮ่องกง มีข่าวสลัดหนาหูเต็มที และโดย เหตุที่ หนังสือพิมพ์ประกาศ เรื่อง พวกเรา ซู่ซ่านัก เกิดกลัวกันว่า อาจจะมีสลัดปลอมแปลงจับพวกเราไปขู่เข็ญเอาเงินก็ได้ วันนี้ยังเอิญมีคนโดยสารลงที่นี่ไปฮ่องกงถึง ๕๐ เศษ ทำให้เพิ่มความวิตกมากขึ้น เราต้องขอให้นายเรือตรวจค้นกระเป๋าคนโดยสาร และพวกเราก็ไปช่วยค้นด้วย กับขอให้เขาลั่นกุญแจตัดตอนไว้มิให้ออกมาพลุกพล่านขึ้นมาบนชั้นห้องชั้นหนึ่งได้ โดยเหตุที่นายบุญเทียมเป็นเพื่อนเดินทางที่ดีของเรา กล่าวคือ เป็นคนสนุกร่าเริง ทำลายความเงียบเหงา เล่าเรื่องโปกฮาให้เราฟังเสมอ และเราก็ล้อกันเล่นตลอดทางฐานเพื่อนสนิท เมื่อมีข่าวสลัดเช่นนี้ เราคิดว่าจะต้องตั้งหัวหน้าพวกเราขึ้นสักคนหนึ่ง เพื่อเตรียมตัวไว้เจรจากับสลัด ความจริงเป็นการสัพยอกกันเท่านั้น และเพราะเหตุที่เราเรียกบุญเทียมว่า "ตั๋วเสี่ย" อยู่แล้ว เราจึงพร้อมใจกันลงมติตั้งนายบุญเทียมเป็นหัวหน้า นายบุญเทียมจะเกี่ยงให้พระยามไห ๆ

หรือข้าพเจ้า แต่เราทั้ง ๒ พูดจีนไม่สันทัด หรือเรียกว่า พูดไม่ได้ก็ไม่ผิด ส่วนเอกก็มีอายุเป็นน้องชายคนสุดท้องในจำพวกเราจึงไม่เหมาะแก่ตำแหน่ง และโดยเหตุที่พวกสลัดไม่ชอบข้าราชการ มุ่งจับแต่พ่อค้าเสมอ ข้าพเจ้าจึงแสร้งเสไปว่า ข้าพเจ้าทั้งสองเป็นข้าราชการต่างหาก เห็นจะไม่ถึงมุสาวาท ทั้งนายบุญเทียมสวมแหวนเพชรและประดับเครื่องมีค่าหลายอย่าง เราจึงยืนยันขอให้เป็นสักคืนเถิด ถึงนายบุญเทียมจะไม่เต็มใจรับตำแหน่งหัวหน้าก็ดี แต่พอรุ่งเช้าย่อกว่าเมื่อคืนนั่งเฝ้าอยู่ ๘ ทุ่ม นอกนั้นหลับๆตื่นๆ พวกเราขอบใจเพราะหลับสนิท เป็นอันว่าเรือถึงฮ่องกงในวันรุ่งขึ้นที่ ๓๐ เมษายน เวลา ๑๐.๓๐ โดยสวัสดิภาพยกตอนหนึ่ง ส่วนเรื่องสลัดนั้นหาจบไม่ ยังจะมีต่อไปในตอนจวนจบเรื่อง เพราะระวางที่ข้าพเจ้าไปประเทศจีนคราวนี้ สลัดช่างชุกชุมเสียจริงๆ แม้เวลาเรือกลับบ้าน ใจคอก็ไม่ปกติภาพไปคืนหนึ่ง เพราะเรือลำที่เรามาเราลงนั้นได้ถูกสลัดปล้นมาเมื่อ ๒—๓ เดือนนี้เอง ข้าพเจ้าจะได้เล่าถึงกลอุบายและการยึดอำนาจของพวกสลัดมีแยบยลกลในประการใดบ้างโดยพิสดารต่อไป.

ฮ่องกง

ฮ่องกง เป็นสถานที่ยามระวังเหตุอันสำคัญยิ่งของอังกฤษในฝ่ายภาคบูรพาทิศ และเป็นประตูภาคใต้ที่จะเข้าไปสู่ประเทศจีน ทั้งเป็นแหล่งอันเหมาะเจาะสำหรับเรือพาณิชย์ที่จะแวะพักอาศัยเดินไปมาระวางยุโรป, อเมริกา และเอเชีย อังกฤษได้ฮ่องกงเป็นกรรมสิทธิ์เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๔ และต่อมาอีก ๒๐ ปี ก็ได้แหลมเคาลุนซึ่งตั้งอยู่ตรงข้ามกับฮ่องกงเป็นกรรมสิทธิ์อีก ภายหลังอังกฤษมาคิดเห็นว่า อาณาเขตต์ที่ได้ไปแล้วนั้นไม่เพียงพอกับการที่จะป้องกันรักษาความปลอดภัยได้ จึงได้ขอเช่ากับรัฐบาลจีน ๙๙ ปี เพื่อขยายอาณาเขตต์ รวมทั้งอ่าวน่านน้ำเคาลุนและดินแดนขึ้นไปทางบก, น่านน้ำเมอร์สเบ; ดีปเบ และเกาะลันเตาด้วย ประมาณเนื้อที่เช่าใหม่นี้ ๔๐๐ ตารางไมล์ และได้ทำสัญญากันที่กรุงปักกิ่งเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๑ นับถึงบัดนี้ได้ ๓๔ ปีแล้ว เหตุที่อังกฤษได้ฮ่องกงนั้น ก็เนื่องแก่การพิพาทเรื่องยาฝิ่น ฮ่องกงเป็นท่าเรือใหญ่ที่สุดในอันดับที่สองของโลก มีเรือใหญ่เข้าออกคิดถัววันละ ๑๐๐

ลำ มีอาณาเขตต์ประมาณ ๓๐ ตรางไมล์ (ไม่นับเกาลูนเข้าด้วย) ภูมิประเทศเป็นเนินและภูเขาล้วน ว่าถึงอ่าวและทางเข้าตอนเหนืองามมาก ดูประหนึ่งว่าเหมือนกับสร้างเป็นประตูไว้ ทางเข้าที่แท้ มีระยะกว้างไม่เกินกว่าแม่น้ำเจ้าพระยาตอนแคบ ซึ่งเป็นการเหมาะแก่การรักษาป้องกันในทางยุทธวิธี สังเกตดูบนเนินเขา อังกฤษได้ตั้งการป้องกันไว้อย่างมั่นคงมาก นำร่องทนเย็นจิน เรือเราเข้ามาผูกทุ่นเวลา ๑๐.๓๐ เพื่อให้แพทย์ตรวจแล้วเย็นเสร็จพิธี คนโดยสารขึ้นบกได้ โดยไม่ต้องตรวจหนังสือเดินทางประการใดอีก.

อันท่าเรือใหญ่เช่นนี้ ย่อมเป็นธรรมดาที่เต็มไปด้วยคนคดในข้องอในกระดูก และคอยหาโอกาสสูบเลือดคนเดินทางเสมอ ผู้เดินทางต้องระวังให้ดีที่สุด ถ้าไม่มีคนมารับรอง เราเย็นหนีไม่พ้น แต่งพยายามให้เขาโกงน้อยที่สุดเท่าที่จะเย็นได้ เพราะได้ทราบว่าถ้าเรามีเรื่องวิวาทกับพวกนี้ตำรวจก็เมินเสีย เพราะเหตุใด ขอให้ผู้อ่านนึกเอาเองเถิด ในขณะที่เรือผูกทุ่นเรียบร้อยแล้ว มีพวกโรงแรมลงมาต้อนรับมากมาย ข้าพเจ้าอยากจะเรียก

ว่า เขามารยกวนมากกว่า ถึงรุกเข้ามาในห้องชั้นหนึ่ง กำลังเรานั่งคุยกันดีๆ เห็นนายบุญเทียมลุกยืนขนเก้าอี้ และผลักอกจีนกวางตุ้งกระเด็นไป พวกเราถามว่าเรื่องอะไรกัน แกบอกว่ามันแอบมาล้วงกระเป๋า นายบุญเทียมออกจะเคราะห์ร้ายมาก เวลาอยู่บนยกที่ฮ่องกงก็ว่าถูกล้วงกระเป๋าอีก.

เราเช่าเรือยนตร์ขึ้นยก ก็พอดีพบกับนายม้าเลี่ยง-คุน เจ้าของโรงสีและอนาคารจีนแสงในกรุงเทพฯ สวนทางมาต้อนรับเรา ท่านผู้นี้สำแดงมิตรจิตต์อย่างดี และพาเราไปพักที่โรงแรมนิวเอเชีย ในตอนบ่ายนายตันชิ่วตินน้องชายนายตันชิ่วเม้ง ได้จัดรถยนตร์มารับเราไปชมภูมิ-ประเทศรอบเกาะ.

รัฐบาลอังกฤษได้ให้นามฮ่องกงว่า "วิคตอเรีย" เพื่อเฉลิม พระเกียรติในการที่อังกฤษได้เกาะนี้มาในสมัยสมเด็จพระราชินีวิคตอเรียเสวยราชสมบัติ ในเมื่ออังกฤษได้เกาะฮ่องกงใหม่ๆ มีพลเมืองอยู่ ๔ พัน และที่เคาลุนแปดร้อยเท่านั้น รุ่งขึ้นอีกปีหนึ่งพลเมืองมีเพิ่มขึ้นถึง ๒ หมื่น และภายหลัง ๒๐ ปี มีถึงแสนเศษ เวลานี้มีพลเมือง

ประมาณ ๗ แสนเกือบเท่ากรุงเทพฯ ของเรา เหตุใดในเขตต์อังกฤษจึงมีพลเมืองเพิ่มขึ้นรวดเร็วเช่นนี้ ข้าพเจ้าจะได้อธิบายเหตุผลให้ฟังในตอนหลัง รัฐบาลอังกฤษได้จัดการย้านเมืองและตกแต่งสถานที่ไม่ผิดกับประเทศในยุโรปเลย ทำนองริเวียราในภาคใต้ของฝรั่งเศสหรือสวิตเซอร์แลนด์ เช่นมีบ้านเรือนตั้งอยู่บนเขา ตัดถนนไปตามไหล่เขาจนถึงยอดและรอบเกาะ ถนนดาดยางเรียบร้อยทั่วไปหมด ว่าด้วยภูมิประเทศแล้วมีลักษณะเย็นยุโรปทุกอย่าง เสียแต่พลเมืองชั้นต่ำยังไม่รู้จักอนามัยและสาธารณสุขดีเท่านั้น ส่วนคนชั้นคงแก่เรียน แต่งกายแบบยุโรปและสตรีก็แต่งกายเรียบร้อย ในเดือนพฤษภาคมปรอทระหว่าง ๗๕ ถึง ๘๐ ดีกรีฟาเรนไฮท์ บางวันต้องสวมสักหลาด มีรถรางนั่งสองชั้นแบบอังกฤษ มีรถยนต์หลายสาย รถยนต์แท็กซี่ก็มาก เป็นฐานทัพเรือใหญ่ของอังกฤษในฝ่ายบูรพาทิศ ทั้งกำลังทหารยกก็อยู่ที่ฮ่องกงและเคาลูนมากด้วย มีมหาวิทยาลัยในการแพทย์. อินยิเนียร์และศิลปวิทยา กับมีโรงเรียนใหญ่ๆ ชั้นคอลเลชถึงแปดโรงเรียน.

ฮ่องกง เป็นท่าเรือ อิสสระไม่มีการเก็บภาษีอย่างใด ต้องซื้อข้าวภายนอกรับประทานวันละห้าพันกระสอบ หรือเท่ากับ ๕๐๐ ตัน มีสินค้าขาเข้าประมาณปีละเจ็ดร้อยล้านบาท สินค้าขาออกก็มีจำนวนไล่เลี่ยกัน รายได้สำหรับเป็นค่าใช้จ่าย บำรุงเมืองได้มาจาก การเก็บค่าเรือเข้าอ่าวตันละ ๒ เซ็นต์ของน้ำหนักเรือ และค่าจอดเรือด้วยวันละ ๕ เหรียญเป็นอย่างต่ำ แล้วแต่ที่ใกล้ไกลฝั่ง กับค่าธรรมเนียมอากรต่าง ๆ สำหรับภายใน.

ฮ่องกงเป็นเมือง อุตสาหกรรม ขึ้นชื่อ ลือนามในการต่อเรือทางฝ่ายบูรพาทิศ ทำน้ำตาลทรายขาว ทำซิเมนต์ และเชือก ซึ่งเป็นสินค้าส่งออกไปจำหน่ายนอกประเทศ แต่เวลานี้การทำน้ำตาลทรดโทรมลงไปมาก โรงหนึ่งขาดทุนถึงต้องหยุด น้ำตาลฮ่องกงชะนิดก้อนมีชื่อเสียงดี มีขาย แพร่หลายในบ้านเรา ตลอดจนน้ำตาลถุงชะนิด "ไตคู" ด้วย ส่วนสินค้าขาเข้านั้น มีข้าวสารและของดิบต่าง ๆ เช่นถ่านหินและเหล็กเป็นต้น การค้าขายห้างร้านตอนบริเวณของฝรั่งเศสในประเทศยุโรป ส่วนทางพวกจีนมีห้างขายของใหญ่ ๆ เหมือนกับที่ขายของต่างประ

เทศ และก็มีร้านขายอาหาร การกินและเครื่องใช้สอย ต่าง ๆ ตามทำนองถนนเยาวราชของเรา ผู้คนซื้อหาหนาแน่นตลอดเวลา ยัดเยียดเบียดเสียดกันเหมือนวันใกล้ตรุษจีนตามเยาวราชและสำเพ็ง ถนนในฮ่องกงมีสำคัญอยู่ ๓ สาย คือ คอนนอตริมเชื่อน ถัดขึ้นมาเดอส์โวซ์ และควีนส์ สำหรับผู้ไปเที่ยวใหม่ ๆ วันสองวัน ถ้าจำถนน สามสายนี้ไว้ให้แม่นยำเข็นอันไม่หลงทาง เพราะเป็นย่านสำคัญของการค้าขาย ที่มีธนาคารสำคัญและใหญ่ถึง ๒๐ ธนาคาร และธนาคารย่อยมากมายก่ายกอง ทั้งนี้ก็เพราะฮ่องกงเป็นศูนย์กลางของการค้าขายที่เกี่ยวกับจีนภาคใต้ และมีเรือเข้าออกวันละมาก ๆ ที่ต้องรับ และเปลี่ยนเงินย่อยของนานาชาติ การประดับประดาร้านออกจะแข่งขันกันมาก จุดไฟสว่างไสว ใช้แสงนีออนเป็นส่วนมาก ถ้าอยู่กลางอ่าวหรือยืนอยู่ที่เคาลูน เมื่อเวลากลางคืน จะเห็นวิวฮ่องกงงามเหลือเกิน เป็นการแต่งไฟเขาทั้งด้าน ไฟถนนยนเขาเหมือนกับดาวที่ประดับบนท้องฟ้า ชาวเรือต่างประเทศหลายชาติที่เคยเดินรอบโลก ออกปากว่าในเวลากลางคืนด้วยกันแล้วไม่มีที่ไหนจะสวยงามเท่าฮ่องกงเลย ถึงแม้

ภูมิประเทศจะเปลี่ยนแปลงไปข้างฝรั่งก็ดี รัฐบาลอังกฤษเข้าใจในลักษณะการปกครอง มักปล่อยให้ขนบธรรมเนียมจีนเป็นอยู่ตามสภาพเดิม แต่แบ่งเขตต์ไว้ให้เท่านั้น เช่น คิก ๆ มีคนคิดสิติเข้าตามถนน เป็นการขอทานกลาย ๆ ใครให้ก็ได้ไม่ให้ก็ได้ เป็นการสนุกรื่นเริงกลาย ๆ ด้วย.

มีเรื่องสำคัญ ที่รัฐบาลอังกฤษกวดขันอย่างเด็ดขาด คืออาวุธปืน ถ้าใครนำเข้ามาหรือมีอาวุธปืนโดยไม่ได้รับอนุญาต มีโทษต้องจำคุกถึงสิบปีทำการหนักและโบยด้วย ถ้าเมืองเราวางโทษดังนี้ปืนเถื่อนจะน้อยลงได้บ้างกระมัง!

สภาพของฮ่องกง และเคาลุน มีลักษณะเหมือนกันกับปีนัง เมืองวิคตอเรียตั้งอยู่ด้านในของเกาะเช่นเดียวกับยอร์ชเตาวน์ของปีนัง เคาลุนตั้งอยู่ทิศตะวันตกเฉียงเหนือไปร ภูมิประเทศคล้ายกันมาก แต่ดีกว่าที่น้ำลึกตลอดอ่าว เรือเดินทะเลเล็กชะนิดบรรทุกสินค้าที่เดินระวางกรุงเทพฯ — ซัวเถา — สิงคโปร์ และท่าเรือริมฝั่งจีน จอดกลางน้ำทั้งสิ้น เรือรับคนโดยสารขนาดย่อมเข้าเทียบท่าทางฝั่งฮ่องกง เรือใหญ่เดินสมุทรน้ำหนักตั้งแต่หมื่นตันขึ้นไปเข้าให้เข้าเทียบทางเคาลุน ส่วนไปรของปีนังน่าดู

ปว. 923.5593
ส 631 ป 4836

แม้เรือเดินทะเลเช่นบ้านเราก็เข้าเทียบไม่ได้ รัฐบาลอังกฤษ ได้พยายามจะสถาปนาไปรให้เหมือนกับเคาลุน แต่ก็ยังไม่สำเร็จลงไปได้ ถ้าสำเร็จลงไปเมื่อไรจะทำให้การคมนาคมและการส่งสินค้าเข้าออก สหรัฐมลายูเจริญยิ่งขึ้น ทำนองเดียวกับที่รัฐบาลของเรากำลังดำริที่จะทำท่าเรือที่จังหวัดตรัง ถ้าสำเร็จได้เมื่อใดก็จะทำให้เป็นท่าเรือสำคัญที่สองรองจากกรุงเทพฯ นอกจากนี้ฮ่องกงมีสภาพคล้ายปีนังมากในวิธีจัดการปลูกสร้างเคหะสถานและตัดถนน และมีรถรางขึ้นเขาเช่นเดียวกันด้วย แต่เตี้ยกว่าปีนัง ส่วนการคมนาคมระหว่างฮ่องกงกับเคาลุน มีเรือข้ามส่งทุก ๆ ๕ นาทีและแน่นทุก ๆ เที่ยว รัฐบาลอังกฤษกำลังคิดเปิดเมืองใหม่ทางเคาลน มีที่ดินถูก ๆ ขายให้ โดยจัดเจ้าพนักงานคอยต้อนรับชี้แจงและแนะนำ สำหรับสร้างบ้านเรือน ตึกเช่า โรงแรม และโรงงาน ยิ่งสร้างตึกใหญ่ ๆ ยิ่งขายให้ถูก เพราะมุ่งสำหรับเกณฑ์ใช้ในเวลาจำเป็น เช่น โรงแรมใหญ่ ๆ ไว้เป็นโรงพักทหารได้ โรงเรียนใหญ่ ๆ ใช้เป็นโรงพยาบาล ดังนี้เป็นต้น ทางเคาลูนเขาได้ทำทำนบ (Break water) เป็นกำแพงกันน้ำ สำหรับให้เรือ

เข้าไปหลบภัยในเวลามีลมใต้ฝุ่น คนพื้นเมืองใช้เรือเป็นเคหะสถานมากมาย บุตรภรรยาอยู่ในเรือเสร็จ จะเห็นได้จากเด็กเล็กๆ อายุ ๕—๖ ขวบก็ช่วยบิดามารดาชักใบค้าเรือได้แล้ว อาชีพของพวกเหล่านี้เท่าที่ได้สังเกตเห็นมีการรับจ้างบรรทุกของ รับคนโดยสาร และอีกพวกหนึ่งก็มีเด็กชายอายุราว ๑๑—๑๒ นำเรือมาจอดข้างเรือใหญ่คอยกระโดดดำเอาเซ็นต์ที่ผู้โดยสารโยนลงไปในน้ำ เป็นการแสดงความสามารถทำนองเดียวกันกับที่ปอร์ตเสด, คอลัมโบ และสิงคโปร์ ตามสถิติปรากฏว่า พลเมืองที่ใช้เรือเป็นเคหะสถานเป็นจำนวนถึงเจ็ดหมื่น มีความไม่เป็นธรรมอยู่บ้างระหว่างฝรั่งและคนพื้นเมืองเช่นจีน แม้จะเป็นคนชั้นผู้มีทรัพย์จะขึ้นไปตั้งบ้านเรือนบนเขาสูงกว่าที่กำหนดไว้ไม่ได้ ส่วนฝรั่งไม่มีข้อขัดขัน ข้าพเจ้าเห็นอกรัฐบาลอังกฤษเหมือนกัน ในการที่ต้องขัดขืนอย่างนี้ เพราะเกี่ยวแก่ความเป็นอยู่ ต่างนิสัยต่างพฤติการณ์ แต่อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าขอชังในเรื่องเขาถือวรรณะและสัญชาติ แต่จะทำอย่างไรได้เมื่อเราต้องอาศัยเขาอยู่ เมื่อนึกถึงอย่างนี้ทำให้ระลึกถึงชาติไทยในกาลข้างหน้า และเศร้าใจไปพักหนึ่ง.

ลูคัส!

★ ทนแดด.
★ ทนฝน.
★ ทาง่าย.
★ แห้งเร็ว.
★ สีสวยสด.
ราคาเยาว์

โปรดลองสักครั้ง
หรือ
ถามผู้ที่เคยใช้ ว่า ลูคัส ดีเพียงไร

คณะ ๒๑.

ขริษัท ปิยะมาตุล จำกัด
เจริญกรุง เอเชีย ๗ โทร. 20390.

ไทยเสรี

✷

จำหน่ายเครื่องเหล็ก เครื่องทองเหลือง

เครื่องมือก่อสร้าง สีน้ำมัน และ

เครื่องอุปกรณ์ไฟฟ้าต่าง ๆ

✷

อยู่วงเวียน ถนนสันติภาพ เลขที่ ๕๓๒

โทรศัพท์ ๒๓๓๓๑๕ พระนคร

ข้าวไทย

ข้าวของเราส่งออกไปขายที่ฮ่องกงมาก สำหรับส่งไปขายที่เมืองกวางตุ้งด้วย ตามสถิติปรากฏว่าในมณฑลภาคใต้ของจีนจะต้องใช้ข้าวปีละถึง ๕ ล้านตัน ในเวลานี้นาข้างแห่งปลูกปีละครั้งข้างสองครั้งข้าง แต่แม้กระนั้นยังขาดข้าวถึง ๒๐ เปอร์เซ็นต์ เท่ากับ ๑ ล้านตัน ข้าวของเรากับญวนมีจำนวนส่งมากกว่าพม่า เวลานี้กสิกรจีนของมณฑลกวางตุ้ง หันไปปลูกผลไม้มากขึ้น เพราะเห็นกำไรดีกว่าปลูกข้าว ผู้ชำนาญการค้าที่ฮ่องกงผู้หนึ่งแสดงความเห็นว่า การคมนาคมของจีนยังไม่ดีพอ เช่นในจังหวัดตอนๆ ขึ้นไป ปลูกข้าวได้มากเท่าใด ก็ไม่มีทางส่งออกไปขายได้ เพราะไม่มีถนนหรือรถไฟที่จะรับลำเลียงจำหน่ายจ่ายแจก ถ้าจีนทำคมนาคมให้ดีขึ้น และการปลูกข้าวใช้เครื่องมืออย่างใหม่ประกอบด้วยวิทยาศาสตร์แล้ว ความต้องการข้าวต่างประเทศอาจจะน้อยลงได้ อย่างไรก็ตาม สินค้าข้าวของเราสำคัญมาก สำหรับฮ่องกงซึ่งเป็นศูนย์กลางที่จะส่งข้าวไปจำหน่ายในมณฑลจีนภาคใต้คู่กับซัวเถา

แต่น่าเสียดาย ที่เราไม่มีหูตาของเราเองประจำอยู่ที่ฮ่องกง คอยดูแลสินสวนสินค้าสำคัญของเราปล่อยไปตามยถากรรมอยู่ในมือพ่อค้าจีนแล้วแต่จะอำนวย นับวันแต่จะมีความแข่งขันยิ่งขึ้น เหมือนกับการสงคราม ถ้าเราไม่มีผู้ระวังระไวคอยสืบเหตุการณ์สินค้าของเราแล้ว เกรงว่าข้าวของเราอาจจะส่งน้อยลงในวันข้างหน้าก็ได้ เดชะบุญที่ธรรมชาติช่วย รสข้าวของเราออกจะมีผู้นิยมมากกว่าข้าวพม่าและญวน สินค้าข้าวของเราจึงประทังตัวมาได้โดยไม่ตกต่ำ รัฐบาลเราน่าจะเริ่มเตรียมตัวแล้ว แม้เราจะเสียเงินค่าตั้งกงสุลไทยจริง ๆ หรือข้าหลวงพาณิชย์ที่ฮ่องกงก็ได้ประโยชน์คุ้มค่า ถ้าเปรียบเทียบกับการที่ต้องเสียงบประมาณเงินเดือนและค่าใช้จ่ายให้แก่สถานทูตที่ประเทศยุโรป, อเมริกา หรือญี่ปุ่นแล้ว ก็ได้แต่เย็นเกียรติยศแลกเปลี่ยนกันเท่านั้น เพราะกงสุลไทยของเราที่ฮ่องกงเวลานี้เป็นชาวต่างประเทศ ตำแหน่งกิตติมศักดิ์ เขาไม่เอาธุระในเรื่องของคนไทยเลย แม้แต่ธนบัตรไทยก็ไม่เคยเห็น คนไทยไปหาก็พบยาก ไม่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่นักเรียนไทยเหมือนกงสุลไทยที่มนิลา ซึ่งเป็น

ชาวต่างประเทศเหมือนกัน บุคคลชะนิดนี้เราจะหวังพึ่งเขาให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศไทยและคนไทยอย่างไรได้.

ข้าวที่ส่งมาขายที่ฮ่องกง เขามิได้ขนขึ้นไว้ ในกุดังผู้ซื้อมาตกลงราคาแล้วก็ขนไปจากเรือทีเดียว ด้วยเหตุเช่นนี้ เรือบรรทุกข้าวที่ไปจากบ้านเรา จึงต้องจอดอยู่ในย่านฮ่องกงหลายเวลา เพื่อคอยขายข้าวให้หมด การซื้อข้าวที่ฮ่องกงนี้ มิใช่ว่าผู้ขายจะได้กำไรเสมอไปทุกเที่ยว บางคราวขาดทุนก็มี ย่อมแล้วแต่ราคาตลาดที่จะประสพความต้องการมากหรือน้อย เพราะโรงสีในกรุงเทพฯ ย่อมได้รับราคาข้าว ประจำวัน จาก ฮ่องกง และสิงคโปร์ ซึ่งเป็นแหล่งสำคัญที่รับประทาน ข้าว ของเรา ถึง ๗๕ เปอร์เซนต์ จากจำนวนข้าวทั้งหมดที่เราส่งออกนอกประเทศ การซื้อข้าวเปลือกของพวกโรงสีจึงต้อง คำนวณรวมทั้งค่าใช้จ่ายในการสี, ค่าระวาง และโสหุ้ยอื่นๆ บวกเข้าไปด้วย คิดเผื่อกำไรไว้เล็กน้อย เพราะฉะนั้นราคาข้าวเปลือกของเราจึงต้องซื้อขายกันตามราคาข้าวสาร ที่สิงคโปร์หรือฮ่องกง ประกอบด้วยราคาเงินบาทของเราแพง ๑๐๐ บาทแลกได้ถึง ๑๓๙ เหรียญฮ่องกง เรา ขายข้าว เป็นราคาเงินเหรียญเมื่อกลับแลกเป็นเงินบาท เราก็ต้องได้เงินไทยน้อย โดย

เหตุฉะนี้ราคาข้าวเปลือกของเราจึงถูกลงมาก อนึ่งฉวยว่าข้าวของเราส่งออกไปถึงฮ่องกง กำลังข้าวที่นั่นขาดตลาดราคาข้าวย่อมดีขึ้น พ่อค้าย่อมได้กำไรดี หากไปประสพเวลาข้าวเต็มตลาดย่อมลดถอยน้อยลง พ่อค้าอาจมีกำไรน้อยหรือเสมอตัว หรือถ้าขาดแคลนเงิน ขาดทุนก็ต้องขายไปเสีย ข้าพเจ้านึกว่าเราอาจจะมีทางแก้ไขได้ ในเมื่อราคาเงินบาทของเราถูกลง การสหกรณ์รัฐบาลของเราหนุนหลังอยู่ มีโรงสีของสหกรณ์เอง มีบริษัทเรือไทยรับบรรทุกเช่นนี้ น่าจะทำให้สินค้าข้าวของเรามั่นคงยิ่งขึ้น ที่ข้าพเจ้ากล่าวทั้งนี้เป็นความนึกฝันของข้าพเจ้าที่ทราบกิจการเหล่านี้มาในทางตำรา มิใช่ทางการที่ได้คลำมากับมือ ดังที่โบราณท่านว่า “สิบรู้ก็ไม่เท่าชำนาญ” อาจพลาดพลั้งได้ จึงเห็นว่าเป็นหน้าที่ของรัฐบาลจะสืบสวนหาความแน่นอน เพื่อประโยชน์อันยิ่งแก่ประเทศเราในกาลข้างหน้า.

นักเรียนไทย

ระหว่างที่เราอยู่ที่ฮ่องกง มีนักเรียนไทยหลายคนมาเยี่ยมเยียนเราโดยมิตรจิตต์ บางคนได้ปรับทุกข์และ

เล่าเหตุการณ์ให้เราฟัง ถึงฐานะและความเป็นอยู่ของพวก
เธอเวลานี้ ว่ามีนักเรียนไทยอยู่ตั้ง ๔๐—๕๐ คน และ
ได้คิดตั้งสมาคมนักเรียนไทยขึ้น แล้วพวกเราได้บริจาค
ทรัพย์เกื้อกูลตามสมควร ครูฉวยเหล่านั้นอยู่กันตามยถา
ตามกรรม รักษาตัวเอง ไม่มีผู้ดูแลช่วยเหลือผู้ปกครอง
เลย ว่าตามความเห็นข้าพเจ้าแล้ว ยังไม่รักที่จะส่งกุลบุตรไป
ศึกษาที่ฮ่องกง ถ้าผู้ปกครองมีความคิดที่จะให้รับราชการ
เพราะจะได้ปริญญาอย่างใดมา รัฐบาลไทยก็ไม่รับรอง
สูงยิ่งกว่ามหาวิทยาลัยของเรา หรือเทียบให้เท่าปริญญา
ต่างประเทศ เว้นแต่ผู้ปกครองมุ่งให้ทำการค้าขาย ข้าพเจ้า
เห็นด้วย เพราะจะได้ภาษากวางตุ้งเป็นทุนเพิ่มขึ้นอีกภาษา
หนึ่ง แต่น่าเสียใจที่นักเรียนไทยของเรา ไม่ค่อยสันทัด
ในภาษาจีนถึงใช้การได้จริง ๆ ทั้งนี้ไม่ใช่ความผิดของเธอ
เหล่านั้น เพราะหาบ้านจีนที่พอสมเกียรติอยู่ไม่ได้
เป็นประเพณีจีนเขารังเกียจ ถ้ามีบ้านที่จะพักอาศัยได้ ก็มี
ลักษณะไม่สมควรที่ลูกสุภาพชนจะไปอยู่ ตกลงเด็กของ
เราอยู่ที่นั่นโดยไม่มีผู้ใหญ่ควบคุม การตั้งสมาคมนัก-

เรียนจนนั้น คิดจะเช่าบ้านให้เป็นที่พักอาศัยได้ด้วย เมื่อเรามาอยู่ร่วมกันเช่นนี้ โอกาสพูดจนก็มีน้อย นอกจากเก็บเอาคำสองคำตามแต่ที่จะได้ เพราะอยู่โรงเรียนเขาก็พูดอังกฤษกัน ออกถนนพบเพื่อนก็พูดอังกฤษกันอีก เวลาพูดจีนน้อยเต็มที นอกจากเป็นคนขวนขวายจริง ๆ จึงจะพูดได้คล่อง เด็กของเราจึงอยู่ไปตามเรื่อง และเข้าเขตต์อันตรายได้ง่าย เพราะฮ่องกงก็มีทางเสียได้มากมายไม่แพ้เมืองอื่น ๆ ในยุโรป เพราะฉะนั้นถ้าท่านผู้ใดจะส่งบุตรไปฮ่องกง ท่านต้องเชื่อจริยาสมบัติของลูกท่านว่าจะยังคัยรักษาตัวเองได้เป็นอย่างดี หรือมีผู้ใหญ่ที่จะฝากฝังให้ช่วยดูแลได้ มิฉะนั้นข้าพเจ้าเกรงว่าจะเสียเงินเปล่า ดังที่ได้เคยมีตัวอย่างมาแล้วหลายคน นอกจากมีความคิดอย่าง ๑ เพื่อหลีกเลี่ยงการจำเป็นอย่างอันชั่วคราว นั้นเป็นอีกปัญหาหนึ่ง ทั้งน่าเห็นอกผู้ปกครองที่เป็นไทย หวังจะปลูกฝังบุตรให้เจริญยิ่งขึ้น และรัฐบาลควรจะสนับสนุนความตั้งใจดีอันนี้ด้วย ถ้าได้มีกงสุลไทยก็จะได้ช่วยรับฝากฝังเป็นหูเป็นตาแทนผู้ปกครอง คอยดูความประพฤติและตักเตือนว่ากล่าวตามสมควร มิให้ล่วงล้ำไปในทาง

ช้ว ถ้าเย็นเด็กเหลือขอ ก็จะได้เรียกกลับเสีย โดยมิต้องเสียเงินมากกว่าที่ทอดทิ้งไว้ โดยไม่รู้หนเหนื่อหนใด คนไทยที่ลงทุนไปศึกษาวิชาที่ต่างประเทศเสียไป คนหนึ่งนั้น ใครจะรู้สึกอย่างใดก็ตาม ข้าพเจ้ารู้สึกเสียใจทั้งตัวบุคคล และทุนทรัพย์ที่ผู้ปกครองได้เสียไป เพราะเย็นเลือดเนื้อของไทยแท้ ๆ.

อันความแท้จริง รัฐบาลไทยควรรู้สึกภาคภูมิใจที่คนไทยส่งกุลบุตรไปศึกษาวิชาที่ต่างประเทศ ถึงจะอย่างไร ๆ ก็ตาม ประเทศไทยจักได้มีพลเมืองที่มีหูตาสว่างเพิ่มขึ้น แต่เย็นที่น่าเสียใจที่ได้ทราบว่ากุลบุตรที่ส่งออกไปนอกประเทศ โดยทุนส่วนตัวของผู้ปกครอง แม้จะได้ปริญญายุโรปหรืออเมริกามาก็ดี หางานทำยากนักหนา กว่าจะได้เลือดตาแทยกระเด็น ไม่เหมือนกับกุลบุตรที่รัฐบาลได้ออกทุนทรัพย์ส่งให้ไปเล่าเรียนนั้นเลย แม้จะสอบไล่ตกก็ยังได้รับพระราชทานเงินเดือนตามสมควร ข้อแก้ตัวคงมีว่าไม่ได้เตรียมตำแหน่งไว้บรรจุ น่าจะพอฟังได้เหมือนกัน แต่เย็นอย่างคำที่ถูกอย่างชะนะเห็นแก่ตัว (Selfish victory) โดยไม่นึกถึงประโยชน์ของชาติเย็นหลักสำคัญ เว้นแต่

ผู้ปกครองจะเป็นคนวิ่งเต้นแก่ง หรือมีเจ้าแข้งนายแรงหนุนหลัง ก็เข้ากันง่าย ๆ ในเรื่องอุดหนุนกำลังใจพลเมืองในทางการศึกษา ข้าพเจ้าต้องขอชมญี่ปุ่นว่าดีนัก เช่นว่าญี่ปุ่นที่ออกไปอยู่ต่างด้าว มีบุตรเกิดขึ้นในประเทศนั้นหาโรงเรียนญี่ปุ่นไม่ได้ ขอร้องไปยังรัฐบาล ๆ ก็จัดส่งครูออกมาให้ และถ้าค่าเล่าเรียนที่เก็บได้ไม่เพียงพอแก่ค่าโสหุ้ยเงินเดือนของครู รัฐบาลก็ต้องช่วยเหลือ มีตัวอย่างที่กรุงเทพ ฯ เป็นต้น ซึ่งรัฐบาลญี่ปุ่นต้องเสียค่าบำรุงการศึกษาเพื่อกุลบุตรของชาวญี่ปุ่นปีละ ๓,๐๐๐ เยน และเข้าใจว่าจะมีนักเรียนไม่ถึง ๒๐ คน และถ้าพูดถึงเรื่องการศึกษาแล้ว รัฐบาลญี่ปุ่นมิได้นิ่งนอนใจเลย ฉวยโอกาสกระโดดมาร่วมมือกับราษฎรเสมอ และก็ช่วยส่งเสริมด้วย แม้รัฐบาลจะต้องออกทุนบ้างก็ยอม ในที่สุดแม้การท่องเที่ยวชมภูมิประเทศและปูชนียสถานสำคัญซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา รัฐบาลญี่ปุ่นก็ได้เอาใจใส่มาก ถ้าเป็นพาหนะของรัฐบาลคิดถูกที่สุด และเดี๋ยวนี้บริษัทพาหนะของเอกชนก็เริญรอยตามรัฐบาลแล้ว.

ห้องเย็น

ที่ย่องกงนี้เราได้พบกับอัสสัมชนิกผู้หนึ่งชื่อ "ซุ่นอี" เป็นนักเรียนรุ่นราวคราวเดียวกันกับเอก วิสกุล ชอบพอกันมากและเคยนั่งเรียนร่วมห้องกันมาด้วย ข้าพเจ้าไม่รู้จักเขามาแต่ก่อน พอต่างฝ่ายต่างได้รับคำแนะนำ ว่าข้าพเจ้าและพระยามไหฯ เป็นอัสสัมชนิก เลือดก็พวกเราเคยผูกฝนไม่ถือตัวกันมาแต่เล็กน้อยนั้น ก็วิ่งแล่นเข้าหากันเลยคุยกันสนิทสนม และเพราะว่าเขาประกอบการค้าขายใหญ่โตมาหลายอย่าง มีการเดินเรือและทำสินค้าสำคัญๆ เป็นต้น จึงมีความรู้ในทางพาณิชย์ที่เกี่ยวแก่ประเทศจีนกว้างขวางมาก เวลานี้ถูกโภคภัยเบียดเบียนฟ้อง ต้องระงับงานใหญ่ เลยมาเข้าหุ้นส่วนทำห้องเย็น ห้องเย็นเช่นนี้มีผู้ตั้งหลายแห่ง รับฝากเนื้อสัตว์ดิบ, นมสด และผลไม้ต่างๆ เช่นว่าพ่อค้าฆ่าเนื้อสดขาย หรือพ่อค้าผลไม้ ถ้าเหลือจำหน่ายก็นำมาฝากได้ โดยเสียค่าเช่าเพียงเล็กน้อย ทั้งนี้เพื่อช่วยไม่ให้ของรับประทานเสียคุณสมบัติเร็ว และทำให้ราคาผลไม้อยู่ในระดับอันสมควร เพราะเหตุว่าย่องกง

เป็นท่าเรือ อาหารการกินมีผู้ต้องการมาก และมีอาหารเย็นส่งมาจากออสเตรเลียเข้ามาตีตลาดด้วย การมีห้องเย็นในเมืองจีนจึงมีประโยชน์หลายประการที่จะบำรุงฐานะการแผนกนี้ให้เจริญขึ้น ยิ่งในประเทศเราเป็นเมืองร้อน ของรับประทานมีเนื้อสัตว์และผลไม้ เสื่อมคุณสมบัติเร็ว มีเสีย และเน่าเปื่อย ถ้าเรามีห้องเย็นจะทำให้เราได้รับประทานผลไม้นานกว่าเดี๋ยวนี้ และราคาพอสมควร ไม่ใช่มีมากถูกลง มีน้อยแพงขึ้นดังนี้ ที่กรุงเทพฯ มีห้องเย็นเหมือนกัน คือที่ห้างนายเลิศและ ย.เอม.ซี. แต่มิได้เปิดให้สาธารณชนเช่า โดยมากเก็บเนื้อสัตว์และผลไม้ที่ส่งมาจากต่างประเทศอีกทอดหนึ่ง บางทีเราจะไม่รู้สึกว่าออสเตรเลียได้ทำลายสินค้าของเราอย่างไร เช่นตรวจดูสถิติสินค้าขาออก จะเห็นได้ว่าสินค้าโคและสุกรเปิดไก่ของเราที่ส่งออกไป สหรัฐมลายู, ปีนัง และสิงคโปร์ได้ตกต่ำลงมาก เป็นจำนวนปีละ ๔—๕ แสนบาท ทั้งนี้ไม่ใช่ว่าความต้องการน้อยลง แต่เป็นด้วยเหตุที่ออสเตรเลียส่งของเหล่านี้เข้ามาตีตลาดในสิงคโปร์, สหรัฐมลายู, ปีนัง มากขึ้นทุกที โดยเราไม่รู้ตัว ถ้าเรามีห้องเย็นให้เช่าดังว่า

แล้ว จะเป็นคุณประโยชน์มาก จะช่วยประทังความเสื่อม
คุณ สมบัติ ของอาหาร และผลไม้กับ สิ่งอื่น ๆ ได้ ปีละหลาย
แสนบาท แต่จะทนค่าแรงไฟฟ้าได้หรือไม่ เป็นปัญหาที่
รัฐบาลเท่านั้นที่จะแก้ได้ หรือจัดให้มีขึ้นในรถไฟด้วย เรา
อาจจะได้ รับประทาน เนื้อสุกร และเนื้อโค ถูก ลง กว่าที่
ขนขึ้นรถไฟ และเรือจาก จังหวัดต่าง ๆ มาฆ่าในกรุงเทพ ฯ
และ อาจจะได้ รับประทาน เนื้อสัตว์ แปลก ๆ โดยราคาย่อม
เยาว์ เช่น กวาง, นางเก้ง และไก่ป่า อันเป็นการช่วย
บำรุงอาชีพของพรานบ้านเราอีกอย่างหนึ่งด้วย นอกจาก
นี้ถ้าเรามีห้องเย็นในเรือเดินทะเลด้วยแล้ว ผลไม้สดของ
เราจะส่งไปถึงประเทศใกล้เคียงมากขึ้นกว่าเดี๋ยวนี้ เพราะ
ผลไม้ น่าจะเป็นสินค้าออกที่ดี ของเราเหมือนกันในอนาคต
การที่ข้าพเจ้านำมากล่าวทั้งนี้ เพื่อประโยชน์แก่ความรู้
ของเพื่อนร่วมชาติที่จะขยายอาชีพ เพราะการส่งอาหาร
ข้ามจังหวัด หรือข้ามประเทศนั้นไม่เป็นของประหลาด
อย่างใด ประเทศ อังกฤษ ยัง ต้อง ซื้อ เนื้อ สุกรสด จาก
เดนมาร์ก เนื้อโคสดจากประเทศอาเยนตินและออสเตรเลีย
กับผลไม้จากประเทศในอเมริกาใต้ ซึ่งล้วนแล้วต้องส่งมา

โดยเรือที่มีห้องเย็นทั้งสิ้น และมีระยะห่างไกลกว่ากรุงเทพฯ ไปสิงคโปร์หรือฮ่องกงมาก ถ้าเรามีห้องเย็นในกรุงเทพฯ และมีเรือห้องเย็นดังที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้ว สินค้าอาหารสดและผลไม้ของประเทศเราน่าจะออกไปตีตลาดกับเขาได้บ้างเป็นแน่ อย่างไรก็ตาม เราขอบใจนายซุนอิที่ได้พาเราไปดู, ชี้แจง และแนะนำให้เราทราบเรื่องราวเป็นอย่างดี ก่อนเราจะจากไปฮ่องกง อัสสัมชนิกผู้กอร์ปด้วยใจคอกว้างขวางและอัธยาศัยดีผู้นี้ ยังได้จัดการเชิญเราไปรับประทานอาหาร และมาส่งเราถึงเรือใหญ่ด้วย ทำให้พวกเราระลึกว่า อัสสัมชัญที่ได้ปลูกฝังวิชามาให้เราแต่ย่อมเยาว์นั้น ยังมีเชื้อเยื่อใยมาปลูกความสัมพันธ์ให้เราที่ฮ่องกงอีก.

สิทธิผูกขาด (Monopoly)

ในกิจการบางอย่าง รัฐบาลอังกฤษได้ให้สิทธิผูกขาดแก่เอกชน เช่นรถยนตร์รับส่งคนโดยสารชะนิดบัสเป็นต้น ทั้งนี้มิใช่ว่ารัฐบาลกีดกันให้ฉะเพาะบริษัทโดยอคติ แต่

เป็นด้วยถ้าปล่อยให้ต่างคนต่างทำ โดยรัฐบาลมิได้ควบคุมแล้ว จะเกิดความหายนะในความแข่งขัน และผลร้ายจะตกอยู่แก่เจ้าของทุน เช่นบ้านเราเป็นต้น ใครทำอะไรขึ้นก็ตามอย่างกันเป็นทิว โดยมิได้คิดว่าถ้ามีผู้จำหน่ายมากขึ้น ความต้องการก็น้อยลง อันผิดหลักเศรษฐศาสตร์ มีโรงสีของเราเป็นตัวอย่าง และรถแท็กซี่เป็นเบื้องต้น การหากินทุกอย่าง ถ้าเราเอาอย่างกันจนความต้องการน้อยกว่าการจำหน่ายแล้ว ก็แปลว่าเราช่วยกันฉิบหายเท่านั้น ทั้งนี้เราจะควบคุมกันเองไม่ได้ เพราะทุกคนก็อยากรวย ผู้ที่จะควบคุมได้ก็คือรัฐบาลเท่านั้น.

ภาษา

การมาอยู่ที่ฮ่องกงนี้ ภาษาอังกฤษย่อมเป็นกำลังสำคัญยิ่งที่จะใช้เจรจาสะดวกง่ายดาย ในกิจการค้าขายประเภทงานใหญ่ๆ แต่อย่างไรก็ตาม ภาษากวางตุ้งมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่ากันเลย ถ้าหากว่าเราต้องมีการค้าขายกับพ่อค้าจีน หรือใช้เจรจาในกิจธุระส่วนตัวที่เกี่ยว

กับคนพื้นเมือง เราจึงจำเป็นต้องรู้ไว้บ้างพอขอข้าวขอน้ำได้ ส่วนเอกชำนาญแต่ภาษาแต้จิ๋ว กวางตุ้งเป็นแต่ฟังออกบ้างเท่านั้น ข้าพเจ้ามีหนังสือพูดภาษาจีนของหลวงนฤราชภักดิ์ ซึ่งบริษัทสยามฟริเปรสส์ซื้อกรรมสิทธิ์ไว้ติดตัวมาด้วย ใช้ได้ประโยชน์ตามสมควร เช่นต้องการอาบน้ำ หาได้เผงทีเดียว แต่บางคำหาไม่ได้ ต้องคิดผะสมเอา เช่นข้าพเจ้าต้องการผ้าห่มนอนสักผืนหนึ่ง รู้คำ Towel ภาษากวางตุ้งว่า "เสากั๋น" แต่หาคำ Blanket ไม่ได้ ต้องไปหาคำว่า "Big" กวางตุ้งว่า "ต่าย" เลยบอกว่า "ต่ายเสากั๋น" และทำท่านอนให้ดู เลยได้ผ้าห่มนอนสำเร็จตามความประสงค์ เจ้าคุณมไหฯ ก็ใช้เรียกปลาเค็ม โดยผะสมคำ Salt (ห่าม) กับ Fish (หยี่) รวมกัน เป็นอันว่าเราได้รับประทานปลาเค็มตามความปรารถนา นับว่าหนังสือเล่มนั้นเป็นเพื่อนเดินทางของพวกเราได้อย่างดี.

แอนตั๊ญปุ่น

การยอยคอตส์สินค้าญี่ปุ่นในฮ่องกง ทำเป็ดเผยไม่ได้เป็นอันขาด เช่นเมื่อข้าพเจ้ากำลังอยู่ มีคดีเรื่องหนึ่งที่

คนจีนขายยาได้แสดงป่าฐกถา ตามถนนใน เรื่องแมนจูเรีย และแนะนำว่าพวกจีนควรบอยคอตต์คู่พิพาท ศาลได้ปรับ ๒๐ เหรียญ หรือจำคุก ๓ อาทิตย์ และผู้พิพากษายังได้บอกให้ทราบว่า ถ้ากฎสำหรับความฉุกเฉินยังมิได้ยกเลิกเสีย จำเลยอาจถูกลงโทษมากกว่านี้อีก แสดงให้เห็นว่าการบอยคอตต์ในเมืองต่างประเทศนั้น เขาไม่ปล่อยให้จีนทำตามอำเภอใจ เพื่อรักษาอำนาจในการปกครอง และรักษามิตรภาพระวางประเทศด้วย แต่ความแท้จริงของเรื่องมีเกล็ดต่อไปดังนี้ ในวันขากลับมาจากญี่ปุ่น และเราเตรียมตัวจะเดินทางไปกวางตุ้ง พระยามไหฯ ต้องการซื้อกระเป๋าหิ้วใบหนึ่ง เหมือนกันกับที่ข้าพเจ้าซื้อมาจากญี่ปุ่น จึงได้นำไปเป็นตัวอย่าง เที่ยวถามตามห้างร้านจีนหลายร้านบอกว่าไม่มี แต่ร้านหนึ่งได้ล้นอุทานวาจาออกมาว่า นั่นเป็นของญี่ปุ่นที่นี่ไม่มีขาย เป็นอันแสดงให้เห็นน้ำใจอันแน่ชัดของชนจีนว่า แม้จะอยู่ในเขตต์อังกฤษและตามธรรมดาน่าจะเป็นคนในบังคับอังกฤษด้วย แต่ความเจ็บแค้นในการที่ถูกอีกชาติหนึ่งรังแกยึดภูมินั้น ยัด

กลั้นไว้ไม่ได้ และข้าพเจ้าเข้าใจว่าห้างร้านอื่นๆ ที่เป็นจีนก็จะมีน้ำใจเช่นเดียวกัน เพราะถ้ามีสาขาอยู่ที่แคนตอน และพลาดพลั้งไปอย่างใด อาจถูกสมาคมรักชาติจีนลงโทษได้ เช่นมีตัวอย่างมาแล้ว ห้างซินเซียซึ่งเป็นห้างใหญ่ขายของนานาประเภทที่ฮ่องกง และมีสาขาอยู่ที่แคนตอน (กวางตุ้ง) ปรากฏว่าได้ทำการค้าขายสินค้าญี่ปุ่นถึงต้องถูกยึดห้าง และปรับปรุงกันเป็นจำนวนเงินหมื่นเหรียญ โดยเหตุฉะนี้การบอยคอตต์ของจีนจึงรวมด้วยกำลัง ๒ ประการ คือ รักชาติและเกรงภยันตรายของอำนาจสมาคมกึ่งราชการ.

มีข้อขำๆ ที่น่าเล่าให้ฟังอีกอย่างหนึ่งก็คือ ข้าพเจ้ากับเอก วิสกุลเกิดกระหายอยากจะนวดวิธีญี่ปุ่นขึ้นมา จึงพากันไปที่ถนนวินแดม ซึ่งบันได้ไปเคาะประตู มีสตรีญี่ปุ่นเยี่ยมที่ประตู ดูแต่ดวงตาคล้ายที่คุก พอเห็นหน้าเราเข้าก็พูดเป็นภาษาอังกฤษว่า "No massage for Chinese= ที่ไม่รับนวดคนจีน" พอเราจะอ้าปากบอกว่าเราเป็นคนไทย เขาก็ยังคงที่ประตูดังแซะ เลยต้องกลับ เป็นอันทราบว่ามิใช่แต่จีนเท่านั้นที่แอนตี้ญี่ปุ่น ญี่ปุ่นที่ฮ่องกงก็ชัง

จีนเหมือนกัน แต่ญี่ปุ่นบางแห่งแสดงอาการไม่เกลียดจีน ซึ่งข้าพเจ้าจะได้เล่าให้ฟังในตอนหลัง ๆ.

เต้นรำ

ข้าพเจ้าเห็นว่าการตั้งโรงเต้นรำที่บ้านเราเป็นอาชีพอย่างหนึ่งที่กำลังแพร่หลาย และมีผู้ออกปากทั้งชาวต่างประเทศและพวกเราเองว่า สถานเต้นรำของเราแพงมากนัก ถ้าจะเปรียบเทียบดูกับวิธีการที่ต่างประเทศเขาจัดกันแล้ว ก็ออกจะเป็นความจริงดังว่า ถ้าเราจะจัดอย่างสิงคโปร์, ฮ่องกง, เซี่ยงไฮ้ และญี่ปุ่น จะถูกลงมาก และจะทำความบรรเทองใจให้พวกนักเต้นรำมากขึ้นกว่าเดี๋ยวนี้ เขาเก็บเป็นวิธีขายเป็นตั๋วคูปอง ๓ ใบต่อเหรียญ ถ้าคิดถึงอัตราแลกเปลี่ยนเงินเวลานี้ เซี่ยงไฮ้และญี่ปุ่นจะถูกมาก ประมาณว่าเต้นครั้งหนึ่งจะเสียราว ๒๕ สตางค์เท่านั้น แต่จำเป็นต้องซื้อเครื่องดื่มรับประทานบ้างพอสมควรอีกสัก ๑ เหรียญพอแก้ความขวยเขิน ส่วนสตรีผู้รับเต้นรำนั้นเขาจัดที่ไว้ให้นั่งโดยฉะเพาะ ไม่ปะปนกับบุรุษที่มาเต้นรำ และ

มานั่งคุยประท่อประแท่กันไม่ได้ เว้นแต่ผู้ที่มีคู่เต้นรำของตนมาเองยอมให้นั่งปนกันได้ แต่ถ้าผู้ใดพอใจในหญิงเต้นรำจะผูกขาดขอเต้นแต่ผู้เดียว เหมากันตลอดเวลาก็ได้ เขาคิดเป็นพิเศษราว ๑๐ เหรียญและยอมให้คุยกันด้วย วิธีนี้เห็นแต่ที่ฮ่องกงเท่านั้น ผู้ที่จะไปสู่สถานเต้นรำต้องเสียค่าเข้าอีกคนละ ๕๐ เซ็นต์กับ ๑ เหรียญกับ ทั้งนี้เพื่อเลือกเฟ้นบุคคลให้เหมาะแก่ชั้นสมาคม และโดยมากที่ฮ่องกงห้ามทหารแต่งเครื่องแบบเข้าไปเต้น ส่วนที่เซี่ยงไฮ้และญี่ปุ่นนั้นหลายแห่งไม่ต้องเสียค่าผ่านประตู แต่มีวิธีอย่างอย่างที่เกณฑ์ให้ซื้อตั๋วคูปองเสียก่อน โดยเกรงว่าจะเข้าไปนั่งดูเล่นแล้วก็ออกมา ซึ่งเป็นการเปลืองที่โดยเจ้าของไม่ได้ประโยชน์อย่างใด หรือใช้ราคาตั๋วผ่านประตูนั้นเองเป็นค่าเครื่องดื่มไปเช่นเดียวกับที่ไพบูลย์สมบัติที่ฮ่องกงเขาได้พยายามตกแต่งสถานที่และมียาสแบนส์ซึ่งข้าพเจ้านึกว่าดีกว่าบ้านเรามากพออยู่แล้ว แต่ครั้นไปเห็นที่เซี่ยงไฮ้และญี่ปุ่นเข้า ฮ่องกงกับบ้านเราดูออกจะเป็นเพื่อนกันได้ แต่แม้กระนั้นโรงหนึ่ง ๆ ก็มีหญิงเต้นรำไม่ต่ำกว่า ๒๐ คน ส่วนที่เซี่ยงไฮ้มีลักษณะอย่างใดนั้น ข้าพเจ้าจะได้เล่าให้

ฟังในตอนถึงเชียงไฮ ที่ข้าพเจ้านำมากล่าวทั้งนี้เพื่อเป็นทางความคิดสำหรับผู้ประกอบอาชีพทางนี้ จักได้เปลี่ยนแปลงให้สมสมัยยิ่งขึ้นและทำให้ถูกลง อันเป็นทางจูงใจให้คนไปพักผ่อนหย่อนใจมากยิ่งขึ้น เพราะทุกวันนี้การเงินอัตคัดฝืดเคือง ถ้าสนุกพอสมราคาก็ยังพอจะจ่ายได้ แต่ถ้าแพงเกินไป ทำให้ย่อท้อ ได้แต่พวกคนจรมา เราควรหาวิธีหาขาประจำที่ต้องการพักผ่อนหย่อนใจพอสมกับกระเป๋า เป็นการเก็บเงียบใต้ถุนร้าน ดีกว่าพวกจ่ายพุ่มเพ็ยย ซึ่งมักเป็นคนที่มาจากต่างประเทศหรือต่างจังหวัด เป็นการครั้งคราวเท่านั้น ควรหาวิธีทำให้ถูกและสนุกด้วยอาชีพตั้งโรงเต้นรำบ้านเรายังมีวันที่จะเจริญได้ อีกมากมาย ถ้าทำให้สวยงามสะอาดสะอ้านเจริญตา และวางระเบียบให้เข้าระดับความสุภาพรายเรียบยิ่งกว่าทุกวันนี้.

เหตุที่พลเมืองเพิ่ม

ข้าพเจ้าได้กล่าวมาในตอนต้นของย่องกงและเกาลูน ว่า ทำไมพลเมืองในเขตต้องกฤษจึงมีเพิ่มขึ้นรวดเร็วนัก

และจะได้อธิบายให้ฟังนั้น ความจริงไม่ใช่เขาเพาะพล-เมืองโดยวิธีกำเนิด แต่เขามีวิธีเพาะพลเมืองโดยอพยพเข้ามา เพราะเหตุว่าพออังกฤษยึดดินแดนที่ใดเข้า ต้องรีบทำคมนาคมและการอนามัยก่อนอย่างอื่น และตั้งกำลังที่จะปราบปรามโจรผู้ร้าย คือรักษาทรัพย์สมบัติและชีวิตของพลเมืองให้ปลอดภัย เช่นที่เคาลูนเป็นต้น เวลาเพียง ๓๕ ปีเท่านั้น อาณาเขตต์ถึง ๔๐๐ ตารางไมล์ เขาได้ตัดถนนข้ามห้วยข้ามเขาออกไปจากเขตต์แดนจีนหลายสาย และตากยางเรียบร้อย และโดยเหตุที่เป็นธรรมดาของผู้มีสัมมาชีพย่อมหวังความปลอดภัย ก็พากันอพยพเข้ามาทำมาหากินในเขตต์อังกฤษ เพราะนอนตาหลับสนิทกว่าอยู่ในเขตต์จีน ทำให้ข้าพเจ้าหวนระลึกถึงบ้านเราที่มักตำหนิกันว่าชอบเป็นเสมียนและขุนนาง ไม่ชอบประกอบกสิกรรมกันเสียเลย ความจริงคนไทยเรารักกสิกรรมก็มีมาก คนในกรุงเองที่มีส่วนจะทำกสิกรรมเจริญได้ เพราะมีทุนมีหัวคิดที่ดีกว่าชาวชนบท แต่ถ้าผู้ใดรู้ขึ้น ก็เท่ากับไปนอนยันปลายหอกปลายดาบ ต้องเตรียมตัวและทำใจที่จะต้องสู้กับโจรผู้ร้าย หรือมิฉะนั้นก็ต้องเข้าหานักเลงโต

เป็นที่พึ่งพาอาศัยแทนตำรวจ แม้ออกไปทำสวนเพียงบ้าง
ตำหรุในคลองบางกอกน้อย ข้าพเจ้าได้ยินคนในพระ
นครบอกว่าให้มีรายได้เดือนละ ๒๐๐ บาท ก็ไม่กล้าไปอยู่
เพราะการยิงกันง่ายดายเหมือนกับฆ่าเป็ดไก่ ที่อยู่ได้ก็
เพราะชินแก่ตำบล มิบริวารว่านเครือช่วยปกป้องรักษา ถ้า
เป็นคนแปลกหน้าออกไปเพียงมองตากันโดยเข้าใจผิด
เวลาเสพสุราเมาเท่านั้น อาจถึงแก่ชีวิต หญิงและเด็ก
เขาก็ยิง เราจะไปหากินอย่างไรได้ ส่วนตามชนบทนั้น
ปลูกอะไรไว้กลางคืนก็แอบถอนไปเสีย ขะโมยกระบือก็
ชะมัด และต้องการไถ่ถอน และโดยเหตุที่ไม่มีเงินจะไถ่
ถอน จึงเกิดวิธีการไถ่สมัยใหม่ขึ้น กล่าวคือ ไปขะโมย
มา ๒ ตัว มาไถ่ ๑ ตัว ซึ่งเป็นวิธีสอนให้มีการขะโมย
แพร่หลายชุกชุมยิ่งขึ้น เมื่อคนเราไม่มีความสงบใจที่จะ
ประกอบการทำมาหากินแล้วใครจะไปทำ นอกจากทนอยู่
โดยกำเนิดภูมิลำเนา เขาขะโมยเรา เราก็คิดขะโมยเขา
บ้างเป็นการแลกเปลี่ยน เมื่อการเป็นดังนี้แล้วรัฐบาลจะหวัง
อย่างไร จะให้กุลบุตรไทยนิยมในอาชีพกสิกรรม ซึ่งเต็ม
ไปด้วยขวากหนามที่จะเกี่ยวดวงจิตต์ให้ขอกช้ำ มิใช่เพราะ

ความขี้เกียจหรือไม่อดทนต่อความตรากตรำ จึงต้องทน
อยู่ในกรุงเทพ ฯ หรือเป็น ข้าราชการ และโดยเหตุฉะนี้
นักเรียนมัธยม ๘ ของเราจึงจะมีมากยิ่งขึ้นทุกวัน ตราย
ใดที่เราไม่คิดปราบ ปรามโจรผู้ร้ายในบ้านเราให้สงบราย
คาบ พอสมควรแก่สภาพบ้านเมืองที่ศิวิไลส์แล้ว ตราย
นั้นการหากินตามชนบทยังมีหวังเจริญไม่ได้ ทั้งคนพ้น
เมืองที่เคยอยู่และผู้ที่จะไปก่อร่างสร้างตัวใหม่ เพราะ
ความกังวลในเรื่องโจรภัยนั้นเป็นเครื่องขัดขวางชีวิตของผู้
สัมมาชีพ ย่อมมีความเบื่อหน่ายยิ่งกว่าใด ๆ หมด ทั้ง
ทำให้ท้อถอยต้องอพยพกลับภูมิลำเนาเดิม เลิกความคิด
มาก็หลายครัวเรือนแล้ว แม้รัฐบาลจะหนุนหลังสักเท่าใด
ก็คงไปได้พักหนึ่ง ถ้าถูกโจรภัยรบกวนหนักขึ้น ก็คงหมด
ศรัทธา เว้นแต่เราจะได้ไปตั้งสหกรณ์เป็นหลักฐานมั่นคง
และรวมความคิดในสหกรณ์ถึงการช่วยกันปราบปรามโจร
ผู้ร้ายด้วย บางทีอาจจะเป็นปึกแผ่นแน่นหนาดีขึ้นได้ แต่
การปราบนั้น เป็นการชั่วคราว มิใช่วิธีทำให้ผู้ร้ายศูนย์
พันธุ์หรือเปลี่ยนใจ แต่การสอนนั้น เป็นการเปลี่ยนนิสัย
ใจคอ ถ้าเราเริ่มต้นเสียแต่เดี๋ยวนี้ อีก ๕๐ ปีข้างหน้าอาจ

พากันอยู่เย็นเป็นสุขก็ได้ ตั้งแต่ข้าพเจ้าจำความได้จนบ่านี้ ผู้ร้ายใจอำมหิตมิได้ลดถอยน้อยลงเลย กลับมีวิธีพลิกแพลงตามความเจริญของโลกด้วย การปราบปรามผู้ร้ายจึงเป็นภาระสำคัญยิ่งของรัฐบาล ไม่น้อยกว่าการบำรุงอื่นๆ หรือโครงการเศรษฐกิจที่กำลังดำริอยู่เวลานี้ เศรษฐกิจจะดีไม่ได้ ถ้าพลเมืองยังมีการเบียดเบียฬฑาทากันโดยไม่ชอบธรรม.

อังกฤษเอาธุระในเรื่องปราบปรามโจรผู้ร้ายอย่างขมักเขม้น โดยเหตุฉะนี้จึงทำให้คนมีความอุ่นใจอพยพเข้ามาพึ่งอยู่กับเขามาก.

ถนน

ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแต่เบื้องต้นแล้วว่า การบำรุงเมืองของอังกฤษอยู่ที่คมนาคม และคมนาคมที่ว่านี้ถนนตามที่เขาได้ตัดในเขตต์เคาลุนทั่วไปหมดจนถึงเขตต์จีนทั้งนี้เพื่อขยายหมู่บ้านออกไป เหมาะแก่การเพาะปลูกและสดวกแก่การลำเลียงด้วย ทั้งเป็นการง่ายแก่การติดตาม

สัยสวนโจรผู้ร้าย เมื่อคำนึงถึงสภาพการณ์บำรุงเมือง
เช่นนี้แล้ว ทำให้เรานึกถึงประเทศเราในเรื่องถนนซึ่งเป็น
ส่วนสำคัญที่จะบำรุงบ้านเมืองให้เจริญรวดเร็วยิ่งขึ้น
ข้าพเจ้าจะขอกล่าวแต่ฉะเพาะกรุงเทพฯก่อน ซึ่งเป็น
เมืองหลวง เวลานี้ยังไม่มีถนนที่จะเชื่อมติดต่อกับจังหวัด
ใดเลย มีถนนปากน้ำที่กำลังทำอยู่ ที่จริงปากน้ำมี
คมนาคมเป็นอันดีอยู่แล้ว ทั้งทางน้ำทางบก ถ้าถนนจะ
ไปด้วนอยู่เพียงจังหวัดสมุทรปราการ ก็แปลว่า เพียงได้
ขยายเมืองออกไปเท่านั้น น่าเสียดาย และสำหรับขับรถ-
ยนตร์เที่ยวเล่น เมื่อมาพิจารณาดูว่า จังหวัดรอบข้างคิด
ตามรัศมีกระจายออกไปจากกรุงเทพฯ จะมีจังหวัดใดที่มี
ภูมิประเทศงามและเหมาะแก่การเพาะปลูก และควรมีถนน
เชื่อม เรายืนอยู่ที่ทุ่งนาบางกะปิจะได้เห็นวิวเขาจังหวัดชลบุรี
อย่างชัดเจนซึ่งถนนได้มีอยู่แล้วเกือบตลอดทาง แต่ยังไม่
ได้โรยหินเท่านั้น ถ้าเราบำรุงถนนต่อตั้งแต่ปากน้ำถึงบาง-
ปะกง ซึ่งได้พูนดินเป็นที่กันน้ำทะเลอยู่แล้วระยะประมาณ
๑๐ กิโลเมตร และทำแฟรี่ (แพขรรทุกรถยนตร์) ระหว่าง
บางปะกงกับพานทอง และต่อนั้นไปก็มีถนนเมืองชลอยู่

แล้ว เมื่อสำเร็จเรียบร้อย กรุงเทพฯ, ปากน้ำ, ชล และศรีราชาก็จะติดต่อถึงกันภายใน ๒ ชั่วโมงเท่านั้น พลเมืองก็จะอพยพไปตั้งเคหะสถานและประกอบการกสิกรรม ฝั่งทะเลตะวันออก จะครึกครื้นยิ่งขึ้นไม่แพ้ฝั่งทะเลตะวันตก จังหวัดชลบุรีก็จะรุ่งเรืองภายในเวลา ๑๐ ปี ที่มีผู้คิดว่าถ้ามีถนนจะฆ่ารถไฟเสียนั้น เป็นการไม่จริง เป็นคำพูดที่เห็นแก่ประโยชน์ฉะเพาะหน้า ถ้าคิดถึงประโยชน์รวมของชาติแล้ว การมีถนนมากๆ จะทำให้ประเทศเจริญเร็ว แต่ในชั้นต้นนี้จะไม่ต้องขนานไปกับทางรถไฟก็ควร เช่นมีถนนไปถึงอยุธยาเป็นต้นเวลานี้ เพราะมีการคมนาคมอย่างอื่นสะดวกอยู่แล้ว ส่วนชายทะเลตะวันออกไม่มีรถไฟ ถ้าจะไปรถไฟก็ต้องย้อนขึ้นไปแปดริ้วก่อน ถนนที่ข้าพเจ้าแสดงความเห็นตั้งแต่กรุงเทพฯ, ปากน้ำ บางปะกง, พานทอง และเมืองชลนั้น จึงน่าจะอยู่ในกรอบความดำริของรัฐบาลอย่างยิ่ง.

ย่องกงเท่าที่ข้าพเจ้าเห็นจบวันนี้ และจะได้เดินทางไปเซี่ยงไฮ้ต่อไป.

ฮ่องกง – เซี่ยงไฮ้

พ่อค้าจีนที่ฮ่องกง ๒ คณะ มีนายม้าเลียบคุณ นายห้างโรงสีและธนาคารจีนแห่งในกรุงเทพฯ กับนายตันซิวติน น้องชายนายตันซิวเม้ง นายห้างวังหลี ได้แสดงมิตรจิตต์เอื้อเฟื้อเราเป็นอย่างดี และจัดการเลี้ยงดูเราเป็นหลายครั้ง พวกเรารู้สึกขอบบุญคุณมาก ทั้งได้ให้ความรู้เราในกิจการที่เกี่ยวกับการค้าขายด้วย เดิมทีเราตั้งใจจะใช้เวลาที่คอยเรือใหญ่อยู่ที่ฮ่องกงไปกวางตุ้งเสียก่อน บังเอิญพระยามไหฯ เปลี่ยนความคิดที่จะส่งบุตรเพี่ยงฮ่องกงและเดินทางต่อไปกับเรา เราจึ่งต้องคอย เมื่อส่งบุตรพระยามไหฯ ลงเรือไปมะนิลาเสร็จแล้ว การเดินทางตั้งแต่ฮ่องกงไปเซี่ยงไฮ้จึงเป็น ๓ คนด้วยกัน เราแยกกับนายบุญเทียมและพระยาวิเศษฯ โดยสารเรือบริษัท บี.แอนด์.โอ. นาลเดรา ขนาด ๑๖,๐๐๐ ตัน ออกจากฮ่องกงวันที่ ๔ พฤษภาคม เวลาเที่ยง การเดินทางมีการสนุกรื่นเริงบรรเทองใจไปตามลักษณะของเรือใหญ่ บังเอิญในคราวนี้มีทหารเรืออังกฤษโดยสารไปเซี่ยงไฮ้ด้วย หลายสิบคนได้

ช่วยทำความบรรเทองใจให้แก่คนโดยสารมาก คืนหนึ่ง เขาประกาศว่าจะมีการสมรสในเรือ เสร็จแล้วมีการเต้นรำ พวกเรานึกว่าเขาคงมีการเล่นตลกมากกว่าแต่งงานกันจริง พอรับประทานอาหารแล้ว เครื่องสายก็มาตั้งวง เขาจัดสถานที่สำหรับพระยืน พอถึงเวลาอันสมควร เจ้าสาว (ปลอม) และเจ้าบ่าวก็มายืนต่อหน้าพระ มีผู้ใหญ่ประกาศความปลงใจแห่งเขาทั้งสอง พระก็เริ่มไต่ถามความสัมพันธ์ มีคำตอบขัน ๆ แล้วคู่สมรสก็ปฏิญาณตนจะฝากชีวิตซึ่งกันและกัน ระหว่างนี้มีผู้ค้านว่า เขยคู่รักเขามาก่อน และได้ซื้อเครื่องแต่งกายให้สิ้นเงินมากมายแล้ว พิธีต้องหยุดชะงักและพระก็ไม่ยอมแต่งงานให้ นับว่าเขยหมดชุดกันแล้วก็เริ่มเต้นรำกันต่อไป เรือนาลเดราเขยเรือใหม่ ดาย ฟ้า ๔ ชั้น และมีลิฟต์สำหรับขึ้นลงด้วย ระหว่างเรือเดินเราได้ถูกซ้อมการสละเรือ ๑ วัน โดยสมมุติว่าเรือจะอัปปาง เขายอก กำหนด ล่วงหน้าให้ทราบโดย สัญญาณ ระฆัง และหวูด และเราต้องสวมเครื่องชูชีพซึ่งเขาจัดประจำไว้ ในห้องนอนขึ้นไปยืนดายฟ้าที่เขากำหนดไว้ และคอยฟังคำสั่งนายเรือว่า เราจะต้องลงเรือโบตชูชีพเลขหมายใดเพื่อ

จดจำไว้ในเวลาจำเป็นฉุกละหุก ย่ายวันหนึ่งข้าพเจ้าม่อย เคลิ้มไป ได้ยินเสียงระฆังรัว คิดจะไม่ไป บ่อยประจำห้องมาเคาะประตูยิดช่องกระจกตามระเบียบ เพื่อกันมิให้น้ำเข้าเวลาเรือประสพภยันตราย และมาเตือนข้าพเจ้าให้ขึ้นไปด้วย ข้าพเจ้านึกว่าที่จริงเป็นประโยชน์แก่ตัวเราเองจึงคว้าชูชีพสวมขึ้นไป พอถึงดาษฟ้าเข้าแถวคอยอยู่เท่านั้น เขาก็เปิดหวูดเลิกการซ้อม เรือโบตลำใดเป็นของข้าพเจ้าก็ไม่ทราย และข้าพเจ้าก็ไม่อยากถามด้วย เพราะนึกว่าเรือคงไม่แตก ถ้าแตกข้าพเจ้าก็ควรตายแล้วเพราะเคราะห์ร้ายเต็มที ถ้าไม่ตาย ก็แปลว่าข้าพเจ้าเคราะห์ดี เพราะวันหนึ่ง ๆ คนกำลังอยู่ในทะเลหลายแสนคน ถ้าจะมาอัปปางแต่ฉะเพาะเรือเรา จะห่วงไปใย แล้วแต่บุญกรรม.

ระยะทางตั้งแต่ฮ่องกงถึงเซียงไฮ้ประมาณ ๘๐๐ ไมล์เศษ เท่ากับระหว่างกรุงเทพ ฯ กับสิงคโปร์ เรือถึงเซียงไฮ้วันที่๗เวลา๗.๐๐น. รวมเวลาเดินทางตอนนี้ ๖๖ชั่วโมง.

ก่อนเรือจะถึงปากน้ำวังปูกับแยงซีเกียงซึ่งยังไม่เห็นฝั่ง เราจะเห็นน้ำในทะเลเป็นสีโคลนตลอดไปแทนจะเห็นเป็นสีเขียว ทั้งนี้เพราะกำลังในแม่น้ำแยงซีเกียงกับฮวงโฮ

(แม่น้ำเหลือง) มาร่วมทางกัน กระแสน้ำเชี่ยวพัดเอาโคลนสีเหลืองออกไปในทะเลถึง ๑๐๐ ไมล์ และโดยเหตุฉะนี้จึงมีนามในภูมิศาสตร์ว่า ทะเลเหลือง (Yellow Sea) เซี่ยงไฮ้ตั้งอยู่ในลำน้ำวังปู ห่างเข้าไปจากปากน้ำราว ๑๓ ไมล์ ประมาณปากน้ำของเรากับกรุงเทพฯ ส่วนป้อมวูซุงซึ่งเราได้ยินนามอยู่บ่อย ๆ เมื่อคราวพิพาทระหว่างญี่ปุ่นกับจีนนั้น ตั้งอยู่ข้างขวามือเข้าไป กลางย่านระหว่างแม่น้ำแยงซีเกียงกับวังปู เพราะฉะนั้นป้อมนี้จะใช้ประโยชน์ป้องกันได้ทั้ง ๒ ลำน้ำ ถ้าจะเปรียบเทียบระดับที่ตั้งของเซี่ยงไฮ้ตามเส้นขนานของโลก จะอยู่ในระดับเดียวกันกับกรุงไคโร ประเทศอียิปต์ ถึงเวลาเมื่อข้าพเจ้าไปถึงกำลังจะย่างเข้าฤดูร้อนก็ตาม แต่อากาศยังหนาวถึงกับต้องสวมเสื้อสักหลาด มีพลเมือง ๒ ล้านกว่า มีเขตต์เช่าต่างประเทศ ๒ แห่ง คือ อังกฤษ, อเมริกัน และชาติอื่น ๆ รวมกันแห่งหนึ่งเรียกว่า "International Concession" และของฝรั่งเศสโดยฉะเพาะ เรียกว่า "French Concession" ที่ฝรั่งพากันยึดถือเช่าโดยปกครองการเทศบาลและตั้งศาลยุติธรรมโดยลำพังนั้น เนื่องแต่สงครามพิพาทในเรื่องฝิ่น

พ.ศ. ๒๓๘๕ และขบถไทปิง พ.ศ. ๒๓๙๖ ซึ่งนานาชาติเหล่านั้นขอเช่ากันที่พักอาศัยไว้ทำมาหากิน และทำการป้องกันรักษาด้วยกำลังทหารและตำรวจของเขาเอง เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่าในเมืองเซี่ยงไฮ้มีตำรวจจีน, ตำรวจญวน ตำรวจแขกซิค และตำรวจฝรั่ง กับมีทหารหลายชาติไปตั้งอยู่ เช่น กองทหารอังกฤษ, ฝรั่งเศส อเมริกัน และญี่ปุ่น เวลาที่เราเดินตามถนน จะเห็นทหารเดินขวักไขว่ โดยลำลองเที่ยวเล่นก็มี เป็นกองผู้ควบคุมก็มี ทหารเรืออเมริกัน สวมหมวกขาว พับปีก นั่งคอพับมาบนรถลากก็มี ผู้หญิงจีนไล่ยืดรถลากทหารอเมริกัน (พวกมะนิลา) ทวงเงินก็มี ส่วนทหารยกญี่ปุ่นดูมีลักษณะท่าทางคึกคักไปในทางเตรียมการศึกเสมอ เช่นสวมเครื่องสนามและถือปืนบรรทุกรถยนต์ไปมาตามถนนในเดือนพฤษภาคมที่ข้าพเจ้ากำลังไปถึงนั้น มีเรือรบนานาชาติทอดอยู่ในลำน้ำวังปูไม่น้อยกว่า ๓๐ ลำ แต่อเมริกันชาติเดียวมีเรือพิฆาตทอดอยู่เป็นตับถึง ๙ ลำ, เรือดำน้ำ ๓ ลำ และเรือช่วยรบอีก ๓ ลำ จนถึงมีฉายาว่าเซี่ยงไฮ้เป็นเมืองข้อมลอย ทั้งนี้เพื่อรักษาประโยชน์ของเขา สถานที่ค้าขายสำคัญนั้น อยู่ในเขตต์

ที่เช่าของชาวต่างประเทศ มีกรามหรูหราไม่แพ้ท่าเรือสำคัญ ๆ ในยุโรป มีรถราง, รถยัส , และรถลากคับคั่งถนน แท็กซี่ตามถนนไม่มี เพราะเขาห้ามจอดรับคนตามถนน เมื่อเราต้องการต้องโทรศัพท์หรือเดินไปที่โรง แล้วคิดค่าเช่าให้ตามอัตราที่มิเตอร์จะแสดงให้ทราบ และคนขับมีบัตรให้เราเขียนเวลาไป และเวลากลับ สำหรับเจ้าของตรวจสอบด้วย ผู้ที่เคยไปยุโรปแล้วจะเห็นเซี่ยงไฮ้มีลักษณะเหมือนนครในประเทศยุโรป ยิ่งกลางคืนเขาประดับประดาด้วยไฟแสงนีออนสว่างไสวทั่วไปหมด งามเหลือเกิน เว้นแต่บุคคลเท่านั้น แสดงว่าเป็นเมืองจีนโดยแท้ คนจีนที่ได้รับการศึกษา แต่งกายแบบจีนเสื้อตังซาเป็นส่วนมาก เห็นจะเป็นด้วยสงวนไว้ซึ่งแบบธรรมเนียมเดิม คล้ายที่เรายังรักผ้านุ่งกันเช่นนั้น ที่แต่งกายแบบฝรั่งก็มีเหมือนกัน แต่บางตา มักเป็นพวกชั้นหนุ่ม ๆ ส่วนสุภาพสตรีนั้น เซี่ยงไฮ้เป็นต้นสมัยในเรื่องแฟชั่นของสตรี เขาบอกว่าเมื่อ ๕ — ๖ ปีก่อนนี้ นิยมสวมกะโปรงตามยุโรปาวิสัยกันมาก และสตรีจีนในยุคนั้นทุก ๆ แห่งก็พากันสวมกะโปรง แต่ยังคงเสื้อสวมเสื้อยาว คอตั้งแขนแค่ศอก

หน้าอกรัด และผ่าตั้งแต่ข้อเท้าถึงเข่าทั้ง ๒ ข้าง บางคน
แลบเห็นกางเกงในของลูกไม้ดูงามตาดี เขาว่าส่วนที่ยวนตา
อยู่ที่ตรงผ่าแลบเห็นน่องนั่นเอง ถุงเท้าสวมบ้าง ไม่สวม
บ้าง แต่รองเท้านั้นใช้แบบฝรั่งซ่นสูง อย่างไรก็ตาม
การแต่งกายของสตรีค่อนข้างงามตา นับว่าออกแบบดีมี
ลักษณะไว้ศักดิ์เย็นจินโดยบริบูรณ์ และสตรีจีนทั่วไปหมด
แม้ตามฮ่องกง, สิงคโปร์ และสหรัฐมะลายู จนกระทั่ง
อเมริกาก็นิยมตาม ที่ว่ากันว่าสตรีจีนอกกระดานนั้น
เดี๋ยวนี้เขารู้สึกว่าการรัดกุมเช่นนั้นเย็นการผิดหลักอนามัย
จึงปล่อยให้เย็นไปโดยธรรมดา ความงามจึงได้เกิดขึ้น
อาศัยเสื้อดิ้งเย็นเครื่องยกทรงให้ยวนตาด้วย โรงเต้นรำ
มีถึง ๕๐ กว่าโรง โรงใหญ่ ๆ สร้างขึ้นสิ้นเงินหลายแสน
เหรียญ เพราะบางแห่งสร้างด้วยหินอ่อน มีลวดลายวิจิตร
งดงามและซ่อนไฟไว้ภายในกรอบเพดาน เย็นห้องโถง
ชะนิดไม่มีเสา บรรจุคนได้หลายร้อยคน ส่วนนางเต้นรำ
นั้น โรงใหญ่ ๆ เช่นนี้ไม่ต่ำกว่าร้อยคน แต่งกายด้วย
เครื่องแพรพรรณตามแบบแลบน่อง ผัดหน้าแต้มปาก
และหอมตลบด้วยน้ำอบฝรั่งเศส ผู้ที่ชอบชีวิตกลางคืนว่า

เชี่ยงไช้เย็น เมืองสนุก ที่สุดใน ฝ่าย ตะวันออกไกลนี้ ใน
เขตต์เช่าฝ่ายอังกฤษสนุกน้อย เพราะขาดการพะนันและ
ของโลดโผน เช่นกรุง ปารีส ของเหล่านี้จึงไปตก อยู่ใน
ในเขตต์เช่าของฝรั่งเศส เช่นมีการพะนันชะนิดหนึ่งเรียก
ว่า "ไซอาไล" เขาเล่นแต่ฉะเพาะกลางคืน ทำอัฒจันท์
ให้คนนั่งเหมือนกับที่ดูการแข่งม้า และวิธีเล่นก็เช่นเดียว
กันกับแข่งม้า มีวิน, เปลซ และโต๊ดอะไรเหล่านี้เป็นต้น
วิธีเล่นของเขาใช้คน ๖ คน และทราบว่าคนเหล่านี้ต้องสั่ง
มาจากประเทศเสปญ กินเงินเดือนคนละ ๕๐๐ — ๖๐๐
เหรียญ เพราะว่าเย็นกีฬาของชาติสเปญ ทุกคนมีเครื่อง
มือเหมือนกายหมากแต่แข็ง สำหรับตีลูกบอลล์ไม้เข้าฝา
และสะท้อนออกมาให้อีกคน ๑ รับ และตีกลับไปให้สะท้อน
มาอีก เพื่อคนตีเดิมได้รับ และตีกลับไปอีก ผลัดตีผลัด
รับกันเรื่อยไป จนกว่าฝ่ายใดจะพลาด เป็นการแสดง
ความสามารถและการว่องไวและสายตาดี เขารับตีกันทีละ
คู่ ถ้าใครแพ้ก็ออกไป แล้วคนใหม่เข้ามาแทน สู้รบกัน
ไปเช่นนี้จนเกิดที่ ๑ ที่ ๒ ขึ้น เขาก็ชักกระดานป้าย บอก
เลขที่ชะนะเหมือนกับแข่งม้า และคนก็ลงมารับเงินกันเสีย

ที่ ๑ พอรัวระฆังก็ขึ้นไปชมการตีกันอีก แล้วทยอยมาซื้อตั๋วตามความสังเกตที่เห็นมือใครสามารถ ตั๋วใบ ๑ ราคา ๒ เหรียญก็มี ๕ เหรียญก็มี เข้าใจว่าการเงินที่ต้องผ่านในการพะนันชะนิดนี้คนละหลายหมื่นเหรียญ และเจ้าของได้ค่าชักไม่ต่ำกว่าคนละ ๒—๓ พันเหรียญ นอกจากนี้ในเขตต์เช่าฝรั่งเศส มีสิ่งโลดโผนต่าง ๆ คล้ายกรุงปาริส แต่เสียใจที่ข้าพเจ้าไม่มีเวลาได้ดูทั่วถึง.

ที่เชียงไฮ้มีสวนสาธารณะที่ตกแต่งไว้พอเพลิดเพลินเจริญตา ต้นไม้เขียวชะอุ่มมีสุมทุมพุ่มไม้สำหรับไปนั่งพักผ่อนหย่อนใจ มีสระสำหรับเด็กไปเล่นเรือใบและกีฬาอย่างอื่น มีร้านขายเครื่องดื่ม มีเขาจำลองเล็ก ๆ สำหรับปีนป่าย และมีสวนสัตว์ขนาดย่อม ๆ ด้วย บังเอิญวันที่ข้าพเจ้าไปถึงเย็นวันอาทิตย์ ประมาณดูคนไปเที่ยวเห็นจะถึง ๕—๖ ร้อยคน มีทั้งคนจีน, ญี่ปุ่น และฝรั่งแต่งกายสุภาพรายเรียบทำนองฝรั่งไปเที่ยวไฮด์ปาร์คในกรุงลอนดอน และบางพวกก็หาอาหารไปรับประทานด้วย อาณาเขตต์เห็นจะแคบกว่าสวนลุมพินีของเรา แต่เขาทำสะอาดตาน่าชวนไปเดินเล่น รวมทั้งการปลูกดอกไม้ชะนิดล้มลุกไว้ให้มหาชนทัศนา ทำให้ข้าพเจ้าหวนระลึกถึงสวนลุมพินีขึ้นมาอีก.

ด้วยเหตุที่เซี่ยงไฮ้เป็นศูนย์กลางของการค้าในภาคตะวันออกไกลนี้ จึงเป็นเมืองหนึ่งที่ชาวต่างประเทศเข้าไปตั้งการทำมาหากินมากที่สุด ตามสถิติที่เขาสำรวจครั้งสุดท้ายเมื่อเร็วๆนี้ ปรากฏมีญี่ปุ่นถึง๑๐,๐๐๐เศษ, อังกฤษเกือบ ๖,๐๐๐ อเมริกัน ๓,๐๐๐ ปอร์ตุเกศ ๒,๐๐๐ ฝรั่งเศส ๗๐๐ เยอรมัน ๕๐๐ และด้วยเหตุนี้ นานาประเทศจึง ส่งทหาร และ เรือรบ ของเขาเข้ามา รักษา อย่างแข็งแรง และอำนาจศาลก็คงอยู่ในมือเขา แม้จีนจะพยายามสลัดอำนาจศาลเท่าใดก็ดี หาสำเร็จไม่ เพราะความไว้วางใจที่จะรักษาความปลอดภัยให้ชาวต่างประเทศยังไม่เพียงพอ นี่เป็นหลักสำคัญของการบริหารประเทศ ถ้าเราไม่ ทำให้ ชาวต่างประเทศได้รับความ ปลอดภัย แล้ว ความอิสสระภาพของเราก็อาจถูกเขาเบียดเบียนฯ ดังจีนเป็นตัวอย่าง ทั้งนี้เพราะจีนมุ่งแต่ชิงดีกันเท่านั้น เอาความรักชาติขึ้นบังหน้าหาเงินใส่กระเป๋ากัน จึงเป็นเหตุให้ต้องรบราฆ่าฟันกันไม่เป็นยุติลงได้จนตราบเท่าทุกวันนี้ อย่างไรก็ตาม เมื่อเซี่ยงไฮ้รุ่งเรืองกระเดื่องนามเป็นเมืองเอกในบูรพาทิศเพราะฝรั่งนั้นไม่มีปัญหา เพราะในเขตต์จีนเอง

ไม่ค่อยได้รับความบำรุงให้รุ่งเรือง เห็นจะเกี่ยวกับเงินด้วย แม้ในเขตต์ที่เช่าต่างประเทศด้วยกัน ว่าถึงทำเลการค้าขายแล้ว ของฝรั่งเศสยังแพ้ของสากลชาติ มีถนนนานาคิงเป็นต้น ซึ่งเป็นถนนใหญ่ มีผู้คนและยานพาหนะคับคั่งตลอดเวลา โทรศัพท์ทันเป็นของบริษัทเอกชน ราคาค่าเช่าถูกที่สุด เดือนหนึ่งสำหรับค้าขาย ๕ เหรียญ สำหรับบ้านราว ๓.๘๐ เหรียญ ถ้าคิดเป็นเงินไทยเวลานี้จะตกเหรียญ ๑ ราว ๗๐ สตางค์เท่านั้น เมื่อคิดเปรียบเทียบกับค่าเช่าโทรศัพท์ของเราเดือนละ ๑๕ บาท ไม่ว่าห้างร้านหรือบ้านแล้วออกจะแพงเหลือเกิน.

มีข้อที่ข้าพเจ้ารำคาญที่สุดก็คือเรื่องใช้เงิน และขอสารภาพว่าเพิ่งอยู่ในเซี่ยงไฮ้ ๒—๓ วัน ยังไม่ทราบวิธีใช้เงินคล่องแคล่วเลย พวกเราไปกับผู้นำรวมด้วยกัน๔คน เห็นเขาชำระค่ารถบัส โดยการแลกเซ็นต์ทองแดงพอดีผ้าเช็ดหน้าห่อเต็ม ทีแรกนึกว่าเขาจะแลกไปกิจธุระที่ไหนได้แลกมาให้ค่ารถบัสนั่นเอง เราซื้อของเช่นบอกว่า ๑ เหรียญ ๒๐ เซ็นต์ เราก็ชำระให้ตามนั้น เขายอกว่ายังไม่พอ ต้องเปิดกระเป๋าให้เขาหยิบตามชอบใจ บางทีเราให้ไปตามราคา

ที่ยอก กลับทอนเซ็นต์ทองแดงมาให้จนหนักกระเป๋า เขาเรียกว่าอัตราเงินใหญ่เงินเล็ก เราซื้อหนังสือพิมพ์ ๑ ฉะบับต้องให้เซ็นต์ทองแดงถึง ๒๕ อัน ซื้อลูกกะน้ำแห้งอย่างบ้านเรา ๒ ใบ ๑ สตางค์นั้น ที่เซี่ยงไฮ้ต้องให้ ๕ เซ็นต์ทองแดงต่อ ๑ ใบ เพราะฉะนั้นถ้าไม่จำเป็นหรือมีผู้นำ อย่าซื้อของร้านเล็กๆ เป็นอันขาด สู้ตรงไปร้านใหญ่ๆ ไม่ได้ ข้าพเจ้าพยายามจะเรียนในการใช้เงิน เขาบอกมาว่า ๒—๓ วันป่วยการ ปวดหัวเปล่าๆ แต่คนเซี่ยงไฮ้เองบางทียังเวียนศีรษะ แม้แต่การเสียภาษี ซึ่งจีนเลิกเงินเทลแล้ว คล้ายซื้อตำลึงของเรา ไม่มีตัวเงินจริง ก็ยังต้องเสียภาษีเป็นอัตราเทลกันอยู่อีก เกิดยุ่งในเรื่องเทียบอัตราเงินเหรียญกับเงินเทลอยู่พักหนึ่ง เดี๋ยวนี้รัฐบาลจีนได้ตกลงตั้งเป็นอัตราตายตัวแล้วว่า ๑ เหรียญเท่ากับ ๐.๗๑๕ เทล ทั้งนี้เพราะเซี่ยงไฮ้มีชื่อแต่ว่าเป็นเมืองของจีนเท่านั้น ส่วนสิทธิต่างๆ เป็นเมืองสากลชาติมากกว่า.

ด้วยเหตุเซี่ยงไฮ้เป็นเมืองที่น่าศึกษาในลักษณะเทศบาล ข้าพเจ้าจึงพยายามหาหลักฐานและสืบสวนถึงวิธีการเทศบาล (Municipal Council) ของเขตต์เช่าต่าง

ประเทศมาเป็นความรู้รอบตัว ว่าแต่ละเพาะในเขตต์เช่า อินเตอร์เนเชินเนิล เขาเลือกกรรมการประจำตำแหน่ง ๑๑ คนทุกปี **ผู้ที่เลือก** นั้นต้องเป็นคนต่างประเทศที่ตั้งเคหะสถานอยู่ในนครเซี่ยงไฮ้ และเสียค่าอากรให้เทศบาลปีหนึ่งอย่างต่ำ ๑๐ เทล (ตำลึงจีน) หรือเสียค่าเช่าที่อยู่ปีหนึ่งไม่ต่ำกว่า ๕๐๐ เทล ส่วน **ผู้รับเลือก** นั้น จะต้องเป็นบุคคลผู้ที่ได้เสียค่าเช่าอากรให้เทศบาลไม่ต่ำกว่าปีละ ๕๐ เทล หรือเสียค่าเช่าที่อยู่อย่างน้อยไม่ต่ำกว่าปีละ ๑,๒๐๐ เทล วิธีเลือกชะนิดนี้มาก เพราะจะไม่ทำให้พ่นเผ่อในการเลือกโดยถ้วนหน้า ซึ่งมีแต่ปากรู้จักแต่พูด แต่ไม่รู้สึกผลจริงของงาน กรรมการเทศบาลมีอำนาจยกกฎหมายและข้อบังคับต่าง ๆ เพื่อประโยชน์แก่ประชาบาล และปกครองการทำถนน, การสุขาภิบาล และตำรวจด้วย สังเกตดูตำรวจในเขตต์เช่ามีสมรรถภาพแข็งแรงดี เป็นนโยบายของอังกฤษอย่างหนึ่ง ที่ต้องมีตำรวจแขกซิคปนกับจีนเสมอแม้แต่ที่ฮ่องกง เพื่อไม่ให้รวมหัวกันในทางทุจริต แต่มีผู้ขยิบตากระซิบว่าที่ไหนได้ พอเขาพูดภาษาพื้นเมืองคล่องแล้ว ก็คนกินข้าวไก่กินข้าวเปล่านั่นเอง

พวกจีนมั่งมีเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตต์ที่เช่ามาก เพราะหวังว่าจะปลอดภัย ยิ่งกว่าอยู่ในเขตต์ปกครอง ของรัฐบาลจีนโดยตรง แต่ก่อนนี้คนจีนไม่มีสิทธิเข้าเลือกหรือรับเลือกในเทศยาลเขตต์เช่าต่างประเทศ เดี๋ยวนี้ทราบว่าผ่อนผันให้คนจีนเข้าเลือกและรับเลือกได้แล้ว แต่มีจำนวนจำกัดโดยไม่เกินเท่านั้นคน ส่วนเทศยาลของฝรั่งเศสว่าเดินวิธีคล้ายกันดังกล่าวแล้ว.

การเที่ยวในเซี่ยงไฮ้นั้นมีความรู้สึกชอบกลๆ ประเดี๋ยวเข้าเขตต์สากล, ประเดี๋ยวเข้าเขตต์ฝรั่งเศส, ประเดี๋ยวเข้าเขตต์จีน เราจะรู้สึกได้ด้วยการแต่งกายของตำรวจ ส่วนการแบ่งเขตต์นั้นระหว่างสากลกับฝรั่งเศสไม่ค่อยรู้สึก นอกจากตำรวจและนามถนนจากโรดไปเยี่นรู ระหว่างจีนกับฝรั่งเศสมีประตูเหล็กปิดถนนกันได้ทีเดียว และพอเข้าเขตต์จีนก็จะรู้สึกถนนเย็นสำเพ็งของเรากลายๆ และถูกขอทานรบกวนตลอดทาง มีข้อแปลกอีกอย่างหนึ่งก็คือรถยนตร์หรือรถลากก็ดี ข้ามเขตต์กันไม่ได้ ส่วนของฝรั่งเขาข้ามเขตต์เช่ากันได้ เว้นแต่จะได้เสียค่าธรรมเนียมยังเอินข้าพเจ้านั่งรถเสียแต่ทะเบียนแต่ทางฝรั่ง พอถึงประตู

เหล็กเข้าเขตต์จีนก็ต้องลงเดิน เพราะรถเข้าไปไม่ได้ ทั้งนี้เพราะความแตกต่างระหว่างจีนกับชาวต่างประเทศแต่ก่อนนี้ถึงเคร่งกันมาก เช่นสวน เคยมีประกาศห้ามคนจีนและสุนัขไม่ให้เข้า ห้างฝรั่งบางห้างมีประตู ๒ ประตู สำหรับฝรั่งเข้าทางหนึ่ง และคนจีนเข้าอีกทางหนึ่ง เดี๋ยวนี้ผ่อนปรนลงไปมาก แต่แม้กระนั้นสโมสรกรีฑาแข่งม้าก็ยังไม่ยอมให้คนจีนเข้าเป็นสมาชิก ดูช่างน่าน้อยใจเสียจริง ๆ.

เขตต์ของจีนแท้ ๆ ได้ถูกทำลายลงเป็นอันมาก เมื่อครั้งคราวพิพาทระหว่างจีนกับญี่ปุ่นเมื่อ ๒ ปีมาแล้ว เวลานี้จะเห็นแต่ทรากตึกรามที่พังอย่างน่าอนาถ ซึ่งต้องพินาศเพราะกระสุนระเบิดของญี่ปุ่น ผู้ที่ได้เคยเห็นตึกพังที่เขตต์เบลเยี่ยมหรือฝรั่งเศสในคราวมหาสงคราม และเคยเห็นประตูบ้านมีรอยปรุด้วยกระสุนอย่างใด ที่ชาเปก็มีสภาพอย่างนั้น รอยกระสุนปืนกลยังมีอยู่ตามฝาผนังตึกและประตูหน้าต่าง ได้ทราบว่าจีนจะไม่ซ่อม จะทิ้งไว้เป็นเครื่องระลึกจดจำ และกำลังย้ายที่ตั้งเมืองใหม่เหนือขึ้นไปอีกหน่อย ต้ายลเคียงวันใกล้ไปทางวูซัง (ย้อม

สำคัญของจีน) และมีแผนผังใหญ่โต เวลานี้กำลังตัดถนน และสร้างตึกที่ว่าการจวนสำเร็จอยู่แล้ว เป็นตึกใหญ่ตระหง่านสง่าผ่าเผย โครงคอนกรีตและประดับด้วยหินสลักลวดลายอย่างแยบจีนล้วน เวลานี้กำลังออกลอต-เตอรี่สำหรับบำรุงถนนและสร้างเครื่องบิน เข้าใจว่าต่อไปท่าบลี้จะสำคัญเหมือนกัน เพราะอยู่ริมแม่น้ำและใกล้ทางปากน้ำมากกว่า การเสียหายของจีนในคราวนี้ประมาณว่ามีคนไม่มีที่อยู่ถึง ๖ แสนคน กรรมกร ๒ แสนต้องว่างงาน โรงงาน ๙๐๐ โรงต้องปิดและถูกทำลาย ซึ่งจำนวนรายท้ายนี้คิดเป็นเงินรวมถึง ๑๗๐ ล้านเหรียญจีน และญี่ปุ่นเองก็ต้องเสียเงินมิใช่น้อยในการสำเลียงทหารถึง ๗ หมื่นคน.

ข้าพเจ้ามีเพื่อนนักเรียนเก่าโรงเรียนอัสสัมชัญอยู่ผู้หนึ่ง ได้ทราบว่าเขาทำงานเกี่ยวกับธนาคารจีน ได้พยายามไปหาก็ไม่พบเมื่อก่อนออกจากญี่ปุ่น จึงมีหนังสือบอกมาว่าเราจะกลับโดยเรือ "เปรสิเดนต์วิลสัน" แต่เรือจะถึงเซี่ยงไฮ้เมื่อไรไม่ทราบแน่ ขากลับเรือถึงแต่เช้า พอรับประทานอาหารเช้าเสร็จแล้ว เราก็ลงเรือกลไฟเล็กไป

ขึ้นท่าเมือง เพราะตามธรรมเนียมเรือใหญ่มักจอดเทียบท่าอีกฝั่งหนึ่งเพื่อขนของขึ้นลง พอเราขึ้นจากท่าโรงภาษีเดินเบียดเสียดยัดเยียดไปกับพวกจีนที่ถูกเนรเทศมาจากเม็กซิโก ซึ่งรัฐบาลสหปาลิรัฐอเมริกาจัดส่งกลับประเทศจีน เสียงในหมู่คนตะโกนออกมาว่า "เลื่อน" เรามองยังไม่เห็นตัว เสียง "เลื่อน" ซ้อนมาอีกคำหนึ่ง เราจึงเห็นเขาสวมตั้งซาขากะเผลก ถือไม้เท้ายอกว่าป่วยเป็นรูมาติซัมมาหลายเดือนแล้ว เสียใจที่มาคราวแรกไม่พบ เวลานี้เอารถยนตร์มารับ เชิญไปบ้านก่อน พวกเราขึ้นรถยนตร์ไปกับเขา ไปถึงบ้านที่เราเคยไปหาเขาแล้วแต่ไม่พบ กำลังจัดอาหารเช้าให้เรารับประทาน แต่พวกเรายอกว่ารับประทานมาแล้ว ต่อจากนี้เขาก็จัดรถใหญ่อีกคันหนึ่งพาเราไปเที่ยวชมสถานที่ต่างๆ และเลี้ยงอาหารทั้งกลางวันและเย็นโดยเราไม่ต้องเสียสักเซ็นต์เดียว และอยู่กับเราตลอดเวลา ๑๕ ชั่วโมง มิได้กลับไปพักผ่อนที่บ้านเลย เขาเป็นนายตรวจใหญ่ของธนาคารรัฐบาลจีน มีหน้าที่ต้องไปตรวจตามจังหวัดต่างๆ ว่าขุนหนักหนาถ้าไม่เจ็บเสียอาจไม่พบกันก็ได้ เพราะต้องออกไปตรวจเสมอๆ เมื่อเด็กๆเรา

เรียกกันว่า "กิต" เดี๋ยวนี้เขาชื่อตามสมัยใหม่ว่า "ต.เค. ลินน์" แต่ข้าพเจ้าเรียกเขาว่า "กิต" เช่นเดียวกับที่เขาเรียกข้าพเจ้าว่า "เลื่อน" เมื่อเด็ก ๆ จนบัดนี้ เราได้รับความเอื้อเฟื้อจากสหาย อันเปี่ยมไปด้วยความอารีผู้นี้อย่างคิดนึกเหลือหาคำใดมากล่าวยาก เพราะตัวเขากำลังป่วยอยู่ และก็มาตรากตรำกับเราตั้งแต่เช้าถึง ๒ ยาม ที่จริงข้าพเจ้ารู้จักกับภรรยาเขาเหมือนกัน แต่ต่างคนต่างจำไม่ได้เพราะไม่เคยเห็นกันมา ๑๕ ปีแล้ว ต่างคนต่างแก่และอ้วนขึ้น เมื่อข้าพเจ้าได้รับความปลื้มใจจากเกลอแก้วอันรักสนิทของข้าพเจ้าเมื่อย่อมเยาว์โดยมิได้เปลี่ยนแปลงนิสัยเลยเช่นนี้ ทำให้ข้าพเจ้าหวนระลึกถึงอัสสัมชัญอีกว่าได้เย็นสถานที่ทำห่วงความสัมพันธ์ให้ข้าพเจ้าได้คิดถึงปานฉะนี้ แม้ในกรุงเทพ ฯ ในกิจการบางอย่าง ข้าพเจ้าได้รับความสะดวกช่วยเหลือจากเพื่อนโรงเรียนเดียวกันเป็นอันมาก ยิ่งบัดนี้เรามีอัสสัมชัญสมาคมเป็นแหล่งกลาง ที่จะพบปะกันได้อยู่เสมอด้วยแล้ว ทำให้ความสัมพันธ์ในส่วนการสมาคมและกิจธุระสดวกง่ายดายยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน "กิต" ยังมีแก่ใจส่งถึงเพื่อนฝูงอีก หลายคน ที่ระบุนามเป็นลายลักษณ์อำพัง

มาด้วยก็คือ "เต็ก" กับ "ฮะ" แต่หารู้ไม่ว่าท่านทั้ง ๒ นี้ มีตำแหน่งใหญ่โต คือ พระยาศรีเสนา (ฮะ สมบัติศิริ) ปลัดกระทรวงมหาดไทย และหลวงวรการไพจิตร (เต็ก ศุนวัต) ผู้พิพากษาศาลจังหวัดสุพรรณบุรี.

ถึงแม้ข้าพเจ้าจะชื่นชมในความสวยงามและรุ่งเรืองศิวิไลส์ของเซี่ยงไฮ้สักปานใดก็ดี แต่เมื่อระลึกว่าเมื่อเย็นที่ดินของจีน และเจ้าของบ้านถูกเหยียดกดกันในสิทธิต่างๆ เช่นนี้ ก็เพราะอ่อนอำนาจไม่มีกำลังทหารและปราศจากความสามัคคีเท่านั้น ทำให้ความบันเทิงใจน้อยลงไปเป็นอันมาก เพราะชาติไทยของเราก็กำลังน้อยเช่นเดียวกัน ถ้าเราถือยังเหี่ยนกันไม่ดี เกิดมีการแซกแซงขึ้น เสรีภาพของพวกเราจะถูกบีบด้วย ประการต่าง ๆ เช่น เดียวกับ คนจีนในเซี่ยงไฮ้ เราจึงต้องช่วยกันระวังให้ดี เพราะคนไทยทุกคนมีส่วนเป็นเจ้าของชาติ.

โมบี

เรือออกจากเซี่ยงไฮ้ วันที่ ๙ พฤษภาคม เวลา

๑๗.๐๐ น. รอนแรมมาในกลางทะเลเย็นเวลา ๓๖ ชั่วโมง เข้าช่องชิโมโนเสคิเวลาย่ำรุ่ง ต้องจอดอยู่ที่หน้าเกาะฮิโค รับแพทย์ขึ้นตรวจ คนโดยสารทั้งหมดต้องขึ้นไปบนห้องซาลูน เข้าแถวเรียกชื่อทีละคน เสร็จแล้วเรือก็เข้าไปจอดข้างในช่องระหว่างเมืองชิโมโนเสคิและโมยิ พนักงานตรวจคนเข้าเมืองก็ขึ้นมา ต้องเข้าแถวนำหนังสือเดินทางไปให้ตรวจเรียงตัวอีก ไต่สวนทีละคน ถามถึงเหตุที่มาและพักที่ใดและเมื่อไรกลับ ข้อความทั้งนี้ต้องกรอกลงแบบพิมพ์ซึ่งนายเรือที่เราโดยสารไปได้ส่งให้เรากรอกเตรียมล่วงหน้าไว้ ๑ วันแล้ว ทั้งนี้เป็นการสะดวกแก่ตัวเราเอง การซักไซร้ไล่เรียง พิถีพิถันมาก ผิดกว่าเมืองอื่น ๆ ที่ข้าพเจ้าได้ผ่านพบมาในประเทศยุโรป เขาเอาใจใส่ที่จะถามว่า เกี่ยวข้องกับการทหารยกทหารเรือหรือเปล่า และข้อความจุกจิกจนเรารำคาญ แต่เขามีกิริยาอัธยาศัยละมุนละม่อมดี ยิ่งทราบว่าเราเป็นคณะหนังสือพิมพ์และคนไทยก็เพิ่มความสะดวกขึ้นอีกหน่อย เมื่อเจ้าพนักงานเป็นที่พอใจในคำตอบแล้ว ก็ประทับตรานับว่าเราขึ้นฝั่งญี่ปุ่นได้ ตอนเช้าเราขึ้นไปเที่ยวในเมืองชิโมโนเสคิ ซึ่งเป็นเมือง

ตั้งอยู่ในปลายทางตะวันตกของตัวเกาะญี่ปุ่น (ฮอนโด) จริง ในตอนบ่ายเราขึ้นเรือไปเที่ยวโมยิ ซึ่งเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ในเกาะคิวชู เวลา ๑๙.๐๐ เรือออกจากช่องชิโนโมเสคิไปโคเบ.

ในบริเวณช่องแคบนี้ รัฐบาลสงวนไว้เป็นอาณาเขตต์ทหาร การถ่ายรูปก็ดี การวาดภาพก็ดี เป็นอันห้ามขาด ถ้าใครฝ่าฝืนมีโทษตามกฎหมาย มิกิติศัพท์เล่าลือว่าเวลาเรือเข้าอ่าวที่ย้อมมักส่องกล้องดูจากยก ถ้าเห็นใครถ่ายรูปถึงยิงลงมาก็มี น่าจะเป็นการขู่มากกว่า แต่ก็ควรกลัวไว้ดีกว่ากล้า เพราะเขาห้ามโดยสิทธิแห่งกฎหมาย ข้าพเจ้าได้เห็นเมืองทั้งสองนี้เป็นเวลาอันน้อย แต่ก็ทราบว่าเมืองชิโนโมเสคิเป็นเมืองสำคัญอยู่เหมือนกัน เช่นว่าเป็นกำเนิดของท่านนายพลเอก ไวส์เคาน์โนกิ อันถือว่าเป็นตำบลที่ควรเคารพบูชาอย่างยิ่ง เพราะเขาได้ทำเป็นปูชนียสถานจำลองไว้ มีรูปท่านนายพลและบิดามารดาด้วย กับเป็นเมืองที่จีนกับญี่ปุ่นได้ตกลงทำสัญญาสงบศึกกันในคราวสงครามจีน-ญี่ปุ่นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ ระหว่างหลีฮุงจางกับ

เคาว์น์อิโตฮิโรบูมิ ก็เพราะเป็นที่กำเนิดของไวส์เคาว์นโนกิ ซึ่งได้เป็นแม่ทัพนำชัยมาให้ญี่ปุ่นในสงครามคราวนั้น.

ช่อง ชิโนโมเสคิ งามมาก ภูเขารอบด้าน น้ำลึก เรือเดินมหาสมุทรเข้าออกได้สบาย เรือเราทอดสมอกลางน้ำเพื่อรับถ่านหินเป็นเชื้อเพลิงสำหรับเรือ พอรับประทานอาหารเช้าแล้ว เราก็ลงเรือกลไฟเล็กไปชิ้นฝั่ง • มีข้อที่น่าเล่าให้ฟังก็คือ ขณะที่เรือกลไฟเล็กเทียบเชื่อนที่ชิโมโนเสคิ มีเจ้าพนักงานศุลกากรมาตรวจตามระเบียบ เมื่อได้ทราบว่าเป็นคนโดยสารขึ้นมาเที่ยวชั่วคราวแล้ว ก็มิได้ตรวจตราอย่างใด เราเข้าไปถามเขาว่าที่ทำการโทรเลขอยู่ที่ไหน เขาได้เอื้อเฟื้อพาเราไปเป็นอย่างดี พอจวนถึงถามว่าเราเป็นชาติใด เราบอกว่าเป็นไทย ก็ชอบขับมือและพูดภาษาอังกฤษว่า "International Conference Geneva, we are friends" ซึ่งแปลว่า "การประชุมสากลชาติที่เยเนวา เราเป็นเพื่อนกัน" ที่จริงเขาพูดอังกฤษไม่สันทัดจึงพูดสั้นที่สุด แต่ก็ได้ความดี คนญี่ปุ่นถือว่าการที่เราระงับการออกเสียงนั้นเป็นการแสดงความญาติดีกับเขา ในเรื่องนี้ยังมีความพิศดารต่อไปอีกหลายตอน ซึ่งข้าพเจ้าจะได้นำมากล่าว

เป็นเมือง ๆ ไป นอกจากนี้ได้ทราบว่าเมืองทั้ง ๒ นี้เป็นท่าที่ข้าวสารของเราส่งมาขึ้นมากเหมือนกัน.

ในตอนบ่ายที่ข้าพเจ้าขึ้นไปโมยิไม่ค่อยรู้สึกอะไรประหลาด แต่คิดใจว่า ข้าพเจ้าได้มาเหยียบดินแดนญี่ปุ่นเป็นวันแรกในวันนี้อย่างเบิกบานใจแล้วก็กลับมาลงเรือ.

โคเบ

เรือแล่นอยู่ในน่านน้ำญี่ปุ่นตั้งแต่โมยิตลอดมา ผ่านอินแลนด์ซี ซึ่งทิวทัศน์ภูมิประเทศงามมาก เพราะเรือเดินลัดตัดช่องผ่านเกาะเล็กเกาะน้อยซึ่งเต็มไปด้วยภูเขาและหมู่บ้านชาวประมงค์ เห็นเรือใบและเรือยนตร์เล็ก ๆ แล่นไปมาตลอดเวลา แต่ตามทางที่ไปรัฐบาลสงวนลิขสิทธิ์ไว้เป็นอาณาเขตต์ทหารหลายแห่ง เช่น ที่คูเร (ฐานทัพเรือ) และบริเวณใกล้เคียงกับที่เกาะอาวายิหน้าเมืองโคเบ สถานที่เหล่านี้ห้ามการถ่ายรูปและวาดภาพทั้งสิ้น ในเรือได้มีประกาศติดไว้ให้คนโดยสารทราบด้วย เพื่อมิให้ทำผิดกฎหมายขึ้น และที่โคเบเองก็ว่าห้าม เราไม่ค่อยทราบแน่

นอนว่าที่ใดห้ามหรืออนุญาต เพราะฉะนั้น ถ้าเรามีกล้องถ่ายรูปไป เพื่อความพ้นภัย ถามพวกนายเรือเสียก่อนดีกว่า แต่อย่างไรก็ตาม พวกเรายังอุตส่าห์ได้ภาพโคเบมา ๑ แผ่นด้วยกล้องของเรา ตั้งแต่โมยิมาโคเบ เรือเดิน ๒๐ ชั่วโมงเต็ม และเรือเราก็เข้าเทียบท่าโคเบในวันที่ ๑๐ พฤษภาคม เวลา ๑๔.๐๐ น.

ก่อนเรือจะเข้าที่กันน้ำ (Break water) มีนายแพทย์มาตรวจ พวกเราต้องขึ้นไปขยักลุ่มคอยรับตรวจบนห้องซาลูนตามเคย แต่ไม่ถึงเรียงตัว เพราะเราได้ตรวจมาเมื่อวานนี้เอง เย็นแต่เพียงมองถามไถ่พอเย็นพิธีแล้วก็ลงเรือไป ส่วนพนักงานตรวจคนเข้าเมืองกวดขันตามเคย ต้องเข้าแถวและกรอกข้อความในแบบพิมพ์เช่นเคยกันกับโมยิ แต่เห็นหนังสือเดินทางว่าเราเย็นคนไทยดูสะดวกง่ายดายดี เนื่องมาแต่เรื่องประชุมที่เยเนวานั่นเอง อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้ายังประหลาดใจเย็นอันมาก ในการที่เจ้าหน้าที่แผนกเดียวกัน ทำงานในประเทศเดียวกัน ที่ตั้งของเมืองอยู่ใกล้ๆกันต้องทำการตรวจเย็น ๒ ซ้ำดังนี้ ถึงจะเย็นพิธีถูกต้องงดงามตามระเบียบเคร่งครัด ก็เย็นสิ่งที่ชวนให้นึก

ขันอยู่ข้างเหมือนกัน เพราะว่าเมื่อเห็นดวงตราโมบิประทับลงแล้ว ถึงน่าจะประทับต่อลงได้ โดยไม่ต้องไต่ถามอย่างใดให้เสียเวลาทั้งเจ้าหน้าที่และผู้โดยสาร ข้าพเจ้าไม่ทราบว่า ถ้าเรือต้องแวะท่าต่อๆ ไป เช่นโยโกฮามา จะต้องตรวจทุกท่าเช่นนี้หรือไม่ เพราะขึ้นจากเรือเสียที่โคเบแล้ว.

โคเบเป็นท่าเรือสำคัญของญี่ปุ่นในการส่งสินค้าขึ้นลง และมีอู่ต่อเรือใหญ่ คือบริษัทคาวาสากิที่ได้สร้างเรือพิฆาฏ, เรือตอร์ปิโด และเรือพระที่นั่งมหาจักรีให้เรานั้นด้วย ข้าพเจ้าต้องขอชมญี่ปุ่นในการบำรุงอ่าวและท่าเรือของเขา เพราะกล้าลงทุนมากมาย แม้เรือเดินมหาสมุทรก็เข้าเทียบถึงฝั่งได้ง่ายดาย ลงจากเรือก็ขึ้นรถได้ทีเดียว ตามท่าเรือเช่นนี้ มีตลาดขายของที่มาตั้งกองเรียงราย ล่อใจชาวต่างประเทศ และพวกเราก็ซื้อมาคนละหลายชิ้น ส่วนเรือทอดกลางน้ำ เช่นโมบิ เขาอุตส่าห์ลงไปตั้งตลาดเปิดขายในเรือ พวกเราก็ควรจะคิดบ้างเหมือนกัน เวลานักท่องเที่ยวมาถึงน่าจะนำของไทยบางอย่างไปขาย ถึงเรือที่สันดอน เพราะการขึ้นมาเที่ยวของเขา คงไม่มีเวลาเที่ยวซื้อของมากนัก และเป็นธรรมดาของนักท่องเที่ยว พอใจ

ที่จะซื้อของที่เย็นฝีมือของชาวประเทศที่ตนได้ไปสู่ วิธีไปนั้นก็อาศัยไปกับเรือที่เขาจะไปรับคนและมีผู้รู้ภาษาอังกฤษกำกับไปด้วย จะทำให้การขายคล่องขึ้น.

การขนของ ๆ เราขึ้นจากเรือใหญ่ เย็นภาระที่ยุ่งยากมิใช่เล่น เราต้องมีปากเสียงกับพวกขน เราจะต้องคอย สังเกต หน้าคน และ หลักฐาน หมายเลข ประจำ ตัวเขา คอยกระตุ้นให้เขาขนโดยเร็ว เพราะ เขามักโลภ ที่จะขนหลายรายทำให้ชักช้า นอกจากเราจะจ้างคนของ ทอมมาส กุ๊ก หรือ อเมริกันเอกสเปรสส์ ความกังวลจึงจะมีน้อย หีบของ เราจะ ต้องผ่าน พนักงาน ศุลกากร ให้ ตรวจเสียก่อน เราจึงไปคอยอยู่ที่ด่านภาษี พอหีบมาถึงก็ลงมือเปิดให้ตรวจ ยังเอ็นเรามีเครื่องเงินที่มีผู้ฝากไปให้เพื่อนที่ญี่ปุ่น ราคาทั้งหมดสัก ๒๐ บาทเห็นจะได้ เขาคิดภาษีเอาถึง ๓๖ เย็น เราบอกว่า ถ้าเช่นนั้นขอฝากไว้ดีกว่า ขากลับเราจะมารับเอากลับไป เพราะราคาจริงยังไม่ถึง ๓๖ เย็นเลย และไม่ใช่ของนำมาขาย เย็นของเอามาฝากเพื่อน เขาเลยลดให้คิดเอาเพียง ๑๐ เย็น เพื่อซื้อราคาญและให้เย็นไปตามประสงค์ของผู้ฝาก เราเลยเสียภาษีให้ แต่เหตุใดยังเรา

ภายจึงขึ้น ๆ ลง ๆ ได้ดังนี้ เราไม่ทราบวิธีของเขา นอกจากนี้ก็มีการกวดขันเรื่องบุหรี่ของพระยามไหฯ และกล้องถ่ายรูปของข้าพเจ้า ถึงต้องโต้เถียงกันว่าเป็นของเก่าใช้แล้ว เลยยอม ส่วนของพระยามไหฯซื้อมาใหม่แท้ๆลอดตาไปได้ ไม่ต้องเกะกะกัน อาศัยที่เราแสดงสัญชาติให้ทราบด้วย เลยได้รับความสะดวกหน่อย เยเนวาได้ส่งเคราะห์เราอีกวาระหนึ่ง นอกจากนี้เราจะต้องกรอกแบบพิมพ์ลงไปด้วยว่า มีหนังสืออะไรติดตัวไปบ้าง ข้าพเจ้ากรอกในแบบพิมพ์ว่ามีหนังสืออ่านเล่นหลายเล่ม เขาพลิกดูนิดหน่อยแล้วก็ปล่อยไป ภายหลังจึงทราบว่าเขาระวังหนังสือคอมมิวนิสต์ มิให้ลักลอบเข้ามาในประเทศญี่ปุ่น ซึ่งกำลังลงมือปราบปรามกันอย่างแข็งแรง ข้าพเจ้าจะได้เล่าถึงความเรียวแรงของคอมมิวนิสต์ในโอกาสต่อไป.

ในเรื่องการศุลกากรของญี่ปุ่นนี้เรื่องจริงและขันที่แขกอินเดียนผู้หนึ่งเล่าให้ฟังว่า พวกเขาได้กลับมาจากอินเดียและได้ทำขนมแขกมาแจกเพื่อนฝูงรับประทานด้วย เพราะแขกที่โคเบมีถึง ๓๐๐—๔๐๐ คน เจ้าพนักงานภาษีไม่ยอมให้เอาไปแม้จะเสียภาษีให้ เพราะขนมไม่ได้อัดเข้า

หิบตามวิทยาศาสตร์เป็นของต้องห้าม เกรงว่าจะนำเชื้อโรคมาให้ แต่จะรับประทานเสียให้หมดต่อหน้าเจ้าพนักงานก็ได้ เขาไม่รู้จะทำอย่างไร จึงโทรศัพท์เรียกพวกพ้องมาล้อมวงกันที่ท่าเรือ และก็รับประทานกันอย่างอิ่มหนำสำราญ ข้อสำคัญคนโดยสารอย่าไปวางยิ้งกับเขาเท่านั้น ถ้ารู้จักกัมศิร์ษะย่อย ๆ และจุ๊ปากซิด ๆ ด้วยก็ยิ่งดี จะเพิ่มความสะดวกให้ตัวเราเอง นี่เป็นบทสอนสำคัญของการเดินทางทุกประเทศ ที่ต้องนอบน้อมกับเจ้าพนักงานภาษี.

เมื่อวัน อาทิตย์ได้กล่าว ถึงวิธีการ ศุลกากรของเมืองโคเบ และในวันนี้ก็จะได้เริ่มเล่าถึงการหาที่พักต่อไป ที่นี่มีทั้งโรงแรมตามแบบฝรั่งและญี่ปุ่น ออเรียนเติลเป็นโรงแรมที่ขึ้นชื่อลือนาม จัดตามแบบอเมริกัน แต่ญี่ปุ่นเป็นผู้จัดการ ที่ทำการทอมุมาสกูกก็ตั้งอยู่ในบริเวณโรงแรมนี้ด้วย เรามาปรึกษากันว่าจะอยู่โรงแรมแบบฝรั่งหรือญี่ปุ่นดี จึงมาคิดเห็นว่าเรามาเที่ยวญี่ปุ่นทั้งทีก็ควรได้ชิมรสโรงแรมแบบญี่ปุ่นดูบ้าง จึงตกลงไปพักที่โรงแรมโซไรซา ซึ่งเป็นโรงแรมที่เอกวิสกุลได้เคยมาพักเมื่อคราวก่อนนั้น ออกจากโรงภาษีขึ้นรถยนต์เพียง ๕ นาทีเท่านั้นก็ถึง

ประเดี๋ยวหิบก็ตามมา เขาคิดค่าขนตั้งแต่เรือถึงโรงแรม ๓ เย็น ตู๋ก็ไม่แพงจนเกินไป เพราะเย็น ๑ ราว ๗๐ สตางค์เท่านั้น พอเราลงรถเหิบขบเข้าโรงแรมก็มีคนมาต้อนรับเอกถามเย็นภาษาอังกฤษว่าจำได้ไหม ข้างฝ่ายผู้พ่วกก็ไม่เข้าใจ ริบหิบหนังสือภาษาญี่ปุ่น – อังกฤษมาดู ข้างฝ่ายเราก็มีไปเล่มหนึ่งเหมือนกัน ต่างคนต่างกางดังภิร์พอส่งภาษาเข้าใจกันได้ แต่พึ่งวาขาท่าทาง ออกจะเย็นทนายซักแขกยี่เกอยู่สักหน่อย พอดีพิศไปพิศมา เด็กหนุ่มคนใช้หน้าหยิกออกขึ้นมาว่า เย็นคนที่เคยมาพักเมื่อ ๓ ปีก่อนนี้ และระบุชื่อว่า มิสเตอร์โปอิ ที่เขาเรียกดังนี้ก็เพราะเอกเขียนชื่อตนเองว่า Poi เขาจึงออกสำเนียงตามตัวอักขระภาษาญี่ปุ่น ที่หน้าหอมีชายรักษาขัญชีคนหนึ่งและหญิงแม่บ้านคนหนึ่งนั่งพัดเพียงอยู่ พอได้รับคำแนะนำจากเด็กคนใช้ว่า มิสเตอร์โปอิเย็นคนที่เคยมาพักก็หัวเราะงอไปงอมาหลายครั้ง ประเดี๋ยวก็หยุดนิ่ง ประเดี๋ยวก็หัวเราะอีก ทำให้ข้าพเจ้าสนเท่ห์ว่า นี่เรื่องอะไรกัน จึงหัวเราะมากมายเช่นนี้ จนกะทั่งจากลับมาข้าพเจ้าแวะที่ฮ่องกง ได้ไปดูภาพยนตร์เรื่องมาดามบัตเตอร์ไฟล ก็ย

เรื่องที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนรา ฯ ได้ทรงนิพนธ์แปลงมาเป็นเรื่อง "สาวเครือฟ้า" ได้เห็นหญิงญี่ปุ่นเดินรับใช้ เขามักหัวเราะเสมอ จนวันหนึ่งนายทหารเรือยเมริกันรำคาญ ถามว่ามีเรื่องขันอะไรที่ต้องหัวเราะบ่อย ๆ เขายอกว่าเป็นธรรมเนียมญี่ปุ่นเท่านั้น หัวเราะเท่ากับการต้อนรับยินดี ไม่มีเรื่องอะไรเลย ข้าพเจ้าจึงทราบว่าที่ยายแม่บ้านเจ้าของโรงแรมหัวเราะนั้นเป็นการต้อนรับเท่านั้น เราต้องเริ่มถอดรองเท้าแต่วันนี้ ก่อนที่จะเหยียบขึ้นยกพื้น พอเราถอดรองเท้าแล้วก็มีรองเท้าแตะฟางส่งมาให้สวมแทน ชายหนายหน้าหอบมือ ๒—๓ ครั้ง ก็ได้ยินเสียง "ไฮ้" (เข้าขา! ญี่ปุ่น) ออกมาจากข้างใน สตรีญี่ปุ่นออกมานั่งคุกเข่าพับเพียบต่อหน้าเรา ๒ คน แล้วก็แยมือกันเคารพเราศีรษะจรดถึงพื้น หัวเราด้วย เขาทั้ง ๒ นำเราขึ้นไปพักในห้อง และจัดแจงชงชาและเอาลูกกวาดมาให้เราตามธรรมเนียม พร้อมกับเสื้อคิโมโนมาให้เราสวมด้วย เราเริ่มกันเป็นญี่ปุ่นด้วยการแต่งกายแต่วันนี้ และเรียกคนใช้ว่า "เนซาน" และเขาก็ "ไฮ้" กับเราตลอดมาต่อไปนี้ เราจะพูดอะไร ก็เผ็ดคำราเสมอไป ทุกครั้งที่เขา

รับคำสั่งจากเราก่อนจะลุกไปก็กัมศิริยะเคารพเสมอทุกครั้ง ข้าพเจ้ายังไม่เคยเห็นเก้าอี้เลยสักตัวเดียวในโรงแรมนี้ การอาบน้ำเย็นภาระสำคัญของคนใช้ เขาจะต้องมาถูหลังให้ และเย็นประเพณีของญี่ปุ่นที่การถูหลังให้เย็นเกียรติยศอย่างหนึ่ง เช่นว่า คนที่นับถือของเรามาพักที่บ้าน ถ้าเย็นญาติผู้ใหญ่ ถึงต้องให้ภรรยาไปถูให้ จึงจะเย็นเกียรติยศ และถ้าเย็นคนธรรมดาก็ให้คนใช้ไปถูให้ ข้าพเจ้าไปอาบน้ำ เอกยอกว่าเรียกเนซานไปถูหลังซี่ ข้าพเจ้ากระดากและอาย ๆ ยังเอินเข้าไปถึงห้องน้ำ ผ้าเช็ดตัวไม่มี ข้าพเจ้าเลื่อนบานกระจกที่หน้าต่างโผล่หน้าไปเรียกเนซานและหยิบผ้าเช็ดตัวเขียกให้เขาถู ยอกว่า "โดโซะ" (โปรด) ที่ข้าพเจ้าพูดดังนี้ใช่ว่าถูกทีเดียวก็หาไม่ แต่ข้าพเจ้านึกคำอะไรไม่ออกยิ่งกว่านี้ แต่แม่สาวใช้เข้าใจดีนำผ้าเช็ดตัวมาให้ข้าพเจ้า ยังเอินกลอนห้องน้ำลั่นไม่สนิทและเขาก็ไม่เคาะ ผลักเข้ามาเฉย ๆ เล่นเอาข้าพเจ้าต้องเอียงข้างรับผ้าเช็ดตัวจากเขา และยอกเขาว่า "อาริงาโตะ" (ขอบใจ) เขากัมศิริยะคำนับตามเคย การอาบน้ำของพระยามไหง ๆ ก็พิศดารเหมือนกัน เล่าว่า กำลังเย็ดก็อก

น้ำเย็น ปนกับ น้ำร้อน อยู่ เขาเข้าไป ช่วยเหลือ ผะสมน้ำ พระยามไห ฯ ตกใจคว้าผ้าเช็ดตัวมาปิดข้างหน้า เขาโบกมือทำนองว่าไม่เย็นไร ภายหลังจึงทราบว่า เขามิได้ถือว่าเย็นการอุจาดแต่อย่างใด เย็นกิจธรรมดาของคนใช้เท่านั้น และห้อง อาบน้ำผู้ชาย ตามแบบญี่ปุ่น บางแห่ง เขารวมอาบกันด้วย เย็นวันนี้เรารับประทานอาหารซูกียากี้ในโรงแรม เนซานได้แต่งตัวเรียบร้อยสวยงามกว่าปกติมานั่งข้างเคียง คอยปรนนิบัติและปรุงซูกียากี้ให้เรารับประทาน ที่จริงเราเคยรับประทานที่กรุงเทพ ฯ บ่อย ๆ แต่ความอร่อยโอชารสที่โคเบดียิ่งกว่า ก็เพราะเรานั่งในห้องกระจกที่ปูด้วยเสื่อและมีเบาะรองนั่งตามแบบญี่ปุ่น ทั้งมีหญิง สวมคิโมโนคาดหลังด้วยโอบิ (ผ้าประดับหลัง) งาม ๆ มาปรนนิบัติด้วย จะขับถูกต้องตัวเขาบ้าง ก็ไม่มีความรังเกียจ ดูช่างเย็นกันเองเสียจริง ๆ การรับรองและคอยเอาอกเอาใจนั้นนับว่าเย็นเอก ด้วยระเบียบละม้ายคล้ายคลึงกับบ้านเรานั่นเอง ทำให้ข้าพเจ้าคิดถึงบ้านเย็นครั้งแรก พอตกค่ำเขาก็มาจัดปูที่นอนในห้องที่เรานั่งเล่น ที่รับประทานนั่นเอง รวมความว่าห้องเดียวเท่านั้นใช้ได้ถึง ๓ ประการ ข้าพเจ้านอนห้องเดียวกับ พระยามไห ฯ เอก วิสกุล นอนคน

เดียว ที่จริงข้าพเจ้าอยากแยกนอนคนละห้อง เพราะเกิดความคิดที่อยากเย็นเจ้าของห้องแต่ผู้เดียว โดยที่ได้ทราบว่าโรงแรมญี่ปุ่นนอนคนเดียวดี แต่พระยามไหฯ ขอกว่านอนคนเดียวไม่ได้ ไม่ใช่กลัวผี แต่ว้าเหว่ใจ เราเลยต้องนอนด้วยกันมาตลอดทาง ยางคราวพระยามไหฯ เย็นหวัดไม่สบาย ข้าพเจ้าก็ทำหน้าที่แพทย์ประจำห้องด้วย ให้อิโนบ้าง, แอสปิรินบ้าง, ให้คมวาเป็กบ้าง แม้เอกไม่สบาย ข้าพเจ้าก็ทำหน้าที่เย็นแพทย์ด้วยยาที่มีไป เพราะข้าพเจ้าต้องซื้อยาเพิ่มเติมอีกหลายอย่าง รวมทั้งผงโบเรซิก, ซัมบัก ผ้าพัน และปลาสเตอร์ ค่าที่ต้องรักษาแผลผีที่ปลูกตลอดมา เราพักที่โรงแรมนี้คืนเดียวเท่านั้น รุ่งขึ้นเราเดินทางไปโอสาคา เวลาจะกลับ เนซานที่รับใช้เราตามมาส่งถึงข้างล่าง เราแจกรางวัล เขารับอย่างนอบน้อมและซัดหลายครั้ง เวลาเราขึ้นรถยนต์ ทั้งหญิงและชายตามออกมาเข้าแถวอยู่ข้างนอก ยืนก้มศีรษะคำนับเราหลายหน นับว่าเย็นมงคลฤกษ์ที่เราได้เห็นความแช่มชื่นอ่อนหวานของชนชาติญี่ปุ่นในวันแรก โรงแรมนี้ไม่แพง คนหนึ่งคิดวันละ ๔ เย็นเท่านั้น ราว ๒.๘๐ บาท รวมทั้งรับประทานอาหารเช้าด้วย เราเดินทางโดย

รถยนตร์ ตั้งแต่โคเบถึงโอสาคา ๑ ชั่วโมงพอดี และพักที่โรงแรมโคบิล เป็นโรงแรมแบบฝรั่งชั้นเอกสำหรับพ่อค้าพัก.

อนึ่งโคเบมีพลเมืองถึง ๗ แสนเท่ากับกรุงเทพ ฯ ของเราไม่นับธนบุรี เป็นเมืองค้าขายและท่าเรือสำคัญของญี่ปุ่นเมืองหนึ่ง มีวัดพระพุทธศาสนาถึง ๙๐ วัด และปูชนียสถานชินโตถึง ๗๔ แห่ง แต่เราไม่ได้ไปเที่ยวชมวัดเพราะเวลาน้อย และคิดว่าเมืองที่จะถึงต่อไป ยังมีวัดที่ดีๆ อีกมากมาย ที่โคเบมีจีนและแขกอินเดียนอยู่มาก ทำการค้าขายเป็นนายหน้าซื้อของญี่ปุ่นไปขายในประเทศอินเดียและประเทศอื่นๆ เพราะเราจะสังเกตได้จากขายแพรในบ้านเราและประเทศใกล้เคียงเป็นแขกโดยมากกว่าญี่ปุ่น เช่นห้างยอมใยและห้างการาจิเป็นต้น และได้ทราบว่า เดี๋ยวนี้มีผู้แทนบริษัทพิศาลพาณิชย์ที่โคเบแล้วเหมือนกัน ความจริงประเทศเราค้าขายสินค้าญี่ปุ่นมาก และแต่ก่อนน้อยในมือพวกจีนที่เป็นนายหน้าสั่งเข้ามา บัดนี้จีนขยะคอตต์สินค้าญี่ปุ่น จึงเป็นโอกาสของพวกเราที่จะรวยสินค้าเหล่านี้มาอยู่ในมือได้ ซึ่งได้ทราบด้วยความยินดีว่า มีพ่อค้าไทย

ได้เดินทางไปตรวจการค้าที่ประเทศญี่ปุ่นก่อนพวกเราหลายคน ระหว่างพักที่นี่ เราได้ไปชมน้ำตกนูโนบิคิซึ่งอยู่ภายในเมือง เขาจัดเป็นรมณีย์สถาน มีร้านขายของเบ็ดเตล็ดและเครื่องดื่ม ทำให้คิดถึงน้ำตกในเมืองเรา มีงามๆหลายแห่ง แต่เป็นด้วยอยู่ไกล คนเที่ยวของเรามีน้อยจึงไม่มีทุนพอที่จะจัดให้ครึกครื้นได้ ที่นี่มีรถเคเบิลขึ้นเขาเหมือนกับที่นั่น แต่ชันและสูงกว่า บนเขามีร้านขายของ, โรงแรม และมีวัดด้วย เรา ๓ คนได้ไปถ่ายรูปบนยอดเขาไว้เป็นที่ระลึก รถบัสที่นี่ใช้สตรีเป็นผู้เก็บตั๋วแต่งกายสะอาดสะอ้าน คือ สวมกะโปรง, เสื้อรัดข้อมือ และสวมหมวกสีน้ำเงินเป็นชุด บางคนก็คาดนาฬิกาข้อมือและสวมแหวนด้วย หน้านวลเป็นใยเสมอ พูดไม่หยุดปากเหมือนนกคิริบูน ที่พูดทั้งนี้เขายอกตำบลที่รถถึงแก่คนโดยสาร จึงต้องพูดตลอดทาง ตกกลางคืนเราไปเที่ยวตามสถานที่ต่างๆ บางถนนเขาแต่งโคมไฟฟ้าโค้งงดเข้าหากันตลอดถนน สว่างไสวงามมาก และห้ามรถเดินด้วยเว้นแต่รถลาก ผู้คนเดินเบียดเสียดกันเหมือนมีงานนักขัตฤกษ์ มีถนนสายหนึ่งที่เขากันไว้ สำหรับโรงมหรสพ ให้มาอยู่แถวเดียวกัน

ข้าพเจ้าชอบอย่างเดียวแต่ว่า การเดินเที่ยวในถนนเช่นนี้ เราไม่ต้องระวังกลัวรถทับ การแต่งกายในโคเยสำหรับชายสวมเครื่องแบบฝรั่งมาก ใช้คิโมโนน้อย แต่สำหรับสตรีนาน ๆ จะได้พบสักคนหนึ่งที่สวมกะโปรง เว้นแต่เด็กนักเรียน ถ้าเป็นผู้ใหญ่สวมคิโมโนคาดโอบิงาม ๆ ทุกคน ผู้ที่มาเที่ยวญี่ปุ่นไม่ควรเว้นโคเย และที่จริงก็ไม่น่าจะเว้น เพราะเรือใหญ่ทุกลำแวะเสมอ.

ก่อนจะจบตอนโคเยนี้ ข้าพเจ้าปรารถนาจะกล่าวถึงคนญี่ปุ่นชั้นอื่น ๆ ต่อไป เช่นคนรถลากเป็นต้น ผู้เดินทางเป็นชาวต่างประเทศไม่ควรขึ้นเลยเป็นอันขาด แม้คนพื้นเมืองเขาก็ไม่ขึ้นกัน ที่มีไว้อย่างจะสำหรับชาวต่างประเทศที่อยากทดลองนั่งเล่นเท่านั้น และเขาอนุญาตให้เดินในถนนที่ห้ามรถอื่น ๆ ด้วย ถ้าเราอยากจะนั่ง ต้องมีคนกลางจัดการรับรองว่าราคากันโดยเด็ดขาดเสียก่อน เพราะเขาตกลงราคาอย่างหนึ่ง แล้วเรียกเงินจริงอีกอย่างหนึ่ง แสดงความเกะกะและน่ารำคาญมาก พวกเราโดนเข้ากับตัว ถึงเจ้าพนักงานเรือต้องผลักไสไป ความจริงเราอุตริทดลองดูเท่านั้น ได้รับผลเห็นทันตา จึงขอแนะนำพวกเรา

ว่าอย่าไปรีนั่งรถลากในญี่ปุ่นเลยเป็นอันขาด เพราะรถลาก
บ้านเราก็ถมไป สำหรับฝรั่งเขาอยากลองก็ควร ตาม
ธรรมดาเราใช้แท็กซี่โดยมาก และถูกยิ่งกว่าบ้านเราเสียอีก
แท็กซี่ในประเทศญี่ปุ่นรถเก่งไปใกล้ๆ เสียสัก ๒๐ สตางค์
ก็ไปได้ ถ้าไปไกล ๆ ก็สัก ๓๕ สตางค์เท่านั้น ต่อกันได้
เหมือนบ้านเรา เพราะน้ำมันเบ็นซิน แกลลอนละ ๕๐
เซ็นต์เท่านั้น เท่ากับ ๓๕ สตางค์ ถูกเหลือเกิน ทำไม
บ้านเราจึงแพงถึงแกลลอนละ ๙๕ สตางค์ก็ไม่ทราบ ไหนๆ
ข้าพเจ้าก็ได้เล่าถึงประวัติของรถลากแล้ว ก็อยากเล่าถึง
ประวัติของรถลากสู่ท่านผู้อ่านฟังตามสมควร รถลากนี้
ญี่ปุ่นเรียกว่า ยินริคิซา (Jinrikisha) หรือริคชอซึ่งฝรั่งรับ
มาถือเป็นศัพท์ของเขาด้วย Jin (ยิน) แปลว่าคน riki (ริคิ)
แปลว่ากำลัง sha (ซา) แปลว่ารถ จำเดิมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๒
มีชาวอเมริกันหมอสอนศาสนาคนหนึ่งชื่อ โยนาทานโกเบิล
ภรรยาของเขาป่วยเดินไม่ได้ จึงคิดสร้างรถขึ้นคันหนึ่ง
ทำนองรถเด็กนั่งแล้วก็ต่อคานให้ยาวเพื่อลากได้ สำหรับ
พาภรรยาเขาออกตากอากาศนอกเคหะสถานตามถนน
ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๑๓ จึงมีชาวญี่ปุ่นชื่อ ตาคายามา

โคซูกู ขอจดทะเบียนแปเตนต์ขึ้น และก็แพร่หลายมาจนทุกวันนี้ในฝ่ายบูรพาทิศจนถึงคอลอมโบ อ่านตามหนังสือของมหาตมคันธีดูท่วงทีที่แอฟริกาใต้ เช่นที่นาเตลก็มีมาก เพราะมหาตมคันธีรังเกียจไม่ยอมขึ้นยานพาหนะที่ใช้แรงมนุษย์ลากแทนสัตว์เดรัจฉาน ส่วนตั้งแต่คอลัมโบถึงยุโรปไม่มีเลย.

อนึ่ง การไปเที่ยวในที่ซอกแซกหรือซื้อของในร้านเล็ก ๆ ต้องระวังตัวด้วย เพราะมีพวกคอยล่อลวงข่มขู่ชาวต่างประเทศ ถ้าเห็นไปโดยลำพัง และไม่มีผู้นำ ควรไปซื้อของห้างใหญ่ ๆ เช่นไดมารู มีสารพัดทุกอย่าง ตั้งแต่อาหารสด แห้ง เสื้อผ้าแพรพรรณ และเครื่องใช้ต่าง ๆ และตั้งมาตั้ง ๓๐๐ ปีแล้ว เป็นที่ไว้ใจได้ และเป็นของราคาเดียว ไม่ต้องต่อรองกัน ถ้าเราไม่มีผู้รู้จักนำ ควรไปหาที่ Japanese Tourist Bureau แผนกช่วยเหลือคนเดินทางซึ่งอยู่ในความกำกับของรัฐบาล และมีทุกเมือง จ้างเขาวันหนึ่ง ๗ เยน ราว ๕ บาท หรือทอมมาสก็ก็ได้ จะป้องกันท่านได้ทั้งภยันตรายและกระเป๋า แต่ทั้งนั้นทั้งนั้นคนหมู่มากต้องมีทั้งดีและชั่ว อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าอดชม

มรรยาทของชาวญี่ปุ่นไม่ได้ ซึ่งข้าพเจ้าจะได้กล่าวไว้ในบทต่อ ๆ ไป.

โอสาคา

เรานั่งรถยนตร์จากโคเบมาด้วยกัน ๓ คน ทั้งบรรทุกกะเป๋าและหีบเสื้อผ้ามาด้วย เขาคิดเอา ๖ เยน ถ้าจะมารถไฟราคาก็ไล่เลี่ยกัน ส่วนรถยนตร์สะดวกกว่า พอเข้าเขตต์โอสาคาก็เห็นควันออกจากปล่องเยื้นแถว โรงงานอุตสาหกรรมเต็มไปหมด ประมาณว่ามีถึง ๔,๖๐๐ โรง นับว่าเยื้นเมืองสำคัญของญี่ปุ่น ถัดจากโตเกียวเมืองหลวง มีพลเมืองถึง ๒ ล้าน ๕ แสนเศษ เขาถือว่าโอสาคาเปรียบด้วยแมนเชสเตอร์ของอังกฤษ หรือชิกาโกของสหปาลิรัฐอเมริกา มีธนาคารถึง ๒๕๐ ธนาคาร และปรากฏว่าสินค้าที่โรงงานโอสาคาได้ทำออกจำหน่ายถึงปีละ ๑,๐๐๐ ล้านเยน ญี่ปุ่นจึงถือว่าเมืองนี้เยื้นชีวิตจิตต์ใจของเขาทีเดียว มีการรักษาแข็งแรง เช่นมีกองพลทหารยกตั้งอยู่ และเมื่อเร็ว ๆ นี้ก็ได้มีการซ้อมรบป้องกันการโจมตีโอสาคาโดย

ยุทธวิธีทางบก ทางเรือ และอากาศยาน โอสาคาเป็นเมือง
ที่จอแจด้วยยวดยานพาหนะไม่แพ้เมืองใหญ่ๆ ในยุโรป
ถึงต้องสร้างรถใต้ดินขึ้นแล้ว และได้เปิดใช้การเป็นครั้ง
แรกเมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม ปีนี้ ในเวลากลางคืนตาม
บริษัทห้างร้านแต่งไฟหรูหราตามถนนสำคัญๆ และใช้
แสงไฟนีออนอยู่ทั่วไป ถ้าเรานั่งรถอยู่ในย่านหนึ่ง จะเห็น
ท้องฟ้าอีกตำบลหนึ่งแดงครึ้มเหมือนเพลิงไหม้ ถนนบาง
สายที่มีคนจอแจยัดเยียด ห้ามรถเดินเช่นเดียวกับโคเบ นับ
ว่าเป็นการสะดวกแก่การสัญจรไปมามาก มีโรงคาบูเร
หลายโรงแต่งไฟแสงนีออนสีต่างๆ และมีนางสาวใช้
คอยปรนนิบัติเป็นจำนวนสิบๆ ขึ้นไป เราจะล่วงเกินอะไร
บ้างเขาก็ไม่ห้ามปราม เขาผักฝนไว้สำหรับเอาใจเพื่อได้เงิน
เท่านั้น และไม่สู้แพงจนเกินไป เราเสียค่าน้ำดื่มเพียงเย็น
๒ เย็น ก็จะมีนางบำเรอมานั่งคอยพนอคู่เคียงให้จับต้อง
พวกเหล่านี้แต่งกายสะอาดสะอ้านและแช่มช้อยทุกคน ไม่
มีหน้ายิ้งหรึงเล่นตัวแสดงท่าเย่อหยิ่งจองหอง แต่อย่างใด
เวลากลับยังตามมาส่งถึงยันไดหรือประตู และกำชับให้มา
อีก และเรียกหาเขาด้วย ทุกคนมีนามบัตรเล็กๆ พิมพ์

ด้วยอักษรทองให้แก่ผู้มาเที่ยวจะได้จำชื่อเขาได้ถ้ามาเวลาหลัง ที่โอสาคามีความประหลาดอยู่อย่างหนึ่ง ที่ไม่มีโรงเต้นรำสาธารณะเหมือนกับโคเบ, เกียวโต และโตเกียว ทั้งนี้ว่ากันว่า เพราะเย็นเมืองโรงงาน และเย็นไปตามอัธยาศัยของผู้ปกครองเมืองไม่ชอบ พร้อมเพรียงด้วยความเห็นของกรรมการเทศบาลด้วย แต่มีโรงเต้นรำตั้งอยู่ที่เขตต์แดนระหว่างโอสาคากับโคเบ ชาวโอสาคาก็พากันไปเต้นรำที่นั่น และพวกเราก็ไปด้วยเหมือนกัน นั่งรถยนต์ไปประมาณ ๒๐ นาที เย็นโรงเต้นรำที่ดีกว่าที่โคเบ เขามีเครื่องสาย ๒ วง ผลัดเปลี่ยนกันตลอดเวลา และตกแต่งให้เย็นที่เย็นตามาก นางเต้นรำก็แต่งกายตามแบบฝรั่ง สวมเสื้อที่เห็นเนื้อวูบวาบเพริดพริ้งยวนใจให้เต้นย่อยๆ ที่แต่งคิโมโนก็มีแต่น้อย ส่วนชายแต่งตามแบบยุโรป ที่แต่งคิโมโนตามประเพณีก็มีเหมือนกัน อะไรไม่น่าดูเท่าคู่ที่สวมคิโมโนทั้งหญิงชาย เพราะต้องเขย่งเท้ามาก ค่ำที่สวมถุงเท้าขาวรองเท้าหนังไม่มีส้น แต่เรามาชมได้คืนเดียว เพราะติดธุระจำเป็น และเปลี่ยนไปชมชีวิตที่แปลกๆ อย่างอื่นบ้าง.

ตั้งแต่ออกจากฮ่องกงมาแล้ว เราต้องสวมเสื้อสักหลาดตลอดมา เดชะบุญที่เสื้อของข้าพเจ้าเมื่อครั้งไปยุโรปยังใช้ได้ ทุ่นเงินไปหน่อย ส่วนพระยามไหฯ กับเอกวิสกุล อยากแต่งให้ครึมขึ้นอีก ตัดที่ฮ่องกงก็มีที่โอสาคาก็มี และข้าพเจ้าก็อดไม่ได้ ตัดกางเกงกับเขาตัว ๑ ด้วยเหมือนกัน ทั้งนี้เราต้องการรักษาชื่อเสียงของคนไทย แต่งกายภาคภูมิพอมิให้เขาดูถูกได้ ค่าที่ญี่ปุ่นไม่ผิดอะไรกับยุโรปมิใช่แต่อากาศเท่านั้น เครื่องแต่งกายเย็นเครื่องล่อเกียรติคุณของบุคคลด้วย นามไทยกำลังเอิกเกริกด้วยผลของการประชุมที่เยเนวา เราก็ช่วยกันภูมิให้สมศักดิ์ที่ชาติของเรากำลังเป็นที่นับถือนิยมชมชื่นของคนญี่ปุ่น.

ที่นี่มีห้างใดมารู้เหมือนกับที่โคเบ แต่ใหญ่โตกว่ามาก เขาเพิ่งสร้างเสร็จและมีผู้เชิญเราไปชมในวันเปิดด้วย ผู้จัดการได้เอื้อเฟื้อพาเราชมทั่วตลอดไปหมด ความเห็นของข้าพเจ้าเห็นว่าการก่อสร้างตัวตึกก็ดี การแต่งไฟและระเบียบการก็ดี ไม่แพ้ห้างแฮร์รอดที่ลอนดอนหรือลาฟาเยตที่ปารีสเลย ตัวตึกว่าสิ้นเงินหลายล้านเยน สั่งหินอ่อนมาแต่ประเทศอิตาลีทั้งสิ้น ข้างขนหลังคาทำสวนเช่นเดียว

กับของอังกฤษและฝรั่งเศส แต่ทำพิศดารยิ่งขึ้น โดยทำที่และของให้เด็กไปเล่นได้โดยไม่ต้องเสียค่าบ่วยการอย่างใด ทุกชั้นมีรูตามเพดาน ได้ความว่า ถ้าเกิดเพลิงไหม้ขึ้น เขาก็อกจะเย็นฝนตกลงมาทุกชั้น เพราะปรากฏว่าที่กรุงโตเกียวห้างทำนองเดียวกันได้เกิดเพลิงไหม้ขึ้นในเวลากลางวันแสกๆ คนตายถึง ๒๐ คนเมื่อเร็วๆ นี้ เพราะห้างเช่นนี้เบียดเสียดยัดเยียดกันในการซื้อของ มีคนทำงานในห้างถึง ๒,๐๐๐ คน และมีโรงไฟฟ้าของตนเองด้วย ตั้งอยู่ใต้ดิก เพื่อจำหน่ายกระแสไฟและทำห้องเย็น เขาได้จดสถิติไว้ว่า วันหนึ่งมีคนเข้าถึงหมื่นคน มีลิฟต์ ๘ อัน สำหรับดิก ๔ ชั้น พนักงานลิฟต์เป็นสตรีสาวแต่งกายแบบฝรั่ง วาจาแช่มช้อยที่จะคอยบอกว่า ชั้นใดมีของอย่างใดขาย ที่จริงเขาลอกแบบมาจากฝรั่ง แต่นิสัยญี่ปุ่นสุภาพอ่อนโยนทำให้น่าเอ็นดูยิ่งขึ้น ผู้ซื้อจะซื้อได้ทุกอย่างตั้งแต่เพชรพลอย แพร ผ้า เครื่องเรือน และอาหารสด เช่น ไก่ เป็ด กุ้ง ปู ปลา นก และสุนัขเลี้ยงก็มีขาย ตลอดจนพันธุ์ผักและต้นไม้ก็มีอาหารรับประทานอย่างถูกๆ ด้วย คนรับประทานแน่นตลอดเวลา สำหรับ

ห้องที่จุได้ ๗๐๐—๘๐๐ คน เราเคยคิดจะไปรับประทานแต่หาที่นั่งไม่ได้เลยต้องกลับ ห้างชะนิดนี้ในโอสาคามีอีก ๒ ห้าง แต่ไม่ใหญ่โตและสวยงามเท่าไดมารู ส่วนห้องรับประทานอาหารมีทุกแห่งเหมือนกัน แห่งละ ๗๐๐ — ๘๐๐ คน และก็แน่นทั้งกลางวันและเย็น มีทั้งอาหารญี่ปุ่นและฝรั่ง คนขายแห่งหนึ่งๆ ตั้ง ๑๐๐ คนขึ้นไป เขาใช้สตรีทั้งนั้น แต่งกายแบบฝรั่งปรนนิบัติเก่งทุกคน.

เราได้ไปชมคฤหาสน์โอสาคาที่ซ่อมขึ้นใหม่ ซึ่งตั้งอยู่ใกล้บริเวณที่ทำการกองพลทหารบก สูง ๗ ชั้น มีลิฟต์สำหรับขึ้น ที่จริงมหาชนเข้าไปดูได้ โดยเสียค่าผ่านประตูคนละ ๑๕ เซ็นต์ แต่เย็นด้วยผู้พาเราเย็นร้อยเอก กองหนุนชื่อโคตานิ อยากจะแสดงอภินิหารของแกให้เราแลเห็น พาพวกเราไปหาพลตรี นาคามูรา ผู้บัญชาการกองพลทหารบกโอสาคา ท่านนายพลต้อนรับเราเย็นอย่างดี และเลี้ยงน้ำชาด้วย และอดพูดถึงเรื่องเยเนวาไม่ได้ เมื่อทราบว่าเราเย็นคนไทย เราได้รับอนุญาตพิเศษโดยไม่ต้องเสียค่าเข้า และยินดีลงมาถ่ายรูปหมู่กับเราที่หน้าที่ทำการกองพลด้วย คฤหาสน์ที่ซ่อมขึ้นใหม่นี้ แสดงถึงฝีมือ

ช่างของญี่ปุ่น และสูงพอที่จะใช้ประโยชน์ในทางยุทธวิธี ที่เกี่ยวกับอากาศด้วย ข้อที่น่าพิศวงสังเกตอีกอย่างหนึ่งก็คือ คฤหาสถ์และโรงทหารตั้งอยู่ภายในกำแพงป้อมหินอันมหึมา ซึ่งได้สร้างขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๑๘ โดยใช้กรรมกรถึง ๖ หมื่นคน และหินก้อนหนึ่งที่นำมาปะกอบนั้นสูงถึง ๖ เมตร (๓ วา) และยาว ๑๑ เมตร (๕ วา ๒ ศอก) ออกจะบำเพ็ญบารมีอยู่สักหน่อย ในการที่ต้องทลายหินนั้นมาจากเขา และนำมาทั้งก้อนใหญ่ๆ เช่นนั้น เขาได้อธิบายถึงวิธีการนำหินนี้มาอย่างไร ใช้เรือบรรทุกมาถึงวันละ ๒๐๐ ลำ และวิธีก่อสร้าง แต่ข้าพเจ้าเห็นว่า เป็นเรื่องที่ไม่สู้น่าเอาใจใส่นัก จึงระงับการเล่าเสีย แต่อย่างไรก็ตาม การสร้างนั้นคงลำบากกว่าปิรามิดที่ประเทศไอยคุปต์มาก เพราะปิรามิดก่อด้วยศิลาแลงก้อนเล็ก เห็นจะยาวไม่เกิน ๒ เมตร และสูง ๑ เมตร เรียงขึ้นไปจนเป็นรูป ๓ เหลี่ยมปลายริเท่านั้น อนึ่งจะเห็นได้ว่าในโอสาคาได้มีตึกสูงๆ มาก ทั้งที่สร้างแล้วและยังไม่สำเร็จดี กลางคืนฉายไฟกวัดแกว่งอยู่ทั่วเมือง บนตึกห้างขายของนานาชะนิดที่ข้าพเจ้าไปดูมานั้น คือโดมารุ ชั้นสูงสุดของเขา

ทำเย็นหอและเต็มไปด้วยไฟฉาย ตามที่ว่าก็ดูเหมือนสำหรับฉายไฟเล่นเพื่อความงาม แต่ความจริงข้าพเจ้าสันนิษฐานว่า เขาหวังประโยชน์ในทางยุทธวิธีที่เกี่ยวกับอากาศยานได้เต็มที่ และน่าจะเย็นของแน่นอนด้วย เพราะเขาต้องระวังป้องกันการโจมตีเมืองนี้อย่างกวดขัน.

ของต่าง ๆ ที่ญี่ปุ่นทำขึ้นจำหน่ายนั้น ข้าพเจ้าได้พิจารณาและสังเกตเห็น ดูทำเทียมของฝรั่งทุกชะนิด จะเย็นเครื่องใช้ต่าง ๆ ก็ดี เครื่องจักรก็ดี ฝรั่งทำได้อย่างใด ญี่ปุ่นก็ทำได้ทุกสิ่ง แต่ชะนิดของจะดีเลวอย่างใดนั้น เหลือความสามารถที่จะสันนิษฐาน ทั้งราคาถูกกว่ามากมายด้วย เพราะเย็นหนึ่งราว ๗๐ สตางค์เท่านั้น เวลานี้สมาคมพาณิชย์ที่โอสาคาได้ตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง คอยสอดส่องมิให้ทำของเลวออกจำหน่าย เพราะเขาทราบดีว่า มีผู้ตำหนิในคุณสมบัติของที่ญี่ปุ่นทำว่า ค่อนข้างทรามไม่เหมือนฝรั่ง เขาว่าเมื่อเริ่มต้นทำหรือระหว่างมหาสงครามออกจะจริงอยู่ เพราะเย็นการหัดทำขึ้นใหม่หรือรีบเร่ง แต่เดี๋ยวนี้ดีขึ้นแล้ว เท็จจริงอย่างไรไม่ทราบ.

เราเย็นหนังสือพิมพ์ก็ยากได้เห็นวิธีการของโรง-

พิมพ์โอสาคาไมนิจิ ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ใหญ่ที่สุด มิใช่แต่ในประเทศญี่ปุ่นเท่านั้น เรียกได้ว่าใหญ่ที่สุดในฝ่ายบูรพาทิศนี้ เราจึงขออนุญาตเข้าไปดูเป็นพิเศษ เขาพิมพ์หนังสือพิมพ์ออกจำหน่าย ทั้งภาษาญี่ปุ่น และอังกฤษถึงวันละ ๑ ล้าน ๕ แสนฉะบับ มีเครื่องพิมพ์ชะนิด Ultra Lightning Press ซึ่งข้าพเจ้าขอแปลว่า เป็นเครื่องพิมพ์ชะนิดฟ้าแลบถึง ๑๑ เครื่อง และเครื่องหนึ่งพิมพ์หนังสือ ๔ หน้า ได้ชั่วโมงละ ๑๕๐,๐๐๐ ฉะบับ นอกจากนี้ยังมีเครื่องพิมพ์ชะนิดเร็วอีก ๑๒ เครื่อง ๆ หนึ่ง พิมพ์ได้ ๒๔,๐๐๐ ฉะบับต่อ ๑ ชั่วโมง มีคนทำงาน ๒,๐๐๐ คน แม้แต่ล้วนแล้วไปด้วยเครื่องจักรสำเร็จก็ยังใช้คนมากมายถึงเพียงนี้ เครื่องพิมพ์ดูตามยี่ห้อเป็นของอเมริกันและเยอรมัน แต่ว่าเดี๋ยวนี้ญี่ปุ่นทำได้หมดแล้ว นายตาคาชิยาราซึ่งเคยเป็นนายกรัฐมนตรี นายเออิตาโสโคมามัตสุยารา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ จึงได้เข้ามารับหน้าที่แทน หนังสือฉะบับนี้จึงล้วนแต่ผู้ชำนาญการเมืองทั้งสิ้นเป็นผู้กำกับการ เขาถือว่าหนังสือฉะบับนี้มีอิทธิพลในประเทศญี่ปุ่นมากที่สุด เพราะมีหนังสือพิมพ์อื่นอีกฉะบับ

หนังสือพิมพ์ตั้งอยู่ในกรุงโตเกียว ชื่อ โตเกียวนิจิ ซึ่งถือว่าเป็นหนังสือน้องชายของโอสาคาไมนิจิ เมื่อรวมกำลังเข้า ๒ ฉะบับด้วยนี้ จึงได้รับความไว้วางใจของประชาชนเป็นปากเสียงที่มีอิทธิพลมากที่สุดในประเทศญี่ปุ่น.

วิธีดำเนินการของเขานั้นดำเนินอย่างมโหฬาร และหาคนสำคัญ ๆ ที่มีชื่อเสียงมารับตำแหน่งโดยมาก เช่น ดอกเตอร์ อินาโซนิโตเย ซึ่งเคยเป็นรองเลขาธิการสันนิบาตชาติเป็นต้น เขาได้สร้างโทรศัพท์ขึ้นด้วยทุนทรัพย์ของบริษัทเองถึง ๓ แสนเยน เพื่อสื่อสารและส่งข่าวคราวระหว่าง หนังสือพิมพ์ทั้ง ๒ ซึ่งระยะ รถไฟด่วน ระหว่างโอสาคากับโตเกียวจะต้องแล่นถึง ๘ ชั่วโมง และมีโทรภาพที่จะส่งได้ระหว่างเมืองทั้ง ๒ นี้ กินเวลาเพียง ๗ นาทีเท่านั้น รูปชัดเจนดี และคุยว่าเครื่องเหล่านี้ญี่ปุ่นทำขึ้นเองทั้งสิ้น มีกองสื่อสารโดยใช้นกพิราบหลายร้อยตัว บนหลังนกเขาใช้วางฟิล์มรูปถ่ายและที่ขาผูกข่าว และกล่าวว่านกนี้บินได้ ๒ ไมล์ครึ่ง (๑๐๐ เส้น) ภายใน ๔ นาทีเท่านั้น เขามีอากาศยาน ๘ ลำที่จะใช้ออกเดินทางได้ทันทีเพื่อไปสืบข่าวคราวที่จำเป็น และบริษัทนี้ได้เอาใจใส่ส่ง

เสริมในเรื่องการขุนมาก ถึงกับยริจาคเงินรางวัลแก่ผู้ขุนทางไกลไปประเทศยุโรป แผนกภาพยนตร์ได้จัดไว้เป็นส่วนหนึ่งต่างหากจากแผนกถ่ายรูป มุ่งหมายเพื่อการศึกษามากกว่าอย่างอื่น มีพนักงานเที่ยวถ่ายตามสถานที่ต่างๆ และโรงงาน เดี๋ยวนี้ว่ามีถึง ๕,๐๐๐ ม้วนแล้ว สำหรับฉายให้ประชาชนดูโดยไม่คิดค่า และให้แผนกภาพยนตร์ศึกษาซึ่งมีอยู่ทั่วประเทศญี่ปุ่นยืมไปฉายด้วย หนังสือพิมพ์นี้ได้จัดคนไปแสดงปาฐกถาตามจังหวัดต่างๆ อยู่เนืองๆ และมีกองอนามัยซึ่งสงเคราะห์แก่พลเมืองอนาถา และมีสาขาตั้งอยู่ตามจังหวัดสำคัญๆ ที่มีพลเมืองมาก กับมีเรือพยาบาลขนาด ๑๕๐ ตันแล่นไปตามลำน้ำและลำคลองเพื่อช่วยเหลือคนป่วยเจ็บ ปรากฏว่าตั้งแต่ตั้งมาได้ทำการอนุเคราะห์แก่พลเมืองในการรักษาพยาบาลถึง ๓๘๐,๐๐๐ คนแล้ว.

เมื่อ ๓ ปีมานี้ บริษัทนี้ยังได้ตั้งสมาคมบำรุงชาวนาขึ้น นายโมโตยามา นายกของบริษัทได้บริจาคเงินส่วนตัวช่วยเหลือถึง ๕ แสนเยน ความประสงค์ของสมาคมก็คือ จะบำรุงชาวนาให้มีฐานะร่ำรวยยิ่งขึ้น โดยจัดการให้

ขยายการเพาะปลูกให้กว้างขวางออกไป ตั้งสหกรณ์ชาวนา มีปาฐกถาและแจกหนังสือที่เกี่ยวกับวิชากสิกรรม และคิดหาวิธีที่จะประดิษฐ์เครื่องมือทำนาให้สะดวกยิ่งขึ้น ว่าเป็นที่พอใจของชาวนามาก.

โรงพิมพ์นี้ได้เปิดให้สาธารณชนเข้าดูได้ จะเห็นได้ในเวลาเปิดที่ทำการ คนจะเดินเข้าไปในโรงพิมพ์ไม่ขาดสาย รวมทั้งนักเรียนด้วย เพราะเป็นส่วนหนึ่งของความรู้รอบตัว เขาอุตส่าห์ทำเป็นสะพานยกขึ้นเหนือพื้นที่คนทำงาน สำหรับมหาชนจะได้เดินเข้าชมได้โดยไม่เกะกะกับคนงาน เพราะการดูแลชมสถานที่ต่าง ๆ นั้น ญี่ปุ่นนิยมว่าเป็นการศึกษาส่วนหนึ่ง นักเรียนของเขาจึงต้องใช้เวลาดูโรงงานและสถานที่เหล่านี้อยู่เนือง ๆ.

บริษัทนี้ได้พิมพ์หนังสือพิมพ์จักษุพิการด้วย เป็นหนังสือรายสัปดาห์ะ ออกทุกวันพฤหัสบดี และเป็นหนังสือพิมพ์ฉบับเดียวที่มีในประเทศญี่ปุ่น บรรณาธิการเป็นคนจักษุพิการทั้ง ๒ ข้าง ชื่อ เคียวตาโสนาคามูรา ได้เคยไปเป็นผู้แทนประเทศญี่ปุ่น ในการประชุมจักษุพิการที่กรุงลอนดอน และได้เคยไป คล้ำวิธีการศึกษาจักษุพิการที่

ประเทศฝรั่งเศส, เยอรมัน และอื่นๆอีกหลายประเทศ เดี๋ยวนี้ยังได้รับหน้าที่เป็นผู้แต่งหนังสือเรียนของคนจักษุพิการด้วย กระทรวงศึกษาธิการยกย่องท่านผู้นี้มาก นับว่าเป็นมือขวาในการช่วยเหลือรัฐบาล ที่จะบำรุงความรู้ให้แก่คนจักษุพิการเป็นอย่างดีได้ผู้หนึ่ง อนึ่งรัฐบาลได้มีกฎหมายบังคับทุกจังหวัดต้องมีโรงเรียนจักษุพิการอย่างน้อย ๑ แห่ง เพื่อจะให้คนตาบอดและตาดีมีความรู้สึกประสานถึงกันเสมอ เขามีหนังสือที่สอนศีลธรรม วิทยาศาสตร์ เลข ภูมิศาสตร์ พงศาวดาร และการร้องเพลงจนถึงบัดนี้ มีหนังสือเรียนถึง ๕๓ อย่างแล้ว เราใช้เวลาประมาณ ๒ ชั่วโมงมาดูโรงพิมพ์นี้ แต่แม้กระนั้นก็ยังไม่ทั่วถึงดี ฝ่ายโรงพิมพ์ได้จัดผู้นำและผู้ชี้แจงตามแผนกช่วยอธิบายให้เราฟัง จึงทำให้เราได้รับความรู้จากโรงพิมพ์นี้พอสมควร ในฐานเพื่อนหนังสือพิมพ์ ข้าพเจ้าต้องขอจดความขอบใจเขาไว้ในที่นี้ด้วย.

เขาออกจะคร่ำเคร่งในธุระการงานอยู่มาก จึงหาโอกาสจะพักผ่อนหย่อนใจบ้าง ได้ทราบว่าที่ตำบลตาคา-รัตซูคามีโรงละครโอปาร่า จำพวกแสดงการเต้นรำทำนอง

ฝรั่ง ว่าใหญ่ที่สุดในประเทศญี่ปุ่น เราจึงขึ้นรถไฟฟ้าจากโอสาคากินเวลา ๔๐ นาทีก็ถึง โรงละครนี้ออกจะเย็นฝรั่งจริงๆ เพราะไม่ต้องถอดรองเท้า นั่นเย็นเครื่องวัดของเราอย่างหนึ่งว่า ที่ใดยังสงวนประเพณีญี่ปุ่นไว้หรือไม่ บริษัทละครนี้เดินทำนองเย็นโรงเรียนกลายๆ มีสตรีรุ่นสาวไปสมัครมากมาย อยู่กินนอนเสร็จ เรียนหนังสือและหัดเต้นรำด้วย ว่ามีถึง ๓๐๐ — ๔๐๐ คน แต่ที่เห็นออกแสดงนั้นประมาณ ๑๕๐ คน การแสดงนั้นนับว่าเย็นเอก เขาลอกแบบมาจากฝรั่งเศส, อิตาเลี่ยน และรุสเซีย เล่นเย็นเรื่องนิดหน่อยพอนำทาง เช่นว่า มีคนเดินทางมาถูกผู้ร้ายตีสลบแล้วก็ผ่านไป ตอนผ่านนี้จึงมีเทพธิดาและบริวาร อันเย็นการเต้นรำแบบฝรั่งล้วน ตลอดจนการแต่งกายและท่าทาง แสดงได้สนิทสนมไม่แพ้ฝรั่ง ว่าถึงฉากก็งามตระการตา ตกแต่งด้วยแสงไฟระยับไปหมด แต่ทำนองเย็นภาษาญี่ปุ่นเท่านั้น ว่าถึงเครื่องสายดีเท่าฝรั่งทุกอย่าง ข้าพเจ้ายอมว่าเขาแสดงดีเท่าฟอลิเบอร์แยร์, คาสิโนเดอปาริส์ หรือมอแลงรูชที่กรุงปาริส แต่ยังไม่ถึงเปลื้องกายตอนบนเท่านั้น ค่าดูเหมือนกันหมดคนละ

๓๐ เซนต์ ราว ๒๐ สตางค์เท่านั้น มิได้แบ่งเย็นชั้นดีเลว มีที่นั่งได้ ๓,๐๐๐ คน เล่นวันละ ๓ ครั้ง แน่นทุกครั้ง ข้าพเจ้าดูตอนบ่าย ๒ โมง ถึงต้องเบียดเสียดยัดเยียดที่นั่งกัน แต่ขายตั๋วพอดีกับที่นั่ง โรงละครนี้ตั้งอยู่ในสวน มีที่อาบน้ำ ภัตตาคาร โรงเล่นกายกรรม และการแสดงภาพต่าง ๆ ของญี่ปุ่น คิดราคาต่ำกว่าที่อื่นทุกอย่าง จนรู้สึกประหลาดใจที่ค่าดูนั้นคุ้มเกินค่าที่แสดง.

ภาษา

ก่อนจะเล่าเรื่องอื่น ๆ ต่อไป น่าจะขยายความจริงในเรื่องภาษาให้ท่านผู้อ่านทราบสักหน่อย ข้าพเจ้าได้กล่าวตั้งแต่ตอนโคเบแล้วว่า เรามีตำราพูดระหว่างคำอังกฤษกับญี่ปุ่นติดตัวไปด้วย แม้หนังสือนั้นจะมีถ้อยคำที่พอหาใช้ได้ตามความต้องการ เย็นประโยชน์คุ้มค่ากู๊ดี แต่พอพูดออกไปคำหนึ่ง บางทีทำให้ผู้ฟังงงไปเหมือนกัน เห็นจะเย็นด้วยเราออกสำเนียงไม่ชัดเจน เท่ากับฝรั่งพูดว่า “คิมา” จะเย็น “ขิม้า” หรือ “ขิม้า” หรือ “ขิหมา”

แน่ก็เหลือจะเดา เว้นแต่ประโยคจะพาให้เข้าใจ น่าจะเย็น ดังนี้ วาจาที่เราพูด จึงไม่ทิ้งลักษณะทนายซักลิเกดังที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้ว แต่บางคำที่ต้องการหาไม่ได้ หรือหลงลืมเอาสมุดติดตัวไปด้วย พวกเราก็ว่ากันเลยจับแพะชนแกะ เอาภาษาไทยปนกับญี่ปุ่นก็มี อังกฤษก็มี มลายูก็มี แทนที่จะพูดว่า "อิเย็น" คือ ๑ เย็น เราไพล่ไปเอา "ซาตูเย็น" พังแล้วก็นึกขันหัวเราะกันเอง แต่การยำใหญ่เช่นนี้มิใช่แต่เราเท่านั้น ข้าพเจ้าได้อ่านหนังสือของนายยอนปาริส แต่งเรื่องญี่ปุ่น ก็ว่าคนต่างประเทศที่มาอยู่ใหม่ ๆ ในประเทศญี่ปุ่น มักพูดปนกันหลายภาษา บางทีเอาอังกฤษปนกับญี่ปุ่น, อิตาเลี่ยน — ฝรั่งเศสมาปนบ้าง เล่นกันยุ่ง ผู้ที่เคยไปเที่ยวหรือเคยอยู่ทางชะวาและสหรัฐมลายูมักเอาภาษามลายูมาปนด้วยเสมอ เห็นจะเย็นด้วยผิวคล้ำคล้าย ๆ กัน ก็เลยผ่านไปว่าเย็นแขกดังที่พวกเราพลั้งไปนั้น.

บังเอิญที่โอสาคาพวกเราคุ้นเคยกับ ดอกเตอร์ฮิกูจิ ปริญญานายช่างวิศวกรรมประเทศเยอรมันนี ผู้ซึ่งเคยเย็นคณะพาลูกเสือญี่ปุ่นเข้ามาในประเทศไทย ได้เย็น

กำลังช่วยเหลือให้ความสะดวกแก่เราทุกอย่าง แต่ประสพเวลาที่แกกำลังวุ่นในเรื่องจะเข้าเลือกเป็นกรรมการเทศบาลประจำจังหวัดโอสาคา จึงส่งผู้แทนมาประจำอยู่กับเราอนึ่งในการเที่ยวที่เราไปคราวนี้ พระเสนอพจนพากย์ (เสนอ รักเสียม) ที่ถึงแก่กรรมระหว่างที่เรากำลังเดินทางได้ฝากตุ๊กกะตาไทยไปกำนัลแกด้วย เรามีนักเรียนไทยผู้หนึ่งชื่อ นายสมาน จารุรัตน์ บุตรนายขวัญ จารุรัตน์ เจ้าของห้างพิศาลพานิช มาเรียนวิชชาการพาณิชย์ที่เมืองนี้ และอยู่ในความอารักขาของแก คืออยู่ที่บ้านดอกเตอร์ยูกูจิที่เดียว ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแกกับคนไทยจึงสนิทสนมกันมาก.

การเลือกคัดชิงตำแหน่งกรรมการเทศบาลนี้ เขาดำเนินตามวิธีเลือกคัดสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทุกอย่าง เพราะการเข้าอยู่ในตำแหน่งกรรมการเทศบาลได้นั้น เป็นการก้าวต้นแรกที่จะเข้าสู่สภาผู้แทนราษฎรได้ง่าย เพราะได้เป็นผู้แทนราษฎรทราบกิจการของจังหวัดตนอยู่ก่อนแล้ว ย่อมเจนจัดต่อหน้าที่เป็นอย่างดี ถ้าถึงคราวเลือกจริง ก็มักคัดเลือกจากบุคคลพวกนี้เองในเมื่ออยู่ในตำ-

แหน่งครบ ๔ ปีแล้ว โอสาคามีพลเมือง ๒ ล้าน ๕ แสนคน เขายอมให้มีกรรมการถึง ๕๒ คน ในตำบลมินาโตคู แควันทีดอกเตอร์ฮิกูจิ เข้าเลือกนี้มีพลเมือง ๓๕๐,๐๐๐ คน และยอมให้มีกรรมการได้ ๑๐ คน แต่มีผู้ได้รับชื่อเข้าเลือกถึง ๒๒ คน รวมทั้งตัวแกด้วย จึงต้องทำพิธีแข่งขันชิงตำแหน่ง ซึ่งต้องลงทุนไปแล้ว ๑๕,๐๐๐ เย็น ต้องตั้งที่ทำการ มีผู้จัดการ เชื้อเชิญ พวกพ้อง มา แสดงปาฐกถาส่งเสริมเกียรติคุณของตัวตามตำบลต่าง ๆ และพิมพ์ใบปลิวแจก มีรูปตัวเอง แจ้งหลักความประสงค์ที่มีความคิดที่จะทำการอย่างใดให้พลเมืองทราบด้วย ดอกเตอร์ฮิกูจิขอให้พวกเราช่วยไปพูดแสดงถึงฐานะของตัวแกว่าได้เคยมีความสัมพันธ์ไปกับคนไทยอย่างไร กล่าวคือยกยอแกให้ประชาชนฟังเท่านั้น ถ้าเป็นบ้านเรา น่ากลัวจะเกิดหมัดไส้กันขึ้น แต่ของเขาสงบอารมณ์ฟังดี ในคืนแรกเอก วิสกุลได้เป็นผู้เปิดโรงไปพูด ๒ แห่ง คืนที่ ๒ ข้าพเจ้าไปพูด ๒ แห่ง พอดีรุ่งขึ้นเราจะต้องเดินทางไปเคียวโต พระยามไหฯ จึงมิได้มีเวลาพูด.

คืนเอกพูด ล่ามมิได้เตรียมตัวที่จะแปล แต่แม้กระ-

นั้นก็เห็นจะแปลเป็นอย่างดีมาก ผู้ฟังตบมือระหว่างพูดหลายครั้ง และสุดท้ายก็ตบมือให้เป็นนาน จนพวกเราต้องก้มศีรษะคำนับรับหลายหน.

คืนที่ ๒ เป็นหน้าที่ของข้าพเจ้า มาตรึกตรองกันว่า เรามีเวลาเตรียมตัว ควรจะคิดพูดให้ดีที่สุดเท่าที่จะนึกได้ และเพื่อให้ล่ามได้ทราบคำพูดของเราเสียก่อน สำหรับแปลให้ชัดเจนถูกต้อง ข้าพเจ้าจึงจดเป็นภาษาอังกฤษให้ล่ามได้อ่านชิ้นใจเสียก่อนขึ้นเวที ล่ามผู้นี้คือนายฮิโคนาคาเมนา เลขานุการแห่งสมาคมไว.เอม.ซี.เอ.จังหวัดโอสาคา แสดงความยินดีว่า ได้อ่านเสียก่อนอย่างนี้ดีนัก เวลา ๒๐.๐๐ น. ภรรยาดอกเตอร์ฮิกูจินำรถยนตร์มารับพวกเราที่โรงแรมด้วยตนเอง พาไปยังตำบลที่จะต้องพูด เราได้ทราบล่วงหน้าว่า ในคืนที่ ๒ นี้มีพวกหนังสือพิมพ์จะมาถ่ายรูปและจดข่าวด้วย เป็นเหตุให้เราต้องระวังมากขึ้นในคำพูดที่เกี่ยวกับการเมือง เพราะเรายังจะต้องกลับไปประเทศจีนอีกด้วย ฉวยว่าหนังสือพิมพ์นำไปลง เราไม่อยากให้ยัวซ้ำน้ำขุ่น เพราะจีนก็เป็นสหายที่ดียิ่งของเราเช่นเดียวกับญี่ปุ่น พอไปถึงสักครู่ ก่อนออกไปจากฉากมีผู้

ประกาศว่า คนไทยจะมาพูดให้ดอกเตอร์ฮิกูจิ เสียงตบมือกราวใหญ่ ข้าพเจ้าใจสั่นนิดๆ แต่ดีใจที่ไม่มีประหม่า เรา๓ คนขึ้นไปยืนบนเวที ข้าพเจ้ายืนกลาง เอกและพระยามไหฯยืนซ้ายขวา ต่อจากพระยามไหฯไป ล่ามและตัวดอกเตอร์ฮิกูจิมายืนอยู่ด้วย พวกเราทั้ง ๕ คนก้มศีรษะคำนับชุมนุมชน แต่ข้าพเจ้าก้มหลายครั้งเพื่อให้ทั่วถึงรอบด้านและรับเสียงตบมือผู้ที่พึงต้อนรับเราเย็น ปฐมฤกษ์ด้วยข้าพเจ้าเริ่มพูดเป็นภาษาอังกฤษ พอหมดประโยคล่ามก็แปลครั้งหนึ่ง เพราะผู้ฟังไม่รู้ภาษาอังกฤษเป็นส่วนมาก ข้าพเจ้าปรารถนาที่จะให้คำพูดอังกฤษปรากฏอยู่ในต้นฉะบับนี้ จึงได้นำภาษาอังกฤษมาพิมพ์ไว้ด้วย และได้แปลเป็นภาษาไทยต่อไว้ข้างท้ายนี้ หวังว่าท่านผู้อ่านจะให้อภัยแก่ข้าพเจ้าในการอ่อนภาษาอังกฤษ ข้อความมีดังนี้:—

Gentlemen:

It is with a feeling of pride and gratification that I welcome this opportunity of addressing yon tonight but my feelings are a trifle dampened by the fact that I am unable to talk to you in your august language, or in my own language which there is none here to inter-

pret. I am therefore forced to resort to a third language, English, which, inexpert as I am in it, Mr. Hiro Nakamena, is so kind as to interpret to you.

Two of us here are journalists and one is a retired Government official. We are here on a sight-seeing tour of your wonderful country, the Land of the Rising Sun. One among us was a visitor here some three years ago. In spite of the fact that we have been here now only for a few days, the impression that we have been able to gather is so pleasingly sublime that I could scarcely find words to express it. The bright, lovely land, the polite smiling people, the low bow which greets one anywhere which is the simplest but sincerest demonstration of courtesy and hospitality—these are but a few of the charming traits characteristic of Japan.

Dr. Nitobe. in his jottings in the Osaka Mainichi today quotes late Premier Inukai's words "The Change of Mind is Due to Discipline." I daresay you are the people who strictly observe traditional discipline and that, I believe, is the secret of the enviable progress you have achieved and your present status as one of the Great Powers of the world.

I would like to say a word here about our good friend, Dr. Higuchi, who, we are very glad to learn, is standing for the coming election. Dr. Higuchi is not only a prominent citizen of Osaka, but is popularly known in Bangkok as well. It was he who led the Osaka boy scouts on their goodwill tour to Siam. His reputation for personal integrity will be testified by anyone in Siam who had an apportunity of knowing him. He is well known among all classes of people in our country, including the Royal circles, and he has had the honor of being received by their Majesties the King and Queen of Siam. If we were you, gentlemen, I am confident we would vote for Dr. Higuchi as our representative.

As an Astatic, I cannot refrain from expressing a few words regarding the regrettable crisis between your country ond China. It is beyond doubt that the two countries will soon brush up their differences and come to a better understanding in the near future through the wisdom and ability of the famous statesmen of the most favoured nations. When such a mutually amicable settlement has been reeched we will shake hands and together we will to proceed,

shoulder to shoulder, along the paths of peace, glowing with the hope that a new era in the history of Asia is at hand.

We are of the same race and colour and most of us follow the same faith and religion and we inhabit the same part of the world. As you are quite well aware, a close bond of intimate friendship exists between our two countries and I take this opportunity to wish Japan, the Land of the Rising Sun, and all her charming people, especially those assembled here every happiness and prosperity.

In concluding my speech, I wish one again to impress upon you the advisability of voting for Dr. Higuchi in the coming election. I can assure you with all sincerity that he is the right man in the right place, young, sincere, enthusiastic. Please vote for him. Please vote for Dr. Higuchi.

คำแปล

ท่านสุภาพชน

ข้าพเจ้ารู้สึกภาคภูมิใจและเป็นบุญคุณแก่ข้าพเจ้าในการที่ได้ถือโอกาสนี้มาพูดต่อหน้าท่านทั้งหลาย แต่ม

ความอิดอัดอยู่หน่อยหนึ่ง ที่ข้าพเจ้าไม่สามารถจะพูดภาษาอันเย็นที่เคารพนับถือของท่านได้ หรือจะพูดภาษาของข้าพเจ้าเองก็ไม่มีคนแปล โดยเหตุฉะนี้ข้าพเจ้าจึงขออาศัยภาษาอังกฤษเขียนสือ ซึ่งข้าพเจ้าก็ไม่สันทัดนัก แต่มิสเตอร์ ฮิโรนาคาเมนา ได้กรุณาจะแปลให้ (สำหรับท่านที่ฟังภาษาอังกฤษไม่ออก) พอเข้าใจความกันได้.

ข้าพเจ้า ๒ คนที่มานี้ เย็นชาวหนังสือพิมพ์ด้วยกันทั้งคู่ และอีกคนหนึ่งนั้นยังเย็นข้าราชการนอกประจำการอีก เรามาเพื่อเที่ยวชมความงามแห่งภูมิประเทศอันพิศวงของท่าน มีนามว่าประเทศแห่งอาทิตย์อุทัย ในพวกเราคนหนึ่งได้เคยเย็นแขกมาแล้วครั้ง ๑ เมื่อสัก ๓ ปีมานี้ ความจริงข้าพเจ้าเข้ามาในประเทศญี่ปุ่นเพียง ๒ — ๓ วันเท่านั้น แต่มีความรู้สึกตราตรึงถึงใจข้าพเจ้าอย่างตื้นเต้นและพอใจจนไม่สามารถที่จะหาคำใดมาแสดงให้สาสมได้ ประเทศอันงามสุกใสไพโรจน์น่าชื่นบานใจ ความอ่อนโยนของประชาชนที่ยิ้มแย้มแจ่มใส และการกัมศีร์ยะน้อมคำนับทุกหนทุกแห่งนั้น แม้จะเย็นมรรยาทที่ง่าย ๆ ก็ดี แต่เย็นการสำแดงนิสสัยใจคอที่กอร์ปด้วยความเผื่อแผ่และ

ต้อนรับอย่างงาม เหล่านี้เป็นจริยาคุณส่วนหนึ่งของญี่ปุ่นเท่านั้น.

คอกเตอร์นิโตเบได้เขียนไว้ในหนังสือพิมพ์โอสาคาไมนิจิวันนี้ กล่าวถึงคำพูดของอินูไค (นายกรัฐมนตรีที่ถูกฆาตกรรม) ว่า "การเปลี่ยนจิตต์ใจย่อมเกี่ยวถึงวินัย" ข้าพเจ้าหาญที่จะกล่าวว่าชนชาติท่านได้ถือไว้แล้ว ซึ่งประเพณีและจารีตโบราณเป็นวินัยอย่างหนึ่ง และโดยลักษณะนี้เอง เป็นเงื่อนไขที่ซ่อนไว้อันนำความเจริญรุ่งเรืองมาให้ประเทศท่านจนเป็นผลสำเร็จ และทำให้ฐานะประเทศญี่ปุ่นเป็นมหาอำนาจในบัจจุบันนี้ด้วย.

ข้าพเจ้าปรารถนาจะพูดกับท่านสัก๒—๓คำ ในส่วนที่เกี่ยวกับคอกเตอร์ฮิกูจิสหายที่ดีของเรา ซึ่งข้าพเจ้ามีความยินดีที่ได้ทราบว่า เธอได้เข้ามายืนเพื่อชิงตำแหน่งในคราวนี้ คอกเตอร์ฮิกูจิมิใช่ว่าเป็นแต่พลเมืองที่ดีของจังหวัดโอสาคาเท่านั้น ยังเป็นบุคคลที่มีผู้รู้จักกว้างขวางในกรุงเทพฯ เธอเป็นคณะที่นำลูกเสือโอสาคาเข้าไปประเทศไทย เพื่อเชื่อมไมตรีจิตต์ และว่าถึงชื่อเสียงในพฤติการณ์ส่วนตัวแล้ว ก็เป็นที่พอใจแก่คนไทยทุกชั้นที่ได้พบปะ มิคนไทย

รู้จักเธอมาก ตลอดจนเจ้านายและยังได้รับพระราชทานเกียรติยศเฝ้าพระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมราชินีของข้าพเจ้าด้วย มาทแม้นว่าข้าพเจ้าเป็นท่านทั้งหลาย, ท่านสุภาพชนเจ้าขา, ข้าพเจ้าจักมีความไว้วางใจที่จะออกเสียงให้ดอกเตอร์ฮูจิเป็นผู้แทนของเราเป็นแม่นมั่นทีเดียว.

ในฐานที่ข้าพเจ้าเป็นชาวอาเซียผู้หนึ่ง เหลือที่จะอดกลั้นในการเว้นกล่าวถึงข้อพิพาทอันน่าเสียใจที่เกิดขึ้นระหว่างประเทศของท่านและจีน ไม่ต้องสงสัยเลยว่าประเทศทั้ง ๒ จะสะสางความผิดพ้องหมองใจให้เหือดหายไปได้ และกระทำความเข้าใจอันดีซึ่งกันและกันให้แจ่มใสขึ้นในไม่ช้า ด้วยความฉลาดสามารถอันเฉียบแหลมของรัฐบุรุษอันเรืองนาม แห่งประเทศอันมีประโยชน์ยิ่งทั้ง ๒ และในขณะใดที่ประเทศทั้ง ๒ ได้ประสพความปราณีประนอมกันแล้ว คงได้จับมือประสานกันและเดินเคียงย่าเคียงไหล่กันไปสู่วิถีแห่งความสันติสุข นั่นแหละแสงแห่งความหวังในศักราชใหม่ของพงศาวดารในอาเซียก็จะอยู่ในกำมือ.

เรามีเหล่ากำเนิดและสีมังสาเดียวกัน ทั้งส่วนมากถือศาสนาร่วมกัน อนึ่งเรามาตั้งประเทศอยู่ในส่วนเดียว

กันของโลกด้วย ท่านย่อมทราบเป็นอย่างดีแล้วว่า ประเทศเราทั้ง ๒ มีความสัมพันธ์ไมตรีจิตต์สนิทสนมกันเพียงไร ข้าพเจ้าขอถือโอกาศนี้อวยพรให้ญี่ปุ่น, อาทิตยทัยประเทศ, ประชาชนอันน่ารักใคร่ มีพวกท่านเป็นต้นที่ได้มาชุมนุมอยู่ณที่นี้ จงมีความสุขสบายเจริญรุ่งเรืองสืบไป.

ในที่สุดแห่งคำพูดนี้ ข้าพเจ้าปรารถนาที่จะกะตุ้นท่านให้ออกเสียงให้ดอกเตอร์ฮิกูจิในการเลือกคราวนี้ ข้าพเจ้าอาจรับรองกับท่านด้วยความจริงใจว่า เธอเป็นคนเหมาะแก่ตำแหน่งอย่างยิ่ง, ยังหนุ่มแน่น, ซื่อตรง, แข็งแรง และเอาใจใส่ต่อการงานเป็นอย่างดี โปรดออกเสียงให้เธอเถิด! โปรดออกเสียงให้ดอกเตอร์ ฮิกูจิด้วยเถิดเจ้าข้า!

◎ ◎

ที่ข้าพเจ้ากล่าวแต่ Gentlemen เท่านั้น ก็เพราะว่าไม่มีสตรีมาฟังเลย นอกจากภรรยาดอกเตอร์ฮิกูจิผู้เดียวเท่านั้น การพูดของข้าพเจ้าตอนกล่าวถึงกิริยาอัธยาศัยงามและเคารพต่อจาริตประเพณี จึงทำให้ชาติญี่ปุ่นเจริญรุ่งเรืองและเป็นชาติมหาอำนาจได้ในโลกนี้ ได้ตบมือกันอย่างขนานใหญ่ จนข้าพเจ้าต้องหยุดพูดชั่วคราว อีกตอน

หนึ่งก็ข้าพเจ้ากล่าวถึงการพิพาทระหว่างจีนกับญี่ปุ่น ถ้าญาติดีกันเมื่อไร อาเซียก็จะประสพศักราชแห่งความสุกใสไพโรจน์เมื่อนั้น ก็ตบมือกันอีก และเมื่อข้าพเจ้าพูดจบแล้ว ก็ตบมือกันอย่างเซ็งแซ่ พวกเรากับศิริยะคำนับหลายครั้ง พอจะลงจากเวที ข้าพเจ้าพูดเป็นภาษาญี่ปุ่นว่า "ซาโยนารา โซะคุน" ซึ่งแปลว่า "ลาก่อน ท่านผู้ดีทั้งหลาย" ก็ตบมือกันอีก การพูดแห่งที่ ๒ เป็นใจความอย่างเดียวกัน และก็รับผลเช่นเดียวกัน เมื่อข้าพเจ้ากลับมาถึง กรุงเทพ ฯ แล้ว สักเดือน หนึ่งได้รับ หนังสือ จากนายสมานว่า ดอกเตอร์ฮิกูจิได้รับเลือกเข้าเป็นผู้แทนสมประสงค์แล้ว หากกำลังยุ่งที่จะจัดการเรื่องตำแหน่งใหม่ ได้ขอให้นายสมานส่งข่าวมายังเรา และขอขอบใจพวกเราเป็นอันมากด้วย.

จะเป็นด้วยอิทธิพลของพวกเราหรือไม่ก็ตาม ข้าพเจ้าขอชักชวนให้คนไทยภูมิใจว่า การที่ดอกเตอร์ฮิกูจิได้ชิงตำแหน่งเป็นผลสำเร็จนั้น เพราะน้ำเสียงของคนไทยด้วย ซึ่งดอกเตอร์ฮิกูจิและพรรคพวกก็ได้คาดการณ์ล่วงหน้าว่าจะเป็นเช่นนั้น การเป็นกรรมการเทศบาลนี้จะได้รับเงิน

ตำแหน่งปีละ ๖๐๐ เย็น หรือเดือนละ ๕๐ เย็น (ประมาณ ๓๕ บาท) เท่านั้น ตลอดเวลา ๔ ปี จะเห็นได้ว่า เงินรางวัลที่ได้นี้ ไม่คุ้มกับค่าเหนื่อยยากและทุนลงทุนไปแล้วเลย แต่ก็หวัง การข้างหน้า จะเข้านั่งใน สภาผู้แทนราษฎร และชื่อเสียงจึงได้พยายามกันนัก ดอกเตอร์ฮิกูจิกับภรรยาได้เหน็ดเหนื่อยมาตั้ง ๑๕ วันแล้ว ต้องทำงานหนักทั้ง ๒ คน ผัวเมียตั้งแต่ตื่นนอนจนถึง ๒ ยาม ภรรยาต้องคอยต้อนรับผู้ที่จะมาพูดให้สามีฟัง และคอยคำนับขอบคุณเวลาเขาจะกลับ คืนหนึ่ง ๆ ต้องวิ่งไปหลายแห่ง และตัวดอกเตอร์ฮิกูจิเองก็ต้องมาแสดงตนให้ชุมนุมชนรู้จัก ทั้งต้องแสดงถึงนโยบายที่จะประกอบการสิ่งใดอันเป็นทางก่อความเจริญรุ่งเรืองให้แก่จังหวัดโอสาคาและพลเมืองด้วย ในคืนที่พวกเราพูด มีสมาชิกรัฐสภา ซึ่งคณะเสยูไคส่งมาช่วยพูดถึง ๓ คน เพราะดอกเตอร์ฮิกูจิเป็นคณะเสยูไค ความยากบั้นในการเมือง เพื่อหวังดีต่อชาติประเทศ ของเขามีถึงปานฉะนี้เสียทั้งเงินทั้งเวลาและเปลืองชีวิตด้วย ก็ยินดีที่จะเข้าชิงตำแหน่ง พวกเรา แม้แต่เชื้อเชิญ กรรมการ ควบคุม หีบออกเสียงก็ทั้งยาก เพราะต่างคนเห็นว่าอยู่ดี ๆ จะเอามือ

ไปซุกหิบทำไม พลาดท่ายังมีความผิดในทางอาชญาด้วย แต่เราก็มาริเล่นการเมืองกันอย่างชุลมุน ทำให้ข้าพเจ้าระลึกถึงคำของเหอเบร์ต เอน. แกสสันขึ้นมาอีก ที่กล่าวว่า "ยุโรปกำลังสู้รบกับโภคภัย แต่เมืองไทยกำลังลุกขึ้นเล่นกับการเมือง น่ากลัวจะเข้าเนื้อ" การเมืองจะขาดทุนหรือกำไรนั้น ข้าพเจ้าไม่มีความสามารถที่จะกล่าวได้ แต่การขาดทุนในจริยาคุณของพลเมือง ตลอดจนนักเรียนได้เปลี่ยนสภาพจิตต์ใจไปนั้น เราได้รับผลพิสูจน์แล้ว กว่าเราจะทำกลับเข้าทางเดิมได้ เห็นจะยากเต็มที เพราะน้ำกำลังไหลเชี่ยว การทำคุณความดีหรือก่อสร้างความเจริญนั้นเหมือนกับนำเรือขึ้นแก่ง ต้องใช้กำลังทั้วสรรพางค์กาย และใช้เวลานาน ส่วนการกระทำที่ตรงกันข้ามนั้น เหมือนกับเรือลงแก่ง แล่นปรู๊ดปร๊าดเร็วดี แต่ถ้าถอท้ายไม่ดีเรืออาจล่มแตกสลายก็ได้ โดยเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าที่รัฐบาลเก่าคิดจะออก พระราชบัญญัติเทศบาล เป็นเครื่องนำทางให้พลเมืองรู้จักหน้าที่การออกเสียง และมีส่วนในการงานของบ้านเมืองนั้น เป็นความดำริที่ชอบด้วยกาละเทศะ แต่โอ้เอ้ชักช้าไม่ออกมาให้ทันใจหรือประการใดนั้น เป็นสิ่งที่พ้น

มาแล้ว ข้าพเจ้าไม่อยากจะกล่าวถึงให้กระทบหัวใจทั้งรัฐบาลเก่าและใหม่ ๆ ซึ่งข้าพเจ้าได้อาศัยอยู่ในความคุ้มครองโดยความปลอดภัยมาทุก ๆ รัฐบาล.

บัดนี้จะได้กล่าวถึงสถานที่ที่เขาใช้อาศัยพูด คือโรงเรียนและศาลาวัด ตามกฎหมายคัดเลือกผู้เข้าชิงแข่งขันชิงตำแหน่งจะต้องแจ้งแก่ตำรวจท้องที่ว่าจะมีการพูดที่ใดบ้าง เวลาใด วันใด ส่วนจะมีใครพูดบ้างนั้นไม่มีจำกัด แต่ต้องเขียนนามห้อยไว้เป็นลำดับ ทำนองที่เราเห็นเด็กแขวนไว้ตามบ้านจีนเช่นนั้น หรือในการแห่ศพจีนที่บ้านเรา เขายกเวทีขึ้นสำหรับผู้พูด มีโต๊ะตั้งไว้ข้างหน้าวางเหยือกน้ำและถ้วยแก้วไว้สำหรับเวลาคอแห้ง ข้างขวามือมีโต๊ะเตี้ย ๆ ตั้งไว้สำหรับเจ้าพนักงานตำรวจมาควบคุม และมีเสมียนของตำรวจมาจดถ้อยคำด้วย คณะหนังสือพิมพ์นั่งแห่งเดียวกัน ผู้ฟังแต่งกายเป็นฝรั่งก็มี สวมคิโมโนก็มี แต่ล้วนแล้วต้องนั่งขัดสมาธิอยู่กับพื้นที่ปูเสื่อเท่าที่จะนั่งได้ นอกจากนั้นยืนหลามออกไปจนนอกบริเวณหรือถนนหลวง การเลี้ยงอย่างใด ๆ แก่ผู้มาฟังนั้นมีกฎหมายห้าม แม้แต่เครื่องดื่ม เพราะฉะนั้นในท่ามกลางผู้ฟังจึงมีแต่กระถาง

ผิงมือ ซึ่งใช้เย็นทั้งคนหรือเขียขนหรือด้วย แม้นายตำรวจที่คาดกระบี่ก็ต้องถอดรองเท้ามานั่งขัดสมาธิกับพื้นเหมือนกัน มีข้อขำอยู่หน่อยก็คือ เขามีห้องพักสำหรับพวกที่จะมาพูด คนพูดมักแต่งกายแบบฝรั่งกันแทบทุกคน บางคนถึงสวมกางเกงลายฟร็อกโค้ต แต่ทุกคนมาขัดสมาธิเข่าชนกันอยู่ในห้องนั้น ออกจะต้องนั่งเบียดเพราะเย็นห้องเล็กๆ รู้จักไม่รู้จักกันก็ยื่นนามบัตรแลกเปลี่ยนกันเย็นข้าละหวั่น ก้มศีรษะคำนับกันคนละ ๒—๓ ครั้ง แล้วออกเสียงซดทริมผีปากกันด้วยเรื่องนามบัตรเย็นของสำคัญสำหรับญี่ปุ่น พกไปครั้งละ ๑๕ ฉะบับ บางคราวยังไม่พอ เพราะไม่ว่าเราไปพูดกับใครเข้า ต้องยื่นนามบัตรแลกกันทันที ผู้เดินทางไปญี่ปุ่น ถ้าเกี่ยวกับต้องไปสมาคมด้วย ต้องเตรียมนามบัตรไปสัก ๑๐๐ ฉะบับ ขอกลับไปกล่าวถึงเรื่องห้องพักอีก เขาขัดน้ำชาชงอย่างบ้านเราเอง รินแจกคนละถ้วย มีเตาต้มน้ำร้อนอยู่ข้างๆ มีกะถางผิงไฟและใช้เย็นที่เขียขนหรือเช่นเดียวกับผู้พัง นอกจากนี้มีลูกกวาดและไข่ไก่สดต่อยรับประทานกับน้ำร้อน พวกเราไม่มีใครได้รับประทานไข่ไก่เลยเห็นจะกลัวคาวจัด แต่ลูกกวาด

ได้อมและเคี้ยวกรุบกรับไปตามเขา ส่วนน้ำชานั้นเย็นของชอบของพวกเรา มีสิ่งที่ควรชมเขาอยู่อย่างหนึ่ง ก็คือนอกจากเครื่องแต่งกายแล้ว มองไปรอบทิศเยี่ยญี่ปุ่นไปหมดตลอดจนกิริยาท่าทาง เขาเปลี่ยนเครื่องแต่งกายให้สะดวกแก่การงานเท่านั้น ส่วนขนบธรรมเนียมประเพณีนั่งลุกไม่ได้ใช้เก้าอี้กันเลย และต้องถอดรองเท้าก่อนจะเข้าห้องนั้นด้วย แต่ด้วยเวลากลับนั้นเรื่องหารองเท้าเย็นภาระที่เราออกจะรำคาญอยู่สักหน่อย เย็นด้วยเรายังไม่ชินแก่ขนบธรรมเนียมนั่นเอง.

พวกเรามาพูด ๒ คืน รวม ๔ แห่ง เห็นจะมีคนมาฟังไม่ต่ำกว่า ๑,๒๐๐ คน เมื่อข้าพเจ้าพูดเสร็จแล้ว ดอกเตอร์ฮิกูจิเชิญพวกเราไปเลี้ยงเครื่องว่าง ภรรยาต้องรีบมาก่อน เพื่อจัดแจงหาของรับประทานและเดินรับใช้ด้วย ข้าพเจ้าได้ทรายภายหลังว่า ถ้าผู้ที่นับถือมาสู่บ้าน ภรรยาเจ้าบ้านต้องยกของมาให้ด้วยตนเอง แม้แต่การเดินไปด้วยกัน ข้าพเจ้ามักเกี่ยงให้ภรรยาดอกเตอร์ฮิกูจิเดินก่อน แกไม่ค่อยยอม ภายหลังจึงทราบว่าประเพณีของสตรีญี่ปุ่นจะต้องเดินหลังสามีหรือข้างๆ เว้นแต่พวกสมัยใหม่ที่ชอบ

ละทิ้งประเพณี จึงเดินเสมอชาย ถึงแม้ญี่ปุ่นจะมีความศิวิไลย์อย่างอื่น ๆ เสมอยุโรปก็ดี แต่เรื่องสตรีนั้นยังรักประเพณีโบราณอยู่มาก เช่นมีคำว่า "ถ้าบุตรีปราศจากการฟังคำสั่งหรือคำบังคับของบิดามารดาในขณะใด ก็แปลว่าประเทศเริ่มสู่ความหายนะ" นี่เป็นหลักธรรมของญี่ปุ่นอย่างหนึ่งอันเป็นเหตุให้มีหญิงนครโสเพณีโคยเผ็ดเผยมากมาย ซึ่งข้าพเจ้าจะได้เล่าให้ฟังในตอนต่อ ๆ ไป.

เมื่อเสร็จการ รับประทานเครื่องว่างแล้ว เราเห็นคนใช้ถือกระดาษขาวมาม้วนหนึ่ง และนำภู่กันกับแท่นหมึกฝนมาด้วย ข้าพเจ้านึกในใจว่านี่จะเล่นท่าไหนกันตอกเตอร์ ยิกูจิ คลี่ม้วนกระดาษออกกับพื้น ซึ่งเรานั่งอยู่และบอกว่า ขอให้เราเขียนหนังสือไทย จะเป็นถ้อยคำอย่างไรก็ได้ แล้วลงนามด้วยกันทั้ง ๓ คน แกบอกว่า นี่แหละเป็นธรรมเนียมญี่ปุ่น เมื่อมีคนที่นับถือมาถึงบ้านต้องขอเชิญให้เขียนเช่นนี้ แกชี้ให้ดูข้างฝาที่ติดไว้หลายกรอบ อินูไค ซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีและหัวหน้าคณะเสยูไค ก็ได้เขียนไว้ให้ เราจึงปรึกษากันว่าจะเขียนอย่างไรดี ข้าพเจ้านึกได้สุภาษิตบทหนึ่งว่า "สามคฺคี อุปกาโร ฯ โลกํ ยา

เลนฺติ สาธุกํ = ความร่วมใจและเกื้อหนุนกัน ย่อมเลี้ยงโลกไว้ด้วยความดี" และเห็นว่าควรเขียนความลงเป็นภาษาไทยดีกว่า ข้างพระยามไห ฯ ว่าสู้ "วิสาสา ปรมา ญาติ=ความคุ้นเคยยิ่งกว่าญาติไม่ได้" เราจึงตกลงกันให้เขียน วิสาสา ปรมาญาติ เพราะสั้นดี และออกจะได้ความกระฉับกระเฉงดีกว่า และอาราธนาให้พระยามไห ฯ เป็นผู้เขียนด้วย เพราะออกจะมีลายมือดีกว่าเราทั้ง ๒ แต่เสียดายที่ไม่เคยใช้ภู่กันเขียนตัวโต ๆ เช่นนั้น เลยทำให้หมึกหยดเปรอะไปเสียหน่อย แล้วเราก็ลงนามด้วยกันทั้ง ๓ คน.

รุ่งขึ้น เช้า หนังสือพิมพ์ โอสาคาไมนิจิ และหนังสืออาสาฮิ ซึ่งเป็นหนังสือสำคัญของญี่ปุ่นก็ลงข่าวและรูปพวกเรา ๓ คนที่เขาไปถ่ายกำลังเราพูดเมื่อคืนนี้ และบอกว่าเป็นครั้งแรกในประวัติการณ์ของญี่ปุ่นที่มีคนต่างประเทศมาช่วยทำพิธี (Campaign) ให้แก่คนญี่ปุ่น พอสายสักหน่อย นคราภิบาลแห่งโอสาคาได้ส่ง นายนาคาโอดา แผนกต่างประเทศมาเยี่ยมเราที่โรงแรม และแจ้งว่าได้เห็นข่าวในหนังสือพิมพ์ จึงได้รับคำสั่งให้มาเยี่ยมเยียนและช่วยเหลือในกิจการทุกอย่างที่อยู่ในอำนาจเขาที่จะทำได้ เราตอบ

ขอยใจใน ความตั้งใจดี ของเขา แต่จะต้อง ออกไปนคร เคียวโตภายในครึ่งชั่วโมง แล้วเขาก็อำลาไป ความตั้งใจ ของพวกเราซึ่งจะมาเงียบ ๆ โดยซ่อนหน้านั้น ได้กระจาย ไปทั่วประเทศญี่ปุ่นแล้วภายใน ๑๒ ชั่วโมง ด้วยอำนาจ ของหนังสือพิมพ์ เป็นเหตุให้เราต้อง ระวังในเกียรติยศ ของชาติ มากขึ้น แทนที่จะอยู่โรงแรมเล็ก ๆ ก็กลาย ต้องไปอยู่โรงแรมชั้นเอก เป็นการขายผ้าเอาหน้ารอด มิ ให้ใคร หมิ่นหลู่ดูแคลน ชาติไทยได้ และโดยเหตุนี้ กะเป๋าของเราต้องเบาไปกว่าที่กะงบประมาณไว้แต่เดิม.

เมื่อปรากฏเปิดเผยว่า มิคนไทยมาพูดส่งเสริมการ ชิงตำแหน่งของ ดร. ฮิกูจิ ผู้แทนหนังสือพิมพ์อาสายิได้ มาขออินเตอร์วิวถึงความรู้สึกของเราในประเทศญี่ปุ่น เรา ได้ตอบไปเท่าที่เราได้พูดแล้วในชุมนุมชน นอกจากนี้เรา มีความยินดีที่จะกล่าวว่า เราพอใจเห็นการอบรมของเด็ก หญิงชายในญี่ปุ่นมาก เท่าที่เราได้ผ่านมา เห็นครูนำ นักเรียนเดินเป็นแถว บรรจุหนังสือไว้เป็นเครื่องหลัง ถก ผายไหล่ผึ่ง และหน้าตาชื่นบานอนามัยดี ทั้งพานักเรียน ไปหาความรู้นอกสถานที่โรงเรียนอยู่เนือง ๆ ด้วย ซึ่งเป็น

ความคิดที่ดีมาก เพราะการศึกษาที่ทำให้เห็นของจริงและเกิดความรู้สึกเลื่อมใสนั้น เป็นความจำที่ฝังอยู่ในสมองอันแน่นแฟ้นความมั่นคงของเด็กรุ่นนี้ จะเป็นกำลังส่วนหนึ่งที่จะทำให้ชาติญี่ปุ่นเจริญยิ่งขึ้นในอนาคตกาล เขาได้นำความรู้สึกของพวกเราลงในหนังสือพิมพ์โดยครบถ้วน.

การแต่งกายของนักเรียนญี่ปุ่น เด็กหญิงแต่งทำนองแบบฝรั่ง เด็กชายสวมเสื้อกางเกงขายาวดำ มีเครื่องหมายยอกโรงเรียน และสวมหมวกแก๊ปดำ ส่วนนักเรียนมหาวิทยาลัยสวมหมวกแก๊ปทรงสี่เหลี่ยมแทนทรงหม้อตาล ส่วนนิสิตานั้นเปลี่ยนเป็นเสื้อคิโมโน ไม่มีโอบิ และมีสักหลาดสีน้ำเงินประกอบตอนล่าง ตั้งแต่บั้นเอวถึงข้อเท้า มองคล้ายสเคิต.

ข้าพเจ้าขอย้อนมากล่าวถึงการที่พานักเรียนไปศึกษาวิชานอกสถานที่ การพาไปในวันอภิลักขิตสมัย ประจำปี เช่น วันที่ ๖ เมษายน หรือวันที่ ๒๓ ตุลาคมนั้น ย่อมได้ผลแต่ในความพร้อมเพรียงเท่านั้น จะไม่มีเวลาพอที่จะชี้แจงถึงพระราชกิตติคุณ ที่เหตุใดจึงต้องมีอนุสาวรีย์ไว้

เการพให้นักเรียนซึมทรายเข้าในหัวใจได้ ทางที่ดีที่สุด
ควรพานักเรียนไปในวันปกติธรรมดา เช่นเวลาตอนเช้า
แดดไม่แข็ง หรือตอนบ่ายเมื่อเวลาแดดร่มแล้ว และชี้แจง
ให้นักเรียนฟัง ว่าพระองค์ท่านเป็นรัฐบุรุษสำคัญของชาติ
ไทยที่ได้ขวนขวายสยามประเทศให้สู่ความอิสสรภาพมาได้
จนตราบเท่าทุกวันนี้ และน่าจะอธิบายถึงพระราชกรณียกิจ
ที่ได้ทรงกระทำมา เช่นการโปรดให้เลิกทาสเป็นต้น การ
ศึกษาของเราเจริญในสมัยรัชชกาลที่ ๕ ดังนี้ ก็จะทำให้
เด็กจำแม่นยำกว่าที่จะสอนในโรงเรียน หรือพาไปในวันมิ
งาน เพราะการรู้คุณของบุพพการีแห่งชาตินั้น ย่อมนำ
มาซึ่งน้ำใจเลื่อมใสในเกียรติคุณความดีของบุคคลอันเป็น
หนทางให้เด็กมีมานะศรัทธา ที่จะบำเพ็ญคุณความดีและ
มีความกตัญญูรู้คุณผู้อื่นเกิดขึ้นในสันดานด้วย เหล่านี้
เป็นกิจวัตรอย่างหนึ่งที่ญี่ปุ่นพานักเรียนออกชมอนุสสาวรีย์
ปูชนียสถาน และพิพิธภัณฑ์อยู่เนือง ๆ.

ต้องการ

- เดินทางหรือส่งสินค้าทางอากาศไปจังหวัดต่าง ๆ ภายในราชอาณาจักร์ หรือต่างประเทศทั่วโลก.
- เช่าเครื่องบินทันสมัย ชะนิดเครื่องยนต์เดียว หรือสองเครื่องยนต์ ไปต่างจังหวัด หรือต่างประเทศ เช่น บีนัง, สิงคโปร์, ไซ่ง่อน, ฮ่องกง, แรงกูน และ กัลกัตตา.
- เช่ารถยนต์แท็กซี่และรถบัสที่สวยงามสดวกสบาย.

ในราคาพอสมควร

โปรดติดต่อรายละเอียด ที่

บริษัทเดินอากาศ จำกัด

ตึกนภาวิถี สี่พระยา โทร. 31661, 31302, 31304

รัฐธรรมนูญ

เมื่อพวกเราแอบมาเป็นนักการเมืองเล็กๆ ที่โอสาคากับเขาด้วย ในเวลาอันเล็กน้อย ก็ปรารถนาจะกล่าวถึง รัฐธรรมนูญ และวิธีคัดเลือกสมาชิกโดยย่อให้ท่านผู้อ่านทราบเรื่องบ้างตามสมควร คำปรารภของการสร้างรัฐธรรมนูญญี่ปุ่น เขาได้เขียนไว้ว่า รัฐธรรมนูญนั้นถ้าจะให้ใช้การได้เป็นผลสำเร็จจริง จำต้องร่างขึ้นให้เหมาะแก่ความต้องการของชุมนุมชนในสมัยนั้น ในขณะที่ญี่ปุ่นคิดจะมีรัฐธรรมนูญ ลองวาดโครงการณ์ดูก็ขัดแก่พฤติการณ์และนิสัยของพลเมืองที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ญี่ปุ่นจึงได้ส่งอิโตหิโรบูมิ (Ito Hirobumi) ไปกรุงวอชิงตัน เพื่อศึกษาวิธีการปกครองของสหรัฐอเมริกาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๓ และอิโตผู้นี้ยังได้ศึกษารัฐธรรมนูญอเมริกันกับแฮมิลตันฟิช (Hamilton Fish) รัฐมนตรีคนหนึ่งด้วย ต่อมาอีก ๑๑ ปี ภายหลังสมเด็จพระจักรพรรดิญี่ปุ่นจึงมีพระราชปฏิญญาว่า จะทรงสถาปนารัฐสภาขึ้น รัฐธรรมนูญของญี่ปุ่นมิได้เอาแบบอย่างมาจากสหปาลิรัฐ

อเมริกาเท่านั้น ยังได้จำแบบอย่างมาจากเยอรมันด้วย เพราะเหตุว่าการสงครามที่เยอรมันมีชัยชำนะฝรั่งเศสใน พ.ศ. ๒๔๑๓ นั้นได้ทำให้การเมืองของเยอรมันมีสภาพเปลี่ยนแปลงแข็งแรงยิ่งขึ้น นอกจากรัฐธรรมนูญเยอรมันในขณะนั้น แล้วนักการเมืองญี่ปุ่นชื่อนาคาโน (Nakano) ได้เขียนไว้ในหนังสือ The Political Development of Japan ว่า รัฐธรรมนูญญี่ปุ่นเป็นรัฐธรรมนูญลักษณะเอกาธิปตัย (The most autocratic constitution) ฉะบับเดียวในโลกนี้ อำนาจทั้งหลายย่อมถวายแด่พระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้ชี้ขาดโดยมาก หากพระมหากษัตริย์มิได้ทรงกำอำนาจเหล่านั้นไว้ ข้อวินิจฉัยปัญหาต่าง ๆ จึงตกมาถึงสภาต่าง ๆ ที่ได้สถาปนาขึ้นภายหลัง นับตั้งแต่อิโตได้เริ่มต้นไปศึกษารัฐธรรมนูญที่สหปาลิรัฐอเมริกา และกลับมาตกแต่งปรับปรุงโต้เถียงกันมากมาย ครบสิบเก้าปีพอดีณ วันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๒ จักรพรรดิมุตโสฮิโต (Mutsohito) จึงได้พระราชทานรัฐธรรมนูญ แก่ทวยราษฎรของพระองค์ และให้เริ่มใช้ได้แต่วันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๓ นับถึงบัดนี้ได้ ๔๓ ปีแล้ว จะ

เห็นได้ว่า นับตั้งแต่วันที่ได้ทรงปฏิญญาและวันพระราช-ทานจริงนั้นห่างกันถึง ๘ ปี แต่ประชาชนชาวญี่ปุ่นก็มิได้เร่งร้อนชิงสุกก่อนห่าม ถึงแม้พวกที่ได้รับการศึกษากระหายอยากได้อยู่เต็มทน แต่ก็ต่างสงบอารมณ์คอยพระราชโองการ ของ พระมหากษัตริย์ ของเขา ด้วยความจงรักภักดี นี่แหละเป็นลักษณะหนึ่งที่ทำให้ญี่ปุ่นเป็นชาติที่มั่นคงรุ่งเรือง และเป็นมหาอำนาจที่ผ่ารังเกรงขามเขาอยู่ดังทุกวันนี้.

ว่าถึงการคัดเลือกในขณะมีรัฐธรรมนูญใหม่ ๆ นั้น ประชาชนได้ ทำไป อย่าง งม งาย และก็มิใช่เป็นไป ด้วยความราบรื่นเลย แม้จะได้รู้ตัวล่วงหน้ากันมาตั้ง ๕ ปี แล้ว เมื่อครั้งนายอินุไคซึ่งเป็นหัวหน้าคณะเสยุไคและถูกฆาตกรรม โดยฝีมือพวกทหารเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้บันทึกเรื่องของท่านที่เข้าชิงตำแหน่งสมาชิกผู้แทน ราษฎรใน ปีแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ เวลานั้นท่านมีอายุ ๓๓ ปี ทำงานอยู่กับหนังสือพิมพ์และไม่มีใครรู้จัก แต่มีพี่ชายคนหนึ่งที่มีชื่อเสียงโด่งดังคนรู้จักมาก และเพราะพี่ชายนี่เอง จึงทำให้ท่านมีความสำเร็จ

ผลได้รับตำแหน่ง ความจริงพวกออกเสียงคะแนนเลือกไม่รู้จักอินูไคผู้น้องเลย และพวกเขาเหล่านั้นก็ยังหาเคยทราบว่าการเมืองคืออะไรไม่ ได้ความว่าเขามักไปไต่ถามนายแพทย ประจำตำบล และพระตามวัด และท่านเหล่านี้คุ้นเคยชอบพอกับอินูไคพี่ ก็เลยแนะนำให้เลือกอินูไคน้อง.

อีกคราวหนึ่ง ในวาระที่มีการเลือกต่อมา รัฐบาลได้ยื่นมือเข้ามาขัดขวางอย่างน่าเกลียด บ้านอินูไคตั้งอยู่ริมแม่น้ำ ได้มีตำรวจมาล้อมบ้านและมีพวกโสชิ ซึ่งข้าพเจ้าเข้าใจว่าพวกนักเลงโตถือดาบมาสมทบด้วย พวกเหล่านี้เป็นคนของรัฐบาลที่จัดมาพยายามทำลายพิธีคัดเลือกของอินูไค ข้างฝ่ายอินูไคก็จ้างนักเลงโตพวกหนึ่งมีลูกน้อง ๓๐ คน มาประจำอยู่ด้วย ทั้งสองฝ่ายได้ปะทะกันโดยต่อยกันด้วยมือ และถึงต่อสู้ฟันกันด้วยดาบ ฝ่ายปรปักษ์ของอินูไคนั้น คือ มาโกชิ ค์โยเฮอิ (Magoshi Kyohei) นายกของบริษัทเบียร์ญี่ปุ่น ซึ่งรัฐบาลหนุนหลังอยู่ ได้ทราบว่าเขาต้องเสียเงินถึง ๕ หมื่นเยนและได้คะแนนเพียงพันคะแนนเท่านั้น ส่วนของอินูไคจ่ายเงิน

ไปสิบพันเย็น แต่ได้คะแนนเสียงถึง ๖ พันคะแนน เย็นอันว่าอินูไคชะนะอย่างงาม.

ญี่ปุ่นมีคำพังเพยที่กล่าวว่า "พวกรัฐบาลชะนะเสมอ" ก็เพราะเหตุว่า ผู้รับเลือกบางคน เลือกตั้งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ซึ่งมีหน้าที่ควบคุมคะแนนออกเสียงเย็นผู้จัดการของเขา(Campaign manager) และด้วยอิทธิพลของตำแหน่งที่มีอำนาจอย่าง สมบูรณาญาสิทธิ เขาก็แอบกระซิบกับข้าหลวงประจำจังหวัดและตำรวจที่เขาเลือกคัดแล้วว่า เย็นผู้เห็นแก่เงินมากกว่าความยุติธรรมของพลเมือง ให้เสกสรรปั้นแกล้งหาความที่จะทำลายการประชุมของฝ่ายปรปักษ์ จับกุมผู้ช่วยเหลือ และทำเมินเสียในส่วนการให้สินบนในระหว่างพวกเขา และจับอีกฝ่ายหนึ่ง ทั้งยังได้มีการประกาศเย็นทางราชการสนับสนุนพวกของตัวด้วย ยารอนวาคัตสูกิ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเมื่อ พ.ศ.๒๔๖๗ เก้าขี้มานเอง ยังได้กล่าวถึงเรื่องที่ต่อที่ประชุมข้าหลวงประจำจังหวัด เล่าให้ฟังถึงการเข้าชิงตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เย็นการเตือนสติให้สังวรงานในหน้าที่ เช่นว่า

ตำรวจมักแสดงอาการข่มขู่แก่พวกออกเสียงว่า ถ้าขืนออกเสียงให้ฝ่ายปรปักษ์ของรัฐบาล อาจจะต้องถูกจับกุมฐานก่อความไม่สงบสุขก็ได้ แม้จะมีคดีที่พวกฝ่ายรัฐบาลพลาดพลั้ง ตำรวจก็ไม่เอาธุระพ้องร้อง เอาหูไปนาเอาตาไปไร่เสีย ซ้ำยังมีพะยานช่วยเหลือให้คดีอ่อนหรือละลายไปได้ ฝ่ายรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุตติธรรมก็ใช้อำนาจให้ลงโทษฝ่ายปรปักษ์ในคดีเล็กน้อยให้หนักขึ้น และก็ปล่อยปละละเลยพวกของตัวให้พ้นโทษไป การปกครองญี่ปุ่นในสมัยนั้นรวนเรเต็มที ก็เพราะคนยังไม่เข้าใจรัฐธรรมนูญดี แม้คนชั้นที่มีการศึกษาสูงๆ ก็ถือโอกาสรวยอำนาจกันใหญ่ แต่ญี่ปุ่นมีนิสสัยอย่างหนึ่งที่เป็นผู้รักชาติอย่างเคร่งครัดเห็นความหายนะมาสู่ประเทศ ได้ริยแก้ไขเสียทันควัน และก็ทราบว่า เวลานี้การชิงตำแหน่งสมาชิกเทศบาลก็ดีสมาชิกผู้แทนราษฎรก็ดี ได้เป็นไปด้วยความยุตติธรรมและสม่ำเสมอเรียบร้อยดี ชิงกันอย่างมีระเบียบดียิ่งขึ้น.

เมื่อข้าพเจ้ากล่าวมาถึงญี่ปุ่นตอนนี้ ก็ทำให้ระลึกถึงข้าราชการฝ่ายบ้านเมืองและตำรวจของเรา ในสมัยที่มีสมาคมคณะราษฎร ถ้ารัฐบาลไม่มีไหวพริบพอที่จะ

ตัดต้นไฟในชั้นแรกแล้ว ย่านนี้ไม่ทราบว่า รายฎรของเราจะได้รับความเดือดร้อนสักเพียงใด เพราะอำนาจขบาทใหญ่ได้เริ่มขยายตัวเหมือนกับไฟสุมขอน แม้ข้าพเจ้าได้อ่านบทนำของกรุงเทพาเดลิเมล์ถึงเรื่อง "สิทธิพิเศษ" ที่ตำรวจปล่อยคนพกปืน ซึ่งลาออกจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแล้ว ก็ทำให้เฉลียวใจขึ้นมาอีกว่า จะเข้ารอยเดิมเมื่อใหม่ๆ กันอีกหรืออย่างไร!

ที่ข้าพเจ้านำเรื่องรัฐธรรมนูญและวิธีคัดเลือกสมาชิกผู้แทนราษฎรมากล่าวด้วยทั้งนี้ ก็เพื่อประสงค์ให้เป็นทางความรู้สำหรับพวกเรา ที่จะต้องช่วยกันป้องกันความอยุติธรรมที่อาจจะมีอาจจะเป็นได้ สำหรับเราจะได้คนที่ดีๆ เข้าเป็นผู้แทนของเรา ข้าพเจ้าวิตกแต่ชาวชนบทของเราเท่านั้น แม้รัฐธรรมนูญเขาก็ยังไม่ทราบว่าเป็นอะไรแน่ จะเป็นพระมหากษัตริย์องค์ใหม่ หรือรูปร่างเป็นอย่างไร ได้ถามกันขึ้นแล้วตามจังหวัด.

โอสาคาของข้าพเจ้าบเพียงนี้ ก่อนที่จะไป พวกเราได้ไปเยี่ยมคำนับกงสุลสยามที่เมืองนี้ แกเป็นญี่ปุ่นชื่ออาสูมิ อายุ ๖๐ กว่าแล้ว เป็นเจ้าของห้างยากันยุง

ได้รับพระราชทานตราครุฑตั้งด้วย แกสวมเสื้อคิโมโน รับเรา แต่แปลกหน่อยที่ได้นั่งเก้าอี้ และภายในห้องนั้นเต็มไปด้วยรูปถ่าย และเครื่องประดับห้อง ที่แสดงพอให้ทราบได้ว่า ได้มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับคนไทยสมเกียรติยศ แล้วเราก็ออกเดินทางโดยรถยนต์ไปเกียวโต เพราะคิดแล้วว่าถูกกว่ารถไฟ และชั่วโมงเดียวก็ถึง.

เกียวโต

เกียวโตเป็นราชธานีครั้งโบราณคล้ายกรุงศรีอยุธยาของเรา เป็นเมืองที่ ๔ ของประเทศญี่ปุ่น มีพลเมืองประมาณเท่ากรุงเทพฯ ระหว่าง ๗ ถึง ๘ แสนคน โดยเหตุที่เคยเป็นเมืองหลวงมาแต่ครั้งโบราณ ประชาชนชาวญี่ปุ่นจึงนับถือเมืองนี้เป็นกรุงโรมของเขา พระราชพิธีต่าง ๆมักใช้ประกอบที่พระนครนี้ และก็เป็นเมืองการศึกษา เพราะมีมหาวิทยาลัยใหญ่ ๆ ตั้งอยู่ด้วย ที่เราต้องรีบมานครเกียวโตในวันที่ ๑๕ พฤษภาคมเช่นนี้ ก็

เพราะมีความประสงค์ที่จะมาดูแห่พระราชพิธีอาธิโอ (Aio) ซึ่งมีประจำในวันนี้ โดยมีประกาศทั่วไปว่า เป็นแห่สำคัญและสนุกสนานน่าดูมาก.

เรามาถึงเคียวโตเวลา ๑๓.๐๐ น. พักที่โรงแรมเคียวโตซึ่งเป็นโรงแรมชั้นเอก เป็นด้วยหนังสือพิมพ์ที่ลงข่าวเรื่องเราไปพูดที่โอสาคา ได้มาถึงเคียวโตตั้งแต่เวลาเช้าแล้ว พนักงานโรงแรมตั้งแต่ผู้จัดการลงมาได้ยืนโค้งคำนับต้อนรับเราเป็นแขกชั้นสูง ครั้นเรามาลงนามในสมุดทะเบียนของโรงแรมแสดงให้เขาเห็นสัญชาติแน่แก่ใจขึ้น ก็ยอกว่าได้เห็นข่าวในหนังสือพิมพ์ว่า พวกเราไปพูดให้ ดร. ซุกูจิ เขาได้พาเราขึ้นไปเลือกห้องโดยราคาต่างๆกัน แต่เราก็ต้องเลือกห้องชั้นเอกที่มีห้องน้ำติดอยู่ด้วย เราออกจะหิวอยู่สักหน่อย จึงรีบลงมารับประทานอาหาร เพื่อเร่งเวลาไปดูแห่ ภายหลังจึงได้ความว่า แห่ได้เคลื่อนกระบวนเสียตั้งแต่เช้าแล้ว ตอนบ่ายนี้คงไปทำพิธีที่ปูชนียสถานคามิกาโม พอเรารับประทานอาหารกลางวันกันเสร็จก็รีบขึ้นรถยนต์รีบไปดู แต่เคราะห์ร้ายฝนตกพรำๆตลอดเวลา ถนนก็เฉอะแฉะม

โคลน พอถึงวัดคามิกาโม พวกเราต้องช้อร่มคนละคัน และยังไม่เห็นอะไร มีแต่คนเบียดเสียดยัดเยียดกันแน่นหนา ผู้พาเราต้องไปขออนุญาตต่อนักบวช เพื่อขอให้เราเข้าไปใกล้สักหน่อย พวกเราต้องยื่นนามบัตรแสดงความเคารพ เขาก็อนุญาตให้เราเข้าไปในเขตต์ได้ เราคงไม่เห็นอะไรถนัด เพราะเขาตีวงกว้างและยืนกั้นเขตต์ไว้ คล้ายพิธีรับมหาวายของเราที่เสาชิงช้า เขากำลังทำพิธีอยู่ เห็นนักบวชเป่าขลุ่ยและเขย่ากลอง คล้าย ๆ พราหมณ์ขับบันเฑาะว์ และมีนักบวชอีกชุดหนึ่งแต่งกายเหมือนงิ้วตัวขุนนางพลเรือน กล่าวคือ สวมหมวกสูงดำ มีปีกสองข้างประดับอยู่ข้างหลัง สวมเสื้อแพรสีแดง ม่วง เขียว แล้วแต่ชั้น มีคริบสองข้างตั้งแต่บั้นเอวกรอมลงมาจนปลายเสื้อ และมีไม้วงกลมอยู่ที่รอยบั้นเอวด้วย เขากำลังคำนับกราบไหว้ที่ศาลาปูชนียสถาน ในบริเวณนั้นมีร่มตั้งไว้ คนที่นั่งอยู่ในปร่ำแต่งกายตามสมัยใหม่ พลเรือนแต่งฟร็อกโค้ตกางเกงลาย ทหารแต่งเต็มยศ และมีปร่ำพิเศษอีกปร่ำหนึ่ง มีผู้แต่งกายเต็มยศสมัยใหม่ สวมเสื้อปักลายทองและหมวก

หนีบภู่ขนนกขาวประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์สองนาย นั่งอยู่ ประเดี๋ยวก็เดินมาคำนับที่ปูชนียสถานที่นักบวชกำลังทำพิธีอยู่นั้น ได้ความว่าผู้หนึ่งเป็นข้าหลวงประจำจังหวัดเคียวโต อีกผู้หนึ่งเป็นผู้แทนพระองค์สมเด็จพระจักรพรรดิ์ ส่วนพวกแห่และเข้าพิธี แต่งเครื่องโบราณราชประเพณีทั้งสิ้น บางคนทัดใบไม้สดที่หูด้วย นอกจากนี้ก็มีโคทรงเครื่อง โดยถือว่าเป็นโคหลวงมาเข้ากระบวนแห่ และมีการแข่งม้าอย่างสมัยโบราณภายหลังการทำพิธีนี้แล้ว พิธีนี้ได้กระทำมา ๒๐๐๐ ปีแล้วในรัชชสมัยของพระเจ้าจักรพรรดิคิมเมอิ ถือว่าเป็นการวิงวอนพระเจ้าเพื่อช่วยระงับพายุร้ายให้มลายศูนย์ กระบวนแห่เขาตั้งต้นออกเดินจากพระราชวังมิคาโด และไปที่สุดแห่งปูชนียสถานคามิกาโม เราเสียใจกันนักที่ไม่ได้ชมกระบวนแห่สำคัญนี้ นอกจากเห็นเขาไปรวมกระบวนกันอยู่ที่วัดนั้น ที่เรากระหายนักหนาและละทิ้งโอสาคา ซึ่งเราควรอยู่อีกวันสองวันนั้น ก็เพราะเราเชื่อประกาศตามโรงแรมและพวกหนังสือท่องเที่ยวซึ่งบอกกล่าวว่า ชาวต่างประเทศไม่ควรพลาดที่จะได้ชม กระบวนแห่อันสวยงามมโหฬาร

นี้เลย แต่ภายหลังเราได้ทราบจากนายนาค เทพหัสดิน ณ อยุธยา ว่า กระบวนแห่ไม่มีอะไรที่จะน่าดูเลย สู้แห่ชิงช้าบ้านเราก็ไม่ได้ ๕ นาฑีก็หมด ทำให้ความเสียใจของเราเหือดหายไปได้ กลับคิดถึงโอสาคา ที่เราหวังจะหาความรู้ที่จะดูโรงงานให้มากขึ้น การไปดูแห่วันนี้เรามีกล้องถ่ายรูปไปด้วย ไม่ทราบว่าเขาห้าม นายตำรวจมาเมียงมองอยู่ที่เรา พอดีไม่มีอะไรจะดูอีก ก็เลี่ยงออกมา นายตำรวจตามเราออกมาด้วย มาถามผู้พาว่า พวกหนังสือพิมพ์หรือใคร ผู้พาของเราบอกว่าเป็นคนไทย เขาเลยยกมือขึ้นแตะที่กระบังหมวกแก๊ป เราเปิดหมวกรับ เลยได้ที่ขออนุญาตถ่ายรูปนักยวช เป็นอันได้สมประสงค์ เราได้รับความสะดวกยิ่งขึ้น เพราะผลประชุมที่เยเนวานั้น ส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งก็เกี่ยวกับเรื่องที่หนังสือพิมพ์ได้โฆษณาถึงพวกเรา การที่เรามาพบนายนาคคนไทยอีกคณะหนึ่ง ข้าพเจ้าจะได้เล่าให้ฟังในตอนหลัง เพราะการต่อสู้สัญชาติกันนั้น เป็นของหลีกหนีไม่พ้น เพราะผิวพรรณย่อมบอกกันไม่ถูกว่า ไทย, ญี่ปุ่น หรือจีน.

เราออกจะเคราะห์ร้ายอยู่สักหน่อย ที่ฝนตกตลอด

เวลาขณะเรามาพักอยู่นครนี้ เป็นอันไม่ได้ชมความสวยงามและโบราณวัตถุตามความประสงค์เดิม ญี่ปุ่นคล้ายกับเรา เมืองหลวงได้ย้ายมาหลายทอดหลายเท ตั้งต้นแต่ นารา, นากาโอคา และที่สุดถึงเคียวโต ใน พ.ศ. ๒๒๓๗ แม้เคียวโตจะได้ประสพแผ่นดินไหว วาตะภัย อุทกภัยหลายครั้งก็ดี ยังได้สถาปนาขึ้นใหม่ และคงเป็นเมืองหลวงตลอดมาจนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๔๑๒ ในรัชชสมัยที่ ๒ ของจักรพรรดิเมจิ จึงย้ายมากรุงโตเคียว ซึ่งเป็นเมืองหลวงมาจนกระทั่งถึงบัดนี้ได้ ๖๔ ปีแล้ว เมื่อเราหมดโอกาสที่จะไปดูสิ่งที่ดีๆ เสียแล้ว เราก็พยายามสืบเสาะว่าจะมีพิธีหรือจะมีมโหรสพอย่างใดบ้างที่ดูในร่มได้ ได้ความว่าเขามีพิธีรับประทานน้ำชา ชาโนยู และแสดงฟ้อนรำเกอิชา เราจึงตกลงไปดู เสียเงินค่าผ่านประตูคนละ ๓ เยนเยนอย่างชั้นที่หนึ่ง ตามธรรมเนียมต้องถอดรองเท้าฝากไว้ที่ทางขึ้น แต่ด้วยเหตุเราเสียค่าที่แพง เขามีรองเท้าผ้าสวมรองเท้าของเรากันเปื้อนให้อีกชั้นหนึ่ง เราขึ้นลิฟต์และไปนั่งคอยอยู่ที่ในห้องนั่งเล่น พอสักประเดี๋ยวเขาก็เชิญเราเข้าไปในห้องอีกห้องหนึ่ง มีที่นั่ง

เหมือนม้าและโต๊ะนักเรียนแต่ไม่มีพนัก พอพวกผู้ไปชมเข้าที่นั่งเรียบร้อยแล้ว มีเด็กหญิงเกอิชาอายุราว ๘—๙ ขวบ ๖ คน นำขนมเหมือนซาละเปาใส่ถาดไม้มีกระดาษรองและไม้กลัดหนึ่งอัน มากัมศิริยะเคารพและตั้งไว้ที่หน้าทุกคนและเราก็ต้องกัมศิริยะรับคำนับด้วย ตอนนี้เราเริ่มมองดูตากันแล้วว่าจะเล่นท่าไหนกัน มีสตรีสาวผู้หนึ่งถือเทียน มาตั้งไว้ที่โต๊ะพิเศษของเขา นำเอาเครื่องชงชาออกมาทำพิธีชงต่อหน้าพวกเรา แล้วก็ส่งให้เด็กหญิงเกอิชานำไปให้สุภาพสตรีผู้หนึ่งที่นั่งอยู่หัวแถว เย็นเสร็จพิธี แล้วเขาก็เข้าไปในม่าน ลำดับต่อไปเด็กหญิงเกอิชาเหล่านั้นก็นำชาที่ชงเสร็จแล้ว จากข้างใน ออกมาส่งให้คนละถ้วย พวกเรายังไม่ทราบท่วงทีว่าจะรับประทานกันอย่างไร ต้องมองดูชาวญี่ปุ่น เห็นเขาซดน้ำชากันเราก็ทำบ้าง ส่วนขนมนั้นเขาเอากระดาษที่มีกำกับมาด้วยกับถาดห่อ แล้วกลัดด้วยไม้ที่เขาให้มานั้นด้วย นับว่าเย็นเสร็จพิธีน้ำชาชาไนยู ธรรมเนียมญี่ปุ่นถือว่าการชงน้ำชาเช่นนี้ต้องทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ น้ำและชาต้องมีส่วนสัดถูกต้องกัน อันเย็นเครื่องแสดงถึงความสงบ

เสงี่ยม อัธยาศัยงาม, ความสุจริตซื่อตรง, ไม่มีความเห็นแก่ตัว และความหมดจดแช่มช้อยของผู้ทำนั้นด้วย ซึ่งลักษณะเหล่านี้จะทำให้การร่วมรส สามัคคีซึ่งกันและกันยิ่งขึ้น ประเพณีของเขาต้องนั่งกับพื้น แต่เห็นจะเย็นด้วยฝรั่งชอบดูพิธีมากขึ้น จึงจัดเก้าอี้พอให้คนต่างประเทศได้รับความสะดวก ตอนกลับออกมานั้น ทุกคนถอห่อขนมติดตัวออกมาด้วย นั่งพักอีกห้องหนึ่ง พอพ้อนรำจวนเปิดฉาก เขาเชิญให้เราไปเข้าที่ ตามธรรมดาเขามีเบาะสำหรับนั่งพับขาหรือขัดสมาธิอยู่กับพื้น แต่ที่ชั้นนี้เขาจัดมีที่นั่งห้อยเท้าชะนิดไม่มีพนักไว้ด้วย สำหรับเพื่อชาวต่างประเทศ ส่วนที่นั่งราคาต่ำลงไปนั้นต้องนั่งอยู่กับพื้นเบียดกันอย่างอัดแอ เวลาเปิดให้เข้าวิ่งพรูแย่งที่นั่งกัน ถ้าไม่เกี่ยวกับอากาศหนาวและรักษาขรรยาอันดีซึ่งกันและกันแล้ว น่ากลัวทนไม่ไหว ทั้งอากาศและการวิวาทลั่วงกระเป๋าด้วย การเต้นรำมีพิศดารที่ฉากและเลียนตามแบบฝรั่ง หลายตอน ออกจะเย็นลูกผสม ส่วนเต้นรำเกอิชานั้นเย็นทำนองเดียวกันกับที่ข้าพเจ้าได้เห็นที่ตึกไพบูลย์นั่นเอง แต่ท่าทางพ้อนรำของเขาคงดีกว่า

นั้นเป็นแน่ สิ่งที่แปลกและข้าพเจ้าพอใจนั้นก็คือ ฉาก และที่ของผู้ร้องส่งและดนตรีสองข้าง ซึ่งบางทีหายดำดินไปเฉย ๆ แล้วก็มีชุดใหม่โผล่ขึ้นมาแทน หรือบางคราวร่นถอยหลังหายเข้าไปในม่าน และก็มีชุดใหม่โผล่ขึ้นมาแทนอีกที่เรารู้ว่าเขามีสองหรือสามชุดนั้น ก็เพราะเขาแต่งกายคนละสีการเคลื่อนไหวเหล่านี้เขาคงใช้ด้วยเครื่องกลไก ซึ่งทำให้คนดูพิศวงอยู่มาก ระหว่างที่เราดูอยู่นั้น เราเห็นพวกญี่ปุ่นแก้ห่อที่ถือติดมือมาจากห้องพิธีน้ำชา เริ่มรับประทานขนม, เราก็รับประทานกันบ้าง รสชาตินั้นก็ซาละเปาไส้ถั่วดำเรานี่เอง.

ข้าพเจ้าได้ชมถึงขนบธรรมเนียมญี่ปุ่นมามากแล้ว แต่มีข้อที่ไม่ถูกใจอยู่อย่างหนึ่งคือ การถอดรองเท้าสำหรับบ้านหรือหมู่ชุมนุมชนเล็กๆ เช่นภัตตาคารจะถอดก็ทำเนา และเป็นขนบธรรมเนียมที่น่าเอ็นดูอยู่ แต่ที่โรงละครซึ่งมีคนไปดูตั้ง ๕-๖ร้อยคนเช่นนี้ เป็นระเบียบที่ไม่งามเลย เพราะผู้เฝ้ามีเพียง ๒—๓ คนเท่านั้น เมื่อละครเลิกก็สับสนกันชุลมุน ต่างคนต่างจะกลับเร็ว ต้องการ

ทั้งรองเท้าและร่มเสียงชรม น่ารำคาญจริงๆ และเวียน
ศีรษะแทน กว่าจะได้แต่ละคน ดูเสียเวลามิใช่เล่น
แม้จะมีเลขหมายให้ไว้เป็นสำคัญ ความเบียดเสียดต้อง
การเร็วนั้น ทำให้เกิดการไม่สะดวกด้วยประการทั้งปวง
นี่แหละประเพณีโบราณ ย่อมมีทั้งดีและพ้นสมัย ญี่ปุ่น
เข้าใจในการเลือกใช้ประเพณีและรู้จักกาละเทศะค่อนข้าง
ดีมากทีเดียว แต่ก็ยังหลงหูหลงตาอยู่บ้าง ดังเรื่องถอด
รองเท้าในที่ชุมนุมชนมากๆ นี้เป็นต้น เรากำลังเป็นพวก
เปลี่ยนแปลงจึงจำต้องระวังในการเปลี่ยนแปลงของใหม่ๆ
ด้วย อย่าเปลี่ยนให้เลยเถิดจนเสียการ หรือเก็บไว้จน
เป็นเครื่องถ่วงความเจริญ ดังอุทาหรณ์ที่ข้าพเจ้านำมา
เล่านี้.

บริษัทเอเชียพาณิชย์ จำกัด

สำนักงานใหญ่: ๒๕๘—๒๖๖ ท่าน้ำราชวงศ์
พระนคร โทร. ๒๐๔๖๑,
๒๐๕๖๘, ๒๓๐๘๐

สำนักงานสาขา: ตึกสร้างใหม่เยาวราช

ทำการประกันภัย สินค้าเข้าออก

จำหน่ายเครื่องเหล็ก แป้งทิพยรส ๖ล๖

จำหน่ายส่งและปลีก

ท่านยินดีต้อนรับ

การศึกษาเกี่ยวกับเรา

เวลารับประทานอาหาร พระยามไหฯเคยสกิดให้ข้าพเจ้าดูสุภาพบุรุษสองนายที่เข้ามารับประทานอาหารพร้อมๆกับเราเสมอ พระยามไหฯบอกว่าถ้าจะเย็นคนไทยข้าพเจ้าบอกว่าไม่ใช่ เห็นจะเย็นฟิลลิปปีโนหรือแขกด้วยความเห็นไม่ลงรอยกัน ต่างมิได้เอาใจใส่ต่อไป พอรุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง เรากำลังอยู่ในห้องด้วยกันสามคน มีผู้มาเคาะประตู เราบอกว่าเชิญ สุภาพบุรุษที่เข้ามานั้นก็คือคนที่เห็นในห้องกินข้าวนั้นเอง เธอบอกว่าได้เห็นเราเหมือนกัน ไม่นึกว่าเย็นไทย เดาว่าถ้าไม่ใช่ญี่ปุ่นก็จีน ภายหลังจึงได้ทราบจากพวกโรงแรมว่า มีคนไทยมาพักที่นี่สามคน จึงขึ้นมาหา เรามีความยินดีที่ได้พบคนไทยในต่างประเทศเช่นนี้ จึงแนะนำนามซึ่งกันและกัน เธอบอกว่าชื่อนายนาค เทพหัสดิน และกลับลงไปพาหลวงสิริวุฑฒศาสตรพิทย์ (ศิริ แก้วโกเมร) ขึ้นมารู้จักกับเราอีกคนหนึ่ง ท่านข้าราชการกระทรวงศึกษาธิการทั้งสองนี้ท่าทางสง่าผ่าเผย ไว้เกียรติยศสมศักดิ์ที่เป็นข้าราชการ

และกิริยามรรยาทเรียบร้อย สมกับที่เป็นสุภาพบุรุษโดยแท้ ท่านทั้งสองนี้ได้ดูการศึกษามาหลายเมืองแล้ว และมีข้าราชการกระทรวงศึกษาญี่ปุ่นเป็นผู้นำด้วย และกำลังจะเดินทางไปดูเมืองอื่นต่อไป ภายหลังที่เรารู้จักกันสัก ๓๐ นาที จึงได้ถ่ายรูปร่วมกันไว้ การที่รัฐบาลไทยส่งข้าราชการออกไปดูการต่างประเทศเช่นนี้ ผู้มีสายตาสั้นมักเห็นว่าเสียเงินเปล่า ๆ แต่ความจริงได้ประโยชน์มาก ถ้าข้าราชการที่ไปนั้นได้เอาใจใส่จดจำและนำมาชี้แจงแบบอย่าง ทั้งกระทรวงที่จัดส่งออกไปนั้น จำต้องเลือกเฟ้นเอามาใช้เป็นประโยชน์ด้วย ถ้าไปดูมาแล้วทำรายงานและก็เก็บใส่ลิ้นชักเสีย จึงควรถือว่าเปลืองเงินรัฐบาลเปล่า ๆ เมื่อกล่าวมาถึงตอนนี้ ทำให้ข้าพเจ้าระลึกถึงพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอานนทวัต ผู้ซึ่งเคยเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ที่ได้เคยเสด็จไปดูการศึกษาญี่ปุ่น เมื่อ ๒—๓ ปีมานี้ ได้ทราบว่าพระองค์ท่านได้ทำรายงานยืดยาว กล่าวถึงการเรียนที่เกี่ยวกับวิชาทหาร เพื่อประโยชน์แก่การเปลี่ยนแปลงพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร เพราะนักเรียนญี่ปุ่นตั้งแต่

ย่อมเยาว์ได้ผักฝนให้อกผายไหล่ผึ่ง เช่นมีเครื่องหลัง
สำหรับบรรจุหนังสือเป็นต้น ไม่ยอมให้ถือในมือเช่นบ้าน
เราทั้งหญิงชาย และโรงเรียนชั้นสูงส่งทหารมาสอน
วิชาทหารด้วย เพื่อให้คนที่มีวิชาสูงได้รับประโยชน์ใน
การเป็นทหารน้อยเวลาลง ผิดกับชาวชนบทที่ได้รับการ
ศึกษาน้อย แต่รายงานของพระองค์ท่านจะพ้นสมัยหรือ
ประการใดไม่ทราบ ผลยังไม่ได้ผลิออกมา และก็มีข้า-
ราชการใหม่ออกไปดูอีก ๒ คน คงเป็นที่ยินดีอยู่ทั่วกัน
ถ้าท่านทั้งสองนี้จะได้ยื่นรายงานอันพิสดาร และหวังว่า
รัฐบาลคงไม่รังเกียจที่จะนำรายงานของพระองค์เจ้าธานีฯ
มาพิจารณาด้วย เพราะสังเกตดูตามพระราชบัญญัติ
ลักษณะเกณฑ์ทหารที่เปลี่ยนแปลงใหม่เมื่อเร็ว ๆ นี้ รัฐ-
บาลมุ่งบำรุงการกสิกรรมมาก ถ้าผู้ใดเสียอากรในการ
กสิกรรมพอแก่จำนวนที่รัฐบาลกำหนด ก็ย่อมได้รับความ
ยกเว้นชั่วคราว ส่วนผู้ที่ได้รับการศึกษาชั้นสูงนั้น นอก
จากนักเรียนมหาวิทยาลัยและนักเรียนชั้นมัธยม ๘ ซึ่ง
ได้สมัครไว้ก่อนเกณฑ์แล้ว ก็ไม่ได้รับประโยชน์อย่างไร
ข้าพเจ้าเห็นว่า รัฐบาลคิดถูกเหมือนกันที่จะบำรุงการกสิ-

กรรมอันเป็นกระดูกสันหลังของชาติ แต่กริ่งเกรงว่า ทหารของเราต่อไปจะมีแต่ชาวชนบทที่ยากจน และนักเรียนชั้นสูง ที่ไม่สามารถจะประกอบการกสิกรรมได้ มาร่วมกินนอนอยู่ด้วยกันในโรงทหารเท่านั้น แม้แต่ในประเทศเดนมาร์ก เขาก็ได้ตั้งกองทหารสำหรับนักเรียนชั้นสูงไว้เป็นกองหนึ่งต่างหาก ส่วนในประเทศอังกฤษตามโรงเรียนชั้นสูง ก็ได้ฝึกฝนวิชาตั้งเป็นกอง officer Training Corps (ฝึกฝนวิชานายทหาร) ไว้เหมือนกัน เพื่อเตรียมตัวไว้สำหรับใช้เป็นนายทหารในยามสงคราม ข้าพเจ้าจึงมีความวิตกในการที่นักเรียนชั้นสูงต้องมาร่วมกินนอนกับชาวชนบทที่ปราศจากการศึกษา และท่านผู้หนึ่งได้เล่าว่า บุตรของท่านต้องเสียไป เพราะการมาเป็นทหารในสมาคมที่ไม่สมชั้นกันในการศึกษา ไม่ใช่หวังจะสมกันในตระกูลรุนชาติ ซึ่งการถือเช่นนั้นเป็นกาลพ้นสมัยกาลแล้ว เพราะผู้มีอันจะกินตามชนบท ก็คงจะหาลู่ทางให้บุตรได้พันการเกณฑ์ทหารนั้นเป็นแน่.

ข้าพเจ้าได้มีโอกาสเรียนท่านข้าราชการกระทรวงธรรมการทั้งสองนั้นว่า วิชานั้นดูเหมือนเราออกจะสูงพอ

ตัวอยู่แล้ว และเราก็ควรพูมใจที่เราสำเร็จเมตริคคิวเลชั่น ก็เข้ามหาวิทยาลัยต่างประเทศได้ทีเดียว แต่วิชาสูงไม่ได้ทำให้คนดีได้ทั้งหมด ราชยาและอนามัยต่างหากที่ทำให้คนดี ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าถึงสมัยแล้วที่เราต้องถวดขันในเรื่องราชยาและอนามัย ไม่ใช่สักแต่ว่ารู้แต่ในเล่มสมุดเท่านั้น ต้องอบรมในใจด้วยเป็นข้อสำคัญมาก จะเห็นได้จากพฤติการณ์และนิสสัยเด็กหนุ่มของเราได้เสื่อมลงไปในระหว่างยี่กลายกยี่นเป็นอันมาก เพราะเสรีภาพได้ปลุกเขาให้ตื่นขึ้นอย่างรวดเร็ว ไม่รู้หนเหนือหนใต้ แม้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการจะได้เทศนาให้โอวาทภายหลังการฉลองรัฐธรรมนูญแล้วก็ดี มาในงานกาชาดเมื่อเดือนเมษายน ก็ยังมีคำอยู่อีก ดังที่หนังสือพิมพ์ได้ลงข่าวตำหนิไว้มากมาย เราจะต้องช่วยกันปลุกสันดานเขาให้รู้สึกลิ้มตาโพลงจริง ๆ และเดินไปให้ถูกทาง เพราะพวกเขาเท่านั้นที่จะต้องรับภาระหรรโลงประเทศไทย ฝ่ายวิถีชั้นชรุชระให้ประสพความราบรื่นและเจริญมั่นคงยิ่งกว่าพวกเราอีกหลายเท่า เราจึงต้อง

พยายามกล่อมเกลานิสสัยเด็กหญิงและชายของเรา ให้กอร์ปด้วยนิสสัยงาม มีความกตัญญูกตเวทีรักชาติ ดังที่ข้าพเจ้าจะได้ยกตัวอย่างไว้ในตอนที่กล่าวถึงกรุงโตเกียวต่อไป.

คอมมิวนิสม์

ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้ในตอนโคเบ ที่เจ้าพนักงานศุลกากรเข้มงวดกวดขันในการนำหนังสือเข้าภายในประเทศ ก็เพราะคอมมิวนิสม์ในประเทศญี่ปุ่น กำลังเรียวแรงมาก ทั้งรัฐบาลก็ไม่ย่อท้อที่จะปราบให้เด็ดขาดฟาดพ่นอย่างแข็งมือ การขัดคอมมิวนิสม์ รัฐบาลไม่ยอมให้หนังสือพิมพ์ลงเลย ต่อเมื่อเสร็จคดีพิจารณาลงโทษแล้วจึงจะลงข่าวเปิดเผยได้ พึงท่วงทีดูก็ดี เพราะจะไม่ทำให้พรรคพวกรู้ข่าวคราวเบาะแส และแก้ไขวิธีการของเขาโดยทันท่วงที.

คอมมิวนิสม์
กับมหาวิทยาลัยญี่ปุ่น

คอมมิวนิสม์ในประเทศญี่ปุ่นกำลังแพร่หลาย ด้วยมีพรรคพวกล่อใจมหาชนทั้งผู้ใหญ่และนักเรียนหญิงชายให้ตายใจในความยุติธรรมเสมอภาค จึงมีนักเรียนชั้นสูงทั้งหญิงชายนิยมเข้าร่วมด้วยมากมาย ขณะที่ข้าพเจ้าอยู่ที่เคียวโต ได้มีเรื่องเกิดขึ้นเรื่องหนึ่งที่มหาวิทยาลัยเคียวโต อิมพีเรียล เนื่องแต่ศาสตราจารย์ ตาคิคาวา (Takikawa) ได้เรียบเรียงหนังสือขึ้นเรื่องหนึ่งชื่อว่า "ผู้อ่านกฎหมายอาชญา" (A Reader in Criminal Law) กระทรวงมหาดไทยไม่ยอมให้นำหนังสือออกจำหน่ายจ่ายแจก เพราะเหตุว่าวิถีทางแห่งหนังสือเล่มนั้นจะนำซึ่งความเปลี่ยนแปลงอย่างถอนรากโคน ข้างฝ่ายมิสเตอร์ อิจิโรฮาโตยามา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เมื่อได้รับคำบอกเล่าจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย จึงได้มีคำสั่งให้ศาสตราจารย์ตาคิคาวาลาออกจาก

ตำแหน่ง ข้างฝ่ายคณะนิติศาสตร์ได้แถลงการคัดค้านในพฤติการณ์ของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการยกเหตุผลว่าการกระทำเช่นนี้ลบล้างสิทธิและเสรีภาพของมหาวิทยาลัยในการค้นคว้าแสวงหาความรู้โดยเอกเทศ และพวกศาสตราจารย์ได้ขู่เข็ญว่าจะลาออกหมด ถ้ารัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการคงดำเนินการตามคำสั่งนั้น และนักเรียนนิติศาสตร์ก็ได้ประกาศจะเดินรอยตามความคิดของศาสตราจารย์ด้วย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้กล่าวว่าไม่รู้สึกแปลกใจอย่างใดที่คนบางคนกล่าวตำหนิหาว่า พฤติการณ์ได้กระทำไปนั้นเป็นการทำลายการค้นคว้าแสวงหาความรู้พิเศษ และกดความเป็นอิสระของมหาวิทยาลัยนั้นเลย การกระทำครั้งนี้มิได้ทำโดยพลการ ได้ตกลงในที่ประชุมคณะรัฐมนตรีแล้ว แม้อาจารย์โรงเรียนกฎหมายจะพากันลาออก ก็เป็นเรื่องเล็กน้อยเท่านั้น ความสงบของประชาชนในอนาคตสำคัญกว่า ความจริงศาสตราจารย์ตาคิคาวามิใช่แต่เพียงแต่งหนังสือขึ้นเท่านั้น ยังได้แสดงปาฐกถาเกี่ยวกราดร้ายแรงเป็นการยุยงส่งเสริมให้ครูณ

วัยนิยมในลัทธิเปลี่ยนแปลงอย่างถอนราก (Radicalism) ด้วย ได้มีคำโต้แย้งขึ้นมาว่า ก็หนังสือของศาสตราจารย์เล่มหนึ่งที่มหาวิทยาลัยโตเกียวอิมปีเรียลได้ถูกห้ามเช่นเดียวกัน ก็ไม่เห็นได้ถูกขัดขวางอย่างไร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้ตอบว่า ได้ขอให้นายกมหาวิทยาลัยโตเกียว ทำการพิจารณาอยู่แล้ว โดยเคร่งครัด นอกจากนี้พวกที่จะพยายามป้องกันมิให้ศาสตราจารย์ตาคิคาวาถูกไล่ออกได้ชี้แจงว่า ข้อความหรือลัทธิที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเล่มนั้น หาใช่เป็นความเห็นส่วนตัวของผู้เรียบเรียงไม่ เป็นแต่ขยายความเข้าใจให้กว้างขวางยิ่งขึ้น และหนังสือนี้ก็เพื่อนักเรียนเท่านั้น มิได้นำไปจำหน่ายแก่สาธารณชน ข้างฝ่ายดอกเตอร์โคนิชิ (Konishi) นายกของมหาวิทยาลัย ได้เรียกประชุมบรรดาศาสตราจารย์ และแถลงว่าจะพยายามป้องกันสิทธิและเสรีภาพของมหาวิทยาลัย ในการค้นคว้าหาความรู้พิเศษ แต่มีศาสตราจารย์บางคนเห็นว่า น่าจะทำให้ฐานะมหาวิทยาลัยทรงตัวอยู่ไม่ได้ แม้กระนั้นก็สนับสนุนความเห็นคณบดีของตนโดยพร้อมเพรียง ส่วนนักเรียนนิติ

ศาสตร์ก็ได้มีการประชุมกันที่จะยื่นคำคัดค้านต่อรัฐมนตรี
ว่าการกระทรวงศึกษาธิการในเรื่องลงโทษศาสตราจารย์
ตาคิคาวา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการมิได้ย่อ
ท้อต่อคำขู่ทั้งหลาย และยังได้มีคำสั่งเพิ่มเติมออกมา
อีกว่า ถ้าถึงจะฟ้องร้องศาสตราจารย์ตาคิคาวาในทาง
คดีด้วยแล้ว ดร โคนิชิ คณบดีจะได้ถูกกล่าวหาในการ
ยกพร่องต่อวินัยในลักษณะปกครองด้วยอีกผู้หนึ่ง คดี
พิพาทนี้ได้ตกมาถึงคณะกรรมการชั้นสูงที่ปกครองข้าราช
การพลเรือน ซึ่งมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน และยังมี
รัฐมนตรีว่าการ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงอื่นๆอีก ๗
นาย รัฐบาลลงมติเห็นว่าสถานศึกษาแห่งนี้เป็นที่เพาะปลูก
ลัทธิคอมมิวนิสม์ในประเทศญี่ปุ่น จึงมีความปรารถนา
ที่จะยึดมหาวิทยาลัยนี้เสีย และโอนไปให้เอกชนจัดตั้งขึ้น
เพื่อให้รัฐบาลมีความเบาใจที่จะไม่ต้องรับผิดชอบโดยตรง
ของวิธีกระทำของคณะนี้ พวกศาสตราจารย์ทั้งหมดยัง
มีความเห็นยืนยันสนับสนุนศาสตราจารย์ตาคิคาวา และก็
ได้ยื่นคำคัดค้านในการไล่ออกอีกวาระหนึ่ง ส่วนนักเรียน
ก็ได้พากันมาหารัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการซึ่ง

มาพักชั่วคราวที่โอสาคา และยื่นหนังสือชี้แจงเหตุผล ขอร้องให้ศาสตราจารย์ตาคิคาวา คง ประจำการ อยู่ต่อไป ความขู่เข็ญ ของคณะนิติศาสตร์นั้นไม่ เป็นผล สำเร็จแต่ประการใด เพราะนายกรัฐมนตรีสายโตได้ส่งเสริมสนับสนุน ความเห็นของ รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงศึกษาธิการ อย่างมั่นคงที่สุด ต่อมาการได้ส่วนปรากฏว่า คอกเตอร์โคนิชิ คณบดีแห่งเคียวโต อิมปีเรียล มหาวิทยาลัย ต้องลาออก เพราะมีส่วนรับผิดชอบในข้อพิพาทระหว่างนักเรียนนิติศาสตร์และกระทรวงศึกษาธิการ เนื่องแต่ศาสตราจารย์ตาคิคาวาเพาะปลูกลัทธิมาร์กซิสม์ขึ้น เรื่องจึงเป็นอันยุติแต่เพียงนี้.

ยังมีเรื่องแปลกอีกเรื่องหนึ่งก็คือ มิสเตอร์ฟูยิโอคา (Fugioka) เจ้าของโรงพิมพ์เคียวเสอิคาคู (Kyoseikaku) ในกรุงโตเคียว ซึ่งเป็นเจ้าของลัทธิในทางโสเชียลลิสม์ และพิมพ์แต่หนังสือโสเชียลลิสม์จำหน่าย ซึ่งเวลานี้มีอยู่ในคลังถึงหมื่นเล่ม มิสเตอร์ฟูยิโอคาได้เปลี่ยนใจโดยความแนะนำของ นายพลทหารบกผู้หนึ่ง ที่จะส่งเสริม

น้ำใจประชาชนให้ถือลัทธิคณะชาติ เขาจึงตกลงที่จะเผาหนังสือทั้งหมดที่สวนหิบิยา Hibiya Park แต่ภายหลังมากลับความคิดมีความรู้สึกอย่างหนึ่งว่า จะเย็นการเอาอย่างพวกนาซี จึงคงเก็บหนังสือนั้นไว้ โดยไม่จำหน่ายอีกต่อไป มิสเตอร์ฟูยิโอคาเสดงความเห็นว่า เนื่องแต่การชำนาญในการพิมพ์หนังสือและค้าขายอย่างอื่น ได้ประสพความจริงอย่างหนึ่งว่า ไม่มีหมู่คณะสมาคมใดที่ปราศจาก ความจงรักภักดีต่อประเทศได้ ทำผลสำเร็จให้ประจักษ์แจ้งในประเทศญี่ปุ่นเลย ที่จริงลัทธิโสเซียลลิสม์หาใช่ลัทธิคอมมิวนิสม์โดยตรงไม่ แต่เป็นวิถีทางอย่างหนึ่ง ถ้ากระทำอย่างรุนแรงก็จะล่วงล้ำเข้าไปในแนวแห่งลัทธิคอมมิวนิสม์ได้.

รัฐบาลญี่ปุ่นได้ดำริที่จะกำจัดคอมมิวนิสม์ โดยกันให้เขาไปอยู่เสียเกาะ[illegible] เพื่อให้พ้นจากความเกี่ยวข้องกับการเมือง ตั้งแต่ญี่ปุ่นได้ปราบคอมมิวนิสม์มา ได้ลงโทษไปแล้วถึง ๒๕๐๐ คน และกำลังต้องขังระหว่างพิจารณาอีก ๖๗๐๐ คน.

วิทยุชั้นเยี่ยมของอเมริกา

"FARNSWORTH"

KNOWN FOR TONE

- หาเสียงทุ้ม, เอก, ได้ตามใจ
- เสียงดังฟังชัด ไพเราะ ไม่ซู่ซ่า
- ขจัดเสียงรบกวนได้ดีที่สุด
- สร้างสำหรับใช้ในเมืองร้อน
- บริษัทรับประกันแก้ให้ตลอด

บริษัท สหไทยวัฒนา จำกัด

ผู้แทนจำหน่าย

อาคาร 4 ราชดำเนิน พระนคร โทรศัพท์ 22446–22447

บริษัท
พิศณุการสร้าง จำกัด

๒๒ ติ๊กมุมสี่แยกพระยาศรี พระนคร

โทร. ๒๑๙๗๗

ทำการรับเหมาก่อสร้าง

และออกแบบก่อสร้างทั่วไป

โดยนายช่างผู้ชำนาญงาน

ลัทธิมาร์กซิสม์

ทำไมรัฐบาลญี่ปุ่นจึงไม่ชอบลัทธิมาร์กซิสม์ ข้าพเจ้าเห็นว่าท่านผู้อ่านบางคนคงอยากจะทราบบ้าง แต่ข้าพเจ้าไม่มีความสามารถที่จะชี้ขาดว่าลัทธิมาร์กซิสม์ดีหรือไม่ เพราะนานาจิตตัง และข้าพเจ้าไม่หาญที่จะอธิบายถึงลัทธิโดยบริบูรณ์ เพราะเกรงว่าจะไปพ้องกับพระราชบัญญัติปรายคอมมิวนิสม์เข้า การอธิบายในที่นี้จึงขอเล่าแต่ที่มาของลัทธิมาร์กซิสม์เท่านั้น ลัทธิมาร์กซิสม์มีกำเนิดมาแต่เยนริชคาร์ลมาร์กซ์ ซึ่งเยี่ยนยิวและเกิดในปรัสเซียเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๑ ๑๑๕ ปีมาแล้ว ศึกษาในมหาวิทยาลัยโบนน์และเบอร์ลิน ทีแรกเรียนกฎหมาย พงศาวดาร และปรัชญา และในที่สุดได้ปรัชญาจารย์เดมทีตั้งใจจะเป็นศาสตราจารย์ในมหาวิทยาลัยที่กรุงเบอร์ลิน แต่มาร์กซ์มีความคิดในการเปลี่ยนแปลงชะนิดพลิกแผ่นดิน จึงมิได้รับตำแหน่ง เกิดความน้อยใจจึงไปทำงานในคณะหนังสือพิมพ์เรนิชเชตุง ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์จำพวกตัดต้นโค่นรากแล้วปลูกใหม่ทั้งสิ้น ทำอยู่

ได้ยินเคียวรัฐบาลก็ปิดหนังสือพิมพ์นั้นเสีย ในพ.ศ. ๒๓๘๖ ได้อพยพไปปารีสสมทบกับคณะโสเชียลลิสม์ ซึ่งกำลังรุ่งเรืองแพร่หลายอยู่ในประเทศฝรั่งเศส และได้ออกหนังสือพิมพ์ฝรั่งเศส เยอรมันขึ้น มีเรื่องที่เขียนโดยมาร์กซ์เอง ขอร้องให้พิจารณาเรื่องปัญหาชนชาติยิวออกได้สมัยเดียวเท่านั้น รัฐบาลปรุสเซียก็ขอให้รัฐบาลฝรั่งเศสขับไล่มาร์กซ์ออกจากประเทศฝรั่งเศสเสีย มาร์กซ์ต้องอพยพไปอยู่กรุงบรุสเสลส์ ทำการติดต่อกับกรรมกรและข้ามไปกรุงลอนดอนอยู่เนืองๆ เพื่อประชุมเรื่องคนงาน ภายหลังได้แยกตั้งสมาคมกรรมกรลับๆขึ้น มีหนังสือ ออก เป็น ราย สัปดาห์ เป็น ภาษา เยอรมันในกรุงบรุสเสลส์ และมีสาขาลับตั้งอยู่ที่กรุงลอนดอน, ปารีส และในประเทศสวิตเซอร์แลนด์อีกหลายเมือง ได้ทำการร่วมมือกับสมาคมคอมมิวนิสม์เยอรมัน ซึ่งในกาลนั้นเรียกว่า “สันนิบาตแห่งความยุตติธรรม” และต่อมาจึงเปลี่ยนนามว่า “สันนิบาตแห่งคอมมิวนิสม์” เขาจัดเป็นลักษณะวิธีการศึกษาและโฆษณาให้แพร่หลาย และพิมพ์หนังสือเล็กขึ้นเล่มหนึ่ง เป็นการสำแดงลัทธิคอมมิวนิสม์

ให้ประจักษ์แจ้ง เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๑ ประเทศฝรั่งเศสเกิดกบฏขึ้น มาร์กซ์ได้มีโอกาสเข้ามาในกรุงปารีสอีก และภายหลังเข้าไปอยู่ในโคโลน ออกหนังสือพิมพ์ชื่อ "เสียงของประชาธิปตัย" และตัวเป็นบรรณาธิการเอง ได้ยุยงส่งเสริมให้ประชาชนลุกขึ้นแข็งอำนาจอยู่เนือง ๆ พอดีพระเจ้าแผ่นดินปรุสเซียล้มที่ประชุมรัฐสภาเสีย มาร์กซ์จึงแนะนำมิให้คนเสียส่วยสาอากรและภาษี และถ้าจำเป็นก็ให้ลุกขึ้นต่อสู้ด้วยอาวุธ เขาได้ถูกจับขึ้นศาลฐานกบฏ แต่ลูกขุนสามัญได้พิจารณาปล่อยตัวให้พ้นโทษไป แต่ขับไล่ให้ออกไปเสียจากเขตต์ปรุสเซีย มาร์กซ์กลับไปกรุงปารีส ได้ถูกจำกัดที่ให้อยู่ หรือมิฉะนั้นให้ออกไปเสียจากประเทศฝรั่งเศส มาร์กซ์เลือกเอาการออกไป จึงได้ไปอยู่ที่กรุงลอนดอนและถึงแก่กรรมณที่นั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๖ ที่ว่าลัทธิโสเชียลลิสม์มิได้เกิดมาแต่มาร์กซ์ เสสมอนดี ชาวสวิสส์แห่งกรุงเยอร์น เป็นรากเง่ามาก่อน มาร์กซ์มาจับเข้าและตกแต่งปรับปรุงให้ดีขึ้น ความจริงลัทธิโสเชียล-ลิสม์ก็ไม่รุนแรงอะไรนัก แต่มาร์กซ์มีนิสสัยรุนแรงเลยไปยิ่งกว่าลัทธิโซเชียลลิสม์ และยิ่งมีพวกตัดต้นโค่นรากสนับ

สนุนด้วยแล้ว ก็กลายเป็นคอมมิวนิสม์ไปได้ เลนินและสตาลินได้ยึดถือเอาลัทธิมาร์กซิสม์เป็นต้นตำรา แต่ทำเลยเถิดไปจึงกลายเป็นบอลเชวิสม์ ญี่ปุ่นเกรงกลัวในข้อนี้จะมีผู้เลยเถิดเกิดขึ้นมาก แล้วจะปราบยากภายหลัง จึงป้องกันเสียแต่ต้นมือ การเป็นดังนี้.

เมื่อเขียนมาถึงตอนนี้ ข้าพเจ้าป่วยเป็นไข้มาลาเรีย คิดจะพักเขียนเสียชั่วคราว ทั้งเพื่อนฝูงหลายคนที่มาเยี่ยมก็แนะนำว่าข้าพเจ้าควรหยุดใช้ความคิด และบรรณาธิการก็มายอกว่า ถ้าเขียนไม่ไหวจริง ๆ หยุดเสียดีกว่า หรือเขียนวันละ ๒—๓ คอลัมน์ก็ได้ ที่จริงข้าพเจ้าป่วยพร้อม ๆ กับพระยาท่าแสนยบดี (ชิต สุนทรวร) และเป็นโรคเดียวกันด้วย จึงสงสัยว่าเป็นยุงพวกเดียวกันมากัด แต่พระยามัจจุราชยังไม่ต้องการข้าพเจ้า คงให้มีชีวิตเสวยทุกขาวรมณ์อยู่ในโลกมนุษย์ต่อไป ข้าพเจ้าจึงได้มีโอกาสเขียนให้ท่านอ่านตลอดมา เจ้าคุณท่าแสนยฯ เป็นบุคคลที่ข้าพเจ้าเคารพนับถืออยู่ผู้หนึ่ง จึงมีความเสียใจเป็นอันมากที่ท่านถึงอนิจจกรรมในฐานเป็นเพื่อนบ้าน ตำบลเดียวกัน อีกโสดหนึ่ง แต่ครั้นข้าพเจ้าได้ทราบว่าท่านได้รับพระราชทาน

โกษฐ์ไม้ ๑๒ ยรรยุศพ ทำให้ข้าพเจ้ามีความปลื้มใจ เพราะโกษฐ์นี้เสมอด้วยเจ้าพระยาชั้นสุพรรณบัฏ อันเป็นเกียรติยศสูงสุดที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระมหากรุณาธิคุณ ข้าพเจ้าเห่อยศรึ? เปล่าเลย ตัวข้าพเจ้าเองได้ทำพินัยกรรม์ไว้ว่า ให้นำศพให้นายแพทย์ผ่าสอนนักเรียนที่โรงพยาบาลศิริราชเสียอีก แต่ข้าพเจ้ามีความปลื้มใจแทนครอบครัวของท่าน เพราะเกียรติคุณของท่านผู้วายชนม์ได้ปรากฏแก่ตาโลก เมื่อสิ้นชีวิตแล้ว ผู้ตายนั้นจะใส่โกษฐ์ หรือโลงธรรมดา หรือเอาไปโยนน้ำ ย่อมไม่รู้สึกอย่างใด การที่ทรงพระราชเมตตาสูงสุดถึงปานนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อเกียรติยศของครอบครัว และเป็นเยี่ยงอย่างแก่ผู้ที่รับราชการสนองพระเดชพระคุณพระมหากษัตริย์และชาติบ้านเมือง แม้ว่าวิญญาณจะสู่ปรโลกแล้วก็ดี แต่ร่างกายชื่อเสียงยังมีผู้ถนอมพิทักษ์รักษายกยอมิให้ตกต่ำได้ อันเป็นปัจจัยที่ทำให้บุคคลบำเพ็ญความดี ลักษณะการที่จดจำยกยอผู้ตายที่ทำคุณความดีให้แก่ชาติเช่นนี้ ญี่ปุ่นถือเป็นกิจวัตรสำคัญ ซึ่งข้าพเจ้าจะได้กล่าวในตอนถึงโตเกียวต่อไป แต่บัดนี้ข้าพเจ้า

ปรารถนาให้ ท่านผู้อ่านได้เห็นเคียวโต อีกสัก เล็กน้อยเสีย ก่อน.

ข้าพเจ้ามีความพิศวงใจว่า เหตุใดคนใช้ในโรงแรมที่เราไปพักนั้นจึงพูดภาษาอังกฤษได้เกือบทุกคน แม้แต่คนกวาดห้องและเด็กประจำลิฟต์ เช้าวันหนึ่งข้าพเจ้าลงลิฟต์มาจากห้อง เห็นเด็กลิฟต์ถือหนังสือเล็ก ๆ เล่มหนึ่งและทำปากหมุบหมิบด้วย ข้าพเจ้าจึงถามเขาว่าหนังสืออะไร เขาตอบว่าเป็นหนังสือบทเรียนของโรงแรมที่จะต้องศึกษาภาษาอังกฤษ และมีการสอบไล่ด้วย โดยเหตุฉะนี้เอง คนใช้ในโรงแรมจึงพูดภาษาอังกฤษได้ ส่วนระเบียบการในโรงแรมต่าง ๆ นั้น ข้าพเจ้าอยากจะชมว่าไม่แพ้ฝรั่งเลย นอกจากการสะอาดสะอ้านและจัดตามแบบฝรั่งแล้ว การเอาอกเอาใจแขกที่มาพักนับว่าดีเลิศตลอดตั้งแต่ผู้จัดการโรงแรมจนถึงคนกวาดห้อง ซึ่งล้วนแล้วไปแต่กิริยาที่เคารพนบนอบทั้งสิ้น โรงแรมนี้มีรถลากประจำอยู่ด้วย คันหนึ่งเราตกลงว่ากันคนละคันชั่วโมงละ ๑ เยน เท่านั้น คนลากรถนั้นพูดภาษาอังกฤษพอเข้าใจกันได้ และเป็นผู้นำทางไปในที่ต่าง ๆ ตามความปรารถนา แม้เราซื้อ

ของก็ช่วย เย็นล่าม ต่อรอน ราคาให้ และคอยระวังเหตุภยันตรายต่าง ๆ ให้ด้วย รถลากชะนิดนี้ไว้ใจได้ เพราะเย็นของโรงแรมจัดให้ ไม่เกะกะระรานเหมือนที่โคเบ.

ถึงแม้พระพิรุณจะโปรยปราย ตลอดเวลาที่เราอยู่เคียวโตก็ดี เราได้ตั้งใจไว้ว่า จะไปชมวัดที่สำคัญ ๆ ให้จงได้ เราจึ่งว่ารถยนตร์ผ่าฝนไปดูวัดนิชิฮองวันยิ (Nishi Hongwanji) ซึ่งเย็นวันพระพุทธศาสนา ไม่มีสิ่งใดที่น่าดึงใจเลย นอกจากมีศาลาการเปรียญใหญ่ ๆ มีพระยืนสวดมนตรและสตรี ๒ — ๓ คนไปนั่งกราบไหว้พระพุทธรูปอยู่ นอกจากนี้ก็มีนักเรียนหมู่เล็ก ๆ มาชมอยู่ด้วย ต่อจากนี้เราไปยังวัดคิโยมิสุเดรา Kiyomizu - dera ซึ่งตั้งอยู่บนไหล่เขาโอโตวายามา เย็นวัดพุทธศาสนาที่เก่าแก่มาก สร้างมาตั้ง ๑๐๐๐ ปีเศษแล้ว หนทางขึ้นไปวัดมีร้าน ๒ ข้างขายเครื่องเล่นและถ้วยชามและเครื่องกระเบื้องต่าง ๆ ชาวต่างประเทศมักเรียกว่า "ที่ป๊อตเลน" (Tea-pot Lane) เราต้องขึ้นบันไดไปหลายทอด หลายเทิงถึงลานวัด ได้เห็นพระกำลังสวดมนตร์อยู่ มีหีบเรี่ยไรตั้งไว้ด้วย เราได้เอาเซ็นต์ใส่ลงไป ยืนสักการะพระพุทธรูป โดยการพนม

มือตามประเพณีที่เขากระทำกัน แล้วก็ดึงเชือกระฆัง คล้ายที่บรมบรรพตของเรา ที่วัดนี้มีน้ำตกที่ไหลออกจากหินซอกหนึ่ง เขาออกจะถือว่าเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ยำยัดเคราะห์ได้ และก็กล่าวว่าคนที่ต้องการจะสะเดาะเคราะห์ต้องยืนอาบอยู่ถึง ๓๐ นาที ถ้าเราเคยถือว่า น้ำที่ท่าหน้าวัดโปรดสัตว์หรือวัดพนัญเชิงที่อยุธยาเป็นน้ำมนต์ได้ฉันใด ความเลื่อมใสของคนญี่ปุ่น เขาถือน้ำที่ไหลออกจากเขาในวัดนี้ก็ไม่เป็นสิ่งที่แปลกประหลาดสำหรับเราฉันนั้น ต่อจากนี้ไปเราไปวัดสันยูสันเยนโด San-Gu-San-Gendo ซึ่งกล่าวว่าแต่เดิมที่มีรูปพระอรหันต์ถึง ๓๓,๓๓๓ องค์ แต่ได้เกิดเพลิงไหม้เมื่อ ๗๐๐ ปีมาแล้ว พระจักรพรรดิคามิยามาได้ปฏิสังขรณ์ขึ้น สร้างพระอรหันต์ขึ้นไว้ใหม่ ๑,๐๐๑ องค์ และปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ การเข้าไปที่วัดนี้เราต้องซื้อตั๋ว ๑๐ เซนต์ เดินผ่านพระอรหันต์ ๑,๐๐๑ องค์แล้วก็ออกมา สรุปความวัดพระพุทธศาสนาที่เราไปชมนี้ไม่ดีกว่าวัดของเราเลย เช่น วัดสุทัศน์, เชตุพน หรือวัดอรุณราชวราราม เป็นอันแพ้กันหลุดลุ่ยทีเดียว.

เกียวโตเป็นเมืองที่ขึ้นชื่อลือนาม มีโรงงานอุตสาห-

กรรมทำไหมและแพร โรงทำเครื่องสลักเหล็ก ประดับทอง (Damascene Work) และโรงงานลงรักปิดทอง (Lacquer Work) กับโรงงานทำถ้วยชามด้วย แต่ผู้ไปเที่ยวไม่ควรซื้อของจำพวกห่อใหญ่ หรือหนัก นอกจากแพรและของเล็กน้อยที่จะบรรจุกะเป๋าได้ เพราะของใหญ่หรือหนักลำยากแก่การเดินทาง เมื่องท่าเรือทุกแห่งย่อมมีของขายแม้ราคาจะแพงกว่าสักเล็กน้อย เขาทำความสะดวกให้แก่เรามาก เช่นบรรจุหีบเรียบร้อยส่งถึงเรือ เราอยู่ที่นี่ออกจะเบื่ออาหารฝรั่งเต็มที ทั้งอาหารญี่ปุ่นเราก็รับประทานมาหลายครั้งแล้วด้วย จึงไปหาอาหารจีนรับประทาน คนรถลากเย็นผู้พาเราไป แต่ไปโดนร้านจีนภาคเหนือเข้า พูดไม่เข้าใจภาษากัน เราใช้ภาษาญี่ปุ่นยอกเหมาไปว่าคนละเย็นให้เขาเลือกทำมาให้ตามความพอใจ รสชาติก็ดูอร่อยดี แต่สู้กับข้าวจีนภาคใต้ไม่ได้ เห็นจะเย็นด้วยเราชินกับรสกับข้าวจีนภาคใต้ แต่แม้กระนั้นทำให้เราชุ่มชื่นโอชารสเย็นอันมาก ในร้านจีนนี้มีคนญี่ปุ่นมารับประทานมากมาย จึงแสดงให้เห็นว่าญี่ปุ่นมิได้รังเกียจจีนแต่อย่างไร มิใช่แต่ร้านในประเทศญี่ปุ่นเท่านั้น แม้ภัตตาคารจีนที่

เซียงไฮ้คนญี่ปุ่นก็ไปรับประทานอยู่แน่น ๆ เหมือนกัน เวลาเราอยู่ที่กรุงเทพฯ ข่าวที่มาดูเหมือนจีนกับญี่ปุ่นจะกินเลือดกินเนื้อกัน และคิดว่าที่เซียงไฮ้หรือที่ญี่ปุ่นคงมีความกังวลในเรื่องสงครามที่แผนจะเรียมาก แต่ที่ไหนได้ทั้งที่เซียงไฮ้และญี่ปุ่นไม่เห็นมีใครรู้สึกเรื่องสงครามเลย นอกจากหนังสือพิมพ์ที่พาดหัวตัวโต ๆ เช่นกับเราได้อ่านที่กรุงเทพฯ นั่นเอง เคียวโตของข้าพเจ้าจบแต่เพียงนี้ ได้เดินทางโดยรถไฟออกจากเมืองนี้เวลา ๑๓.๒๐ น. วันที่ ๑๗ พฤษภาคม ไปกรุงโตเคียว.

โตเคียว

เราออกจากนครเคียวโตโดยรถไฟเวลา ๑๓.๒๐ น. ผ่านเมืองใหญ่ ๆ หลายเมือง เช่น นาโคยา ซึ่งเป็นเมืองอุตสาหกรรมสำคัญเมืองหนึ่งเหมือนกัน ขึ้นชื่อลือนามในการทำโคมญี่ปุ่นเป็นเยี่ยงต้น และเพิ่งมาถึงเมืองนี้ เราต้องผ่านถ้ำมาถึง ๑๔ ถ้ำแล้ว เพราะรถไฟต้องไต่เขามาหลายลูก ตลอดทางที่เราผ่านมานั้น จะหาที่ว่างเปล่าไม่

ไก้ นอกจากเต็มไปด้วยไร่นาและไร่ชาที่กำลังเขียวชอุ่ม และสตรีสาวๆ กำลังเด็ดใบอยู่ รถไฟขะบวนนี้เป็นรถไฟด่วน หยุดแต่สถานีสำคัญเท่านั้น ตามสถานีใหญ่ๆเช่น นาโคยามีพวกมาเร่ขายของ บรรจุอาหารญี่ปุ่นเย็น หีบประทับตราประจำวันเย็นสำคัญ และนมสดก็มีตราประทับที่ขวดเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีน้ำชาบรรจุบ้านเคลือบและถ้วยขายด้วยเพียงราคา ๑๐ เซ็นต์เท่านั้น เพียงบ้านและถ้วยก็คุ้มค่าเสียแล้ว การประทับตราประจำวันที่หีบอาหารและนมสดนั้น เป็นเครื่องสำแดงให้ผู้ซื้อนอนใจถึงความบริสุทธิ์ได้ เราลองซื้อข้าวมัด ๑ หีบ แต่ไม่ได้รับประทาน ให้แก่ก๊ารดรถไป คงรับประทานแต่นมสด เพราะมีรถเสบียงติดมาด้วย อาหารฝรั่งคนหนึ่ง ๑เย็น๕๐เซ็นต์เท่านั้น ตั้งแต่เราคอยรถที่สถานีเคียวโต เห็นทหารยกและตำรวจ และข้าราชการฝ่ายพลเรือนมาคอยที่สถานีหลายนาย พอรถมาถึงก็กระทำความเคารพกันอย่างแข็งแรง และทุกๆสถานีที่รถหยุดก็มีนายทหารยก ตำรวจและข้าราชการพลเรือนมาคอยคำนับรับส่งทุกสถานี และมีนายทหารยกติดสาย ราชองครักษ์ลงมาคอยรับนามบัตร

และส่งนามบัตรตอบให้ด้วย ยิ่งมาถึงโตเกียว มีผู้มารับคับคั่งยิ่งขึ้น สืบถามได้ความว่าเจ้าฟูชิมิและพระอิศาเสด็จมาโดยรถชะบวนเดียวกับเรา พระอิศาแต่งองค์แบบยุโรป แสดงให้เห็นว่าการเคารพนับถือเจ้านายของเขา แม้บ้านเมืองจะเจริญรุ่งเรืองเป็นมหาอำนาจสักปานใดก็ตาม ยังมิได้เสื่อมคลายแต่ประการใด ทำให้ข้าพเจ้ารำลึกถึงภาพเจ้านายผู้ใหญ่ของเราที่เสด็จประพาสเช่นนี้เมื่อก่อนเปลี่ยนแปลงลักษณะปกครอง.

รถไฟแล่นเข้าชานสถานีโตเกียวเวลา ๒๑.๒๐ เมื่อก่อนออกจากเกียวโต เราได้โทรเลขบอกล่วงหน้ามาที่โรงแรมแม็มเป เพื่อจัดคนมารับเราที่สถานี ข้าพเจ้ากำลังมองหาคนโรงแรมเพื่อมอบใบรับให้เขาไปรับหีบที่รถบรรทุก ได้ยินเสียงเรียกว่า เจ้าคุณ! เจ้าคุณ! ข้าพเจ้าประหลาดใจที่ได้ยินเสียงเช่นนี้ในต่างประเทศ เหลียวไปแลมาจึงเห็นนายยามากูจิและนายชิบาโน ซึ่งเคยเป็นพ่อค้าอยู่ที่กรุงเทพฯ ถึง ๒๕ ปีมาคอยต้อนรับเราอยู่ที่สถานี พวกเราดีใจเป็นอันมากที่มีเพื่อนญี่ปุ่นมารับรองเช่นนี้ และเขาก็ได้ไปส่งเราถึงโรงแรม ภายหลังจึงทราบว่า เอก วิสกุล

ได้มีหนังสือยอกให้เขาทราบล่วงหน้าว่าเราจะมาถึงโดยรถไฟในค่ำวันนี้ แต่หาได้บอกเวลามาไม่ ทำให้ท่านทั้งสองต้องมาคอยแกร่วอยู่ที่สถานีถึงสองเที่ยวรถไฟ นับว่าเป็นความเออเพอของเขามาก และท่านทั้งสองนี้ก็ได้ผลัดเปลี่ยนกันมาประจำอยู่กับเราทุกวันในขณะที่เราอยู่ในกรุงโตเกียว ทำให้เราได้รับความสะดวกสบายในกิจธุระและเที่ยวเตร่สนุกสนานรื่นเริงตลอดเวลา โรงแรมที่เรามาพักอยู่นี้เป็นโรงแรมชั้นเอก ถัดจากโรงแรมอิมพีเรียล และในวันรุ่งขึ้นที่เราถึง เขาได้ชักธงช้างให้เป็นเกียรติยศด้วย เห็นจะไม่ทราบว่าเราได้เปลี่ยนธงไตรรงค์เป็นธงชาติแล้ว หรือมิฉะนั้นก็คงหาธงไตรรงค์ไม่ได้.

โตเกียวเป็นเมืองหลวงของประเทศญี่ปุ่น มีพลเมืองประมาณห้าล้านเศษ เป็นนครที่ใหญ่ที่สามในโลกนี้ ตั้งอยู่ในเส้นระดับเดียวกันกับกรุงวอชิงตัน ในสหปาลิรัฐอเมริกา และกรุงมาดริดในทวีปยุโรป แม้แต่เวลาเราไปถึงเพิ่งเริ่มเข้าฤดูร้อนก็ตาม อากาศยังหนาวอยู่ ต้องสวมเสื้อสักหลาด แต่ไม่ถึงโอเวอร์โค้ต ผู้ที่คิดมาเที่ยวใช้เสื้อชะนิดเดียวกันกับไปยุโรปเป็นอันเพียงพอ มีถนน ๑๕๐๐

ถนน คาดยางเรียบร้อยทั่วไปหมด ด้วยเหตุกรุงโตเกียว ตั้งอยู่บนเนิน จึงทำให้ภูมิประเทศงามขึ้นโดยธรรมชาติอีกประการหนึ่ง ว่าถึงตึกรามบ้านช่องแล้ว ไม่แพ้นครใหญ่ในยุโรป ถนนใหญ่ๆ ยวดยานพาหนะและผู้คนเบียดเสียดยัดเยียดตลอดเวลา ตำรวจทำหน้าที่บังคับรถอย่างกวดขัน มีอาณัติสัญญาณโคมไฟสีต่างๆ ที่จะให้ความสะดวกปลอดภัยทุกสี่แยกใหญ่ๆ ในเวลากลางคืนโคมไฟสว่างไสวอยู่ทั่วไป ใช้แสงนีออนมาก ถ้าจะเปรียบเข้ากับกรุงลอนดอนแล้ว ข้าพเจ้าสมัครจะกล่าวว่า ถนนยินซางามกว่าบีกกาเดลลี่เมื่อห้าปีมาแล้ว หรือสว่างไสวกว่ารูเดอลาเปซ์ในกรุงปวริสเสียอีก ในถนนบางแห่ง เขาห้ามมิให้รถยนต์เดินเช่นกันกับเมืองอื่นๆ ที่ได้ผ่านมาแล้ว ถนนชะนิดนี้ค่อนข้างสนุกดีเพราะมีคนเดินไปมาไม่ขาดสาย และมีสิ่งของต่างๆ ที่ชวนชมชวนชิมทั้งสิ้น มีอาชีพอย่างหนึ่งที่ข้าพเจ้าพอใจในความฉลาดหากินของเขา มีเครื่องซักฟอกหมวกสักหลาดและอัดทรงต่างๆ ตามความประสงค์ รวมทั้งการรีดเสื้อกางเกงสักหลาดด้วย ผู้ข้างจะไปนั่งคอยเอาได้ภายใน ๑๕ นาที เย็นงานอันหนึ่งที่ข้าพเจ้าชอบไปยืนดู

การขายของตามร้านต่าง ๆ นั้น เขามักจัดคนแสดงวิธีการอยู่ที่หน้าร้าน และอธิบายไม่หยุดปาก เป็นผลอันหนึ่งที่ชวนคนให้ซื้อง่ายขึ้น ถนนสำคัญที่สุดคือถนนยินซา ซึ่งเต็มไปด้วยห้านร้านและโรงคายูเรต์ใหญ่ ๆ ฟากหนึ่งเขายอมให้ตั้งร้านเล็ก ๆ ตลอดทาง ขายของจิปาถะ แม้กล้วยก็มีขาย วิธีขายกล้วยนั้นชอบกลอยู่เหมือนกัน เช่นประกาศว่า กล้วยที่เขาขายนั้นราคาถูกกว่าห้างใหญ่ ๆ และเป็นกล้วยชะนิดที่พวกรัฐมนตรีชอบรับประทานด้วย และขายราคาเดียวต่อไม่ได้ ถ้าใครอยากซื้อกล้วยถูก ๆ ก็จงไปซื้อกล้วยที่จวนเน่าเถิด ถนนยินซานี้มีธรรมนิยมอย่างหนึ่งว่าฟากที่ตั้งร้านแผงลอยนั้น มักเป็นพวกชาวชนบทมาเดิน ส่วนอีกฟากหนึ่งนั้น สำหรับบุคคลสมัยใหม่ ที่แต่งกายโอ่โถงชอบเดิน เราจะเห็นสตรีญี่ปุ่นที่แต่งกายแบบยุโรปมากที่สุด เดินขวักไขว่อยู่ในถนนนี้ มีแปลกอยู่อย่างหนึ่งก็คือ นักเรียนมหาวิทยาลัยที่กรุงโตเกียวมีสามแห่ง คือ อิมพีเรียล, เคอิโอ และวาเสดา และนิสสิตต่างยึดถิ่นต่าง ๆ เป็นของตน เช่น นิสสิตมหาวิทยาลัยเคอิโอเป็นเจ้าของถิ่นถนนยินซา แม้นิสสิตมหาวิทยาลัยอื่นเข้ามาก็ต้องบำเกรงฐานะเป็นเจ้าของถิ่นด้วย ส่วนนิสสิตมหาวิทยา-

ลัยอิมพิเรียลและวาเสดานั้น ข้าพเจ้าจำไม่ได้ว่า เป็นเจ้าของถิ่นใด และในเวลากลางคืนจะเห็นนิสสิตแต่งเครื่องแบบของมหาวิทยาลัยเดินอยู่เกลื่อนกลาด รวมความว่าญี่ปุ่นพยายามที่จะทำเมืองหลวงของเขาให้ตระหง่านตระการตาสวยงามเท่ายุโรปทุกประการ รถใต้ดินก็ได้มีมา ๓ ยี่กว่าแล้ว และกำลังขยายทางให้ยาวต่อไปอีก พวกเราได้ลองไปนั่งดู ออกจะเอาแบบอย่างของอังกฤษทุกประการ เช่นร้านขายของใต้ดิน เว้นแต่ความสะอาดนั้นเห็นจะสู้อังกฤษยังไม่ได้ ส่วนรถลากนั้นเห็นจะหมดอายุ เพราะกำลังเป็นสมัยรถยนต์ในกรุงโตเกียว จึงมิได้ผ่านตาข้าพเจ้าเลย.

นอกจากนายยามากูจิและนายชิบาโน พ่อค้าญี่ปุ่นได้แสดงไมตรีจิตต์อันดีต่อเราแล้ว ยังมีนายตรึก บุนนาค บุตรพระยาสุริยานุวงศ์ประวัติ (เต็ม บุนนาค) ที่ถึงแก่กรรมแล้ว กับนายเฉลา สมิตเวช บุตรขุนนิราพาธประคุณ (แฉ่ง สมิตเวช) ซึ่งเป็นนักเรียนทันตะแพทย์ทั้ง ๒ นาย ได้มาเยี่ยมเยียนเรา และยินดีที่จะทำตัวเป็นประโยชน์แก่เราทุกอย่าง นายตรึก บุนนาค พูดภาษาญี่ปุ่นคล่องแคล่ว

มาก ได้ความว่าเคยอยู่ประเทศญี่ปุ่นมาแต่เล็ก แล้วกลับเข้ามาเรียนหนังสือที่โรงเรียนอัสสัมชัญอยู่พักหนึ่ง แล้วจึงกลับออกมาอีก ส่วนนายเฉลาเพิ่งมาถึงญี่ปุ่นได้เดือนเศษเท่านั้น และก็ว่าเคยเป็นนักเรียนอัสสัมชัญมาด้วย เป็นอันว่าเราได้ยุวมิตรอีก ๒ นาย เป็นการแบ่งเบาภาระจากพ่อค้าทั้ง ๒ ที่ต้องมาแกร่วอยู่กับเราเสมอ นักเรียนทั้ง ๒ นายนี้ท่าทางคล่องแคล่วว่องไว มีกิริยามรรยาทงาม รู้จักเด็กผู้ใหญ่ ถ้าไม่มีอายมุขอย่างใดมาเป็นศัตรูแล้ว เชื่อว่าครุณวัยทั้ง ๒ นี้คงจะสำเร็จการศึกษาเป็นแน่ สิ่งที่ยังมีถึงการใช้จ่าย ว่าบ้านที่อยู่เขาคิดค่าอยู่กินเดือนหนึ่ง ๒๐ เยนเท่านั้น ประมาณ ๑๕ บาท และค่าใช้จ่ายอย่างอื่นอีกเห็นจะตกเดือนหนึ่ง ๕๐ เยน ราว ๓๕ บาท ดูก็ไม่แพง แต่ถ้าว่าต้องซักเสื้อผ้าด้วยตนเอง ซึ่งข้าพเจ้าเห็นด้วยเป็นอย่างยิ่ง ว่าเด็กขนาดนี้ไม่ควรปล่อยให้สบายเกินไป และให้เงินใช้พุ่มเพื่อย เพราะโตเกียวก็มีบ่อยอายมุขไม่แพ้ประเทศอื่น ๆ แต่นายเฉลาบอกว่าบ้านที่เธออยู่นั้น ผู้ปกครองไม่ยอมให้ไปไหนเกินกว่า ๔ ทุ่ม นอกจากได้รับอนุญาตเสียก่อน ดูการปกครองก็เข้มงวด

ดี อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าเห็นว่า การศึกษาที่ญี่ปุ่นไม่แพงกว่าฮ่องกงหรือฟิลลิปปินส์เป็นแน่ เว้นแต่วิชาเป็นอีกข้อหาหนึ่งที่เราจะต้องเลือกว่า ญี่ปุ่นมีอะไรบ้าง เช่น ทันตะแพทย์เป็นต้น ของเขาดีไม่แพ้ฝรั่ง.

การมาเช่นนี้ เรายังมิได้เคยทดลองกับข้าวญี่ปุ่นอย่างจะนิดเอกเลย นอกจากซูกียากี ซึ่งเป็นอาหารอรรมดาเท่านั้น นายยามากูจึงแนะนำให้ไปที่ภัตตาคารญี่ปุ่นอย่างหรูที่สุด และไปรับประทานละเพาะบ้านหลังพิเศษ ซึ่งตั้งอยู่ในสวนภายในบริเวณนั้นเอง ภัตตาคารนี้ชื่อว่าโกรากูเป็น ว่ามีพวกผู้ดีมีทรัพย์มารับประทานมาก เพราะมีราคาสูง เราไปรับประทานด้วยกัน ๖ คนในเวลากลางวัน มีนางสาวใช้ปรนนิบัติ ๔ คน น้ำชากับลูกกวาดต้องมาก่อนตามเคย ประเดี๋ยวก็ยกปลาสดหั่นเป็นชิ้นจิ้มน้ำปลาซีอิ๊วปน หัวผักกาดฝอย มาเป็นชามแรก พระยามไหฯ ทำหน้าเบื่อนๆ ว่าจะรับประทานไม่ลง ข้าพเจ้าผู้ใจรับประทาน รสชาติดีอยู่ เห็นจะเป็นด้วยเราไม่เคยชินกับของไม่สุกนั่นเอง ต่อมาก็มีแกงลูกชิ้น พอซดได้แล้วก็กุ้งทอด ทำให้เราชุ่มชื่นหน่อย แล้วก็มีนกทอด

แต่อร่อยที่สุดนั้น คือผักกาดเค็มที่รับประทานกับข้าวเย็น
อันหมดกัน เราต้องเสียค่าอาหารและรางวัลทั้งหมดถึง
๔๐ เย็น ราว ๒๘ บาท ออกจะหนักมือไปหน่อย แต่ก็
ได้รู้รสชาติอาหารชะนิดเอก และภัตตาคารญี่ปุ่นที่หรูที่สุด
ในกรุงโตเกียว เราไม่เคยซ้ำกับข้าวชะนิดนี้อีกเลยตลอด
เวลาที่อยู่ต่อมา นอกจากซูกียากีซึ่งเรารับว่าเย็นกับข้าว
เอกของญี่ปุ่นที่ถูกปากเราเย็นอันมาก ที่กรุงโตเกียวมี
กับข้าวจีนเหมือนกัน แต่ญี่ปุ่นเย็นเจ้าของ ตั้งอยู่ที่ถนน
ยินซา เราไปรับประทานกันเสมอ และบางคราวก็ชวน
นักเรียนทั้ง ๒ ไปด้วย วันไหนที่นายตริกไปด้วย อาหาร
ก็ค่อยชูรสหน่อย เช่น สั่งกะดูกหมูผัดเปรี้ยวหวานได้
เราพยายามหาในคัมภีร์ของเราเท่าไรก็ไม่สำเร็จ แต่ที่
สะดวกหน่อยก็คือเขาทำเมนูเย็นภาษาอังกฤษด้วย วาง
เลขไว้ตรงกันกับภาษาญี่ปุ่น พอเลือกชี้ได้ สิ่งที่เราพอใจ
ที่สุดก็คือมี Chinese Cheese เนยแข็งจีน พระยามไห ฯ
นึกไม่ออกว่าอะไร แต่ข้าพเจ้าทราบดี ทั้งนี้เพราะว่าเคย
สั่งรับประทานที่ภัตตาคารจีน ณ ถนนกริกส์ ในกรุงลอน-
ดอน ที่แรกข้าพเจ้านึกไม่ออกว่าอะไร ลองสั่งดูเท่านั้น
เห็นเย็นเต้าหู้ยชะนิดขาว ก็เลยชิ้นใหมาแต่นั้น จึงได้สั่ง

มารับประทาน พระยามไหง ว่าอร่อยดี ของเช่นนี้เมื่อเราอยู่ที่บ้านไม่ค่อยแยแส เว้นแต่ป่วย ครั้นมาอยู่ที่นี่เป็นของเอร็ดอร่อยไปได้ ส่วนโรงคาบูเรต์และโรงเต้นรำมีเกลื่อนกลาด เขาจัดเป็นที่ระโหฐานบรรจุคนได้หลายร้อย และกินแยบ ขาย เป็นตัวคูปอง เช่นเดียวกับเมืองอื่น ๆ พวกเราได้ไปชมโรงเต้นรำใหญ่ ๆ ๕ แห่ง ข้าพเจ้าอยากจะเรียกว่าเขาจัดเป็นวิมาน สำหรับเทพบุตร และเทพธิดาไปพ้อนรำ และยังไม่เคยเห็นโรงเต้นรำที่ยุโรปสนุกสนานเท่านี้เลย เห็นจะเป็นด้วยเสียเงินน้อยนั้น เป็นเครื่องทำให้เราเบิกบานใจอยู่สักหน่อยหนึ่ง.

ในกรุงโตเกียวแบ่งออกเป็น ๑๕ แควัน ๆ หนึ่งมีพลเมืองตั้งแต่ ๑ แสนถึง ๒ แสนคนขึ้นไป เช่นตำบลอะสากูสา มีพลเมืองถึง ๓ แสน เป็นตำบลที่สนุกมาก ผู้ที่ไปประเทศญี่ปุ่นไม่ควรเว้นการไปชมตำบลนี้ และตำบลอะคาสาคาอีกตำบลหนึ่งสนุกเหมือนกัน เป็นรองจากถนนยินซา ไฟสว่างไสว ผู้คนคับคั่งเช่นเดียวกัน ส่วนตำบลอื่น ๆ นั้นเป็นแต่ผ่านไปมา แต่ความสนุกครึกครื้นเขาว่าสู้ ๓ ตำบลนี้ไม่ได้.

ทูตไทย

ในวันรุ่งขึ้นมาถึง เราได้ไปเยี่ยมคำนับพระยาอินทรวิชิต (ยอด อาวุธ) อัครราชทูตไทย และคุณหญิงตามระเบียบ เรายื่นนามบัตรไว้คนละ ๒ ฉะบับ แต่ท่านกรุณาให้พวกเราได้พบ และเลี้ยงอาหารกลางวันเรามื้อหนึ่งด้วย เราอดกับข้าวไทยมา ๑ เดือนพอดี พอได้ชิมรสแกงต้มส้มปลาร้าหลนเข้า รู้สึกใจชื่นบานและคิดถึงบ้านตะหงิด ๆ และขอบคุณคุณหญิงมากกว่าผู้อื่น เพราะได้จัดแจงอาหารไทยให้เรา ซึ่งเย็นความต้องการของพวกเรายิ่งกว่าอาหารชาติใดหมด เข้าคุณทูตต่อว่าข้าพเจ้าในเรื่องเคลิเมล์ตำหนิท่านในการให้สัมภาษณ์กับหนังสือโอสาคาไมนิจิที่เกี่ยวกับเรื่องจีน ข้าพเจ้ายอกว่า ข้าพเจ้าอยู่ที่เคลิเมล์ในฐานะผู้จัดการที่เกี่ยวแก่ธุระการเท่านั้น ไม่เกี่ยวกับกองบรรณาธิการ ซึ่งเขามีความอิสสระในการงานที่เกี่ยวกับหนังสือพิมพ์โดยฉะเพาะ เพื่อนรักของข้าพเจ้าเคยถูกหนังสือพิมพ์เคลิเมล์ตำหนิก็มี และข้าพเจ้าเคยถูกหนังสือพิมพ์อื่นบริภาษว่าข้าพเจ้ารู้เห็นด้วยก็มี ซึ่งผู้ที่มาดูงานในบริษัท

สยามฟริเปรสส์แล้ว จึงจะทราบความจริงได้ เพราะแม้แต่งานธุระการ ข้าพเจ้าก็ยังไม่มีเวลาจะดูให้ทั่วถึงให้ดีได้ ข้าพเจ้าเรียนเจ้าคุณทูตว่า ขออย่าให้รู้สึกประหลาดใจในเรื่องหนังสือพิมพ์ตำหนิเลย เป็นธรรมดาเท่านั้น และเศษบุญที่เมืองไทยมีนิสสัยประหลาดอยู่อย่างหนึ่ง ไม่ว่าใครจะทำดีหรือทำชั่ว ประเดี๋ยวเดียวเขาก็ลืมกัน เขาบูชาแต่ผู้มีบุญวาสนาตามสมัยเท่านั้น พอตกอับแม้จะทำคุณความดีมาเท่าใดเขาก็ไม่ใยดี และยังมีกิริยาดูหมิ่นเสียด้วย อันเป็นลักษณะหนึ่งที่ทำให้ชาติเราเจริญช้ากว่าญี่ปุ่นที่เขาปลุกใจให้รู้คุณบุพพการีแห่งชาติอยู่เสมอ.

เมื่อข้าพเจ้าอธิบายถึงฐานะของข้าพเจ้าที่อยู่ในบริษัทสยามฟริเปรสส์และกรณีแวดล้อมในเรื่องที่ไม่ควรประหลาดใจในคำตำหนิของหนังสือพิมพ์ เพราะพวกเราลืมกันง่ายทั้งความดีและความชั่วแล้ว รู้สึกว่าเย็นที่พอใจเจ้าคุณทูต และเราก็เริ่มถามถึงข่าวคราวทางกรุงเทพฯ ว่ามีข่าวแปลกๆ อะไรบ้าง เพราะจากมานานแล้ว เจ้าคุณทูตว่าไม่รู้อะไร พิเศษไปยิ่งกว่าข่าวในหนังสือพิมพ์ แม้แต่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อวันที่ ๑ เมษายนถึงยึดสภาผู้

แทนราษฎรนั้น บรรดาทูตานุทูตนานาประเทศได้มาสัย ถามว่า เกิดอะไรกันขึ้นที่กรุงเทพฯ ถึงรัฐบาลจัดตำรวจไปเฝ้าตามสถานทูต และตอนสายผู้จัดการบริษัทมิตซุยก็มาถามอีก ส่วนท่านยังไม่ทราบเรื่องอะไรเลย ต่อได้สัยถามเรื่องเข้ามากรุงเทพฯ จึงได้บอกออกไป การเย็นเช่นนี้ท่านคงไม่รู้อะไรดีกว่าพวกเรามากน้อย เราถามว่า ในการที่ประเทศไทย งดการ ออกเสียงใน การตัดสิน ข้อพิพาทระหว่างจีนกับญี่ปุ่นที่แมนจูเรียนั้นมีความรู้สึกอย่างไรบ้างที่กรุงโตเกียว ท่านบอกว่าพวกกระทรวงการต่างประเทศมาแสดงความยินดี และมีข้อแปลกก็คือ ท่านอธิการวัดพระพุทธศาสนาวัดหนึ่งในเมืองนาโคยา ซึ่งทราบว่ามีลัทธิใกล้ข้างไทยมาก ได้อุตส่าห์ขึ้นรถไฟมาถึง ๖ ชั่วโมง มาแสดงความยินดีที่สถานทูต ภายหลังเราจึงทราบว่า วัดนั้นชื่อวัดนิเสนจิ ซึ่งคนไทยกับคนญี่ปุ่นได้มีศรัทธาสร้างขึ้นไว้ และเมื่อครั้งคณะลูกเสือญี่ปุ่นเข้ามาประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ พระพิพิธสาลี (เหลือง จุลมกร) ได้มีความเลื่อมใสฝากคัมภีร์บุญญกิริยาวัตถุ ซึ่งสมเด็จพระ

สังฆราช (สา ปุสสเทวะ) นิพนธ์ และท่านเจ้าพระยายมราช (ปั้น) และท่านผู้หญิงยมราช (ตลับ สุขุม) ได้สร้างขึ้นไว้ในการทำบุญอายุครบ ๖๐ ปีของท่านผู้หญิงลงใบลานเย็นครั้งแรกไปไว้ที่วัดนั้นด้วย เราถามถึงความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับญี่ปุ่นในกรุงโตเกียว ท่านบอกว่าเรียบร้อยกันดี เว้นแต่นักเรียนจีนออกจะเกะกะอยู่สักหน่อย และทูตจีนที่กรุงโตเกียวมักมีเรื่องมาเจรจาในเรื่องที่เกี่ยวกับคนจีนในประเทศไทยอยู่เนือง ๆ เจ้าคุณทูตและคุณหญิงได้ต้อนรับเราเย็นอันดีมาก เขาว่าทูตไทยเราไม่ค่อยเออเฟื่อแก่คนไทยมาแต่ไหนแต่ไรแล้ว เว้นแต่เจ้านายชั้นผู้ใหญ่ ผู้ที่เคยไปยุโรปและญี่ปุ่นได้ออกปากกันมาหลายคน แม้แต่ทหารเรือของเราออกไปรับเรือรบถึงประเทศญี่ปุ่น ก็ไม่ได้รับความเอื้อเฟื้อต้อนรับแต่ประการใด แต่เมื่อข้าพเจ้ามาพบกับพระยาอินทรวิชิต ดูก็แสดงอัธยาศัยไมตรีจิตต์ผูกสนิทสนมกันดีมาก ในส่วนตัวข้าพเจ้าไม่สู้คุ้นเคยกันนัก นอกจากรู้จักกันฐานนายทหารชั้นผู้ใหญ่ผู้น้อย แต่ว่ากับพระยามไห ฯ คุ้นเคยกันมาก

ทั้งในทางครอบครัวและนักเลงกอล์ฟด้วยกัน รับประทานอาหารเสร็จแล้ว พอได้เวลาอันสมควรเราก็ลากลับ.

แห่มิโคชี

ในบ่ายวันนี้ เราไปชมภูมิประเทศภายในเมือง ขึ้นรถบ้าง เดินบ้าง แล้วแต่จะต้องการดูช้านานเพียงใด เราเดินไปถนนหนึ่ง เห็นเด็กก็มี ผู้ใหญ่ก็มีหลายพวกหามที่บูชาเล็ก ๆ แห่ไปตามถนน และมีการรวนผลักกันไปผลักกันมาด้วย แห่ชะนิดนี้เขาเรียกว่า "มิโคชี" ซึ่งเป็นเทศกาลประจำปีในปูชนียสถาน ลัทธิชินโต ทุกแห่งมีปูยนียวัตถุจำลองขึ้นไว้สำหรับเชิญเอาออกแห่ได้ และถือว่า ถ้าไปรวนที่หน้าบ้านร้านใดย่อมเป็นสวัสดิมงคลแก่เจ้าของบ้านร้านนั้น แต่ต้องให้เซ็นต์ถึงใจด้วย มิฉะนั้นไม่ยอมไปง่าย ๆ ทำให้ข้าพเจ้าระลึกถึงสิงห์โตของคณะรายฎร์ที่เมืองกาญจนบุรีออกเล่นเรี่ยไรตามที่หนังสือพิมพ์ได้เคยลงมาแล้วนั้น.

ข่าวดีสำหรับท่านชาย

ถ้าท่านมีความประสงค์ที่จะได้รับความสดวกใจสบายกายแล้ว เชิญท่านสวมรองเท้าซึ่งทำโดยช่างผู้ชำนาญ มีฝีมือปราณีต, มีคุณภาพแข็งแรงคงทน, และราคาย่อมเยาว์ โปรดเชิญติดต่อที่ :-

ว่องกี่

เลขที่ 413 ข. เยื้องหน้าวัดบุบผาราม

ถนนบุบผาราม ตำบลวัดกัลยาฯ จังหวัดธนบุรี

พระราชปูชนียสถานเมย์

อยู่ที่เมืองนี้มีเวลาน้อยเต็มที เราจึงพยายามแบ่งเวลาไปดูสิ่งที่เกิดความรู้และเป็นประโยชน์แก่กิจการพาณิชย์ให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นได้ ในส่วนวัดพระพุทธศาสนา เราเห็นว่าเป็นการเพียงพอแล้ว นอกจากไปนมัสการพระพุทธรูปสำคัญที่คามาคูราอีกแห่งหนึ่ง แต่การที่เรามาครั้งนี้ เห็นว่าไม่ควรละเลยที่จะไปเคารพต่ออดีตมหาราชของญี่ปุ่น จึงไปถวายเคารพที่พระราชปูชนียสถานเมย์ ซึ่งสร้างขึ้นไว้เป็นที่ระลึกเชิดชูพระเกียรติคุณของพระจักรพรรดิมัตสูหิโต ซึ่งสิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ ก่อนมหาสงคราม ๒ ปี และเป็นมิคาโดที่ ๑๒๓ ซึ่งได้ทรงนำความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ประเทศญี่ปุ่นเป็นอันมาก ในสมัยรัชชกาลของพระองค์ ถ้าจะเปรียบกับความเจริญของประเทศไทย ก็อยู่ในสมัยรัชชกาลของพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง พระเจ้ามัตสูหิโตเป็นพระราชอัยยกาของพระเจ้าหิโรหิโต ซึ่งเสวยราชย์เป็นมิคาโดที่ ๑๒๕ อยู่ในปัจจุบันนี้ พระราชปูชนียสถานเมย์สำคัญมาก เป็น

ที่เคารพยิ่งของประชาชนชาวญี่ปุ่น การออกไปนอกประเทศก็ดี การชุมนุมแข่งขันกีฬาทั่วประเทศ ซึ่งมีประจำปีในกรุงโตเกียวก็ดี ชาวชนบทและนักเรียนที่เข้ามาชมกรุงโตเกียวก็ดี จะต้องไปแสดงคารวะอำลาก่อนออกไปนอกประเทศ ส่วนนักกีฬาที่เข้ามาแข่งขันทั่วประเทศนั้น ก็จะต้องมากราบสักการะบูชาก่อนลงมือแข่งขัน ชาวชนบทและนักเรียนต่างจังหวัดถือเป็นกิจวัตรทีเดียว ที่ต้องมาแสดงความเคารพ เพราะถือว่าเป็นสวัสดิมงคลของผู้ที่ไปสู่สถานที่นั้นด้วย ชาวต่างประเทศจึงไม่ควรละเลยที่จะไปแสดงความเคารพแก่พระราชปูชนียสถานนี้ เพราะเป็นเครื่องแสดงอัธยาศัยไมตรีจิตต์อันงามแก่เจ้าของประเทศด้วย.

รถยนต์เข้าไปถึงที่ไม่ได้ ต้องลงเดินประมาณ ๑๕ เส้น จึงถึงประตูพระราชปูชนียสถาน ก่อนจะเข้าประตู เขาตั้งบ่อน้ำไว้ คนที่จะเข้าไปถวายบังคม โดยมากต้องล้างมือและล้างปากให้สะอาดเสียก่อน บางคนถึงล้างหน้าด้วยเพื่อความบริสุทธิ์ แต่เราไม่ได้ทำกัน พอย่างเข้าเขตต์ก็ต้องถอดหมวก แล้วเดินเข้าไปยืนยังไดที่ประดิษฐานพระ

วิญญาณ สถานที่เหมือนศาลเจ้าใหญ่ๆ ที่บ้านเรา หรือวัดมังกรกมลาวาศ (เล่งเน่ยยี่) เราก้มศีรษะถวายคำนับ ๑ ครั้ง แล้วก็ตบมือดังๆ ๒ ครั้ง ทำตามอย่างคนญี่ปุ่น แล้วก็ก้มศีรษะถวายคำนับอีกสลับกันไป เขื่นอันว่าถวายคำนับ ๓ ครั้ง ตบมือ ๖ ครั้ง แล้วก็ควักเซ็นต์วางลงไปที่ผ้าขาว ซึ่งเขาปูไว้สำหรับผู้บริจาค บางคนคุกเข่าลงกราบ บางคนยืนพนมมือไหว้ มีนักเรียนมหาวิทยาลัยคนหนึ่ง เคร่งครัดในการสักการะมาก ยืนอธิษฐานปากหมุบหมิบ แล้วก้มศีรษะคำนับอยู่นาน แสดงให้เห็นว่าคนที่ไปสู่สถานที่นั้น ไปเพื่อแสดงความเคารพระลึกถึงพระเกียรติคุณจริงๆ ไม่ใช่ไปอย่างรีบเร่งทำนองเดินเที่ยวเล่น เขาไปอย่างสงบเสงี่ยม เราผู้เขื่นชาวต่างประเทศก็ต้องแสดงกิริยาเช่นเดียวกัน จะไปทำล็อกแล็กทำนองชมสถานที่นั้นไม่ได้ แต่ในที่สุดผู้ที่ไปไม่ได้เห็นอะไรเลย เพราะปิดประตูไว้อีกชั้นหนึ่ง ในวันที่ ๓ พฤศจิกายน ซึ่งเขื่นวันอภิลักขิตสมัยถวายบังคมประจำปี พระจักรพรรดิต้องเสด็จ พระราชดำเนิน ถวาย สักการะ ด้วย พระองค์เอง และในบริเวณนี้ห้ามถ่ายรูป.

พระราชวัง (Imperial Palace)

เรามีความเสียใจที่ไม่ได้ชมพระราชวัง เช่นเดียวกับที่เราอนุญาตให้ชาวต่างประเทศชมพระบรมมหาราชวังของเราง่าย ๆ เพราะญี่ปุ่นถือว่า พระราชวังเป็นที่สักการะเคารพยิ่งของปวงชน มหาชนจะเข้าชมไม่ได้นอกจากพระราชโองการเท่านั้น แม้กระนั้นก็ยังมีการจำกัดเขตต์อีกมากหลาย ชาวต่างประเทศที่จะขออนุญาตเข้าชมนั้นจะต้องขอทางสถานทูตของตน และทูตเจรจากับกระทรวงการต่างประเทศ ๆ เจรจากับกระทรวงวัง และทำทีดูเหมือนว่ากระทรวงวังต้องนำความขึ้นกราบบังคมทูลด้วย เมื่อตกลงจึงจะได้รับอนุญาตเข้าชมได้ เราเห็นเป็นการใหญ่และเกรงว่าจะเป็นเครื่องอิดอัดใจแก่ทูตของเรา จึงงดเว้นเสีย คงได้เห็นแต่ภายนอก มีคูล้อมรอบ และกั้นกำแพงสูงด้วยหิน ภายในคงเห็นแต่หลังคาพระที่นั่งหรือตำหนักเท่านั้น กล่าวว่ามีประตูถึง ๒๕ ประตู และมีสะพานที่ชักได้ทั้งสิ้น และมีป้อมคูประตูหอรบแข็งแรง เห็นจะเป็นวิธีการป้องกันราชศัตรูตามโบราณราชประเพณี การก่อ

สร้างย้อมคูประตูหอรบนั้น เขายกย่องว่าเป็นการสร้างอย่างใหญ่โตมโหฬาร แม้ปีรามิดในประเทศอียิปต์ก็ไม่ดีกว่า เราสังเกตดูแต่ภายนอกเห็นลักษณะเป็นย้อมมากกว่าพระราชวัง และก็ห้ามการถ่ายรูปเช่นเดียวกับสถานที่สำคัญอื่น ๆ.

คามาคูรา

เมืองคามาคูราไม่ห่างไกลจากกรุงโตเกียว นั่งรถไฟฟ้าเพียง ๔๕ นาทีก็ถึง และมีพระพุทธรูปสำคัญอยู่ที่เมืองนี้ด้วย เราจึงปลีกเวลาไปนมัสการวันหนึ่งในขณะที่อยู่ในกรุงโตเกียว เราขึ้นรถไฟฟ้าออกจากโตเกียวเวลา ๙.๓๐ น. เมื่อถึงสถานีคามาคูราแล้วต้องนั่งรถบัสไปอีกราว ๑๐ นาที ถึงประตูวัดทีเดียว เมื่อได้เห็นพระพุทธรูปจริงแล้ว ไม่ใหญ่เท่าที่เราคาดจากการเห็นในภาพ เล็กกว่าพระพุทธรูปที่วัดกัลยาณมิตรมาก สูงเพียง ๑๒.๘๙ เมตร์ (ราว ๖ วา ๒ ศอก) พระพักตรยาว ๒.๓๓ เมตร ค่อนข้างงาม มีพระเมาลี ๘๓๐ ขมวด พระเนตรว่าทำด้วยทองแท้

ยาว ๑ เมตร ข้างในโปร่ง มียันไดขึ้นได้ถึงพระเศียร สังเกตดูไม่ใช่หล่อทั้งองค์ ดูเป็นโลหะแผ่น ๆ แล้วมาประกอบขึ้น เพราะเห็นมีรอยต่ออย่างยาตรของเรา แต่ว่าได้สลักหักพังเมื่อคราวแผ่นดินไหวเมื่อเร็ว ๆ นี้ แล้วซ่อมขึ้นใหม่ ตามพงศาวดารว่า แต่ก่อนนี้ประดิษฐานอยู่ในพระวิหาร เกิดน้ำท่วมวิหารพังไปเมื่อพ.ศ ๑๙๑๓ ๕๖๔ ปีมาแล้ว คงเหลืออยู่แต่พระพุทธรูป และฐานพนักล่างก็ทำท่าออกจะเป็นพระวิหารจริงด้วย พังดูก็ศักดิ์สิทธิ์อยู่ เวลานี้สถิตย์อยู่กลางหาว กรำแดดกรำฝน มีผู้มานมัสการตลอดเวลา มีทั้งผู้ใหญ่เป็นพวก ๆ และนักเรียน พวกผู้ใหญ่นั้นมีธงนำหมู่ด้วย เพื่อแสดงว่ามาเป็นคณะ ได้ลดค่าพาหนะต่าง ๆ เท่ากับเด็กนักเรียน และเป็นประเพณีที่พวกผู้ใหญ่มักรวมกันไปเช่นนี้ ถ้ากรมรถไฟของเราเปิดโอกาสยอมลดค่าโดยสารเป็นพิเศษให้โดยจำกัดจำนวนคนเป็นหมู่คณะสำหรับการท่องเที่ยวชมภูมิประเทศแล้ว คงมีผู้คิดรวมกันไปเป็นหมู่คณะมากขึ้น นอกจากเที่ยวขยวนรถพิเศษซึ่งกรมรถไฟได้จัดขึ้นเวลานี้ ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์แก่การศึกษา ความรู้รอบตัว และพักผ่อนหย่อนใจ

ด้วย นอกจากนี้ยังทำให้สินค้าพื้นเมืองขายดีกว่าปกติกาล นับว่าเป็นความคิดที่น่าชมเชย ได้ประโยชน์หลายประการ รวมทั้งทำให้รายได้ของรถไฟเพิ่มขึ้นเป็นพิเศษอีกส่วนหนึ่ง ข้าพเจ้าขอเสนอความเห็นให้กรมรถไฟเปิดโอกาสลดค่าโดยสารเป็นพิเศษให้แก่บุคคลที่จะรวมหมู่คณะกันไปชมภูมิประเทศตามจังหวัดต่าง ๆ เช่นเดียวกับญี่ปุ่น เชื่อว่าจะมีคนคิดไปมากขึ้นกว่าเดิวนี้ ถ้ามีได้จัดรถชะยวนพิเศษอยู่เนืองๆ.

การไปนมัสการพระพุทธรูปไดบุตสึที่คามาคูรานี้ มีข้อที่ควรจดจำมาเล่าสู่กันฟังอย่างหนึ่ง คือที่ประตูทางเข้าเขาเขียนป้ายเป็นภาษาอังกฤษไว้ว่าดังนี้:—

"Stranger, whosoever thou art and whatsoever be thy creed, when thou enterest this sanctuary remember thou treadest upon ground hallowed by the worship of ages. This is the temple of Buddha and the gate of Eternal, and should therefore be entered with reverence."

ซึ่งแปลว่า :

"อาคันตุกะ ไม่ว่าเป็นใครผู้ใด หรือมีองค์เกณฑ์แห่งการนับถือเป็นแบบลายประการไรก็ดี เมื่อได้กระทำ

อายนเข้ามาสู่สถานที่นี้ ขอได้สำนึกสังวรว่า อาตมาได้ย่างเหยียบเข้ามาในภูมิพื้นอันได้ประเคราะห์ด้วยความเคารพบูชาโดยจำเนียรกาลนานครัน. สถานที่นี้เป็นพุทธวิหารและเป็นทวารแห่งวิวัฏฏภพ เหตุนั้นแล จึงควรกระทำอายนเข้ามาด้วยความนบนอบ."

ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า เขาป้องกันคนนอกศาสนาพุทธจะมาหมิ่นหลู่ดูแคลน วัดของเราที่ชาวต่างประเทศชอบมาชม น่าจะจำไว้เป็นแบบอย่างหรือไม่ น่าพิจารณาเหมือนกัน เพราะเป็นการป้องกันความดูถูกได้หลายประการ และจะทำให้เขารู้สึกเคารพชาติศาสนาของเราดียิ่งขึ้นด้วย ที่นี่มีการห้ามถ่ายรูปเว้นแต่ได้รับอนุญาตเสียก่อน จึงมีคำที่กล่าวล้อกันว่า การห้ามถ่ายรูปของญี่ปุ่นนั้นออกจะฟุ่มเฟือยเกินไป เห็นจะต้องการให้ซื้อไปรยฉียภาพตามตำบล หรือมิฉะนั้นก็จ้างช่างถ่ายรูปประจำสถานที่ถ่ายให้ รูปที่เราถ่ายหน้าพระพุทธรูปก็เป็นรูปที่พวกเราจ้างช่างในวัดนั้นเป็นผู้ถ่ายให้.

นอกจากนี้เราไปชมวัดอาจิมันซึ่งอยู่ใกล้ๆกัน สร้างขึ้นไว้เพื่อเฉลิมพระเกียรติโอยินเตนโนมิคาโดที่ ๑๕ (พ.ศ.

๗๔๔—๘๕๓) ซึ่งนับว่าเป็นพระมหากษัตริย์นักรบสำคัญของญี่ปุ่น และถือว่าวัดนี้มีวิญญาณของนักรบสิงสถิตอยู่ วันที่เราไปนั้น มีนักเรียน มหาวิทยาลัย มา สักการะมากมาย วัดนี้ไม่แน่ว่าเป็นพุทธหรือชินโต เพราะปรากฏว่าทั้งพุทธศาสนิกชน และพวกนับถือชินโต ต่างพากันสักการะเคารพวานนับถือว่าโอยินเป็นพระเจ้าของนักรบ บริเวณและลักษณะของวัดไม่ แปลกกว่า วัดชินโต อื่น ๆ ตั้งอยู่ บนเนินเขา แต่มีต้นไม้อยู่ต้นหนึ่งซึ่งกล่าวว่ามีอายุ ๑,๐๐๐ ปี แล้ว ทั้งเป็นต้นไม้ที่มีเรื่องปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่น โดยที่เจ้าอธิการแห่งวัดนี้ได้อาศัยซ่อนตัวและกระทำการฆาตกรรมขุนนางผู้ใหญ่เมื่อ ๗๐๐ ปีมาแล้ว.

โดยเหตุว่า เวลาเรายังเหลืออยู่อีก จึงไปชมเกาะเอโนชิมา ซึ่งญี่ปุ่นถือว่าเป็นนครแห่งไข่มุก เขาทำเป็นสะพานไม้เดิน จากฝั่งไปถึงเกาะได้ และมีร้าน ขายของต่าง ๆ จำพวกทำขึ้นด้วยเปลือกหอยมากกว่าอื่น และมีที่พักค้างแรมได้ด้วย เวลาเราเดินขึ้นไปมีผู้เชิญให้พักเซ็งแซ่ เพียงยินกัมศิร์ยะถึงเข่ายังไม่พอ ยังน้องของ ๆ กัมศิร์ยะเชิญให้เราเข้าไปพักด้วย ความเกรงใจผู้เชิญนั้นเอง

รู้สึกว่าเย็นเครื่องร่ำคาญอย่างหนึ่ง เพราะไม่ทราบว่าจะเข้าร้านไหนดี บางร้านถึงจวนกรายถึงพื้นดิน แต่เราตัดสินใจกันว่า เราจะไม่พักที่ร้านใดเลย เพราะเพิ่งรับประทานอาหารกลางวันกันมาอิ่มๆ นอกจากจะเข้าไปซื้อของเบ็ดเตล็ดมาเย็นที่ระลึก ข้าพเจ้าผู้เดียวพยายามขึ้นไปจวนถึงยอดเกาะซึ่งเย็นเขาย่อมๆ และก็ไม่มีอะไรแปลก นอกจากปูชนียสถานที่เขาสร้างขึ้นไว้เย็นของใหม่ๆ และมีถ้ำสำหรับเที่ยวเล่นด้วย ผู้ใหญ่ไปเที่ยวน้อย แต่นักเรียนทั้งหญิงชายนั้นมากที่สุด เรามาที่นี่มีความภูมิใจอยู่อย่างหนึ่งว่า วันนี้อากาศดี ได้เห็นเขาฟูยิซึ่งนับว่าเย็นเขาสำคัญอันศักดิสิทธิ์ที่ควรเคารพของญี่ปุ่น ซึ่งเราจะเห็นได้จากภาพสำคัญๆ ของญี่ปุ่นต้องมีภูเขาฟูยิแกมอยู่ด้วยเสมอ ฟูยิเย็นภูเขาไฟที่หมดเชื้อระเบิดแล้ว สูงถึง ๑๒,๔๐๐ ฟุต ชาวญี่ปุ่นถือว่าภูเขานี้คือนางพญาแห่งอัคคี และมีหิมะปกคลุมอยู่ถึง ๑๐ เดือนในปีหนึ่ง ถ้าสามารถจะทำได้ ชาวญี่ปุ่นทุกคนต้องพยายามขึ้นเขานี้ ตั้งแต่เด็กอายุ ๑๐ ขวบ จนถึงสตรีอายุ ๗๐ ปี เพราะถือว่าเย็นการล้างเสนียดจัญไรได้ และเดือนที่เหมาะสำหรับฤดูกาล

ที่ควรชม ก็คือเกียนกรกฎาคมกับสิงหาคม ซึ่งเย็นระหว่างฤดูร้อน เขาว่าภูเขานี้แลเห็นด้วยตลอดจักษุได้ถึงบริเวณ ๑๒ จังหวัด จากโตเกียวก็ว่าเห็นเหมือนกัน และงามนักในเวลาพระจันทร์เต็มดวง เราพยายามมองทั้งกลางวันและกลางคืนจากโตเกียวไม่เห็น เพิ่งได้มาเห็นที่เกาะเอโนชิมา เย็นรูปหิมะสูงตระหง่านอยู่ในนภาลัย พวกเราถือเอาว่าเย็นสวัสดิมงคลอย่างหนึ่ง ซึ่งทำให้ใจเราสบายได้เหมือนกัน ในทางที่คิดว่าสิ่งที่เห็นนั้น จักนำความดีงามมาให้เรา คือกว่าเห็นหรือฟังสิ่งที่ถือว่าเย็นอัปรมงคล ซึ่งทำให้ใจไม่สบายด้วย เรากลับจากตำบลเอโนชิมาโดยรถไฟฟ้าถึงโตเกียวเวลา ๑๗.๐๐ น. สิ้นเวลาไปวันหนึ่งเต็ม ๆ.

หอพิพิธภัณฑ์

(Tokyo Imperial Museum)

การชมหอพิพิธภัณฑ์เย็นสิ่งที่เราได้ตั้งใจไว้แล้วว่าจักต้องไปชมให้จงได้ เพราะเกี่ยวแก่ความรู้รอบตัว มหา-

ชนต้องเสียค่าเข้าชมคนละ ๑๐ เซ็นต์ นักเรียนไม่ต้องเสีย หอพิพิธภัณฑ์นี้นับว่า ๒ ชั้นเช่นเดียวกันกับหอพิพิธภัณฑ์เสาต์เคนสิงตันในกรุงลอนดอน โบราณวัตถุที่จัดไว้ให้มหาชนชมนั้นออกจะโทรมๆ สู้ของเราไม่ได้ ทั้งนี้ก็เพราะว่าตัวตึกหอเก่าได้ถูกแผ่นดินไหวทลายลงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ และทรัพย์สมบัติของพิพิธภัณฑ์ก็พลอยพินาศไปด้วยเป็นอันมาก เท่าที่มีอยู่เวลานี้เป็นจำพวกเครื่องทองเหลืองโบราณ, พระพุทธรูปซึ่งได้มาจากประเทศไทย, พม่า, จีน และธิเบต, เครื่องดินเผา, เครื่องลงรักปิดทอง, แร่ต่างๆ ซึ่งมีในประเทศญี่ปุ่น มีแผนที่แสดงตำบลที่กำเนิดของแร่ด้วย, นกต่างๆ ที่ใส่ยาเก็บไว้ตามวิทยาศาสตร์ ส่วนงูนั้นมีน้อยเต็มที กับเครื่องแต่งกายคนสมัยโบราณต่างๆ อาชีพประดับไว้ กับรูปหุ่นมีห้องหนึ่งที่เก็บเรื่องและวัตถุต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการสัมพันธ์ของศาสนาคริสเตียน เช่นว่าคัมภีร์เป็นภาษาลาติน, ปอร์ตุเกศ, เสปญ และญี่ปุ่น ของในพิพิธภัณฑ์นี้ปรากฏว่ายืมมาจากเอกชนก็มาก เพื่อมิให้ที่ว่างเปล่าอยู่ และมีเอกชนให้ก็มาก ภายหลังเมื่อถูกแผ่นดินไหวทำลายแล้ว

รวม ความ หลพิพิธภัณฑ์ของไทยเรา ทำให้ เกิดสติปัญญา ความรู้มากกว่า แต่ก็ไม่ควรยกเป็นข้อตำหนิในวิธีจัดการ เพราะเพิ่งก่อร่างสร้างตัวมาในชั้นหลังนี้เพียง ๑๐ ปีเท่านั้น.

สวนสาธารณะ

สวนสาธารณะในกรุงโตเกียวมีถึง ๕ แห่ง ที่สำคัญ และงามที่สุดก็คือ ชิบิยาปาร์ค ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับพระราชวัง และโรงแรมอิมพีเรียล การตกแต่งพฤกษาชาติและประดับประดาสวยงาม เป็นทิวมณฑปสถานเพียงใดนั้น ข้าพเจ้าขอเว้นกล่าว ฝรั่งจัดอย่างใด เช่น ไฮด์ปาร์ค ในกรุงลอนดอน เขาก็จัดแบบนั้นทุกอย่าง และมีผู้คนแต่งกายสุภาพรายเรียบเดินเล่นอย่างหนาแน่น เป็นที่เพลิดเพลินเจริญตาและใจคอเบิกบานด้วย เวลาพูดถึงสวนสาธารณะคราวใด เจตสิกของข้าพเจ้าแล่นมาที่สวนลุมพินี ของเราเสมอ แม้แต่มีอยู่แห่งเดียวเท่านั้น ยังไม่สำเร็จไปได้ รัฐบาลของเราน่าจะตั้งกรรมการพิจารณาสักที ดูเหมือนเวลานี้อยู่ในความอารักขาของกระทรวงมหาดไทย

และเงินที่บริษัท และเอกชนบริจาคไว้ก็ยังมีจำนวนพอที่จะเริ่มต้นทำอะไรได้ ส่วนต่อไปจะอนุญาตให้ออกล็อตเตอรี่ก็ควร เพื่อให้แล้วเสร็จเฉลิมพระราชศรัทธาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ เสียสักชิ้นหนึ่ง.

โรงานอุตสาหะกรรม

ความจริงเมืองโอสาคาเย็นแหล่งที่มีโรงงานอุตสาหกรรมมากที่สุด แต่เย็นด้วยเราพักอยู่ที่นั่นน้อยวัน ทั้งประจวบกับวันเสาร์และอาทิตย์ด้วย จึงเย็นเหตุให้ความตั้งใจของเราที่จะขออนุญาตดูโรงงานอุตสาหกรรมไม่สำเร็จไปได้ การมาอยู่ที่กรุงโตเกียวเราจึงพยายามที่จะหาเวลาไปดูโรงงานอุตสาหกรรมให้จงได้ เดิมที่เราตั้งใจว่าจะไปด้วยกันสามคน แต่บังเอิญข้าพเจ้าต้องมีกิจธุระไปเจรจาในเรื่องการโรงพิมพ์กับเอก วิสกุล จึงได้ตกลงมอบธุระให้พระยามไห ฯ ไปดูแต่ผู้เดียว เพราะความจริงฉะเพาะส่วนตัว ข้าพเจ้าได้เคยเห็นโรงกลั่น แชมเปญ ที่เมืองเรมส์ประเทศฝรั่งเศสมาแล้ว เชื่อว่าวิธีทำคงละม้ายคล้ายคลึง

กับโรงทำเบียร์ ทั้งเอกก็ได้เคยเห็นโรงกลั่นเบียร์มาแต่คราวก่อนแล้วด้วย จึงเป็นการเหมาะแก่พระยามไห ฯ ที่กำลังฝึกใฝ่ในทางพาณิชย์อยู่มาก พระยามไห ฯ ได้ไปดูโรงกลั่นเบียร์ไดนิปปอน ซึ่งเป็นบริษัททำเหล้าเบียร์ใหญ่ที่สุดในประเทศญี่ปุ่น นอกจากนี้ยังได้ไปดูโรงทำกระดาษและโรงทอผ้าอีกด้วย.

การไปดูของพระยามไห ฯ ในวันนี้ ได้รับความอนุเคราะห์จากนายอูเอกิ ซึ่งเคยเป็นนายห้างมิตซุยในกรุงเทพ ฯ ช่วยจัดการให้การดูตั้งต้นแต่โรงต้มกลั่น การกรอง การหมัก การบรรจุขวด ล้างขวด ยี่ห้อ ล้วนแล้วแต่ทำด้วยเครื่องอัตโนมัติ (automatic) ทั้งสิ้น มีเครื่องรัยส่งกันเป็นทอด ๆ ไป น่าดูเป็นอันมาก ใช้แรงคนชั่วแต่หยิบฉวยช่วยเหลือเล็กน้อยเท่านั้น เช่นขวดที่บรรจุเหล้าเบียร์เสร็จแล้ว เดินตามสะพานเป็นแถว ๆ ละเพาะหน้าก็หยิบลงบรรจุหีบส่งทอดเข้ารางไหลไปหาคนรับเก็บเข้าตู้ดังเท่านั้น เรื่องที่เขาเอามาทำเบียร์ได้ความว่า เขาใช้ Malt Hop และข้าวเจ้า (Rice) เรื่องเหล่านี้ได้ทำเสร็จเป็นแผ่น ๆ บรรจุกระสอบส่งมาจากโรงงานใกล้ไร่ เอามาต้มที่โรง

กลัน ห้องหมักส่าทำเป็นถังซิเมนต์สี่เหลี่ยมเรียงรายเป็นห้อง ๆ แถวยาวยืด ห้องเหล่านี้มีอากาศเย็นสำหรับเก็บพักไว้ใช้ได้หลายเดือน.

เครื่องล้างขวดและล้างถังบรรจุเบียร์นั้น เป็นเครื่องกลไกน่าดูนัก คือคนหยิบวัตถุเหล่านั้นวางลงบนสะพานเลื่อน ขวดและถังก็เคลื่อนไหลไปเข้าที่ล้าง อันมีแปรงสำหรับขัดถูทั้งภายในและภายนอกของขวด สะอาดหมดจดดีกว่ามือมนุษย์ขัดถูเสียอีก มีคนอยู่ปลายทางสำหรับหยิบตรวจดูว่า ขวดไหนหรือถังใบใดจะล้างสะอาดหมดจดหรือไม่เท่านั้น ถ้าใบไหนไม่สะอาดก็หยิบออกส่งเข้าเครื่องล้างใหม่ เรียบร้อยแล้วก็ให้ผ่านเข้าเครื่องเลื่อนส่งต่อไปเข้าเครื่องกลซึ่งส่งขึ้นไปยังห้องบรรจุ การล้าง การบรรจุขวด การยี่ห้อ เครื่องจักรมีหน้าที่รับส่งทำกันต่อไปเป็นทอด ๆ น่าชมปัญญามนุษย์ที่คิดเครื่องกลไกเหล่านี้ขึ้น เหลือสติปัญญาของบุคคลที่มิได้เล่าเรียนวิชาชีพโดยฉะเพาะสามารถจะผันเห็นความสำเร็จได้ เครื่องบรรจุขวดนั้น ทำเป็นภาชนะกลม ๆ บรรจุขวดได้เครื่องละ ๔๐ ขวด รับขวดเปล่าเดินหมุนรอบ ๆ กะเวลาพอดีกับก๊อกที่รินน้ำเบียร์ลง

บรรจุ พอหมุนบรรจบรอบก็พอดีน้ำเบียร์เต็มขวด เครื่องชะนิดนี้มีหลายเครื่อง นาฬิหนึ่งบรรจุได้ถึง ๓๕๐ ขวด โรงงานนี้ถึงแม้ว่าจะมีเครื่องจักรใช้แทนคน แทบทุกสิ่งทุกอย่างแล้วก็ดี ยังได้ความว่ามีคนทำงานถึง ๒,๐๐๐ คน.

บริษัทกลั่นเบียร์ไดนิปปอนได้ตั้งมา ๒๐ ปีกว่าแล้ว เมื่อตั้งขึ้นใหม่ๆ ซื้อง่ายขายคล่องกำไรดี ต่อมาได้มีบริษัทอื่นๆ ตั้งขึ้นอีกหลายแห่ง แย่งซื้อแย่งขายกันอีกพักหนึ่ง คล้ายๆ กับโรงสีไฟเมืองเรา ซึ่งเกือบจะถึงความพินาศโดยการแย่งแข่งขันกัน แต่บริษัทเหล่านั้นรู้สึกตัวร่วมใจกันทำการสามัคคีปรองดองทันท่วงที จึงได้รวมโรงต้มกลั่นใหญ่ๆ หลายแห่งเป็นทุนเดียว บริษัทเดียวกัน ทั้งยังได้ซื้อบริษัททำเบียร์ที่ซิงเตาประเทศจีน รวมเข้าด้วย เวลานี้ตั้งทุนเพิ่มขึ้นถึง ๘๐ ล้านเย็น นับว่าบริษัทไดนิปปอนเป็นบริษัททำเบียร์ที่ใหญ่ที่สุดในตะวันออก มีสาขาทั่วประเทศญี่ปุ่นในปัจจุบันนี้ บริษัทนี้ทำเบียร์ได้ปีหนึ่งถึง ๒๓ ล้านห้าแสนแกลลอน ส่งจำหน่ายทั่วทุกประเทศในตะวันออก และก็มีขายแพร่หลายในประเทศไทยด้วย ปีหนึ่งๆ มีรายได้ในราว ๕๗ ล้านเย็น เป็นกำไรที่หักค่าใช้จ่ายแล้ว ๑๐

ล้านเยน หรือแบ่งผลกำไรให้แก่ผู้ถือหุ้นส่วนถึง ๑๖ %
ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ได้ทราบว่า ในบ้านเราได้มีโรงต้ม
กลั่นเบียร์ตั้งขึ้นแล้ว แต่จะเป็นอุตสาหะกรรมสำคัญที่จะ
ทนความแข่งขันกับต่างประเทศได้หรือไม่นั้น เป็นหน้าที่
ของรัฐบาลที่จะต้องร่วมมือช่วยเหลือด้วย มิฉะนั้นเกรงว่า
เราจะสู้กำลังต่างประเทศไม่ไหว ในการเอาทุนรอนเข้า
ทุ่มเทตั้งโรงงานบ้างหรือจำหน่ายราคาให้ถูกลง.

การไปดูโรงทำเบียร์วันนี้ ทางบริษัทเข้าใจว่าจะมี
คนไทยไปดูด้วยกันถึง ๓ คน และยังมีแขกอื่นอีกหลาย
คน ผู้อำนวยการจึงจัดการเตรียมรับรองอย่างแข็งแรง มี
การเลี้ยงอาหารกลางวันด้วย แต่สุดท้ายมีพระยามไหฯ
เป็นคนไทยไปคนเดียวเท่านั้น ในการเลี้ยงวันนี้ พระยา
มไหฯ เล่าว่าผู้จัดการได้เปิดเบียร์ทุกชะนิดที่ได้ทำขึ้นมา
เรียงรายตั้งบนโต๊ะรับประทานอาหารจนล้นเหลือ ถ้าถือ
สุภาษิตสมัยใหม่ว่า “เขาเลี้ยงต้องฉลองศรัทธา, ท้อง
แตกดีกว่าของเหลือ” เช่นนั้นแล้ว การเที่ยวของพระยา
มไหฯ ก็คงอวสานอยู่ที่โตเกียวนั่นเอง คงได้กลับบ้านแต่

เอกกับข้าพเจ้า และนำข่าวอันน่าเสียใจมาฝากคุณหญิงเป็นแน่ นี่เป็นคำปรารภของพระยามไหฯเอง.

โรงปั่นฝ้าย

โรงงานปั่นฝ้ายที่ไปดูนี้มีนามว่าคาเนงาฟูจิ ซึ่งเป็นบริษัทใหญ่อยู่แต่เดิมแล้ว ภายหลังได้รวมบริษัทสามัญและโรงงานของเอกชนรวมเข้าเป็นบริษัทเดียวกัน ฝ้ายดิบที่ใช้ในโรงงานนี้ได้ความว่าซื้อมาจากอินเดีย, อียิปต์ และอเมริกา แต่ฝ้ายอเมริกันเป็นฝ้ายดีมาก ปุยขาวสะอาดราคาแพง เขาลอกปุยประกบเป็นแผงๆ ใส่กระสอบส่งมาทางโรงงานปั่นฝ้ายต้องมาตีปุย, กรอ และชักเส้นทำด้ายเข็ดสำหรับทอผ้า การประกอบทำสำเร็จไปด้วยกำลังและความประดิษฐ์ประดอยของเครื่องจักรทั้งสิ้น ชั้นแรกตีปุยให้กระจายและเข้าเกลียวน้อยๆ เป็นเส้นหยาบเส้นโตๆ ม้วนเข้ากระสวยขนาดเขื่อง จากกระสวยขนาดเขื่องส่งต่อไปกรอเป็นเส้นย่อมลงไปอีกหลายชั้นหลายทอดจนเป็นเส้นเรียวเล็ก เดินผ่านไปโดยเร็ว แล้วต่อไปก็ไปเข้าเครื่อง

ควันเย็นเข็ดๆ สำหรับทอผ้า ที่เย็นงานส่วนใหญ่ของโรงงานนี้ก็คือ การทำด้ายยอกจำหน่าย ส่วนการทอผ้าเขาว่าทำเย็นส่วนน้อย มีโรงงานทำอิกแผนกหนึ่งติดต่อกับโรงปั่นฝ้ายนั่นเอง ในการมาดูวันนี้ มีเอกอัครราชทูตเยอรมันประจำกรุงโตเกียว กับพ่อค้าญี่ปุ่นสำคัญๆ ที่มาจากมณฑลอื่นๆ อีกสี่ห้านาย เขามีห้องตัวอย่างที่ประดับประดาด้วยด้าย, ไหม, ผ้าผ่อนแพรพรรณทุกชะนิดที่บริษัทได้ทำขึ้นไว้.

เมื่อดูโรงงานเสร็จแล้ว ผู้จัดการได้พาดูสถานที่และบริเวณของโรงงานทั่วไป ซึ่งน่าดูและเกิดความคิดความเห็นที่เป็นประโยชน์เป็นอันมาก คือคนงานของโรงปั่นฝ้ายนั้นโดยมากใช้สตรีรุ่นๆ ระหว่างอายุ ๑๔ ถึง ๒๔ บริษัทจัดสถานที่ให้อยู่กินหลับนอนเสร็จทุกสิ่งทุกอย่างด้วยความผาสุก และให้การศึกษาตามควรแก่อัตภาพ มีคนงานสตรีรุ่นๆ ถึง ๒ พันคน เข้าทำงานเป็นสองกะ คือกะเช้าทำแต่ย่ำรุ่งถึงเที่ยง กลับที่พักอาบน้ำพักผ่อนแล้วตอนบ่ายก็เข้าเรียน ส่วนพวกทำงานตอนบ่ายเข้าโรงเรียนในตอนเช้า ผลัดเปลี่ยนกันไปเช่นนี้ สังเกตดูทุกคนมีรูปร่าง

ล่ำสันหน้าชื่นตาบาน เขาจัดให้นอนห้องละ ๑๖ คน มีห้องนั่งเล่น, ห้องประชุม และห้องฟังปาฐกถา กับมีห้องอาบน้ำสำหรับอาบพร้อมๆกันทีละร้อยคน มีโรงละครใหญ่ ร้านขายของเบ็ดเตล็ดที่จำเป็นสำหรับต้องใช้ เป็นอันหาได้ในบริเวณโรงงานนั้นทั้งสิ้น.

กรรมกรเหล่านี้ ถ้าจะเรียกว่านักเรียนก็ไม่ผิด เพราะบริษัทได้ให้ความอุปการะเลี้ยงดู, ให้การศึกษา, บำรุงอนามัย และกวดขันดูแลเหมือนเด็กนักเรียนอยู่กินนอนทุกประการ ข้างๆโรงเรียนมีตึกโรงพยาบาลสำหรับรับคนไข้พักได้ ๑๒๐ คน มีนายแพทย์ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะโรคทุกแผนก เช่นทันตแพทย์และจักษุ, โสตรแพทย์ ในบริเวณนี้มีสนามใหญ่สำหรับออกกำลังกาย และรัฐบาลยังได้จัดสารวัตรตรวจการศึกษามาคอยตรวจดูแลทั้งการฝึกสอนวิชาและอนามัย มิให้บริษัททำยักย่องได้เลย.

การที่บริษัทจัดช่วยเหลือดังประการดังกล่าวนี้ ฝ่ายบริษัทเองก็หาได้ผลที่เดียวไม่ เพราะจ้างคนงานได้โดยค่าแรงถูก คนงานเหล่านั้นแบ่งออกเป็นพวกใหญ่และพวกเล็ก รุ่นใหญ่ก็ถือเอาคนที่ทำงานคล่องแคล่วแล้ว

เป็นประมาณ ให้ค่าจ้างวันละ ๗๕ สิงร้อยเซ็นต์ รุ่นเล็ก ยังไม่ค่อยชำนาญ ให้ค่าจ้างวันละ ๓๐ เซ็นต์ขึ้นไป ค่าจ้างที่ได้ไปนี้ก็เพื่อใช้สอยซื้อเครื่องนุ่งห่ม และเป็นเงินกระเป๋าสำหรับใช้จ่ายเบ็ดเตล็ด ที่จริงการอยู่กินหลับนอนนั้น บริษัทได้เลี้ยงดูโดยสมบูรณ์พูลสุขทุกสิ่งทุกอย่าง บริษัทโรงงานที่เป็นโรงเรียนไปในตัวเองดังนี้ ย่อมเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองมากทั้งทางตรงและทางอ้อม ข้างรัฐบาลก็เท่ากับมีสถานที่สำหรับรับอุปการะพลเมืองที่ยากจนให้มีการงานทำ และให้การศึกษาอบรมเพื่อเป็นพลเมืองดีต่อไปภายหน้า ข้างบริษัทเมื่อจ้างเด็ก ๆ พวกนี้โดยเสียค่าแรงน้อย ราคาต้นทุนถูก ก็ขายสินค้าได้ถ้อยที่ถ้อยอาศัยกันไปในตัวดังนี้ น่าชมเชยในวิธีดำเนินการของเขาที่นายจ้างให้ประโยชน์แก่กรรมกร ได้รับความสุขสมบูรณ์ตามสมควร.

การทำกระดาษ

การไปดูโรงงานทำกระดาษ มิใช่ดูแต่ในกรุง

โตเกียวเท่านั้น เราทั้งสามยังได้ไปชมโรงทำกระดาษของจินซิ่งไช้ ซึ่งนับว่าเป็นโรงงานใหญ่ที่สุดในประเทศจีน สำหรับกระดาษเนื้อดี กำลังเครื่องจักรทำได้ถึงวันละ ๔ หมื่นปอนด์ แต่เมื่อเอามาเปรียบเทียบกับโรงงานทำกระดาษบริษัทโอยิในกรุงโตเกียวแล้ว พระยามไหฯ ว่าผิดกันไกลทีเดียว เพราะบริษัทโอยิมีโรงทำกระดาษใหญ่ๆ หลายโรง รวมทุนเป็นบริษัทเดียวกัน ทุนมีหลายสิบล้านเยน ฉะเพาะโรงงานโอยิในกรุงโตเกียวทำกระดาษได้เดือนหนึ่งถึง ๗ ล้านปอนด์ คิดเป็นราคาปีหนึ่งขายได้ ๑๐ ล้านกว่าเยน เขาทำกระดาษทุกชะนิด มีกระดาษจดหมายเนื้อดี เนื้อหยาบ กระดาษซับ กระดาษแข็ง กระดาษห่อของ และกระดาษสีต่างๆ มีตัวอย่างแจกจ่ายขายส่งทั่วไปทั้งประเทศในตะวันออกและตะวันตก โดยราคาถูกกว่ากระดาษฝรั่งเป็นอันมาก ในตลาดบ้านเราเวลานี้เห็นได้ประจักษ์ว่า กระดาษญี่ปุ่นกำลังเข้ามาแย่งซื้อแย่งขาย มีคนนิยมมากเพราะราคาถูก เวลานี้สินค้ากระดาษญี่ปุ่นกำลังเดินก้าวหน้าแข่งขันกับประเทศยุโรปและอเมริกา ที่สุดส่งเข้าไปขายในตลาดอเมริกันเองปีหนึ่งๆ

เป็นจำนวนมาก ฝรั่งกำลังจ้องมองด้วยความริษยา ข้าพเจ้าเห็นว่า โรงงานทำกระดาษในเมืองไทย ที่คิดจะตั้งกันขึ้นด้วยทุนรอนเพียงล้านบาทนั้นน่าจะไม่เป็นผล แม้เป็นการกระทำขึ้นใช้สรอยในประเทศเราเอง ก็น่ากลัวจะสู้กระดาษญี่ปุ่นที่ส่งเข้ามาไม่ได้ ทั้งชะนิดและราคา เพราะราคาของเขาถูกเหลือเกิน แม้ต้องเสียภาษี ก็อาจขายเท่าราคาทุนของเราที่ทำขึ้นได้ ด้วยเขาทำเป็นการใหญ่และมีทุนรอนมาก เว้นแต่รัฐบาลจะช่วยสร้างกำแพงภาษีให้สูงลิบ อาจจะทรงตัวอยู่ได้ ถ้าบริษัทการก่อสร้างตั้งขึ้น จัดระเบียบงานเป็นอย่างราชการ เช่นโรงทำกระดาษของกรมแผนที่แล้วก็เป็นหมดหวัง เพราะการจัดอย่างวิธีราชการ และวิธีการค้าขายจริงๆ นั้นผิดกันไกลมากทีเดียว.

วิธีรวมทุน

การที่บริษัทประกอบอุตสาหะกรรมอย่างเดียวกันใหญ่ๆ หลายแห่งในประเทศญี่ปุ่น ดำเนินวิธีรวมทุนรวมกิจการเป็นบริษัทเดียวกันได้นั้น นับว่าเป็นกุศโลบายอันดีมาก ได้ผลเป็นกำลังร่วมสามัคคี, ร่วมความคิด และ

ร่วมนโยบายในการค้า ไม่แย่งซื้อแย่งขายทำลายกันเอง เป็นกำลังอันมั่นคงที่จะต่อสู้แข่งขันกับประเทศอื่น ๆ โดยไม่เกรงขาม วิธีการดังนี้ยังยืนดีกว่าโรงสีไฟของเราและการค้าอย่างอื่น ซึ่งทำตามกันเป็นทิวแถวโดยมิได้คำนึงว่า มีความต้องการเพียงไร ใครมีเงินก็ตั้งขึ้นสร้างขึ้น แล้วก็แย่งกันเองจนถึงความพินาศและขาดทุน ซึ่งในกาลต่อไป เราจะต้องพิจารณาให้รอบคอบในการที่ทำอะไรตามกันไปหมด และดูเหมือนจะไม่มีใครที่จะสอดมือเข้ามาช่วยเหลือในวิธีประมาณการเหล่านี้ดีกว่ารัฐบาล เพราะย่อมมีสถิติที่จะทราบได้ว่าความต้องการของพลเมืองและต่างประเทศมีสักเท่าใด เพื่อระวังให้การจำหน่ายพอดีกับความต้องการ โดยมิให้ทุนของพลเมืองเหลวแหลกไปเพราะความแข่งขันอย่างทิฐิมานะซึ่งมีตัวอย่างเป็นผลหายนะมาหลายรายแล้ว.

การดูโรงงาน

การเที่ยวดูโรงงานอุตสาหะกรรมต่าง ๆ ในประเทศที่ต้องอาศัยผู้พาดูรู้ทาง มักเป็นนิสสัยของท่านพวกนั้น

จะต้องพาไปดูโรงงานใหญ่ ๆ เสมอ ดูเข็นการตั้งใจจะ
อวดยิ่งกว่าระลึกถึงความประสงค์จริงใจของผู้ใครรู้เห็นว่า
มีความตั้งใจแท้จริงอย่างไร การไปดูโรงงานประกอบ
อุตสาหะกรรม ของพวกเรา คราวนี้ตกที่นั่งทำนองเดียวกัน
คือถูกพาไปดูโรงงานใหญ่มหึมาทั้งนั้น จนเหลือกำลัง
ความสามารถของเรา ที่จะจดจำนำมาประกอบทำตาม
อย่างเพียงกะพี้เดียวเท่าที่จะเข็นประโยชน์แก่ตัวเรา นอก
จากไปชมความมั่งคั่งสมบูรณ์และความสามารถของเขา
เท่านั้น โดยเหตุเช่นนี้ ผู้ที่ไปศึกษาแลเห็นงานต่างประ-
เทศมักเผลอตัวไปว่า โดยความตั้งใจดีเห็นแก่ชาติ
อยากให้กิจการของเราเข็นเหมือนของเขา เสนอความคิด
ความอ่านขึ้นมา พอไม่สำเร็จผลก็เกิดความอิดหนาระอา
ใจเบื่อหน่ายงานในหน้าที่ เห็นความเจริญเดินช้า เลย
พูดเพ้องตำหนิรัฐบาลด้วยประการต่าง ๆ ความจริงเราจะ
ต้องเลือกเฟ้นเอาแต่สิ่งที่เหมาะเจาะ และเข็นประโยชน์แก่
ความเข็นอยู่และฐานะของการเงินประเทศเราด้วย งาน
ของเราจึงจะเจริญได้ ถ้ามัวแต่ไปเอียมสุดยอดจะต้องทำให้
ดีเหมือนเขาทุกอย่างแล้ว เราก็จะมีอยู่แต่โครงการงาม ๆ
ไว้ในกระดาษเท่านั้น ผลสำเร็จจริงจะมีได้เมื่อใด เลย

เป็นงานฝืนใจด้วยกันทั้งสิ้น แม้การใช้เครื่องกลจักรจะเป็นรถหรือเรือก็ดี เขาย่อมมีกำลังประหยัดไม่แล่นเต็มตัวเท่ากำลังจริงฉันใด การประกอบกิจการสิ่งใดหมดไม่ควรปล่อยเอาอย่างผู้อื่นที่เขามีกำลังดีกว่าเราจนเต็มที่ เพราะอาจจะหักสบั้นได้โดยไม่รู้ตัวเช่นเดียวกัน.

ฝ้าย

ในการที่ข้าพเจ้านำเรื่องฝ้ายมากล่าวในที่นี้ ก็เพราะทราบว่าเราปลูกฝ้ายในประเทศเราได้ ซึ่งอาจเป็นสินค้าสำคัญในภายภาคหน้า นายสันยิมูโตผู้เชี่ยวชาญการพาณิชย์ญี่ปุ่น ได้เขียนไว้ในหนังสือพิมพ์ Contemporary Japan ประจำเดือนกันยายน ค. ศ. ๑๙๓๒ ว่ามนุษย์เราในโลกนี้ที่ได้แต่งกายเรียบร้อยแล้ว ๕๐๐ ล้านคน ที่ได้แต่งแล้วแต่ยังไม่สมบูรณ์ถึง ๗๕๐ ล้านคน และยังมีอีก ๑๕๐ ล้านคน ที่ยังเป็นคนป่าคือยังมิได้ใยดีในเครื่องแต่งกายเลย แต่แม้กระนั้นนายสันยิ ฯ ได้ประมาณไว้ว่าสินค้าฝ้ายได้ทำเครื่องแต่งกายให้แก่มนุษยโลกถึง ๙ ในส่วน ๑๐ แห่งเครื่องแต่งกายทั้งหมด เพราะฉะนั้นจะเห็น

ได้ว่า ผ้ายเป็นสินค้าสำคัญในส่วนอุปโภคไม่ยิ่งหย่อนกว่าอาหารการกิน ซึ่งเป็นส่วนบริโภคกมากน้อย.

ที่จริงญี่ปุ่นเป็นประเทศที่ไม่มีไร่ฝ้ายก็ว่าได้ ได้อาศัยฝ้ายจากสหปาลิรัฐอเมริกา, อียิปต์ และอินเดีย ปรากฏว่าในชั่ว ๓ เดือนแห่งปลายปี ค. ศ. ๑๙๓๑ ญี่ปุ่นได้ซื้อฝ้าย สหปาลิรัฐอเมริกาถึง ๗๗๗,๐๐๐ มัด ซึ่งประมาณว่า เท่ากับ ๑ ส่วน ๔ แห่งสินค้าออกของอเมริกันทั้งหมด เพราะฉะนั้นถ้าเกิดมีการห้ามกีดกันการส่งสินค้าฝ้ายระหว่าง สหปาลิรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น ก็ไม่เป็นการกล่าวเกินไปว่า ชาวไร่ฝ้าย อเมริกัน จะถึง แก่ ความ พินาศ อันเป็นเหตุให้เกิดกระทบกระเทือนถึงเศรษฐกิจของสหปาลิรัฐอเมริกาตกต่ำไปด้วย นี่เป็นมูลหนึ่งที่ทำให้ สง คราม ระหว่างอเมริกันกับญี่ปุ่นมิได้ยากนัก ทั้งนี้ ใช่ผลร้ายเกิดแก่สหปาลิรัฐอเมริกาฝ่ายเดียว ญี่ปุ่นก็จะต้องสู่ความพินาศด้วย เพราะโรงงานปั่นฝ้ายและทำเครื่องอุปโภคต้องหยุดและคนไม่มีงานทำด้วย การซื้อฝ้ายจากอินเดียก็ไม่สู้ราบรื่นนัก ได้เกิดเป็นผลร้ายขึ้นแล้วโดยเหตุที่สินค้าผ้าผ่อน (Cotton piece goods) ของญี่ปุ่นทำ ได้ขายถูกกว่า

ประเทศอื่น ๆ เป็นอันมาก เป็นเหตุถึงกับอังกฤษต้องรังเกียจขอเลิกถอนสัญญาค้าขายระหว่างอินเดียกับญี่ปุ่น ซึ่งได้มีแก่กันมาตั้ง ๒๘ ปีแล้วในเร็ว ๆ นี้ สัญญานั้นเรียกว่า "Convention between Great Britain and Japan respecting Commercial Relations between Japan and India" ซึ่งทำกันไว้แต่ พ.ศ. ๒๔๔๘ มีข้อความสำคัญว่า ต่างจะเรียกเก็บอัตราภาษีศุลกากรแก่สินค้าที่ประเทศอินเดียกับญี่ปุ่นส่งเข้าไปซื้อขายแลกเปลี่ยนกันด้วยอัตราต่ำที่สุด ต่อมาเมื่อศกก่อน อังกฤษได้บอกเลิกสัญญานั้นเสีย ตามเงื่อนไขที่มีไว้ในสัญญาว่า ต่างจะบอกเลิกแก่กันได้ ภายในกำหนดหกเดือน เวลานี้สมาคมพ่อค้าโรงงานย้อมผ้าญี่ปุ่นกำลังเคลื่อนไหวถึงกับพิมพ์สมุดปกเหลืองยุยงมิให้โรงงานย้อมผ้าซื้อผ้าจากประเทศอินเดีย เป็นการขอยกอัตราสินค้าผ้าลงแทนกัน ญี่ปุ่นอ้างหลักฐานให้เห็นว่าในระหว่างที่ใช้สัญญาฉบับนั้นอยู่ อินเดียเป็นประเทศที่ได้ผลจากญี่ปุ่นมากมาย คืออินเดียขายฝ้ายดิบให้ญี่ปุ่น เมื่อญี่ปุ่นทำเป็นเครื่องอุปโภคขึ้น แล้วส่งไปขายให้อินเดียแลกเปลี่ยนกันมานมนานแล้ว เมื่อเปรียบเทียบถึงจำนวนเงินที่ส่งของแลกเปลี่ยนกัน อินเดียยังได้กำไรจากญี่ปุ่นปีละ

ไม่น้อยกว่าล้านเยน ทุกปี เว้นแต่ปีหลังที่สุด เมื่อ พ. ศ. ๒๔๗๔–๕ เท่านั้น เทียบผลดูฝ่ายญี่ปุ่นได้เปรียบเล็กน้อย อังกฤษก็เลยพาลเลิกสัญญา แล้วก็ประกาศเรียกศุลกากรแก่สินค้าผ้าของญี่ปุ่นที่ส่งเข้าไปขายในอินเดียถึง ๑๐๐ ละ ๕๐ เปอร์เซ็นต์ ทั้งนี้เยนโยบายเพื่อจะช่วยสินค้าแห่งจังหวัดแลนแคชเชอร์ในแมนเชสเตอร์ของอังกฤษให้รุ่งเรืองเจริญขึ้นเท่านั้น ญี่ปุ่นเห็นว่าอังกฤษทำอะไรทำเอาข้างเดียว จึงคิดจะเล่นงานอังกฤษบ้าง กล่าวขวัญประหัสประหารต่อรัฐบาลอังกฤษจัง ๆ ทั้งพูดส่งเสริมทำนองยุยงอินเดียอยู่ในตัวด้วย นับว่าเวลานี้สัมพันธไมตรีระหว่างอังกฤษกับญี่ปุ่นเย็นอยู่อย่างไม่สู้งามที่สุดนัดแนะว่าจะเจรจาแก้ไขปรองดองตามคำขอร้องของฝ่ายญี่ปุ่น ก็ผลัดเพี้ยนเรื่อยมา ถึงกับญี่ปุ่นทนไม่ไหว จึงประกาศชักชวนกันให้บอยคอตต์สินค้าอังกฤษบ้าง เหตุการณ์เหล่านี้ย่อมกระทบกระเทือนไปถึงการประชุมเศรษฐกิจของนานาชาติที่กรุงลอนดอนด้วยว่า จะลงเอยกันได้อย่างไรในปัญหาเรื่องกำแพงภาษีศุลกากรซึ่งต่างก็ก่อสร้างกันขึ้นสูง ๆ เพื่อกันท่าสำหรับประโยชน์ตนอยู่และสินค้าซึ่งต่างคนต่างก็ทำได้ไม่งอนง้อกัน ในเรื่องข้อพิพาทระ-

ห่างญี่ปุ่น กับอังกฤษสำหรับภาษีขาเข้าในประเทศอินเดีย มิใช่มีแต่เรื่องเท่าที่กล่าวมาแล้ว เมื่อสองสามวันนี้คณะ "มังกรดำ" ที่คิดจะกระทำการฆาตกรรมรัฐมนตรีผู้ใหญ่ของญี่ปุ่น ก็ได้มีแขกอินเดียร่วมมืออยู่ด้วย ความว่าเนื่องมาแต่ปัญหาเรื่องฝ้ายเหมือนกัน ถึงกับรัฐบาลญี่ปุ่นต้องส่งตำรวจไปทำการอารักขาที่สถานทูตอังกฤษอย่างแข็งแรง เมื่อเรารู้แน่ชัดว่าฝ้ายเป็นสินค้าสำคัญของโลก ไม่ยิ่งหย่อนกว่าสินค้าจำพวกอาหาร และประเทศเราก็ปลูกฝ้ายได้ดีเท่ากับประเทศอินเดีย จะถึงเวลาแล้วหรือยังที่รัฐบาลควรจะดำริบำรุงการเพาะปลูกฝ้าย มิให้ล้มเลิกไปดังที่ได้เคยเป็นมาแล้วในกาลครั้งหนึ่ง.

ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วว่า ฝ้ายจักเป็นสินค้าสำคัญของเราในภายภาคหน้า และขอร้องรัฐบาลให้ดำเนินการบำรุงเพาะปลูกฝ้าย และหาตลาดต่างประเทศให้พวกเราด้วย เพราะถ้าสหปาลีรัฐอเมริกาเกิดผิดพ้องหมองใจกับญี่ปุ่นก็ดี หรือการซื้อฝ้ายจากอินเดีย ญี่ปุ่นขยายคอตตอนเสียก็ดี หรือเกิดมีโรงงานปั่นฝ้าย และทำผ้าขึ้นในประเทศเราก็ดี เราอาจเป็นประเทศหนึ่งที่ส่งฝ้ายให้ญี่ปุ่นได้ ไร่ฝ้าย

ของเราได้ทราบว่าล่วงโรยลงมาก เนื่องแต่หาที่ขายไม่ได้ มีผู้ซื้อซึ่งเย็นคนกลาง ก็กดราคาเสียจนต่ำ ซึ่งไม่คุ้มกับค่าลงทุนลงแรง ยังเอิญข้าพเจ้ากำลังป่วยอยู่จึงไม่อาจสามารถที่จะไปหาสถิติจากกระทรวงเศรษฐการว่า ไร่ฝ้ายของเรามีสภาพเย็นอย่างไรแน่ในเวลานี้ คงทราบแต่ว่าทางมณฑลพายัพ, อุบล และอุดร มีผู้ปลูกไร่ฝ้ายเหมือนกัน เอามาปั่นและทอผ้าใช้ในครอบครัว และจำหน่ายบ้างตามสมควร ข้าพเจ้าได้ทราบว่าเมื่อครั้งพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ (พระองค์เจ้าระพีพัฒ) ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตราธิการ ได้ทรงใฝ่พระทัยในการทำนุบำรุงไร่ฝ้ายมาก ถึงคราวหนึ่งราคาฝ้ายตกต่ำ มีไร่ของพระศิริไอสวรรย์ (พร รังควร) เย็นต้น ซึ่งนับว่าเย็นไร่ใหญ่ มีผลมาก ได้ทรงเจรจากับกระทรวงพระคลัง ขอเงินมาช่วยฝ้ายเพื่อช่วยเจ้าของไร่ให้มีชีวิตยืนยาวต่อไป แต่ก็ไม่เย็นผลสำเร็จ ตั้งแต่นั้นมาไร่ฝ้ายของเราก็ทรุดโทรมตลอดมา มิได้รับความบำรุงให้เย็นสินค้าก็ขึ้นหน้าขึ้นตาเลย.

ในค่ำวันหนึ่ง นายอูเอกิ, นายยามากูจิ และนาย

ชิยาโนได้ร่วมใจกันเลี้ยงเราที่ภัตตาคารคอนโคลา ถนนยินซา และมินายไวสุกิตา ข้าหลวงพาณิชย์แห่งกระทรวงการต่างประเทศ มาร่วมรับประทานด้วย ท่านผู้นี้ได้เคยเข้ามาอยู่กรุงเทพฯ หลายสัปดาห์ะ ในการตรวจสินค้า ถามข้าพเจ้าว่า ที่ประเทศไทยเวลานี้จะตั้งโรงงานอุตสาหกรรมอย่างใดจึงจะเจริญดี ข้าพเจ้าตอบว่า มนุษย์เรามีความต้องการสำคัญอยู่ ๓ อย่าง คือ อาหาร, ที่พักอาศัย และเครื่องนุ่งห่ม อาหารและที่พักอาศัยเราไม่ต้องขอร้องใคร ของในประเทศเรามีบริบูรณ์อยู่แล้วทุกอย่าง สิ่งที่เราต้องการจากต่างประเทศอยู่เวลานี้ก็เครื่องนุ่งห่ม ข้าพเจ้าจึงเห็นว่า การตั้งโรงงานอุตสาหะกรรมในประเทศไทยเวลานี้ การทอผ้าสำหรับทำเครื่องนุ่งห่มเป็นดีกว่าอย่างอื่นหมด นายสุกิตาได้บอกว่า ข้าพเจ้าถูกจุดที่หมาย เขาได้คิดอยู่ก่อนแล้วเหมือนกัน และเขายังคิดว่าน้ำตาลอีกอย่างหนึ่งที่เราควรจะทำเองได้โดยไม่ต้องซื้อน้ำตาลต่างประเทศ แต่ก่อนนี้ญี่ปุ่นต้องซื้อน้ำตาลต่างประเทศรับประทานมากเหมือนกัน ครั้นได้เกาะไต้หวันจึงได้คิดทำไร่อ้อยขึ้น และเวลานี้ญี่ปุ่นมีโรงหีบอย่างสมัยใหม่

และไม่ต้องซื้อน้ำตาลต่างประเทศรับประทานแล้ว.

ความสำคัญในการเจรจาวันนี้ เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลญี่ปุ่นฝ่ายพาณิชย์โดยฉะเพาะเห็นว่า การทำผ้าเย็นอุตสาหกรรมอย่างหนึ่งที่เราควรมีโรงงาน แต่เขาคงไม่มาคิดตั้งเวลานี้ เพราะการทำส่งออกมาจากประเทศญี่ปุ่นยังจำหน่ายขายคล่องดี ไม่มีอุปสรรคอย่างใด แต่เราควรจะคิดทำหรือไม่ เย็นเรื่องที่ผู้มีทุนทรัพย์มาก ๆ น่าจะดำริดู โดยขอร้องให้รัฐบาลช่วยเหลือสนับสนุน ในจำพวกผ้าทหารและตำรวจใช้เย็นเยืองต้น และจะทำให้สินค้าฝ่ายของเราเจริญยิ่งขึ้นด้วย.

โยชิวารา

ผู้ที่ได้ไปเที่ยวประเทศญี่ปุ่นก็ดี ผู้ที่ศึกษาประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นก็ดี ถ้าไม่ได้เห็นหรือทราบเรื่องโยชิวาราของญี่ปุ่น ก็เท่ากับไม่รู้จักประเทศญี่ปุ่นจริง "ความฝันจริงของข้าพเจ้า" เรื่องนี้ได้เกิดความคิดที่ได้เขียนขึ้นก็เพราะการไปเที่ยวประเทศญี่ปุ่น ถ้าไม่ได้กล่าวถึงโยชิ

วาราเสียเลย ก็เท่ากับข้าพเจ้าเห็นญี่ปุ่นเป็นมนุษย์ชะนิดหนึ่ง แต่ไม่ทราบ สัญชาติ จริง ของเขาว่าเป็นอย่างไร โยชิวารา เป็นตำนานสำคัญของญี่ปุ่น แม้นานาชาติจะเห็นว่าเป็นอาชีพที่น่าอับอายขายหน้า และควรปิดบังซ่อนเร้นกันก็ดี แต่ชาวญี่ปุ่นเองกลับถือว่า เป็นสถานที่แห่งหนึ่งสำหรับให้สตรีที่ยากจนอนาถาได้สำแดงความกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดาของตน ชาวต่างประเทศได้เอาใจใส่ในเรื่องนี้มามาก ถึงได้พิมพ์หนังสือตำหนิติเตียนโยชิวาราของญี่ปุ่นไว้อย่างเปิดเผยหลายเล่ม ความสำคัญมีอยู่ที่ว่าเสียแรงที่ญี่ปุ่น ซึ่งนับว่าเป็นชาติสิวิลัยส์ที่สุดในโลกนี้ชาติหนึ่ง แต่ยังปล่อยให้มีโยชิวารา อย่างอุกมซมซื่นเช่นนี้ หรือความรุ่งเรือง ที่แท้แสดงความทารุณร้ายกาจของชนชาติญี่ปุ่นที่ปล่อยให้มนุษย์ทำการซื้อขายกันได้เหมือนสัตว์เดรัจฉานต่างหาก แต่ญี่ปุ่นก็ทำเป็นทองไม่รู้ร้อนเสีย ญี่ปุ่นที่มีจิตต์การุณยภาพย่อมละอายในเรื่องโยชิวาราเหมือนกัน แต่ต้านทานประเพณีนิยมไม่ไหว รัฐบาลก็ลำเอียงไปค่อนข้างอยากเลิก แต่รัฐบาลจะฝืนประเพณีอย่างหักด้ามพร้าด้วยเข่าหาได้ไม่ ทำทีจะเลิก

เสียครั้งหนึ่ง ก็จวนๆ เกิดจลาจลกลางเมือง ด้วยชาวนาผู้ยากจนไม่รู้ว่าจะหาเงินมาจากไหนได้ นอกจากขายบุตรีของตนให้เป็นโยโร (หญิงนครโสเภณี) เท่านั้น ชาวนาชาวไร่ญี่ปุ่น และชาวประมงค์ย่อมเป็นคนยากจนขัดสนโดยมาก ถ้าเขาหาได้สักปีละ ๒๐๐ เย็น และมีอาหารพอรับประทานมื้อหนึ่งๆ นับว่าเป็นการสมบูรณ์พูลสุขแล้ว แต่ความแร้นแค้นของเขาย่อมมีหลายประการ เช่นว่ากู้เงินเขามาหรือจำนำที่ไร่ที่นา หาได้ไม่พอส่งดอกเบี้ย ไร่นาก็จะหลุดไป มีครอบครัวใหญ่ บุตรชายที่จะเป็นกำลังช่วยเหลือก็ต้องไปเป็นทหารเสีย กำลังทางบ้านก็ขาดแคลนลงทุกวัน บุตรเล็กๆ ต้องส่งไปเข้าโรงเรียน มีแต่บุตรีรุ่นสาวที่จะทำประโยชน์ให้เขาได้ ก็นำมาขายที่โยชิวารา แล้วก็นำเงินไปถ่ายถอนที่นาหรือประกอบการค้าขายอย่างอื่นต่อไป นี่เป็นประเพณีของญี่ปุ่นที่ถือว่าไม่เป็นการเสียหายอย่างใด สตรีผู้ใดที่ให้บิดามารดาของตนนำตัวไปขายแลกเปลี่ยนเอาเงินมา ชื่อว่าสตรีผู้นั้นได้แสดงความกตัญญูรู้คุณบุพพการี เขาถือว่า "ดวงหฤทัยอันบริสุทธิ์หุ้มห่ออยู่ด้วยร่างกายอันโสโครก" เท่านั้น ไม่เป็น

การเสียหายอย่างใด ชายที่เคยหมั้นกันไว้ ถ้ามีเงินจะมาถ่ายถอนได้ ก็มาถ่ายถอนรับไปเลี้ยงดูเช่นสามีภรรยาธรรมดา ที่รักกันจริง ๆ ไม่สามารถจะหาเงินมาถ่ายถอนได้ก็ชวนกันไปทำอัตวินิบาตกรรมเสียก็มี ญี่ปุ่นเรียกอัตวินิบาตกรรมชนิดที่เกิดแต่ความรัก และตายพร้อมกันนี้ว่า "ชินยู" ซึ่งเขามักสรรเสริญว่าเป็นผู้มีคุณธรรมชื่อสัตย์ดี เขาถือว่าการที่ผู้คิดละอายในความกตัญญูชนิดนี้ก็คือความละอายที่เห็นแก่ตัวเท่านั้น ความเคารพนบนอบต่อบิดามารดา มีอะไรเล่า? ดูเหมือนคนญี่ปุ่นจะเข้าใจเลือนลงไปทุกทีแล้ว ทั้งนี้เพราะความที่คิดว่าสิวิลัยส์ การคบค้ากับคนต่างประเทศกับการสมาคมชนิดใหม่ ๆ ได้เริ่มทำลายน้ำใจอันซื่อสัตย์กตัญญูของสตรีญี่ปุ่นให้ลึกกร่อนลงไปทุกที เขาได้กล่าวว่า "ถ้าขณะใดยุตริญี่ปุ่นปราศจากการเคารพนบนอบต่อบิดามารดาแล้ว ก็แปลว่าประเทศเริ่มสู่ความหายนะ" ซึ่งเป็นถ้อยคำที่ข้าพเจ้าได้นำกล่าวไว้ครั้งหนึ่งแล้ว ตอนเล่าถึงสถานที่แสดงปาฐกถาที่โอสาคา สตรีที่ตกมาถึงโยชิวารา และเปลี่ยนสภาพเป็นโยโรแล้ว เขาสั่งสอนว่าให้ลืมตัวตนเสีย มิหน้าที่นึกแต่ว่าจะสนอง

บุญคุณพ่อแม่ หาเงินให้นายโรง และปรนนิบัติชายให้พึงใจเท่านั้น โยโรผู้ใดที่กล่าวคำว่า "ไม่" ก็เท่ากับทหารที่หนีกองทัพ โทษถึงต้องยิงเสีย.

รัฐบาลญี่ปุ่นก็ดี เอกชนที่ได้รับการศึกษาก็ดี มิได้รู้สึกภูมิใจในตำนานอันชั่วช้าสามานย์เช่นนี้ แต่ไม่มีทางจะล้มเลิกได้ นอกจากยิบค้นในวิธีการให้เข้มงวดขึ้นเท่านั้น เช่นว่าหญิงที่มีรูปงามพอครบสัญญาแล้ว นายโรงมักชู้เชิญให้ต่อสัญญา หรือล่อลวงยิดามารดาให้รับเงินไปอีก แต่ถ้าหญิงไม่สมัครในตอนนี้ก็อาจจะร้องขอให้เจ้าหน้าที่ช่วยเหลือได้ มิชาวอังกฤษเคยตำหนิคนญี่ปุ่นในเรื่องทารุณของโยชิวารา แต่เขาก็แก้ว่าเป็นการแสดงความกตัญญูกตเวทีของสตรีญี่ปุ่นต่อยิดามารดาต่างหาก ใจของเขาบริสุทธิ์ไม่มีมารยาสาไถยที่จะล่อลวงชายโดยวิธีการทุจริต ไม่เหมือนที่ยกกาดิลลักลางใจกรุงลอนดอนซึ่งเดินขวักไขว่และภักทายผู้ชายอย่างหน้าด้าน นั่นเป็นการร้ายยิ่งกว่าญี่ปุ่นเสียอีก เพราะเมืองที่แสดงว่าไม่มีนั้น ที่แท้มีชุกชุมและปล่อยให้เพ่นพ่านจนเป็นที่รำคาญแก่ผู้ที่สัญจรไปมา ข้าพเจ้าขอรับรองว่าที่คนญี่ปุ่นตำหนิอังกฤษนั้นเป็นความ

จริง ข่าวว่าวันหนึ่งข้าพเจ้าเดินอยู่ที่ถนนริเยนต์ใกล้ชุมทางยีกกาดิลลีในกรุงลอนดอน มีสุภาพสตรีผู้หนึ่งแต่งกายเรียบร้อยเข้ามาทักข้าพเจ้าว่า "สบายดีรึ?" ข้าพเจ้าตอบว่า "ขอบใจ, สบายดี" เขาเชิญข้าพเจ้าไปรับประทานน้ำชาที่แฟลต ข้าพเจ้าขอกว่าเสียใจที่เรายังไม่เคยรู้จักกันมาแต่เดิม ทั้งข้าพเจ้ามีกิจธุระที่ได้นัดแนะก่อนแล้วด้วยจึงไม่สามารถที่จะไปได้ เขาแสดงอาการเรียแล้วก็ลาไป คนญี่ปุ่นคงได้ประสพการเช่นนี้มาเช่นเดียวกับข้าพเจ้า จึงได้พูดถูกและตามที่ว่า เล่นเอาคนอังกฤษเงียบเสียงไปได้.

โยชิวาราเป็นตำนานสำคัญของญี่ปุ่น และผู้ที่ไปเที่ยวญี่ปุ่นก็ดี หรือศึกษาประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นก็ดี จำต้องทราบเรื่องนี้ไว้ หรือต้องพยายามไปเห็น มิใช่เพื่อการชุกชน แต่เพื่อได้เห็นความจริง เพราะโยชิวาราเป็นอาชีพที่แปลกประหลาดอยู่ชาติเดียวในโลกนี้ ประเทศอื่นมีเหมือนกัน แต่เขาก็เหยียดหยามว่าพวกนี้เป็นยุคคลชั้นเลว ส่วนญี่ปุ่นเขาถือเป็นอาชีพอย่างหนึ่งเท่านั้น และชาวต่างประเทศทุกคนต้องเอาใจใส่ที่จะทราบเรื่องเมื่อมาถึงประเทศญี่ปุ่น พร้อมๆกับความต้องการที่จะชมพิพิธ-

ภัณฑ์หรือโบราณวัตถุสถาน ตามสถิติที่ได้สำรวจ ๕ ปีมาแล้ว ปรากฏว่า หญิงโยโรที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วมีถึง ๔๘,๗๖๕ คน ณะเพาะในกรุงโตเกียวเท่านั้นมีถึง ๖,๐๐๐ คน และตำบลที่มีอยู่มากที่สุด ก็คืออะสาคุสะ ข้าพเจ้าไม่ได้นับโรงเพราะมีมากจนลายตา แต่เขาว่ามีถึง ๑๗๕ โรง และมีหญิง ๓,๐๐๐ กว่าคนในตำบลนี้ เมื่อ ๓๐๐ ปีมาแล้ว การค้าอาชีพทางประเวณีหาได้เป็นหลักแหล่งไม่ ในจำพวกก่อมารัฐบาลจึงได้กันที่ให้อยู่เป็นสัดส่วน ณะเพาะในกรุงโตเกียวเมื่อยังมิได้ตั้งเป็นเมืองหลวง เพลิงได้ไหม้ตำบลนี้ถึง ๒ คราว รัฐบาลถือโอกาสจะให้เลิกเสียทีเดียว แต่ก็หาสำเร็จผลไม่ มาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ เพลิงได้ไหม้ใหญ่อีกครั้งหนึ่ง และการก่อสร้างโยชิวาราในคราวนี้ ได้ทำอย่างรวดเร็ว และแข่งขันในทางตบแต่งประดับประดาตัวโรงที่เป็นตึก ๒ ชั้นบ้าง ๓ ชั้นบ้าง อย่างมโหฬาร แต่งชั้นล่างเป็นภาพเขาห้วยลำธาร ก่อด้วยหินจริงก็มี มีตู้กระจกคล้าย ๆ วางขายของ ประดับด้วยไฟฟ้าส่งแสงสว่างจ้าเข้าไปในตู้ ซึ่งวางรูปสตรีประจำโรงไว้ให้คนดู ที่ประตูและหน้าโรงตบแต่งด้วยแสงนี-

ออนสีต่าง ๆ งามอร่ามไปหมดตลอดถนน กลางถนน
ยังมีโคมรูปชมภู่ห้อยเรียงรายอยู่ตลอดทาง เย็นรมณีย-
สถาน เพียงเดินเล่นชมไฟก็พอสบายใจได้ แต่ก่อนนี้
เขาเล่าว่า เราเดินชมเล่นเช่นนี้ อาจเห็นตัวหญิงได้ เพราะ
เขานั่งอยู่ภายในห้องที่กรุด้วยลูกกรงเหล็ก ชายเข้าไปชม
ใกล้ ๆ ได้ และปรากฏถึงยื่อแย่งหมวกไปเสียก็มี หรือ
เข้าหยอกกันอันเย็นเหตุให้ชวนวิวาทได้ ภายหลังรัฐบาล
จึงกวดขัน มิให้หญิงออกมานั่งประจานตัวเช่นนั้น แต่
แม้กระนั้นยังมีชายพวกเจ้าของโรง ออกมาดึงพวกที่ไปเดิน
ชมจนเย็นที่ร้าคาญ รัฐบาลจึงวางระเบียบใหม่ เท่าที่
ข้าพเจ้าได้เห็น ตามโรงมีชาย ๒ คนสวมคิโมโนนั่งอยู่ที่
ประตูข้างละคน มีบ๊อกซ์ให้นั่งเห็นครึ่งตัวเท่านั้น เดินออก
มาไม่ได้ ได้แต่กัมศิร์ยะร้องเชื้อเชิญคนที่เดินผ่านไปมา
เท่านั้น เราเข้าไปภายในซายคาได้ทุกโรงเพื่อการชมภาพ
ต่าง ๆ และการตบแต่งตัวรูปอย่างวิจิตรพิศดาร โรงหนึ่ง ๆ
มีรูปไม่ต่ำกว่า ๑๕ ถึง ๓๐ คน แม้ตำรวจจะกวดขันสัก
ปานใดก็ดี ก็ไม่วายที่จะโผล่หน้าออกมาแอบกวักมือจนได้
แต่ไม่กล้าจุ้นจ้านเท่านั้น ที่บ๊อกซ์ยามนั้นเอง เขาได้มี

ราคายอกไว้ให้ทรายแน่นอน และบางรายก็เขียนเย็นคำ
อธิบายไว้ว่า ราคาเดียวไม่กลับกลอก ทั้งนี้เป็นการแสดง
ความซื่อสัตย์ เพราะบางโรงหากินอย่างปลิ้นปล้อนและ
ทำความเดือดร้อนให้แก่นักเที่ยว ปรากฏว่าชาวต่างประ-
เทศมักถูกขู่เข็ญอยู่เนืองๆ แม้ชาวชนบทเข้ากรุงก็ถูก
ล่อลวงเช่นเดียวกัน เช่นตกลงราคาเย็นเย็น แต่เขากลับ
เย็นนั้นเย็นเหรียญอเมริกัน ซึ่งราคาย่อมผิดกันมาก ชาว
ต่างประเทศไม่ควรไปเที่ยวโดยลำพังเย็นอันขาด นอก
จากมีผู้นำ เพราะตามโรงย่อมมีนักเลงพวกแมงดาเกาะ
ตัวเมียเช่นเดียวกับบ้านเรา เว้นแต่เราจะไปเดินชมเล่น
โดยธรรมดา ถึงแม้กระนั้นก็ไม่ควรไปโดยลำพัง การ
ชมสถานที่นั้น มิใช่แต่ชายเท่านั้น สุภาพสตรีที่ไปกับ
สามีก็มีมาก เพื่อยากเห็นสภาพของโยชิวาราว่าจะเย็น
อย่างไร ยิ่งหน้าดอกแชรี่บานในเดือนเมษายน เขาประดับ
ประดาโคมกระดาษตามต้นแชรี่ สว่างไสวช่วงโชติตระการ
ตา งามนักหนาทีเดียว ภายในโรงก็ตบแต่งโดยลวดลาย
เงินทอง อย่างวิจิตรพิศดาร จนข้าพเจ้านึกว่าจะขาดทุน
เพราะเห็นคนเข้าไปในโรงน้อยเต็มที คนเดินชมนั้นแหละ

มาก โยชิวาราตำบลอะสาคูสะ นับว่าเป็นชั้นที่ ๑ ในกรุงโตเกียว.

ผู้พาเราได้พาไปอีกแห่งหนึ่งข้ามแม่น้ำสุมิดา พวกเราเลยเรียกว่าไปฝั่งธนบุรี นั่งรถยนตร์จากในเมืองเกือบ ๒๐ นาที จะเป็นตำบลอิตายาชิหรือเสนจู ข้าพเจ้าจำไม่ได้ถนัด แต่เป็นตรอกซอกเล็ก ๆ น่ากลัวอันตราย เป็นเรือนแถว ๒ ชั้นเตี้ย ๆ ค่อนข้างสกปรก แต่ก็อุตส่าห์ประดับไฟฟ้างาม ๆ ทุกห้อง เขาว่าสำหรับคนชั้นกรรมกรไปเที่ยว เขาไม่ยอมให้ออกมาเพ่นพ่านเช่นเดียวกัน และไม่มีรูปให้ดูด้วย ทุกห้องเจาะหน้าต่างเล็กที่ประตูพอให้เห็นหน้าเท่านั้น แล้วก็กวักมือเชิญเชิญตามภาษาของเขา ห้องหนึ่งว่ามีคนหนึ่งหรือ ๒ คนเท่านั้น มาชมทีนี่เกิดสังเวชมากกว่าขันเทิงใจ และพวกเราก็เศร้าสลดใจด้วยกันทุกคน เพราะสงสารมนุษย์ที่ต้องมาทรมานตนถึงเพียงนี้ เขาว่าราคาเพียง ๓๕ เซ็นต์เท่านั้น และต้องแบ่งให้นายโรงเสียครึ่งหนึ่ง ในจำนวน ๑๗ เซ็นต์ครึ่งที่ได้รับนั้นต้องผ่อนใช้หนี้นายโรงเสียอีก ๑๐ เซ็นต์ คงเหลือเป็นผลได้รับจริงเพียง ๗ เซ็นต์ครึ่งเท่านั้น ในจำนวน

๗ เซ็นต์ครึ่งนี้ยังจะต้องออมไว้สำหรับใช้จ่ายในการซื้อเครื่องเรือนประจำห้อง, แป้งผัดหน้า, ยาสีฟัน, การแต่งผม และอื่น ๆ อีกด้วย นายโรงคงให้รับประทานข้าววันละ ๒ มื้อ มีข้าวและกับข้าว ๑ ชาม ซึ่งประมาณว่าสักวันละ ๒ เซ็นต์เท่านั้น ท่านลองนึกดูซิว่ารสชาติจะเย็นอย่างใดบ้าง เมื่อนึกถึงความสิวิลัยส์ของญี่ปุ่นที่เย็นประเทศมหาอำนาจรุ่งเรือง ขาเปรียบเทียบกับอาชีพเช่นนี้แล้ว ข้าพเจ้าเคยนึกว่านี่ฝันไปหรืออย่างไร จึงปล่อยให้มีการทารุณกันได้ถึงเพียงนี้ เขาว่าตำบลนี้มีอยู่ถึง ๘๐๐ คน รายได้ที่ตัวผู้หญิงได้นั้นว่าไม่เพียงพอแต่อาศัยรางวัลพิเศษจากชายบ้าง และค่าสิบลดในการที่ชายมาสั่งซื้อของรับประทานอีกจานละครึ่งเซ็นต์บ้าง เช่นว่าจานละ ๒๕ เซ็นต์ เจ้าของอาหารคงได้ตั้งแต่ ๘ ถึง ๑๕ เซ็นต์ หญิงได้ครึ่งเซ็นต์ นอกจากนั้นนายโรงริบเอาหมด ข้าพเจ้าเห็นเย็นว่าตกนรกทั้งเป็นทีเดียว.

ในบริเวณโยชิวาราชั้นเอกนั้น ท่านจะหาของรับประทานได้ทุกอย่างตลอดจนสุราสาเค จะดูเกอิชาฟ้อนรำก็ได้ ดีดพิณให้ฟังก็ได้ หรือเต้นรำสมัยใหม่ก็มี แต่

ท่านต้องถอดรองเท้า และสวมรองเท้าหนังเข้าเต้นรำ สถานที่เต้นรำเช่นนี้มีเก้าอี้ให้นั่ง แต่พวกผู้หญิงแต่งคิโมโนประดับโอบิทั้งสิ้น ไม่มีแต่งแบบฝรั่งเลย ว่าถึงสถานที่แล้วความสะอาดสะอ้านเป็นที่เจริญตายิ่งนัก ยางแห่งเขาทำเป็นน้ำตกมีน้ำไหลจริง ๆ ประดับไฟแสงนีออนตามภูเขา และภายในบริเวณห้องยังตบแต่งด้วยดอกไม้เทียมเหมือนกับสวนที่ดอกแซรี่กำลังบานก็มี และห้อยโคมไฟฟ้าสีเป็นระย้าให้ชวนชมยิ่งขึ้น รวมความโยชิวาราเป็นสิ่งที่ควรไปดู มิใช่มุ่งหมายเพื่อการซุกซน แต่เพื่อได้ศึกษาและเห็นชีวิตจริงของญี่ปุ่นว่าเป็นอย่างไร มากกว่า และก็ไม่สู้แพงนัก สัก๗-๘เย็นก็จะได้เห็นชีวิตอย่างนี้รวมทั้งเต้นรำและเครื่องดื่มด้วย นับว่าถูกกว่าบ้านเรา แต่ถ้าต้องการดูฟ้อนรำเกอิชาพร้อมทั้งเครื่องสายด้วยแล้วเสียเป็นพิเศษ ราวยกสัก ๑๕ — ๒๐ เย็นเท่านั้น ในบริเวณโยชิวาราทุกแห่งเขามีที่ทำการนายแพทย์ประจำถิ่นด้วย และบรรดาหญิงโยโรจะต้องทำการตรวจสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง หญิงที่ตกมาเป็นโยโรได้ความว่าเป็นชาวชนบทเป็นอันมาก เพราะชีวิตของเขาตกอยู่ด้วยความแร้นแค้นแสนยากเข็ญ

ทุคคตะ ที่เกิดแต่แผ่นดินไหวบ้าง อุทกภัยบ้าง และไร่นาสาโทเสียผลบ้าง ไม่พอจะเลี้ยงให้ครอบครัวมีชีวิตอยู่ต่อไปได้ การจงรักภักดีและกตัญญูต่อยิดามารดานั้นก็คือขอมตัวให้มาเป็นทาษกรรมกรในการค้าประเวณี และเอาเงินให้ยิดามารดาเพื่อปลดเปลื้องความทุกข์ร้อน ข้าพเจ้าได้เคยกล่าวข้างต้นแล้วว่า เขามิได้ถือเป็นการเสียหายแต่ประการใด แต่กลับถือว่าเป็นการแสดงความกล้าหาญเสียด้วยซ้ำ หญิงเหล่านี้หวังพ้นกรรมวิบากด้วยการผ่อนชำระใช้หนี้นายเงินโดยหักจากค่าแย่ง หรือมิผู้มิทรัพย์และคู่รักถ่ายถอนไป แต่ความหวังเหล่านี้มิได้ประสพในเวลาเยาว์วัย โรคยุบาทว์กรรมย่อมเบียดเบียฬความชะราย่อมยังเกิดขึ้นเร็วกว่าอายุอันควรจะแก่ หรือสุดท้ายก็กระทำอัตวินิบาตกรรมเสีย ซึ่งเป็นความคิดชะนิดหนึ่งที่จะได้ลาโลกนี้ไปเสียให้พ้นทุกข์.

เจ้าหน้าที่เทศบาลบางแห่งได้วางระเบียบกวดขันถึงให้จดนามผู้มาเที่ยว, อาชีพ, ขนาดสูง, ลักษณะแห่งใบหน้า, แต่งกายอย่างใด และมีตำหนิที่ใดบ้าง เพื่อป้องกันพวกทุจริต คิดมิชอบในการฉกชิงวิ่งราว และ

กระทำการฆาตกรรม แต่ระเบียบนี้เลื่อน ๆ ไป ทั้งในจังหวัดใดที่มีตำบลโยชิวาราไม่ต้องปฏิบัติตามข้อบังคับนี้ เพราะหญิงโยโรหาต้องอยู่ในตำบลที่เรียกว่าโยชิวาราเสมอไปไม่.

ก่อนจบเรื่องโยชิวาราซึ่งเป็นการภายในประเทศนี้ ข้าพเจ้าปรารถนาจะเล่าถึงสตรีญี่ปุ่นที่ออกมาค้าประเวณีต่างประเทศอีกจำพวกหนึ่ง เขาถือเป็นสินค้าอย่างหนึ่ง มีเอเย่นต์จัดการแข็งแรงทั่วไปหมด แม้แต่สหปาลิรัฐอเมริกา เว้นยุโรปเท่านั้น และก็ประหลาดที่มีอยู่แห่งเดียวสำหรับจำหน่ายสตรีออกนอกประเทศ คือที่เกาะอะมาคาสะ ซึ่งจังหวัดนากาสากิตั้งอยู่ด้วย ญี่ปุ่นเรียกว่า "เกาะผู้หญิง" และก็ส่งออกไปนอกประเทศญี่ปุ่นบ่อยมากๆ ที่ได้สามีไปก็มี และที่พอแก่เฒ่ากลับบ้านร่ำรวยก็มี เปลี่ยนอาชีพเป็นหมอนวดไปก็มี มาในชั้นหลังนี้บรรดาทูตและกงสุลญี่ปุ่นคอยกวดขัน เช่นขอร้องฝ่ายประเทศเจ้าของบ้านให้ปราบปรามขับไล่ไปเสีย มีสิงคโปร์และบ้านเราเป็นต้น แต่เขาก็แอบแฝงอยู่จนได้ ในฐานเป็นหมอนวดบ้าง ตั้งร้านขายเครื่องดื่มบ้าง ซึ่งเป็นการ

หาเงินส่งไปบ้านทั้งสิ้น เย็นการหากินอย่างสัมมาชีพชะนิดหนึ่งเท่านั้น ด้วยความที่เขาเห็นว่าไม่เย็นการเสียหายนั้นเอง และเขาว่าพวกที่ขายหน้าแทนเขาก็คือพวกมีเงินต่างหาก คิแต่กิดกัน แต่มิได้เรื่องจานแก่คนยากเข็ญประการใดเลย.

โยชิวาราของข้าพเจ้าขยแต่เพียงเท่านี้ เพื่อให้ท่านผู้อ่านได้ทราบตำนานสำคัญของญี่ปุ่นเท่านั้น มิได้หวังจะประจานถึงความชั่วร้ายของเขา ซึ่งเขาหาได้ถือว่าเย็นการชั่วร้ายไม่ จะชั่วคิอย่างไรก็คิ ข้าพเจ้าขอสรรเสริญความกตัญญูกตเวทีและกล้าหาญสละชีพเพื่อบูพพการีของสตรีญี่ปุ่นไว้ ณ ที่นี้ด้วย.

ปลุกใจให้รักชาติ

ตั้งแต่พวกเราได้ไปชมหอพิพิธภัณฑ์อิมปีเรียลมาแล้ว ชักเอ็อมๆ เข็ดๆ ที่จะชมหอพิพิธภัณฑ์ประเภทอื่นต่อไปอีก แต่ข้าพเจ้าได้ทราบว่าหอพิพิธภัณฑ์ทหารมีสิ่งที่น่าดูมาก แต่ครั้นจะชวนพระยามไหฯ กับ เอก ก็เกรง

ไปว่า จะทรมานใจท่านทั้ง ๒ เปล่าๆ ข้าพเจ้าจึงขอแยกการไปเที่ยวกันในวันนี้ และได้บอกว่าจะไปชมหอพิพิธภัณฑ์ทหารด้วย นายเฉลา สมิตเวช ได้เออเพื่อไปเย็นเพื่อนข้าพเจ้า แต่ก็พูดภาษาญี่ปุ่นไม่คล่องแคล่ว เพราะเพิ่งมาถึงประเทศญี่ปุ่นได้เดือนเดียวเท่านั้น เราต้องเสียค่าเข้าคนละ ๒๐ เซ็นต์ ยังเอิญวันที่ข้าพเจ้าไปดูนี้เป็นวันอาทิตย์ จึงมีทหารยกหลายกองร้อยมาเข้าชมด้วย เขาแบ่งให้เข้าชมเป็นหมวดๆ เราเดินตามท้ายทหารหมวด ๑ เพื่อต้องการสังเกตลักษณะท่าทางและความรู้สึกของทหารเหล่านั้น และต้องเข้าดูตามห้องที่เขากั้นเชือกไว้เป็นลำดับ เขาขัดอาวุธและเครื่องแต่งกายไว้ ตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบันสมัย เช่นมี ง้าว, ทวน, มีด, ดาบ, โล่ห์ และเกราะ, ปืนเล็ก, ปืนใหญ่, กะสุนทุกชะนิด, ตอร์ปีโด, ทุ่นระเบิด, เครื่องขับเสียงอากาศยาน และตัวอากาศยานด้วย ส่วนเรือรบเขาได้ผ่าซีกไว้ เพื่อให้เห็นห้องต่างๆ, เครื่องแต่ง พระยาค์มิคาโด สำหรับออกสงครามในสมัยโบราณซึ่งตราว่าใช้สำหรับ ยุทธราชาภิเศก ก็นำมาประดับไว้ทั่ว, สายสพาย เครื่องราชอิสริยาภรณ์ทหารต่างๆ, รูปภาพ

ญี่ปุ่นทำสงครามกับนานาชาติ, ธาวุธและธงประจำกองที่จับมาได้จากจีนและรุสเซีย พระรูปพระเจ้าแผ่นดินหลายรัชชกาลในสมัยที่ได้บำรุงการทหารอย่างใหม่ขึ้น รูปแม่ทัพนายกอง นายสิบ จ่า และพลทหารยกเรือที่ได้ทำคุณความดีไว้แก่ชาติในคราวสงครามต่าง ๆ เช่นรูปจอมพลโอยามา และรูปพลเอก ไวส์เคานต์โนกิและภรรยา ซึ่งเย็นสตรีผู้เดียวมีรูปประดิษฐานอยู่ในหมู่นักรบ.

เราเดินตามหมวดทหารเรียบไป และนายสิบเย็นผู้อธิบายให้ทหารฟัง ของยางอย่างเขามีภาษาอังกฤษและฝรั่งเศสกำกับไว้ด้วย พอถึงธงประจำกองที่ยึดมาได้จากรุสเซียและจีน นายสิบก็ชี้ให้ดู ข้าพเจ้าสังเกตดูทหารเหล่านั้นหน้าแดงวาบ ๆ และมีเสียงซี้ด ๆ ลักษณะแสดงว่า มีอาการตื่นเต้นในความกล้าหาญของพวกเขา พอถึงพระรูปพระเจ้าเอมเปอรเรอร์ต่าง ๆ ก็หยุดนิ่งกระทำการเคารพ แล้วถึงนายพลต่าง ๆ มีนายพลเอกไวส์เคานต์โนกิ และภรรยา นายสิบก็ชี้ไปที่รูป และคงอธิบายถึงคุณความดีของท่านผู้นี้ ทหารหยุดนิ่งเคารพ เลือดสีหน้าแล่นแรง มีสีแดงเรื่อ ๆ ที่แก้มทั้ง ๒ ข้าง และทำปากซี้ด

อีก แล้วก็ชมรูปทหารชั้นต่ำๆ ตลอดมาจนถึงรูปพลทหาร ๓ คนที่ได้อุทิศชีวิตเป็นลูกระเบิดทำเชียงไฮ่เมื่อ ๒ ปีมานี้ นายสิบอธิบายอีก รู้สึกทหารตื้นเต้นปลาบปลื้มยิ่งกว่าทุกคราว เพราะเป็นเรื่องความกล้าหาญทหารที่ญี่ปุ่นได้สำแดงออกมาในสมัยอายุของเขาที่ได้ทราบแก่หูรู้แก่ตา ตลอดเวลาที่ข้าพเจ้าตามทหารไปนั้น ข้าพเจ้าพลอยรู้สึกตื้นเต้นด้วย เสียดายที่ข้าพเจ้าและนายเฉลาไม่รู้ภาษาญี่ปุ่นพอที่จะฟังนายสิบอธิบายได้ แต่ด้วยเหตุที่ข้าพเจ้าทราบเรื่องมาก่อนบ้าง คาดการอธิบายของนายสิบบ้าง และสังเกตความตื้นตันใจของทหารเหล่านั้นบ้าง ทำให้ข้าพเจ้าเสียวสร้านยิ่งในคุณความกล้าหาญของทหารญี่ปุ่นหลายครั้งนักว่า ถ้าเราทำคุณความดีให้แก่ชาติและมีรูปมาประดิษฐานในหอพิพิธภัณฑ์เชิดชูเกียรติคุณเช่นนี้ ก็น่าสละชีวิตให้แก่ชาติ ข้าพเจ้าเป็นคนต่างประเทศและมีครอบครัวแล้ว ยังมีใจนึกเช่นนี้ ทหารหนุ่มๆ ผู้ที่ได้อบรมมาด้วยวินัยอันดีและมีเชื้อกล้าหาญมาแต่กำเนิด พร้อมกับมีเครื่องปลุกใจอยู่เสมอเช่นนี้ ทำไมจะไม่ยอมตายให้แก่ชาติเล่า? ข้าพเจ้าเชื่อแน่ทีเดียวว่า ทหารเหล่านั้นได้ถูก

ฉีดยาให้เกียรติทหารเข้าซึมซาบในเส้นเลือดโดยสมบูรณ์แล้ว และเขายอมตายให้แก่ชาติได้ทุกขณะด้วยความเต็มใจ ดังเรื่องจริงที่ข้าพเจ้าจะนำมากล่าวต่อไปนี้ :—

ข้าพเจ้าได้กล่าวถึงรูปพลทหารญี่ปุ่น ๓ นายที่ได้ประดิษฐานอยู่ในหอพิพิธภัณฑ์ เนื่องแต่เขาได้พลีชีวิตทำเป็นลูกระเบิดทำลายสนามเพลาะของศัตรูเมื่อ ๒ ปีมานี้เชียงไฮ้ เขาชื่อพลทหารเอชิตา, คิตากาวา และสาคุเอ ตามรายงานปรากฏว่าการพยายามทำลายสนามเพลาะของจีนที่เต็มไปด้วยเครื่องกีดขวางขวากหนามนั้นไม่เป็นผลสำเร็จ ด้วยเหตุทหารผู้นำลูกระเบิดเข้าไปนั้นได้ถูกยิงเจ็บหรือตายเสียก่อนที่จะลงมือจุดระเบิดแล้วขว้างหนีไป การโจมตีในเช้าวันหนึ่งทหารญี่ปุ่นกำลังตกอยู่ในภาวะอันตราย พลทหาร ๓ นายนี้ จึงอาษานำลูกระเบิดที่จุดและวิ่งตรงเข้าไปยังสนามเพลาะ ถึงแม้ตัวจะตายก็หวังผลสำเร็จทำลายที่ยึดมั่นของศัตรู ความตั้งใจของเขาเป็นอันสำเร็จ ลูกระเบิดได้เปิดทางให้กว้าง ๓๐ ฟุต และกองทหารญี่ปุ่นก็รุกเข้าไปยึดที่มั่นได้ แต่ร่างกายของเขาได้กลายเป็นเถ้าภัสม์ธุลีละเอียดไปหมดภายในวันเดียวนั้นเอง การกระทำ

ของเขาได้ปลุกใจชาวญี่ปุ่นให้ตื่นเต้นอย่างภูมิใจ และทุกคนมุ่งที่จะสืบสวนถึงยิดามารดาผู้กล้าหาญของเขาทั้ง ๓ ว่าเป็นใคร?

กระทรวงกลาโหมมิได้นิ่งนอนใจที่จะตอบรับน้ำใจดีของประชาชนที่คิดจะบริจาคทรัพย์บูชาคุณยิดามารดาของเขาทั้ง ๓ จึงได้เปิดบัญชีรับเงิน ก็ปรากฏว่าเพียงในเย็นวันนั้นเองได้เงินถึง ๒,๔๗๐ เยนอยู่ในกำมือของกระทรวงกลาโหม หนังสือพิมพ์โอสาคาไมนิจิซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ใหญ่ ดังที่ข้าพเจ้าได้เคยเล่ามาแล้วแต่เบื้องต้น ได้บริจาคเยนส่วนหนึ่ง ต่างหากให้แก่มารดาผู้กล้าหาญคนละ ๑,๐๐๐เยน ครูประจำตำบลชิโรชิมาผู้หนึ่ง ได้ประกาศออกมาเปิดเผยว่า จะรับเลี้ยงดูบุตรของทหารทั้ง ๓ นั้นและยังมีทรัพย์สมบัติอยู่อีก ๒ แสนเยนที่ปฏิญญาณว่าจะให้เป็นทุนสำหรับการศึกษาของบุตรผู้กล้าหาญนั้นด้วย เมื่อความทรงทรายถึงสมเด็จพระจักรพรรดิ ก็ได้ส่งเงินไปประทานแก่มารดาเขาทั้ง ๓ อีกจำนวนหนึ่ง.

โดยความแนะนำของหนังสือพิมพ์โอสาคาไมนิจิและโคเคียวนิจินิจิ มารดาของทหารทั้ง ๓ ได้รับเชิญเข้า

มาในกรุงโตเกียว และพลเอกอาราคิ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมได้กล่าวคำต้อนรับอันดีแก่สตรีชราผู้ให้กำเนิดความกล้าหาญว่า "พฤติการณ์อันกล้าหาญหาที่เปรียบมิได้ของลูกท่าน ได้นำความชื่นกรายยังคมทูลสมเด็จพระจักรพรรดิแล้ว ทรงพอพระราชหฤทัยในการไว้ลายเชื้อชาติทหารของบุตรท่านเป็นอันมาก เป็นเกียรติยศอันยิ่งใหญ่ที่น้อยคนจะได้พบ ข้าพเจ้าไม่อาจสามารถที่จะหาถ้อยคำมาสรรเสริญเยินยอให้สาแก่ใจในคุณความดีของลูกท่านได้ เขาได้ทำตัวอย่างอันดีเลิศที่จะสำแดงน้ำใจบูชิโด (เกียรติคุณของทหาร) ของญี่ปุ่นให้เด่นชัดยิ่งขึ้น ขออวยพรให้ท่านมีความสุขเจริญอายุยืนยาวในการที่ให้กำเนิดผู้กล้าหาญแก่ประเทศญี่ปุ่นในยุคนี้."

เมื่อเถ้าภัศมอัฐิของพลทหารทั้ง ๓ ได้เชิญมาบรรจุที่วัดนิชิองันจิในกรุงโตเกียว ตลอดทางที่ผ่านมาประชาชนพลเมืองได้มาคอยต้อนรับคำนับรับส่งทุกสถานีและท่าเรือ และบรรดาละครต่าง ๆ ก็ประพันธ์เรื่องนิยายแสดงขึ้นเกียรติคุณยู่ทั่วประเทศ เด็ก ๆ ก็เล่นลูกระเบิดมนุษย์เพื่อส่งเสริมน้ำใจให้กล้าหาญยิ่งขึ้น มีผู้ประพันธ์

แผ่นเสียงขึ้นเป็นทำนองเพลง "มาร์ช" เนื้อร้องเป็นภาษาญี่ปุ่น สรรเสริญผู้กล้าหาญ และปลุกใจผู้ที่อยู่ภายหลัง ทหารนำมาร้องเวลาเดินแถว ทุกบ้านมีแผ่นเสียงเพลงนี้ และข้าพเจ้าก็ซื้อมาแผ่น ๑ ด้วย ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นว่า ญี่ปุ่นเขามีวิธีที่สุดปลุกใจมิให้ลืมผู้ที่ทำคุณความดีให้แก่ชาติ อันเป็นลักษณะหนึ่งที่ทำให้คนรักชาติบำเพ็ญคุณความดี ซึ่งเป็นวิถีทางที่ทำให้ชาติเจริญและมั่นคงยิ่งขึ้น.

ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้ว ถึงวิธีการของญี่ปุ่นที่เชิดชูเกียรติคุณของผู้ที่ทำคุณประโยชน์ให้แก่ชาติ อันเป็นเครื่องปลุกส่งเสริมกำลังใจให้กล้าแข็ง บำเพ็ญคุณความดี และเป็นวิถีทางที่จะทำให้ชาติเจริญมั่นคง เพราะการสอนให้รู้คุณบุพพการีนั้นเป็นลูกโซ่สำคัญที่จะล่ามความวิริยะมานะกับความรักชาติให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และด้วยกำลังใจ ๒ ประการนี้ จึงจะทำให้ชาติเจริญรุ่งเรืองได้เต็มขนาด การละลืมผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่ชาติ และสรรเสริญเยินยอแต่ผู้มีบุญวาสนาชั่วกาละนั้น เป็นการสอนให้บุคคลเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ศาสตราจารย์ตูบู-

ซาวา (Fukuzawa) ผู้ให้กำเนิดมหาวิทยาลัย เคอิโอ (Keio) เมื่อ ๗๐ ปีมาแล้ว ได้กล่าวว่า ขณะใดที่เราละทิ้งประเพณีของเรา (ญี่ปุ่น) ที่บูชาคุณูปการของชาติแล้ว ขณะนั้นแหละที่เกาะญี่ปุ่นจะจมลงในท้องทะเล เราต้องหัดเป็นคนไม่เห็นประโยชน์ฉะเพาะหน้า ต้องเห็นประโยชน์ส่วนใหญ่ บุคคลไม่สำคัญเท่าชาติ เราไม่ต้องเคารพพระเจ้าองค์ใดก็ได้ แต่ต้องรู้จักเคารพคนที่ดีจริง เราต้องช่วยตัวเองก่อนนั้นถูกแล้ว แต่ต้องคิดช่วยผู้อื่นด้วย ความจริงไม่มีพระเจ้าองค์ใดที่จะช่วยเราได้ เราตายวันนี้เพราะความยริสุทธิ์ ดีกว่าตายอีก ๑๐ ปีเพราะความสกปรก เกิดมาเป็นคนต้องทำงานเพื่อเลี้ยงอาตมา, รู้จักหน้าที่เกียกูลเพื่อนมนุษย์, กตัญญูต่อผู้มีคุณ และรักชาติของตน นี่เป็นลัทธิใหม่ของศาสตราจารย์ตุคุซาวา และนักเรียนมหาวิทยาลัยเคอิโอส่วนมาก ก็ได้ถือเสมอนเป็นศาสนาอย่างหนึ่งที่เคารพนบนอบตลอดมา ชาติญี่ปุ่นจึงมีกำลังแข็งแรงขึ้นเป็นลำดับ เพราะมีคนใช้หัวสมองในทางความคิดผิดและถูก มากกว่าจะยอมเป็นฝูงแกะที่ต้องตามนายเลี้ยงไปเพราะระฆังใบเดียว เขาจะกล้อนขนหรือ

ฆ่าเสียเป็นภักษาหาร ก็ไม่มีเสียงที่จะกล่าวขานวานต่อประการใดได้ เราเป็นคนต้องใช้ความคิด และความคิดที่จะเกิดทั้งประโยชน์ตนและประโยชน์ท่าน กล่าวคือมิให้เสียทั้งตัวเราและผู้อื่น จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ฉลาด เหล่านี้เป็นวาทะของศาสตราจารย์ดูซาวาทั้งสิ้น.

พระเจ้ากรุงธนบุรี

เมื่อกล่าวถึงการรู้คุณบุพพาการีของชาติแล้ว ทำให้ข้าพเจ้ารำลึกถึงพระเจ้ากรุงธนบุรี ผู้ได้ทรงรวบรวมสยามประเทศในทุรยุคแตกกระสานซ่านเซ็นให้เป็นปึกแผ่นมั่นคงมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ ข้าพเจ้าคิดว่า ได้มีคนนึกถึงพระคุณของท่านมากอยู่เหมือนกัน แต่เป็นด้วยเหตุที่เรามีนิสัยชอบยกย่องแต่บุญคุณผู้มีบุญวาสนาตามกาละสมัย จึงหามีผู้ใดกล้ากล่าวถึงพระเกียรติคุณไม่ ข้าพเจ้าได้ยอกให้ "ศรทอง" เขียนความเห็นในเรื่อง "ชีวิตแห่งประเทศ" ยกย่องพระเกียรติลงในหนังสือพิมพ์เมื่อพ.ศ. ๒๔๗๔ และซึ่งข้าพเจ้าได้พิมพ์ช่วยในงานพระราชทาน

เพลิงศพหม่อมเจ้าอุปพันธุพงศ ศริยวัช ก็เพื่อประสงค์เตือนพวกเราให้รู้คุณบุพพการีแห่งชาติเท่านั้น วิญญูชนผู้กอปร์ด้วยกตัญญุตา จะเว้นระลึกถึงพระเกียรติคุณของพระองค์ท่านไม่ได้ ผู้ใดที่พอใจให้ปุถุชนละลืมคุณความดีของบุพพการี และยินดีต่อการสรรเสริญเยินยอฉะเพาะตน ย่อมต้องพึงสังวรณ์ว่าวันหนึ่งเขาจะต้องลืมท่านเช่นเดียวกัน และลักษณะนิสัยใจคอเช่นนี้ที่ทำให้ชาติเราต้องเดินเย็นหอยทาก ข่าวที่ด่านายเก่า เรานายใหม่ต้องระวังให้จงมาก เขาคงจะต้องด่าเราสักวันหนึ่งเมื่อหมดบุญวาสนา พระเจ้ากรุงธนบุรีก็เย็นปุถุชนที่หนาแน่นด้วยพระกิเลศเช่นเราๆ นี่เอง ย่อมมีความผิดพลาดพลั้งเย็นธรรมดา เราต้องกันความเสียไว้ส่วนหนึ่ง และต้องเอามาชั่นตราชูเทียบเคียงดูกับคุณความดีของพระองค์ที่ทรงกู้ชาติไทยให้เย็นอิสสระภาพ พระองค์เย็นบุพพการีที่ชาวไทยควรเคารพ และถ้าได้มีพระรูปหรือนสสาวรีย์เชิดชูพระเกียรติคุณขึ้นเมื่อใด ข้าพเจ้าจะปลายปลื้มยินดีอนุโมทนาสาธุเหมือนกับที่ข้าพเจ้าได้กระทำสักการะเคารพต่อพระบรมราชวงศ์จักรีที่ได้คุ้มครองชีวิตให้ข้าพเจ้าเย็น

ผ่าสุกมาได้ ๔๔ ปีจนตรายทุกวันนี้ ข้าพเจ้าอยากจะกล่าวว่า นายทหารเรือเกือบทุกคนที่ได้สักการะบูชาพระเจ้ากรุงธนบุรีมาช้านานด้วยมีศาลจำลองของพระองค์ท่านอยู่ที่โรงเรียนนายทหารเรือ และเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ในพระบรมราชวงศ์จักรีที่ได้ทรงกระทำการสักการะแก่พระปูชนียสถานดังกล่าวมาแล้วก็มี ๒ — ๓ พระองค์ ซึ่งข้าพเจ้าทราบโดยแน่ชัดทีเดียว เราต้องช่วยปลุกใจให้รู้คุณบุพพการีอันเป็นวิถีทางที่จะชักจูงน้ำใจให้เป็นคนรักชาติก่อนวิธีอื่น.

เจ้าพระยาสุรศักดิ์ ฯ

เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เกิด แสง—ชูโต) เป็นบุพพการีของชาติผู้หนึ่ง ได้เอาเหงื่อออายต่างน้ำสนองคุณชาติมาด้วยความลำบากตรากตรำหลายยกหลายคราว มีการปรายข่อกบฏเป็นต้น และครั้งสุดท้ายก็คือได้เป็นแม่ทัพปราบเงี้ยวเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ คนสมัยใหม่มักจะเห็นเป็นการไม่สำคัญในการปรายปรามการจลาจล แต่ความกำเริบของเงี้ยวในคราวนั้นได้ทำให้พระยาทสมเด็จพระ-

พุทธเจ้าหลวงทรงพระราชวิตกมาก เพราะเขาได้ตั้งแผน
ไว้ว่าจะติลงมาให้ถึงกรุงเทพพระมหานคร และทรงพระ
ราชดำริเห็นว่า ไม่มีผู้ใดเหมาะยิ่งกว่าเจ้าพระยาสุรศักดิ-
มนตรี ซึ่งเวลานั้นออกนอกประจำการแล้วต้องถูกเรียกกลับ
เข้ามาให้ช่วยชาติ เจ้าพระยาสุรศักดิ ฯ ได้ตั้งใจสนอง
พระเดชพระคุณ ปราบปรามพวกเหล่าร้าย จนเป็นผลสำเร็จ
ราบคาบ ซึ่งนับว่าได้ทำคุณความดีให้แก่ชาติและพระ-
มหากษัตริย์ แต่เวลานี้มีใครจำได้บ้างว่า เจ้าพระยา
สุรศักดิ ฯ ได้ทำคุณความดีให้แก่ชาติ แม้ในโอกาสพระ-
ราชทานเพลิงศพที่เมรุวัดเทพศิรินทราวาส ก็เย็นคราว
เคราะห์ร้ายของชาติ ที่กระทรวงกลาโหมได้เลิกระเบียบ
ทหารเคารศพเสีย ขอมพลผู้เฒ่าของเราจึงได้รับแต่เกียรติ
ยศส่วนพระราชทานเท่านั้น ที่ข้าพเจ้าว่าเคราะห์ร้ายของ
ชาติก็คือ เจ้าพระยาสุรศักดิ ฯ ท่านคงไม่รู้สึกอย่างใด
แม้เอาท่านไปโยนทะเลให้ปลากิน แต่การประกอบเกียรติ
ยศนั้น เป็นการบำรุงขวัญของผู้อยู่ภายหลังให้เห็นว่าผู้ที่
ทำคุณความดีไว้นั้น ย่อมได้รับความยกย่องและเคารพ
ของชาติและประชาชน การลืมกันง่าย ๆ นี่แหละ เป็น

เรื่องถ่วงความเจริญของชาติอย่างสำคัญ ถ้าเจ้าพระยา
สุรศักดิ์ฯ จะได้มีรูปไว้ที่หอพิพิธภัณฑ์เช่นรูปนายพลญี่ปุ่น
ก็เป็นการสมควร เพราะการที่ได้ทำอะไรให้แก่ชาติเป็นผล
สำเร็จนั้น แม้จะไม่มีความรู้ที่พออวดอ้างว่าเป็นคนประ-
เสริฐเลิศวิชาถึงออกสงครามได้ก็ตาม แต่ก็ยังดีกว่าคน
ที่มีความรู้ท่วมหัว แต่ยังไม่ได้ทำคุณประโยชน์อะไรให้
แก่ชาติเป็นสำคัญ แต่อนิจจา! ชาติไม่ได้ตริงตราเกียรติ
คุณของเจ้าพระยาสุรศักดิ์ฯ ไว้เป็นแบบฉะบับให้คนรุ่นหลัง
บูชาคุณเลย ปล่อยให้ชื่อเสียงของท่านศูนย์หายไป เหมือน
กับคลื่นกระทบกับฝั่ง มิประโยชน์อย่างใดที่เราสรรเสริญ
เป็นยอกันวันนี้ แล้วพรุ่งนี้ก็ลืมกันเสีย ซึ่งทำให้คนมี
นิสสัยกำลังใจโลเลไม่มั่น คงการฝึกหัดนิสสัยให้คนรู้คุณ
บุพพการีแห่งชาติไม่ลืมกันง่าย ๆ นั้น มิใช่มีอยู่แต่ใน
พระราชการก็พอแล้วเท่านั้น ต้องประดิษฐานไว้ให้เป็น
เครื่องจดจำด้วย เช่นรูปสมเด็จพระสุริโยทัยชนช้าง ย่อม
เป็นคุณประโยชน์แก่การบำรุงกำลังใจประชาชนเหมือนกัน
แต่ต้องเลือกที่ประดิษฐานไว้ให้เหมาะด้วย มิฉะนั้นประ-
ชาชนจะเห็นเป็นภาพเขียนธรรมดาเท่านั้น ไม่ชวนใจให้

ระลึกถึงพระเกียรติคุณอย่างสุดซึ้ง เรารักชาติและต้องการให้ชาติเจริญมั่นคงเร็ว ต้องช่วยกันปลุกใจให้รู้คุณบุพพการีเช่นญี่ปุ่น มีอุทาหรณ์ที่เราไม่ควรลืมพระเจ้ากรุงธนบุรี และเจ้าพระยาสุรศักดิ์ ๆ ดังที่ข้าพเจ้าได้พรรณนามาข้างต้นนั้น ท่านผู้อื่นที่ควรบูชายังมีอีกหลายท่าน แต่ขอนำมาเป็นตัวอย่างเท่าที่นึกได้เพียง ๒ ท่าน และขอให้บุพพการีผู้มีคุณแก่ชาติจงได้รับเคารพสักการะจากข้าพเจ้าโดยทั่วถึงกันด้วย.

การอบรมฝึกฝนนิสัยและส่งเสริมน้ำใจให้รู้ค่าของบุพพการีนั้นเป็นรากเง่าของวิชาเบื้องต้นที่จะสอนคนให้บำเพ็ญคุณความดีและรักชาติ ดังที่ญี่ปุ่นได้กระทำพิธียกเกียรติคุณของพลทหารที่จะสละชีวิตของตนทำเป็นลูกระเบิดและประดับรูปไว้ในหอพิพิธภัณฑ์นั้น ข้าพเจ้าได้ทราบว่าตำรวจของเราที่ถึงแก่กรรมในระหว่างทำงานตามหน้าที่นอกจากบุตรภรรยาได้บำนาญแล้ว ผู้ใหญ่ในราชการยังร่วมใจกันแสดงปฏิการพนมศพพนมเมรุให้เป็นเกียรติยศอีกด้วย ความคิดนี้เป็นที่นิยมสรรเสริญและเป็นแบบอย่างอันดีที่จะปลุกใจให้ผู้ยังชีวิตรู้สึกว่าถึงแม้ตัวจะตายในที่

มูลกรณีที่ทำการตามหน้าที่ ย่อมดีกว่าเจ็บป่วยตายเย็นไหน ๆ ความยากขั้นพากเพียรกล้าหาญต่อหน้าที่ย่อมยังเกิดขึ้นแม้ชั่วขณะหนึ่ง ก็ยังดีกว่าที่ไม่ได้คิดอะไรเสียเลย แต่ถ้าว่าราชการจะได้รวบรวมรูปตำรวจผู้กล้าหาญไว้เย็นหอพิพิธภัณฑ์ที่หนึ่งที่ใด โดยให้มีลักษณะสถานที่เย็นที่น่าเลื่อมใสสักการะ และให้ตำรวจเข้าใหม่และนักเรียนนายตำรวจได้ไปชมอยู่เสมอแล้ว ก็จะทำให้เกิดความภาคภูมิใจขึ้นโดยอัตโนมัติ และเย็นแน่แท้ทีเดียวที่ตำรวจของเราจะยังเกิดน้ำใจดีขึ้นกว่าบัดนี้ เพราะอย่างไรก็คงทำให้เกิดความรู้สึกว่า ถ้าเราต้องตายโดยแสดงความกล้าหาญรูปเราคงจะได้มาประดิษฐานเทอดเกียรติคุณอยู่ชั่วกัลปาวสาน เย็นที่เชิดชูเกียรติยศของบุตรภรรยาและตระกูลวงศ์ด้วย แต่ต้องระวังว่าอย่าให้เผื่อ ต้องให้เย็นคนที่ได้แสดงความกล้าหาญจริง ๆ จึงจะได้ประโยชน์ ยังที่ญี่ปุ่นเขาได้สร้างยนุสาวรีย์ขึ้นไว้บนเขาก์โยคุโตกาโอคาที่จังหวัดคานาซาวา สำหรับจารึกนามตำรวจที่ถึงแก่กรรมระหว่างทำงานตามหน้าที่ ข้าพเจ้ามีความเห็นแน่วไปในทางบำรุงใจเช่นนี้ว่าจะเกิดผลที่สอนให้คนบำเพ็ญคุณความดีและรัก

ชาติเพราะฉะนั้นการจัดหอพิพิธภัณฑ์ทหารโดยฉะเพาะหรือแยกไว้เป็นแผนกหนึ่งในหอพิพิธภัณฑ์ของเราเดี๋ยวนี้ให้เด็กชาตินั้น จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่ง เพราะจะเป็นเนื่องนายบุญอันไพศาลชะนิดหนึ่งที่จะเพาะคุณความดีให้แก่ชาติ แม้จะรวมกิจการตำรวจเข้าด้วย ก็เป็นการสมควรอย่างยิ่ง.

ทหารอาษา

นับตั้งแต่เราได้อพยพมาจากมณฑลยูนนานประเทศจีน ลงมาตั้งชาติไทยเป็นปึกแผ่น โดยสถาปนากรุงสุโขทัยเป็นราชธานี เมื่อ ๑๓๐๐ ปีมาแล้ว และในลำดับต่อมาได้เลื่อนลงมาตั้งพระมหานครที่กรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๓ จนพะม่าได้โจมตีกรุงแตกพินาศเมื่อวันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๓๑๐ ๑๖๖ ปีมาแล้ว พระเจ้ากรุงธนบุรีได้สถาปนาประเทศไทยขึ้นใหม่ในปีรุ่งขึ้น ดังที่ข้าพเจ้าได้ยกย่อพระเกียรติคุณไว้แต่เบื้องต้นแล้ว ครองราชสมบัติได้ ๑๕ ปีก็เกิดวิบัติเหตุ และพระยรมราชวงศ์จักรีได้สถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นมา จนตราบเท่าถึง

วันที่ ๒๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ ซึ่งเป็นวันที่รัฐบาลไทย ประกาศสงครามกับประเทศทางกลางยุโรป ข้าพเจ้าค้นหาหลักฐานไม่ได้ว่า ได้มีกองทัพไทยได้เคยไปสู่ดินแดนไกลต่างด้าวถึงภาคธรณีในยุโรป เพื่อร่วมมือกับสัมพันธมิตรต่อสู้กับหมู่ปัจจามิตร นพ่ายแพ้นอกจากกองทหารอาษา นับว่าเป็นประวัติการณ์และตำนานสำคัญในพงศาวดารของชาติไทยหาที่เปรียบมิได้ เป็นเกียรติยศอันสูงสุดที่คนไทยทุกคนต้องควรภูมิใจ ในอดีต, ปัจจุบัน และอนาคต ตลอดเวลาที่ประเทศไทยยังคงเป็นชาติไทยอยู่โดยสมบูรณภาพ ในขณะที่รัฐบาลตกลงปลงใจจะต้องส่งกองทหารออกไปช่วยรบในสมรภูมิ ร่วมมือกับสัมพันธมิตร กระทรวงกลาโหมซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่โดยฉะเพาะในนามของชาติได้ประกาศ เชื้อเชิญ ผู้กล้าหาญให้สมัครภายหลังเวลาเมื่อได้ประกาศสงครามแล้ว และบรรดาชายฉกรรจ์ผู้รักเกียรติยศชาติไทย ทั้งที่เป็นทหารประจำการและพลเรือน มิได้นิ่งนอนใจ พากันมาลงชื่อสมัครพลีชีพเพื่อสนองคุณชาติอย่างเต็มใจ และมีจำนวนเกินกว่าความต้องการเสียอีกภายในสัปดาห์นั้นเอง ซึ่งเป็นที่น่า

ปลื้มในน้ำใจของพวกเราแท้ๆ ความทราบฝ่าละอองธุลี พระบาทถึงล้นเกล้าล้นกระหม่อม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงโสมนัสส์ยินดีเป็นอันมาก และทรงเชื่อในความซื่อสัตย์ของทหารอาษาเหล่านั้นเป็นอย่างยิ่ง มีพระบรมราชโองการให้ประกาศชมเชยน้ำใจอันแกล้วกล้าของบุตรหิดแห่งไทยประเทศ และมีการเลี้ยงพระราชทานทรงอำนวยพรแก่มวลทหารอาษาทั้งปวงด้วย กองทหารเหล่านั้นก็ได้ยกจากประเทศไทยไปสู่สมรภูมิตามความปรารถนาของชาติอย่างสง่าผ่าเผย มีพลโท พระยาเทพหัสดิน (ผาด เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เป็นหัวหน้าทูตทหารควบคุมไป ทหารที่ไปในการสงครามนี้ได้ถึงแก่กรรมบ้าง ดังที่ได้สร้างอนุสสาวรีย์ไว้ที่ท้องสนามหลวงเป็นที่ระลึกจริงอยู่ ทหารผู้วายชนม์เหล่านั้นมิได้ตายเพราะน้ำมือราชศัตรู แต่ก็ควรเรียกได้ว่าตายในระหว่างทำงานตามหน้าที่หรือในยุทธภูมิ และเป็นงานครั้งแรกในประวัติการณ์ของชาติ ถ้าจะมีรูปประดับไว้เป็นที่ระลึกเชิดชูเกียรติคุณอีกส่วนหนึ่ง ก็จะเป็นเครื่องปลุกน้ำใจชาวไทยให้ตื่นในคุณความดีของเพื่อนร่วมชาติอยู่เสมอ.

ทหารเหล่านี้จะได้ลงมือกระทำการเพียงใดนั้น ข้า-

พเจ้าไม่ทรายแน่ชัด แต่ได้เข้าสู่ในเขตย์ยุทธบริเวณดิน แดนราชศัตรูนั้นเย็นแน่นอน เรียกได้ว่าได้นำชีวิตเข้าไป คลุกเคล้าต่อภยันตราย แล้วทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังได้ไป เผยแผ่เกียรติคุณของชาติไทย โดยนำธงไตรรงค์ไปสะบัด ปลิวพร้อมด้วยกองทหาร สวนสนาม มหาไชย ที่กรุงปารีส, ลอนดอน และบรุซเซิลส์ด้วย และผลสัญญาทางพระราช ไมตรีที่เราได้กระทำแก่นานาประเทศภายหลังมหาสงคราม แล้ว โดยเรียกสิทธิเสมอภาคต่าง ๆ จนเย็นที่พอใจนั้น ถึงแม้จะสำเร็จด้วย คารมคมปากกา ของรัฐบุรุษแห่งเราก็ดี แต่จะไม่มีใครกล้าปฏิเสธได้ว่า ผลสำเร็จนั้นได้บังเกิด แต่ชีวิตจิตต์ใจของพวกทหารอาษา มีส่วนเย็นกำลังสำคัญ อยู่ด้วย.

ถ้าสงครามมิได้สงบลงโดยทำสัญญาสันติภาพใน เดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๒ แล้ว ไม่ต้องสงสัยว่า ชีวิต ของบุตรไทยที่กล้าหาญ ก็จะต้องฝังร่างอยู่ที่ดินแดน ประ- เทศยุโรป หรือกระเด็นเย็นผงภัสม์ธุลีไปพร้อมกับดินระเบิด ของกระสุนปืนใหญ่ และประชาชนชาวไทยก็จะต้องเศร้า โศกาดูร พร้อมกับความเสียวสร้านภูมิใจอยู่จนตรายเท่า ทุกวันนี้ แต่ที่เขาทั้งหลายไม่ตายกลับมาเห็นหน้าพวกเรา

นั้นกลับเพิ่มความยินดียิ่งขึ้น พวกเราได้มีการต้อนรับกันอย่างใหญ่โตมโหฬาร จุดประทีปโคมไฟสว่างไสวฉลองชัยชำนะกันอย่างเอิกเกริก และพากันเทอดชื่อเสียงทหารเหล่านั้นอยู่พักใหญ่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระมหาสมณเจ้า ได้เสด็จไปรับถึงท่าราชวรดิตถ์ เพื่อประทานพรแก่กองทหารอันแกล้วกล้า พระยาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินออก ทรงพระกรุณามีพระราชปฏิสันถารและมีพระราชดำรัสต้อนรับอย่างชื่นใจ และทรงประสาทพรขอให้ทหารทั้งหลายอยู่เย็นเป็นสุข และจะประสาทสิ่งใดก็ให้ได้สมมโนรถทุกประการ.

๑๔ ย่ำล่วงมาแล้ว ชื่อเสียงทหารอาษาของเราได้ค่อย ๆ เลือนไปเหมือนกับพระอาทิตย์เดินขวนมิดเข้าไปในกลีบเมฆ ที่ยังเห็นเด่นชัดอยู่ก็มีส่วนแต่ในพระมหากรุณาธิคุณของพระยาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระกรุณาพระราชทานพระราชทรัพย์เกื้อกูลตามสมควร แต่ทหารอาษาเวลานี้ก็มีจำนวนน้อยลงทุกวัน ที่ตกทุกข์ได้ยากลับแค้นไม่มีงานทำก็มี นายทหารที่ถูกปลดออกจากราชการเพราะไม่มีความผิดร้ายก็มี ต้องซัดเซพเนจรไปหากินเพิ่มเติม

แล้วแต่จะได้ เมื่อระลึกถึงว่า กองทหารอาษาต่างด้าวได้มีขึ้นเป็นครั้งแรกในพงศาวดารไทยในระหว่าง ๑๓๐๐ ปีนี้ และน่าจะไม่มีอีกหลายชั่วอายุคน หรือไม่มีอีกเลย ทหารอาษาทั้งสมควรได้รับความกรุณาจากรัฐบาลเป็นพิเศษ แม้จะจ่ายสักเดือนละ ๑๕—๒๐ บาท หรือหางานทำให้พอสมแก่อาตมา ก็น่าจะทำได้โดยไม่สู้ยากนัก ส่วนนายทหารนั้นถ้าไม่เป็นคนที่เหลือขอก่อความร้าย ก็ควรให้ได้มีงานทำทุกคน จนกว่าจะถึงวัยอายุชราภาพ ทั้งนี้เพื่อเป็นการให้เห็นว่า ชาติมิได้ละลืมทอดทิ้งผู้ที่พลีชีวิตให้เป็นเกียรติแก่บ้านเมือง และจะเป็นเยี่ยงอย่างส่งเสริมน้ำใจคนรุ่นหลัง ๆ ให้รักชาติยิ่งขึ้นไปเป็นลำดับ ข้าพเจ้าขอยกบุญคุณว่าหอพิพิธภัณฑ์ทหารญี่ปุ่นได้เพิ่มกำลังใจให้ข้าพเจ้ารู้รสในคุณแห่งบุพพการีของชาติมั่นคงยิ่งขึ้น ดังที่ข้าพเจ้าได้เชิญความปลุกใจให้รักชาติมาแล้วนั้น และถ้าความเห็นของข้าพเจ้าจะลำเรียงผลแก่ทหารอาษาผู้มีเกียรติของเราเพียงใดแม้แต่น้อย ขอผลบุญกุศลนั้นจงดลบันดาลให้บุพพการีของชาติไทยที่ล่วงลับไปแล้วและที่มีชีวิตอยู่ ได้ประสพศุภอิฏฐวิบุลผลสมมโนรถตามความปรารถนาทั้งในอิทธภพและในสัมปรายิกภพจงทุกประการด้วยเทอญ.

วัลลีย์

คลังเสื้อเชิ้ต

ควบคุมการตัดเย็บโดยนายช่างที่

ชำนาญงานโดยฉะเพาะ

มีขายส่งและปลีกโดยราคาเยาว์

วัลลีย์

เชิงสพานวัดมหรรณพ์ ถนนตะนาว

โทรศัพท์ 22839

ปูชนียสถานโนกี

ในขณะที่ข้าพเจ้าชมรูปนายพลและพลทหารญี่ปุ่นผู้กล้าหาญอยู่ในหอพิพิธภัณฑ์ทหารนั้น ข้าพเจ้าเกิดมีประสาทการเลื่อมใสเอาใจใส่รูปพลเอกไวส์เคานต์โนกิมาก เพราะมีรูปภรรยาของท่านประดับอยู่ข้างเคียงด้วย อันเป็นรูปสตรีรูปเดียวที่ข้าพเจ้าเห็นอยู่ในหอพิพิธภัณฑ์นั้น จึงหวนระลึกขึ้นได้ว่า รัฐบาลญี่ปุ่นได้ยึดถือเอาบ้านของท่านเป็นพิพิธภัณฑ์ของชาติ และสร้างปูชนียสถานไว้ให้ด้วย อย่างไรก็ดี ท่านผู้นี้เป็นคนสำคัญคนหนึ่งที่ข้าพเจ้าควรไปสักการะบูชา เพราะเหตุว่าท่านเป็นแม่ทัพยกที่มีนามอุโฆษ เคยกระทำการมีชัยชะนะเมื่อสงครามจีนกับญี่ปุ่นมาแล้วครั้งหนึ่ง มาในคราวสงครามระหว่างญี่ปุ่นกับรัสเซียก็ได้เป็นแม่ทัพสำคัญเข้าโจมตีป้อมปอร์ตอาเธอร์จนมีชัยชะนะเป็นครั้งใหญ่ มีชื่อเสียงโด่งดังไปทั่วสากลเมธินีโลก แต่การกระทำของท่านในคราวนั้น ได้ถูกประชาชนชาวญี่ปุ่นตำหนิติเตียนมาก เพราะเอาทหารเข้าไปทุ่มเทต้องถึงแก่ชีวิตมากมายก่ายกอง เหมือนกับมดที่ถูกกวาด

อย่างไม่ปราณี แต่เพราะบุตรชายของท่านได้ถึงแก่ชีวิต ในการรบรุกคราวนั้นด้วยถึง ๒ คน ความดีฉินนินทาก็อันตรธานศูนย์หายไป โดยประชาชนเห็นน้ำใจอันเด็ดเดี่ยวของท่าน แม้แต่บุตรในทรวงอกก็ยังสละเพื่อชาติ ท่านพลเอกไวส์เคานต์โนกิและภรรยามีความกตัญญูอันแก่กล้าต่อสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิมุตโสหิโต ผู้ซึ่งเป็นบุพพการีอันสำคัญของประเทศญี่ปุ่น ในการบำรุงกำลังทหารให้เจริญรุ่งเรือง และมีพระอุปการะคุณในทางส่วนตัวด้วย พอทราบข่าวสิ้นพระชนม์ ท่านไวส์เคานต์โนกิและภรรยาเตรียมที่จะโดยเสด็จพระราชดำเนินไปสนองพระคุณในปรโลกอีก โดยมีความเชื่อมั่นของตระกูลสะมูไรว่า ถ้าทำอัตวินิบาตกรรมตามพิธีฮาราคิริแล้ว จักเป็นเกียรติสูงที่ได้แสดงน้ำใจภักดีต่อ และตามเสด็จไปรับใช้ได้ตามลัทธิแห่งความเชื่อถือ พอถึงวันที่เชิญพระศพขึ้นรถไฟไปยังที่กรุงเคียวโต ณ วันที่ ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๕ ขณะที่ปืนใหญ่นัดแรกยิงเฉลิมพระเกียรติ ท่านพลเอกไวส์เคานต์-โนกิพร้อมด้วยภรรยาก็เข้าไปยังสรวงในห้องบูชา กราบไหว้เคารพนบนอบต่อผู้ศักดิ์สิทธิ์และบรรพบุรุษแล้ว ท่าน

นายพลได้ลงมือเอาดาบคู่มือควานท้องของท่าน ฝ่ายภรรยา
ก็ทำพิธีไก โดยเอากริชแทงคอ วีรชนทั้ง ๒ ก็สิ้นอัสสาสะ
ปัสสาสะโดยความสงบไม่กระวนกระวาย ตามที่ว่าท่าน
โนกินั้งคอพับอยู่ถูกต้องตามพิธีแท้ เพราะถ้าสิ้นชีวิตใน
ลักษณะนอนหงายลงไปหรือฟุบลงไปในท่าอื่น หาตรงกับ
พิธีทีเดียวไม่ ส่วนภรรยานั้นหมอบฟุบลงไป ในชั่วโมง
เดียวข่าวก็กระพือพัดไปทั่วกรุงโตเกียว และในวันนั้นเอง
ก็กระจายไปทั่วประเทศญี่ปุ่นและนานาประเทศ ประชาชน
ต่นเต้นในความกตัญญูนี้เป็นหนักหนา หญิงชะราที่บ้าน
อยู่ห่างไกลและชนบท ไม่อาจสามารถจะมาเคารพบูชาถึง
บ้านได้ พากันร้องไห้หลั่งน้ำตาฟูมฟาย และสวดมนต์วิงวอนขอ
ให้วิญญาณวีรชนได้เย็นไปตามความปรารถนา ส่วนคนใน
กรุงโตเกียวก็พากันแห่ห้อมล้อมมาที่บ้าน เพื่อแสดงความ
อาลัยสักการะ และบางคนถึงคุกเข่าร้องไห้กรายไหว้อยู่ที่
ประตูบ้านก็มากมาย จนเจ้าหน้าที่ตำรวจต้องวางยามกัด
กั้นมิให้ผู้ใดเข้าไปพลุกพล่าน นอกจากคนสำคัญ ๆ เท่า
นั้น ตามอารามต่าง ๆ ทั่วประเทศ สงฆ์ทั้งฝ่ายชินโตและ
พุทธศาสนาต่างชุมนุมกันสวดมนต์วิงวอนส่งวิญญาณ

ของท่านคู่ยารมิให้สำเร็จอิฐวิบูลย์ผลดังมโนรถ หนังสือพิมพ์ญี่ปุ่นได้สรรเสริญยกยอเกียรติคุณกันอยู่ยิ่งคนึง และการกระทำของท่านทั้ง ๒ นี้ได้ปลุกใจชาวญี่ปุ่นให้มั่นคงต่อความกตัญญูกตเวทีขึ้นอีก และรัฐบาลก็ได้จัดการยึดถือบ้านของท่านเป็นพิพิธภัณฑ์ของชาติ ดังที่ข้าพเจ้าได้ไปสักการะบูชามานั้น.

พิธีฮาราคิรีของบุรุษหรือยี่ไกของสตรีนี้ เป็นลัทธิของตระกูลสะมูไร และมีการสั่งสอนกันแต่ย่อมเยาว์ในวิธีกระทำอัตวินิบาตกรรม เมื่อถึงคราวที่ต้องกระทำเพื่อเกียรติยศ ถึงแม้ลัทธิจะได้เสื่อมคลายไปเพราะความรู้สึกสมัยใหม่ที่เห็นแก่ตัวมากขึ้นก็ดี แต่ก็ยังมีการกระทำกันอยู่เนือง ๆ ที่เอิกเกริกภายหลังท่านนายพลโนกิก็คือมีชาวญี่ปุ่นได้ไปทำพิธีฮาราคิรีที่หน้าสถานทูตสหปาลิรัฐอเมริกา ในคราวออกกฎหมายกีดกันชาวญี่ปุ่น และก็เป็นวันสำคัญที่ประชาชนชาวญี่ปุ่นได้บำเพ็ญบุญกุศลตลอดมาทุกปี ในขณะที่ข้าพเจ้าอยู่ในประเทศญี่ปุ่น เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ซึ่งเป็นวันตัดสินโทษคณะทหารที่กระทำฆาตกรรมนายกรัฐมนตรีอินุไค ครบรอบปี มีบุรุษหนุ่ม

คนหนึ่งได้เข้าไปที่ห้องพลเอก อาราคิ รัฐมนตรีว่าการกลาโหม และก็กระทำพิธีฮาราคิรีเพื่อเป็นการคัดค้านคำพิพากษานั้น แต่ความยังหารอยท้องไม่ก็ล้มลง ได้ส่งตัวไปยังโรงพยาบาล และทราบว่ายังหาถึงแก่ชีวิตไม่.

เมื่อข้าพเจ้าได้ตั้งมนสิการที่จะไปสักการะบูชาท่านวีรชนทั้ง ๒ แล้ว พอออกจากหอพิพิธภัณฑ์ทหาร ข้าพเจ้าว่ารถแท็กซี่ให้ไปส่ง ข้าพเจ้าก็ดี นายเฉลาก็ดี ไม่รู้ว่าปูชนียสถานบ้านพลเอกโนกิอยู่ถนนตำบลใด จะส่งภาษายอกกันก็ไม่ถนัด ข้าพเจ้าทำท่าพนมมือ และบอกว่า "โซกุนโนกิ" คนขับรู้ท่าและวาจาข้าพเจ้านิดอยู่สักครู่หนึ่งก็พะยักหน้าเปิดประตูรถให้ข้าพเจ้ากับนายเฉลาขึ้น และก็พาเรามาส่งถึงบ้านท่านพลเอก ภายใน ๑๐ นาทีนั้นเอง บ้านท่านเป็นกำแพงหินล้อมรอบสังเกตดูเหมือนจะทำขึ้นใหม่ ส่วนตัวเรือนนั้นเป็นเรือนไม้เตี้ย ๆ สูงจากพื้นดินพอศีรษะคนลอดได้ กว้างยาวประมาณ ๕ วาสี่เหลี่ยม มีผ่ากระจกรอบด้าน เข้าใจว่าทำขึ้นใหม่ รอบ ๆ เรือนทำเป็นสะพานกว้างยาวพอ ๒ คนหลีกได้ มีลูกกรงกันพลาด เขาตบแต่งห้องไว้เรียบร้อยเหมือนดังเช่นตัวท่านยังมีชีวิตอยู่ ตลอด

จนห้องที่กระทำพิธีอัศวินิยาศกรรมนั้นด้วย คนที่เดินเข้าไปดูนั้นมิได้พูดเสียงดังกันเลย พ่อกระซิบกับลูก ครูกระซิบกับศิษย์ เสียงเบาบางเป็นอาการที่แสดงคารวะอย่างสุดซึ้ง เราดูรอบแล้วก็ลงมาที่บริเวณลานบ้าน ซึ่งกว้างยาวไม่ถึง ๒๐๐ ตารางวา ชมโรงม้าของท่านที่เขาได้จัดย่อกวาดไว้สะอาดเรียบร้อย โรงพอบรรจุม้าได้ ๒ ตัว แล้วก็ไปอีกบริเวณหนึ่ง ซึ่งเขาสร้างปูชนียสถานไว้ให้ท่าน ข้าพเจ้าเดินเข้าไปด้วยอาการเคารพ เห็นมีนักเรียนนายร้อย ๒—๓ นาย กำลังถอดหมวกพนมมือ แล้วก็ตบมือเหมือนกับที่เขาทำกันที่พระราชปูชนียสถานเมย์ ดังที่ข้าพเจ้าได้เคยเล่ามาแล้ว และทำปากมุบมิบเป็นเชิงอธิษฐานด้วย พลเรือนคนหนึ่งคุกเข่าลงพนมมือและก็ทำปากมุบมิบเช่นเดียวกัน ข้าพเจ้าบีนในท่าพนมมือและก็ตบมือดังๆ ด้วย ในขณะนั้นเองข้าพเจ้าระลึกถึงผลกตัญญูของท่านนายพลเกิดเสียวสร้านขนลุกขึ้นมาเฉยๆ และรู้สึกหน้าข้าพเจ้าเลือดฉีดสร้านซ่า ข้าพเจ้าจึงหลับตาและลงมืออธิษฐานเป็นภาษาอังกฤษว่า:—

"ข้าพเจ้าชื่อ ศราภัย (นามสกุลของข้าพเจ้า) ชาติ

ไทยมาแต่ประเทศไทย ได้ระลึกถึงเกียรติคุณของท่าน และภรรยาและได้มีความตั้งใจอันแน่วแน่ที่จะมาเคารพนบนอบสักการะท่าน ณ สถานที่นี้ เพื่อแสดงว่าได้เลื่อมใสในคุณความดีและผลกตัญญูกตเวทีของท่านที่ได้สำแดงออกมาแล้วให้โลกเห็น ถ้าวิญญาณของท่านยังสิงสถิตมั่นคงอยู่ณที่นี้ ก็จงเย็นสักขีพะยานในความตั้งใจดีของข้าพเจ้า และถ้าสามารถจะอำนวยผลให้กำลังใจข้าพเจ้ากล้าแข็งเพื่ออดทนต่อความอยุติธรรมต่างๆที่เกิดแต่ความกตัญญูรักชาติของข้าพเจ้าแล้ว ขอจงช่วยดลบันดาลให้ข้าพเจ้าเห็นสิ่งใดที่เป็นนิมิตร เพื่อบำรุงขวัญข้าพเจ้าต่อไปด้วย."

ที่ข้าพเจ้าอธิษฐานเป็นภาษาอังกฤษ ก็เพราะทราบว่า ท่านนายพลพูดภาษาอังกฤษได้ พอข้าพเจ้าอธิษฐานขาดคำลง ข้าพเจ้าคงหลับตาอยู่ จะเป็นด้วยเจตสิกอุปาทานของข้าพเจ้าหรืออย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าเห็นรูปของท่านพลเอกโนลอยมาอยู่ที่หน้าข้าพเจ้า และยิ้มด้วย ข้าพเจ้าลืมตาขึ้นด้วยความปลาบปลื้มปีติยินดี คงพบมือยู่ กัมศิร์ยะคำนับแบบญี่ปุ่น ตบมือดังๆ ๒ ครั้ง หยิบเซ็นต์ใส่

ลงในหิบเรียไร แล้วข้าพเจ้าก็กัมศิร์ยะคำนับอีกครั้งหนึ่ง เป็นการอำลาครั้งสุดท้าย.

ข้าพเจ้ากลับมาถึงโรงแรมในเวลาเย็น พบสหายทั้ง ๒ คือ พระยามไหฯ กับ เอก วิสกุล เลือดข้าพเจ้ายังวิ่งแรงอยู่ ได้เล่าให้สหายทั้ง ๒ ฟัง ตลอดจนการอธิษฐาน และบอกว่าการมาเที่ยวญี่ปุ่นของข้าพเจ้าเพิ่งสมบูรณ์ลงวันนี้ และการที่เสียเงินไปนั้นเป็นการคุ้มแล้ว ข้าพเจ้าได้กำลังใจอันกล้าแข็งที่จะอดทนต่อความอยุติธรรมต่างๆ ได้ แม้ชีวิตจะออกจากร่าง ก็มิได้ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกหวั่นไหวสะทกสะท้านแม้สักนิด ๑ เลย.

การส่วนตัว

ก่อนที่ท่านผู้อ่านจะได้ฟังถึงเรื่องที่ข้าพเจ้าไปลงเรือที่โยโกฮามากลับบ้าน จำต้องขอรับประทานโทษที่ต้องมาอ่านเรื่องส่วนตัวของข้าพเจ้าสอดมากลางคันเช่นนี้ แต่ทั้งนี้ไม่ใช่ข้าพเจ้าอุตริขึ้นใหม่ ถ้าท่านได้อ่านธรรมภยทของข้าพเจ้าที่ได้สัญญาไว้ว่า จะเล่าถึงเรื่องที่ข้าพเจ้าออก

ไปชี้นังเพราะเหตุใด และมีผลแก่ข้าพเจ้าเพียงใด ต่อจากการที่ข้าพเจ้าไปสักการะปูชนียสถาน ท่านพลเอกโนกิ แล้วทั้งข้าพเจ้าได้ยอกล่าวไว้ในบทต้นด้วยว่า เรื่อง "ฝันจริงของข้าพเจ้า" นี้จะต้องมีเรื่องส่วนตัวของข้าพเจ้าปะปนอยู่ด้วย เพื่อให้เป็นเรื่องที่สมบูรณ์เท่าที่ข้าพเจ้าได้ลิขิตาฝัน การเขียนในวันนี้ จึงเป็นการกระทำตามที่ข้าพเจ้าได้แจ้งไว้ก่อนแล้วทั้งสิ้น.

ที่จริงข้าพเจ้าไม่อยากเขียนเลย เพราะมากะทบความเคราะห์ร้ายที่มีคนใส่ความข้าพเจ้า จนร้อนถึงท่านผู้ใหญ่ในราชการมีหนังสือมาเตือนข้าพเจ้า แต่ข้าพเจ้าละเลยเสีย ท่านผู้อ่านอาจไม่ทราบความจริง อาจเห็นว่าข้าพเจ้าเป็นคนมุสาวาทหรือขลาดไม่เข้าเรื่อง จึงจำต้องสนองคุณท่านผู้อ่าน เท่าที่ได้รับปากไว้.

ข้าพเจ้าเป็นบุตรพ่อค้าสามัญ ศึกษาวิชาที่โรงเรียนอัสสัมชัญ และไปฝึกงานพาณิชย์อยู่ที่บริษัทต่างประเทศแห่งหนึ่ง ครั้งถึงเวลาจะถูกเกณฑ์เข้ารับราชการทหาร ข้าพเจ้าสมัครเข้าไปรับราชการทหารเรือ ที่จริงข้าพเจ้าไม่รู้จักเจ้านายเลย และพูดราชาศัพท์ก็ไม่เป็นเสียด้วย

ข้าพเจ้ารู้จักแต่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรง
ราชานุภาพพระองค์เดียว เพราะข้าพเจ้าเคยตามบิดาไป
เฝ้าในการถวายของประจำปีใหม่เสมอเมื่อเด็ก ๆ ข้าพเจ้า
รับราชการทหารเรือได้ปีเศษ ได้รับพระราชทานยศทหาร
เป็นนายเรือตรีผู้ช่วยเท่ากับนายเรือตรีเดียวนี้ แล้วก็ลา
อุปสมบท ๑ พรรษา ครั้นข้าพเจ้าลาสิกขาบท มาเฉลียว
ใจว่า เรารู้ภาษาอังกฤษอยู่บ้าง ถ้าต้องมาทำงานภาษา
ไทยอยู่เช่นนี้ ภาษาอังกฤษคงเรือเสียเป็นแน่ และรักจะ
มาประกอบอาชีพพาณิชย์ตามตระกูลเดิมด้วย จึงถือโอกาส
ในการรายงานถวายพระกุศลผู้บัญชาการทหารเรือ คือ
สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ กราบทูลว่า ข้าพเจ้า
เป็นผู้ที่รู้ภาษาอังกฤษอยู่บ้าง ถ้าจะโปรดย้ายให้ข้าพเจ้า
ได้ทำงานที่มีภาษาอังกฤษจะเป็นพระกรุณาธิคุณที่สุด มิ
ฉะนั้นข้าพเจ้าอยากจะขอลาออกเสีย เพื่อไปประกอบอาชีพ
เดิม เพราะว่าข้าพเจ้าได้รับยศทหารพันการเกณฑ์ทหาร
แล้ว สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ โปรดให้ย้าย
ข้าพเจ้ามาประจำกรมปลัดทัพเรือ อันเป็นกองบัญชาการ
ที่มีหนังสือต่างประเทศไปมาอยู่เสมอ พอดีในปีรุ่งขึ้นราช-

การทหารเรือได้ยินพลเรือตรีชะไนเลอร์ ราชนาวีสวีเดน มาเยี่ยมปรึกษาวางโครงการณ์ทหารเรือเท่าที่ได้เยี่ยมอยู่ทุกวันนี้ ข้าพเจ้ารับคำสั่งให้ไปเยี่ยมเลขานุการ แต่พอครบกำหนดสัญญา พ.ร.ต. ชะไนเลอร์กลับประเทศ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งตำแหน่งจเรทหารทั่วไปขึ้น คือ สมเด็จพระราชบิดุลา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ข้าพเจ้ารับคำสั่งให้เยี่ยมเลขานุการฝ่ายทหารเรือของจเรทหารทั่วไป ข้าพเจ้ายังไม่เคยเข้าเฝ้านายเลย และพระองค์ท่านมีพระชนมายุต่างวัยกับข้าพเจ้ามาก ข้าพเจ้ามีความสะทกสะท้านใจ แต่ก็จำต้องรับลองดู เพราะข้าพเจ้าทราบว่า งานจริงมีน้อย เป็นการประดับพระเกียรติยศมากกว่า ข้าพเจ้าต้องมาเฝ้าทุกวันบรพาฯ ทุกเย็น และมีหน้าที่ต้องตามเสด็จไปในงานต่างๆ ได้มีโอกาสศึกษาโบราณราชประเพณี และคดีราชการในฐานที่ได้พึงรับสั่งอยู่เนืองๆ ทำให้ความรู้แตกฉานยิ่งขึ้น แต่อยู่ได้ ๒ ปี พระยาพิสุทธการยกี (กรุด ธันวานนท์) เจ้ากรมพัสดุทหารเรือถึงแก่กรรม มีการโยกย้ายสับเปลี่ยนตำแหน่งกันมากมาย ข้าพเจ้าก็ถูกย้ายมาเป็นนายเวร

วิเศษกระทรวงทหารเรือ คือตำแหน่งเลขานุการของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ.

นักเรียนอัสสัมชัญรุ่นเดียวกับข้าพเจ้าทุกคนคงจำได้ว่า เรื่องหนังสือไทยนั้น พวกเราไม่ได้เอาใจใส่กันเลย พอมหาดิมหรือครูบุญเข้ามาในห้อง เราเห็นเหมือนยาหม้อและก็เห็นเป็นขนมหวานในคราวเดียวกันด้วย เพราะจะได้แทะเมล็ดกวยจี๊และรับประทานเกี๊ยมซิงกันสนุกดี วันไหนต้องเรียนพงศาวดารก็นั่งหลับกันเป็นแถว สิ่งที่ชอบเรียนมากที่สุดก็คือมูลบทบรรพกิจ ตอนแม่กกและแม่กด คือครูแกเกณฑ์ให้อ่านพร้อมๆกัน พอถึง “ขันกกตกทุกข์ยาก” หรือ “ขันกดบทอัศจรรย์” พวกเราก็กระแทกเสียงกันอย่างแน่นแฟ้น เพื่อความสนุกมากกว่าอะไรหมด จนถึงครูต้องห้าม นักเรียนอัสสัมชัญสำหรับภาษาไทยในยุคนั้น จึงเรียกได้ว่าเป็นพวก “หม้อเผาไม่สุก” แม้กระนั้นก็ดี ข้าพเจ้ายังมีแต้มภาษาไทยดีกว่าอังกฤษ ถึงได้รับรางวัลประจำปีด้วย พอข้าพเจ้าได้รับตำแหน่งเลขานุการสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ ข้าพเจ้านึกในใจว่า พอทรงทราบวิชาจริงของข้าพเจ้าเข้า คงต้องถูก

ย้ายไปตำแหน่งอื่นภายใน ๓ เดือน แต่ข้าพเจ้าจะไปร้องตะโกนอย่างศริทนนไชยอย่างไรได้ ว่าข้าพเจ้าไม่เย็น ๆ จึงต้องลองกัดฟันทนดูสักพักหนึ่ง ที่ไหนได้ข้าพเจ้ามาเข้าโรงเรียนนั่นเอง ได้ทรงสั่งสอนภาษาไทย ข้าพเจ้าตลอดมา ส่วนภาษาอังกฤษถ้าข้าพเจ้าร่างถวายขึ้นไปต้องถูกขีดด้วยสินสอแดงหรือเขียวบ่อย ๆ จนมีสมญาล้อกันว่า วันนี้ข้าพเจ้าได้สายสพายแดงหรือเขียว ทั้งนี้เพราะข้าพเจ้าสันทัดแต่ภาษาค้าขาย ยังไม่คุ้นเคยต่อภาษาราชการเลย เพราะฉะนั้นการเคารพนับถือสมเด็จเจ้าพ่ากรมพระนครสวรรค์ นอกจากเป็นเจ้าขุนมูลนายผู้บังคับบัญชาที่ดีเลิศของข้าพเจ้า ยังทรงเป็นพระอาจารย์ของข้าพเจ้าด้วย มิใช่แต่อักษรศาสตร์เท่านั้น ได้ทรงสั่งสอนขนบประเพณีทั้งไทยและเทศแก่ข้าพเจ้าอยู่เนือง ๆ ตลอดเวลาที่ข้าพเจ้าเป็นเลขานุการของพระองค์ท่าน.

ความสัมพันธ์ระหว่างนายกับเลขานุการนั้น ย่อมสนิทชิดเชื้อกันเป็นธรรมดา ไม่ว่าฝรั่งหรือไทย เพราะเป็นคนมือขวาที่จะดำเนินงานต่อไปตามคำสั่ง ข้าพเจ้าจึงได้ชื่อว่าเป็นคนโปรดปราน ของสมเด็จเจ้าพ่ากรมพระนคร-

สวรรค์ ดังที่หนังสือพิมพ์บางฉะบับได้ยกเป็นข้อบริภาษข้าพเจ้าเพื่อเป็นการมุ่งร้าย แต่ที่ไหนได้ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ ยังมีพระอุปการะคุณแก่ข้าพเจ้าในทางส่วนตัวอีก เช่นข้าพเจ้าเป็นนายประกันเพื่อนผู้หนึ่งศาลออกหมายให้ข้าพเจ้านำเงินไปชำระ ๕๐๐ บาท เศษข้าพเจ้าไม่มีเงินเลย นำหมายไปถวายก็ประทานเช็คให้ไปชำระ ในโอกาสที่ข้าพเจ้าไปราชการประเทศยุโรป ความจริงรัฐบาลก็ให้เบี้ยเลี้ยงเป็นการเพียงพอสมแก่ฐานะ แต่ข้าพเจ้าเป็นคนมือเติบใช้เงินเปลือง ขอประทานยืมไป ๓,๐๐๐ บาท พอใช้ถวายได้ ๒,๐๐๐ บาท ก็ยกประทานให้ข้าพเจ้า ๑,๐๐๐ บาท พระกรุณานุเคราะห์มีดังนี้ ข้าพเจ้าจำต้องระลึกถึงบุญคุณ ทั้งภรรยาข้าพเจ้า หม่อมหลวงฉลอง ยุคลิพระยาอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์ (ม.ร.ว. ประยูร อิศรศักดิ์) ก็เป็นผู้ที่ได้อยู่ในความปกป้องรักษาและในพระอุปถัมภ์ของพระชนนีของพระองค์ท่านมาแต่ย่อมเยาว์ด้วย.

ข้าพเจ้าประจำตำแหน่งอยู่กับพระองค์ท่านเพียงเวลา

ฝ่ายเศย ได้รับยศและบรรดาศักดิ์เป็นนาวาตรี หลวงวิเศษ-
สรนิตแล้วก็เลื่อยย้ายไปดำรงตำแหน่ง เสนาธิการทหารบก
อันที่จริงสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ มิได้ทรงชุบ
เลี้ยงข้าพเจ้าในทางราชการให้ดีกว่าที่ได้ทรงชุบเลี้ยงผู้อื่น
มีจำนวนตั้งร้อย ในคราวที่นายทหารรุ่นเดียวกับข้าพเจ้า
ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวง ข้าพเจ้าเห็นเสมียน
ตรากำหนดนามว่า ข้าพเจ้าจะได้รับพระราชทานบรรดา-
ศักดิ์เป็นหลวงสุเรนทรวิชิต พอพิมพ์มาถวายลงพระนาม
ก็ทรงขีดชื่อข้าพเจ้าออกเสียเฉยๆ เกรงว่าคนอื่นจะนินทา
ว่าข้าพเจ้าเป็นคนใกล้ชิด ข้าพเจ้าถูกงดไปปีหนึ่ง ในขณะที่
ข้าพเจ้าไปราชการประเทศยุโรป พระองค์ท่านดำรงตำแหน่ง
ทำการแทนเสนาบดีกระทรวงทหารเรือ กรมหลวงสิงห์ฯ
ได้สนองความชอบข้าพเจ้ามาแต่ยุโรป ขอให้เป็นพระยา
กัมรัปสังวาลย์ ข้าพเจ้าเป็นนาย ทรงข้าพเจ้ามาอายุถึง๓๘
ปีแล้ว ทั้งนี้เป็นการทรงระวังในการที่ข้าพเจ้ามีความสัม-
พันธ์กับพระองค์ท่านมาแต่เดิม ถ้าพูดถึงราคาที่ทรง
อุปการะแก่ข้าพเจ้าในทางราชการแล้ว ยังน้อยกว่าคนอื่น
มากมายก่ายกอง แต่สรุปความสำหรับตัวข้าพเจ้า ยัง

ระลึกถึงพระคุณเสมอ เพราะอย่างน้อยที่ข้าพเจ้ามีวิชาเอาตัวรอดมาได้ ก็เพราะพระองค์ท่านเป็นพระอาจารย์ของข้าพเจ้า.

ในยามประสพพระวิบากกรรม ที่ชาติและประเทศไม่ต้องการพระองค์แล้ว ถึงต้องทรงละทิ้งบ้านเกิดเมืองนิครเสด็จไปอาศัยต่างประเทศเป็นนิวาสสถาน ข้าพเจ้าผู้ซึ่งกอรปด้วยความกตัญญูรู้คุณผู้อุปการะ จะทนนิ่งอยู่ได้ฤา ? ข้าพเจ้ายังมิได้เคยแสดงกตเวทิแต่ประการใดเลย ทั้งข้าพเจ้ามิได้มีโอกาสไปส่งเสด็จ จึงมาคิดว่า ออกไปเฝ้าทูลลาเป็นครั้งสุดท้าย เพื่อเป็นการแสดงกตเวทิ เพราะไม่มีอะไรจะตอบแทนสนองพระคุณได้ และเชื่อว่าพระองค์ท่านจะไม่มีวันเสด็จกลับเข้ามาในประเทศไทยอีก และข้าพเจ้ากล้ายืนยันว่าพระองค์ไม่คิดกลับจริง ๆ ถ้ากลับก็คงมีพระสติวิปลาสเท่านั้น เมื่อชาติไม่ต้องการแล้วจะกลับมาทำไมอีกเล่า ! แต่เหตุไฉนจึงมีผู้ปั้นข่าวต่าง ๆ นา ๆ อันเป็นทางอกุศลให้เกิดความระส่ำระสาย และพลอยให้รัฐมนตรี ๒ ท่าน คือ พันโท หลวงพิบูลสงคราม (แปลก ขิตตะสังคะ) และนาวาโท หลวงศุภชลาศัย

(บุง ศุภชลาศัย) มีหนังสือมาตักเตือนข้าพเจ้า ด้วยเพราะความกตัญญูอันแรงกล้าของข้าพเจ้านั่นเอง ข้าพเจ้าจึงลงไปยืนรับ ส่วนผลจะมีแก่ข้าพเจ้าด้วยประการใดต่อมานั้น ท่านจะได้ฟังต่อไป.

จำเดิม ตั้งแต่สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ เสด็จไปดำรงตำแหน่งเสนาธิการทหารบก สมเด็จพระราชบิตุลาธรรมพงศาภิมุข มาทรงเป็นผู้กำกับราชการทหารเรือชั่วคราว ข้าพเจ้าโล่งใจที่ได้ทรงคุ้นเคยมาก่อนแล้ว ในลำดับต่อมาก็พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตต์อุดมศักดิ์, สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมา และกรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร ทั้ง ๓ พระองค์หลังนี้ มีกรมหลวงชุมพรฯ กับกรมหลวงสิงห์ฯ ที่ทรงรู้จักข้าพเจ้าในฐานที่เป็นนายทหารผู้ใหญ่ในราชการทหารเรือ แต่ไม่เคยรับใช้สอยมาแต่ก่อนประการใด ส่วนสมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมา ไม่ทรงรู้จักข้าพเจ้าเลย ทุกครั้งที่มีการเปลี่ยนแปลงประมุขในฝ่ายราชการทหารเรือ ข้าพเจ้าออกจะถือขนบธรรมเนียมต่างประเทศอยู่หน่อย เพราะในราชนาวีอังกฤษ บรรดานายพลเรือมีสิทธิที่จะเลือกเลขา

นุการตามความพอใจ แม้ระเบียบเทศาของเราก็ย่อมเลือก
เลขานุการได้เช่นเดียวกัน ข้าพเจ้าจึงถือระเบียบนี้กราบทูล
ทั้ง ๓ พระองค์ เพื่อมิให้ลำบากพระทัยที่จะมิกังวลในส่วน
ตัวข้าพเจ้า กล่าวคือ ขอให้ย้ายข้าพเจ้าไปเสีย และเลือก
ผู้ที่ทรงไว้วางพระทัยมาเป็นเลขานุการ ข้าพเจ้าจะไม่กล่าว
ถึงพระคำรัสตอบ ของผู้ยังคัยบัญชาที่ทิวงคต หรือสิ้นพระ-
ชนม์ไปแล้ว จะนำมากล่าวแต่ละเพาะในกรมหลวงสิงห์ฯ
ที่ยังมีพระชนม์อยู่ พอกราบทูลสิบถามกันได้ ในขณะที่
ข้าพเจ้ากราบทูล ขอให้ทรงเลือกเลขานุการที่ทรงไว้วาง
พระทัย ก็รับสั่งว่า "ฉันเอาแก" และข้าพเจ้าก็ประจำ
อยู่กับพระองค์ท่าน ตามเสด็จไปประเทศยุโรป และโปรด
ให้ไปดูการอิสสระอีกด้วย ครั้นรวมกระทรวงทหารเรือ
เข้ากับกระทรวงกลาโหม ข้าพเจ้าได้รับตำแหน่งเป็นผู้ช่วย
ปลัดทูลฉลอง แล้วลดลงมาเป็นเจ้ากรมเสมียนตรา และ
ต้องออกจากราชการ ก็เพราะได้ทรายว่าเป็น "พวกเจ้า"
โดยมูลกรณีที่ข้าพเจ้าต้องถูกทรงเลือกไว้ทุกพระองค์นั้น
เอง ถ้าไม่คิดว่า ข้าพเจ้ามีความรู้ที่พอจะสนองพระเดช
พระคุณได้ ก็แปลว่าเจ้านายทั้ง ๕ พระองค์ ไม่ใยดีต่อ

ราชการ และโปรดในความประจบสอพลอของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะเป็นคนอย่างนั้นหรือไม่? บรรดานายทหารเรือย่อมรู้นิสสัยข้าพเจ้าเป็นอันมาก ความจริงข้าพเจ้าไม่ทราบศัพท์ "ประจบ" จะร้ายแรงเพียงใด แต่ข้าพเจ้าเป็นผู้พยายามเอาใจผู้บังคับบัญชาให้พอใจอยู่เสมอทุกขณะ เพราะข้าพเจ้าก็มีความพอใจที่จะเห็นผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาเป็นคนเอางานเอาการที่ทำให้ถูกใจข้าพเจ้า หรือโต้เถียงคัดค้านในทางเป็นธรรม นอกจากเจ้านายทั้ง ๕ พระองค์ดังกล่าวแล้ว ข้าพเจ้ายังตกมาอยู่ในใต้บังคับบัญชาของพลโทพระยากลาโหมราชเสนา (เล็ก ปาณิกบุตร) และพลตรีพระยาประเสริฐสงคราม (เทียบ คมกฤส) ซึ่งเป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงกลาโหม และท่านที่ออกนามทอนหลังนี้เป็นรัฐมนตรีว่าการกลาโหมในปัจจุบันนี้ด้วย ข้าพเจ้ายังได้พยายามให้ท่านทั้ง ๒ นี้พอใจข้าพเจ้าในการงานเท่าที่สุดที่สามารถจะทำได้ จะเรียกว่าข้าพเจ้า "ประจบ" หรือไม่ก็ตามที แต่ "สอพลอ" ข้าพเจ้าขอรับรองได้ว่าไม่มีนิสสัยเลย.

ในการที่ข้าพเจ้าถูกออกจากราชการคราวนี้ ข้าพ-

เจ้ามีความสนเท่ห์ถึงเหตุผลที่ปลดอยู่มาก เพราะตำแหน่ง
ก็ไม่ได้ลดหรือยุบ และรัฐบาลคงได้กำไรในการปลดข้าพ-
เจ้าเพียง ๒๐ บาทเท่านั้น จึงมีหนังสือเรียนถามไปยัง
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ตามทางการที่เคยถาม
กันได้ เพื่อขอทราบเหตุผล เจ้ากรมเสมียนตราได้รับ
บัญชาตอบมายังข้าพเจ้าเย็นถ้อยคำสมบูรณาญาสิทธิ ซึ่ง
สำนวนแบบพิมพ์ที่ได้ตอบไปยังนายทหารผู้อื่นเช่นเดียวกัน
ข้าพเจ้าได้มีหนังสือกราบเรียน พลเรือโท พระยาราชวังสัน
(ศริ กมลนาวิน) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ความ
ว่าการที่กระทรวงกลาโหมตอบว่า "การที่ข้าพเจ้าถูกปลด
นั้นแท้จริงไม่ได้เนื่องจากความยกพร่องในหน้าที่ราชการ
หรือมีความประพฤติเสียหาย ร้ายแรง อย่างหนึ่ง อย่างใด
เลย" หมายความว่า ข้าพเจ้ามีความประพฤติเสียหายอยู่
เล็กน้อยอยู่บ้าง ใช่หรือไม่? พระยาราชวังสันได้มีหนังสือ
ตอบมายังข้าพเจ้าว่า ไม่รู้เห็นในหนังสือที่ตอบไปนั้นเลย
แต่ขอให้ข้าพเจ้านิ่งเสียเถิด และได้อธิบายในการที่ข้าพเจ้า
ต้องออกเช่นเดียวกันกับทีมผู้กระซิบให้ข้าพเจ้าทราบมาก่อน
แล้ว.

พอได้ทราบความแน่ชัดดังนี้ ข้าพเจ้าก็รู้สึกภูมิใจดังได้กล่าวไว้ในอารัมภบทแล้ว แต่พอข้าพเจ้ากลับจากปีนัง ก็มีผู้โจษกันเซ็งแซ่ และถึงมีเพื่อนฝูงบางคนมาเตือนว่าข้าพเจ้ากล้าหาญนักหนาที่ลงไปเผ้าในยามนี้ เพราะจะเป็นภัยทั้งสิ้น อนิจจา! ข้าพเจ้าได้เห็นนิสัยคนไทยในยามเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้โดยแน่ชัด ลืมกันง่าย ๆ เช่นนี้เองเจียวหนอ? และไม่รู้จักแยกการส่วนตัวกับการเมืองไว้ต่างหากจากกัน เห็นแต่ประโยชน์ส่วนตัวทั้งสิ้น ยกเอาความขลาดไม่เข้าเรื่องมาลบล้างความกตัญญูเสียหมด แม้แต่แหนบที่ได้รับประทานจากเจ้านายก็เก็บเข้าตู้กันเสีย มีข้อขำเย็นความจริงที่เจ้าของหนังสือพิมพ์ผู้หนึ่งเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า เขาติดแหนบบริพัตรไปดูเหตุการณ์เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายนที่หน้าพระบรมรูป นายตำรวจนครบาลผู้หนึ่งซึ่งเมื่อวานนี้ยังแสดงตนว่าเย็นคนจงรักภักดิ์ได้ตะโกนออกมาว่า “หมดสมัยติดแหนบเช่นนี้แล้วโว้ย ปลดเก็บเสียดีกว่า” และท่านผู้นั้นก็ปลดเก็บเสีย เพราะคร้านต่อคนหน้าไหว้หลังหลอก เพราะทราบว่านายตำรวจผู้นั้นไม่ใช่ผู้ก่อการแต่ประการใด เย็นพวกอาษาเพื่อหวังดี

ในวันนั้นเท่านั้น ข้าพเจ้าอนาถใจเหลือเกินว่าถึงนิสสัยของพวกเรา มีวังเว้านายพระองค์หนึ่งเปิดโอกาสให้บริวารไปเล่นบิลเลียดและรับประทานอาหารเสมอ และเป็นบุคคลที่ได้ทรงชุบเลี้ยงมาตั้งแต่น้อย คุ้มใหญ่จนถึงเย็น นายพลพานทองก็มี แต่อนิจจา! การเปลี่ยนแปลงการปกครองได้เปลี่ยนนิสสัยเขาเหล่านั้น ไม่กล้าโผล่หน้ามาที่วังนั้นเลย ที่จริงรัฐบาลที่ดีของเราย่อมไม่ใยดีในเรื่องพรรค์นี้ แต่เป็นด้วยพวกเรามีนิสสัยเห็นแก่ตัวมากเกินไป จึงขาดกลัวเกรงไปตามวิสัยของคนชลาด แม้ตัวข้าพเจ้าเองเพื่อนฝูงที่เคยเที่ยวเตร่อยู่ด้วยกัน ก็ดีห่างไม่กล้าไปมาหาสู่ และถ้าจำเป็นพบกันอย่างจัง ก็แอบมาทักทายพูดจาอย่างเสียไม่ได้ นิสสัยเช่นนี้หรือที่เราหวังให้บ้านเมืองเจริญเร็ว และเป็นบทเรียนสำคัญที่เราได้เรียนกับหูตารู้กับกันในยุคนี้.

ที่เพื่อนฝูงมาทักท้วงว่า การไปชี้นั้นจะเป็นภัยนั้นเกิดเป็นจริงดังว่า ในคืนวันที่ ๓๑ กรกฎาคม ได้มีรถยนต์ทหารและตำรวจมาจอดที่หน้าบ้านข้าพเจ้า ๒ คัน และส่องไฟฉายเข้ามาด้วย ที่จริงข้าพเจ้าหลับสนิท แต่คน

เผ่าโรงรถข้าพเจ้าบอก และรุ่งเช้าคนในถนนพิพัฒโกษาก็โจษกันเซ็งแซ่ว่า ข้าพเจ้าได้ถูกจับไปแล้วเมื่อคืนนี้ เจ้าหน้าที่กำกับมาด้วย ได้บอกแก่เพื่อนข้าพเจ้าผู้หนึ่งในวันรุ่งขึ้นว่า นึกว่าอยู่ประชุมที่บ้านข้าพเจ้าด้วย จะได้เอาปืนกรอกลงไปที่อก พุทโธ่เอ๋ย! นี่หรือเสรีภาพ คนนอนหลับไม่รู้ นอนคู้ไม่เห็น ก็จะเอาปืนมากรอกอกกันเล่นตามอำนาจพละการ ข้าพเจ้านึกว่า นี่ประเทศไทยหรือรุสเซียกันแน่ ผู้สืบราชการลับและตำรวจจะเล่นสกปรกกันดังนี้ พระราชบัลลังก์โรมานอฟฟ์ต้องหักโค่นสะบั้นเพราะนักสืบอุยาทว์ รัฐบาลที่เปลี่ยนใหม่ ๆ ก็มีนักสืบเช่นนี้เจียวหรือ? ข้าพเจ้าปลงอนิจจังและคิดจะนิ่งเสีย แต่สหาย ๒ – ๓ คนมาเตือนว่าให้เขียนหนังสือกราบเรียนพระยามโน ฯ ประธานกรรมการราษฎรดีกว่า เพื่อป้องกันความเข้าใจผิด ข้าพเจ้าก็ระทำตาม ในเวลาภายหลังต่อมา ก็ได้รับตอบจาก นายประยูร ภมรมนตรี เลขาธิการคณะกรรมการราษฎรเป็นการรับรู้ และว่าคณะกรรมการราษฎรขอแสดงความขอบใจในความหวังดีของข้าพเจ้า และขอให้ข้าพเจ้านอนใจในความสุจริตของข้าพเจ้าเถิด นี่เป็นฉากแรกที่ข้าพเจ้าได้ประสพเมื่อได้กลับจากยุโรปแล้ว.

โปรดประหยัดรายจ่ายของท่าน

โดยการซื้อของที่

ร้านสหกรณ์

พระนคร จำกัดสินใช้

บริเวณกรมสหกรณ์ท่าเตียน

โทร. 22796

"พอกันที"

ทำไมข้าพเจ้าจึงหาญกล่าวรับรองและยืนยันว่า สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ ยังไม่มีพระประสงค์จะเสด็จกลับเข้ามาประเทศไทย กระทำให้ข้าพเจ้าต้องเล่าถึงการลงไปเฝ้าทีนั่งให้ชัดเจนยิ่งขึ้นสักหน่อย ภรรยากับข้าพเจ้าพักอยู่ที่โรงแรมรันนิมิด พระองค์ท่านประทับอยู่บนเขาที่บ้านพระยารัตนเศรษฐี (คอยู่ตอก ณ ระนอง) การขึ้นไปเฝ้าจึงต้องอาศัยรถรางขึ้นเขาเย็น พาหนะตามกำหนดเวลา ข้าพเจ้าสังเกตดูพระอัธยาศัยไม่สู้พอพระทัยที่จะให้ใครไปเฝ้า มิใช่ทรงรังเกียจ แต่อาจจะไปพูดจาในสิ่งที่รบกวนพระทัยให้มากความไปอย่างไม่เข้าเรื่อง ข้าพเจ้าระวังที่จะไม่เพ็ดทูลถึงเรื่องการเมืองเลย และพระองค์ท่านก็ไม่รับสั่งด้วย การเฝ้าแหนในครั้งนี้จึงเย็นการเฝ้าเยี่ยมในคราวตกทุกข์ได้ยากโดยแท้ ได้ประทานพระหัตถ์ให้ข้าพเจ้าจับ และทรงรับรองภรรยากับข้าพเจ้าฐานเย็นมิตรมากกว่าข้ากับเจ้า และได้ทรงรับสั่งสนทนาปราศรัยด้วยพระอารมณ์เยือกเย็นสุขุมเหมือนกับไม่มีเหตุการณ์สิ่งใดได้เกิดขึ้นเลย ทำให้ข้าพเจ้ารำลึกถึงสภาพ

เหมือนกับที่ได้เคยตามเสด็จประพาสมาแล้วแต่ก่อน แต่พอวันจะกลับข้าพเจ้าทั้ง๒เข้าไปกราบทูลลา ได้ทรงรับสั่งว่า "เรื่องการกลับบ้านนั้นยังมิได้คิดเลย ฉันได้มอบชีวิตจิตใจให้แก่ประเทศไทย ทำงานให้แก่ชาติไทย ลำบากตรากตรำมาถึง ๓๐ ปี และประเทศไทยได้ตอบแทนบุญคุณฉันให้สาแก่ใจแล้ว พอกันที" ภรรยาและข้าพเจ้าหมอบกราบตามประเพณีไทย พร้อมด้วยผ้าเช็ดหน้าซับอยู่ที่ตวงตาด้วยกันทั้ง ๒ คน และพระองค์ท่านก็เมินพระพักตรไปทางอื่น เป็นอันว่าข้าพเจ้ามิได้เห็นพระพักตรถนัดชัดเจนในเวลากลับ โดยเหตุผลดังนี้ข้าพเจ้าจึงถือว่า พระองค์ท่านยังมิได้คิดจะเสด็จกลับมาให้เป็นการฝืนความนิยมของผู้ที่ไม่พึงปรารถนา และที่ข้าพเจ้ากล้าพูดดังนี้ก็เพื่อให้ผู้ที่มีใจระลึกถึงพระคุณหรือผู้ที่มีใจเกลียดชัง จะได้วางใจลืมในเรื่องพระองค์ท่าน จะเป็นเครื่องสบายใจด้วยกันทุกฝ่าย ทั้งข่าวเล่าลืออกุศลที่ว่ามีผู้คิดอยากให้เสด็จกลับนั้นจะได้อันตรธานศูนย์หายไปเสีย เพราะเป็นความคิดที่บ้าที่สุด และเชื่อแน่ว่าไม่เป็นที่พอพระทัยเลย.

อันที่จริงสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ ก็เป็นบุถุชนเราๆ นี่เอง ไม่ใช่สัพพัญญูรู้การทั่วไปหมด ย่อมมีความผิดพลาดพลั้งเป็นธรรมดา เมื่อทรงบริหารงานใหญ่ๆ และเต็มไปด้วยผู้แวดล้อมทัดทานพระเกียรติคุณลงโดยเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวเขา ไม่มากก็น้อย แต่สิ่งเหล่านั้นเป็นกิจการบ้านเมือง ซึ่งข้าพเจ้าไม่รู้จริงเห็นจริงประการใด จึงไม่ขอเกี่ยวข้องด้วย ผิดถูกก็ได้สันนิษฐานตำหนิติเตียนกันอยู่ถึงคนึงแล้ว ข้าพเจ้าคงบูชาแต่พระอุปการะคุณที่ทรงมีต่อข้าพเจ้าเป็นการส่วนตัว และข้าพเจ้าก็มีความกตัญญูต่อพระองค์เท่านั้น หาใช่เพราะพระราชสมภพที่เป็นพระราชตระกูลวงศ์ไม่ จะเป็นเจ้าหรือใครชนสามัญก็ตาม ถ้าเป็นผู้มีบุญคุณต่อข้าพเจ้าๆ คงเคารพนับถือมีกตัญญูทุกคน เพราะฉะนั้นใครจะเยาะเย้ยปรักปรำข้าพเจ้าว่าเป็นคนชะนิดใดในเมื่อนี้ ก็ยินดีทนรับโทษานุโทษทุกอย่าง เพราะข้าพเจ้าเชื่อว่าโลกบางส่วนยังต้องการคนกตัญญูอยู่บ้าง เพราะความกตัญญูเป็นเครื่องค้ำจุนโลกให้อยู่ด้วยดี สมดังสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ได้ประทานพระบรมพุทโธวาทไว้ว่า “กตัญญูตากตเวทิตาคุณ

เป็นสมบัติของสัปปุริสชน” แม้พระศาสนาอันก็ยังยกย่องความกตัญญูเป็นรากแก้วที่ระผดุงศีลธรรมให้มั่นคง.

เมื่อพูดถึงความกตัญญูแล้ว นอกจากที่ข้าพเจ้าได้สรรเสริญท่านพลเอกไวส์คาน์โนกิและภรรยาผู้ประเสริฐเลิศล้ำ ยังมีท่านจอมพลฟอนรินเดนบูร์กอีกผู้หนึ่งที่ยอมเป็นจำเลยแทนพระเจ้าไคเซอร์ ในเวลาที่สัมพันธมิตรต้องการพระองค์ไปพิจารณาปรึกษาโทษ ครั้นถึงเวลาเลือกประธานาธิบดีในสมัยต่อมา พวกแรดิกัล (เปลี่ยนแปลงชะนิดถอนต้นโค่นราก) เห็นว่าจอมพลผู้เฒ่าเป็นผู้ฝักใฝ่ตัวโปรดปรานของพระเจ้าไคเซอร์ จึงได้รับเลือกเป็นประธานาธิบดีอาจทำให้ประชาธิปไตยกลับกลายเป็นอย่างอื่นได้ ท่านจอมพลสงบอารมณ์ มิได้โต้ตอบหรือแถลงการออกมาเปิดเผยแก่ประการใด แต่พอท่านได้รับเลือกเป็นประธานาธิบดีก็กล่าวออกมาโดยเปิดเผยว่า ความกตัญญูกับกิจการบ้านเมืองนั้นเป็นคนละส่วนกัน ท่านจะต้องซื่อตรงต่อรัฐธรรมนูญสมกับที่ประชาชนได้ไว้วางใจ และท่านก็เป็นประธานาธิบดีที่เคารพนับถือของปวงชนเยอรมันตราบเท่าทุกวันนี้ พอถึงวันพระราชสมภพของพระเจ้าไคเซอร์ ท่านก็มิโทรเลขไปถวายพระพรทุกปีด้วย ข้าพเจ้าได้เอาตัวเผยอไปเปรียบ

กับท่านวิระชนทั้ง ๓ นี้ เพราะถ้าเปรียบเทียบกันใกล้ยิ่งกว่านภากาศและพันธรณีอย่างลิบลับ แต่ข้าพเจ้าก็ถือความกตัญญูกับกิจการบ้านเมืองเป็นคนละส่วนเช่นเดียวกัน.

ฉาก ๒

ผลที่เกิดจากข้าพเจ้าลงไปยืนดูได้เล่าเป็นฉากหนึ่งให้ฟังแต่วานนี้แล้ว ฉาก ๒ ก็คือข้าพเจ้าถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจติดตามเหมือนกับเรื่องภาพยนตร์ ข้าพเจ้ามีที่นอนอยู่แห่งหนึ่งที่ตำบลถนนนานาเหนือ และปลูกกะท่อมไว้เป็นที่พักด้วย ข้าพเจ้ามักไปพักผ่อนทุกเวลาเย็นหรือในเวลาค่ำคืน หมู่นั้นได้มีตำรวจนั่งจดเลขหมายรถยนต์ที่ผ่านเข้าไปในตำบลนั้นอยู่ที่มุมสถานทูตอังกฤษ คืนหนึ่งข้าพเจ้าเข้าไปยังบ้านที่พัก ข้าพเจ้าเห็นแล้วว่า มีรถยนต์คันหนึ่งมีคนนั่งอยู่เต็มจอดอยู่ที่หัวเลี้ยวถนนเพลินจิตต์ -- วิทยุ แต่ยังเอิญข้าพเจ้ากลับออกมาเร็วรถยนต์คันนั้นได้สวนกับข้าพเจ้าที่หน้าบ้านนาย เอ.อี.นานา ฉายไฟอย่างแรงมาที่รถข้าพเจ้าและก็กลับรถตามข้าพเจ้าเรื่อยมา เพื่อพิสูจน์ให้แน่นอน

ว่ารถคันนั้นจะตามข้าพเจ้าจริงหรือไม่ ข้าพเจ้าแสร้งเบา
เครื่องลง เขาก็เบาบ้าง ข้าพเจ้าเร่ง เขาก็เร่งตาม จึง
เป็นอันรู้แน่นอนว่าข้าพเจ้าต้องมีชื่อสำหรับเยกเงินราชการ
ลับยิกแล้ว ข้าพเจ้าแกล้งมาหยุดคุยเสียที่ตึกแถววัดเทพ-
ศิรินทร์ เขาก็หยุดอยู่ห่าง ๆ พอข้าพเจ้าออก เขาก็ตามมา
อีก จนที่สุดถึงร้านสำเร็จโอสถถนนเยาวราช ข้าพเจ้าพัก
คุยที่นั่น แล้วรถคันนั้นก็หายไป นอกจากนี้ในเวลาค่ำคืน
ข้าพเจ้ามีกิจธุระไปไหน บางคราวยังมีรถยนตร์ตามมาส่ง
จนเกือบถึงประตูบ้านแล้วก็กลับไป พุทโธ่เอ๋ย! ข้าพเจ้า
เป็นผู้ทำผิดคิดร้ายประการใด อย่างนี้จะไม่ทำให้ข้าพเจ้า
ชอกช้ำระกำใจอย่างไรได้ แทนที่ข้าพเจ้าจะดื่นเต้นในเสรี
ภาพสมัยใหม่ กลับเป็นเครื่องรังแกหัวใจข้าพเจ้า เพราะ
ข้าพเจ้ากลายเป็นมนุษย์อนาทว์ชาติชั่วที่รัฐบาลระวัง และ
สะกดรอยตามข้าพเจ้าอยู่เช่นนี้.

ฉาก ๓

อีกฉากหนึ่งก็คือ ข้าพเจ้าเป็นผู้อำนวยการบริษัทสยาม

ฟริเปรสส์ และเป็นกรรมการของอีกบริษัทหนึ่ง ซึ่งได้มอบหมายให้ข้าพเจ้าออกไปเจรจากิจการที่สหรัฐมลายู และสิงคโปร์อยู่เนืองๆ ข้าพเจ้าจึงรายงานขออนุญาตลาเป็นพิเศษต่อกระทรวงกลาโหมทำนอง Permanent leave ซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตไว้ โดยทรงเห็นอกข้าราชการบางคนที่มีกิจต้องไปทำการค้าขายในต่างประเทศเป็นเนืองนิตย์ และผู้มีอำนาจในสมัยนั้น คือ พระยามโนปกรณ์นิติธาดา (กอน หุตะสิงห์) ประธานคณะกรรมการราษฎร ได้สั่งมาว่าต้องขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตทุกๆ คราวที่จะไป ไม่ควรที่จะเปลี่ยนระเบียบที่ปฏิบัติอยู่เพื่อประโยชน์ของข้าพเจ้าโดยฉะเพาะ และผู้บัญชาการทหารเรือ พลเรือตรีพระยาปรีชาชลยุทธ (วัน จารุภา) สั่งให้ข้าพเจ้ารายงานโดยพิศดารด้วยว่า จะไปณที่ใดเมืองใดบ้าง, จะไปเพื่อกิจอะไร และจะไปเมื่อใดพอเป็นเค้ากว้างๆ และกำหนดเวลานั้นก็พอเป็นประมาณเหมือนกัน ตายจริง! ข้าพเจ้าเกิดเป็นคนพิเศษนอกคอกอีกแล้ว ข้าพเจ้าจึงทำรายงานร้องทุกข์ขึ้นไปว่า ไหนๆ ก็ปลดข้าพเจ้าแล้ว ยังจะกีดกันการ

ทำมาหาเลี้ยงชีพข้าพเจ้าอีกหรือ? การค้าขายเวลาเป็นเงิน เป็นทอง ถ้าช้าไปย่อมเสียประโยชน์ และขอให้พิจารณาหนังสือเลขานุการเสนายิสภาที่พระราชทานพระบรมราชานุญาตไว้เป็นหลักฐานนั้นด้วย ดังกระทรวงกลาโหมก็ได้เคยอนุญาตให้นายทหารลาคราวละ ๓—๔ ปีก็มี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม พลเรือโทพระยาราชวังสัน (ศริ กมลนาวิน) กลับแทงเรื่องขนายลงมาว่า ข้าพเจ้าก็เป็นทหารมาแล้ว เมื่อผู้ใหญ่สั่งมาก็ควรพยายามปฏิบัติตาม ข้าพเจ้าโดนอำนาจบาตรใหญ่เข้าแล้ว ก็จำต้องนิ่ง ทำนองน้ำน้อยย่อมแพ้ไฟ แต่ด้วยความอนุเคราะห์ของเจ้าหน้าที่กองยัญชาการทหารเรือและกระทรวงกลาโหม การลาของข้าพเจ้าได้รับอนุญาตภายใน ๓ ชั่วโมง แทน ๔—๕ วันดังแต่ก่อน ซึ่งข้าพเจ้าขอตราบุญคุณของท่านเหล่านั้นไว้ณ ที่นี้ด้วย เพราะเห็นอกสัตว์ผู้ยาก เจ้ากระทรวงมีอำนาจอนุญาตให้ลาได้เพียง ๑๕ วันเท่านั้น ข้าพเจ้าไปไม่สำเร็จกิจ ก็ต้องเสียค่าโทรเลขจากสิงคโปร์มาขอลาต่ออีก ชีวิตข้าพเจ้าลำบากยากเย็นแสนเข็ญถึงปานฉะนี้ แต่ภายหลังต่อมาการไปต่างประเทศได้รับผลสะดวกยิ่งขึ้น กล่าว

คือ เพียงรายงานเจ้ากระทรวงว่าจะไปแห่งใดเท่านั้น ไม่ต้องคอยรับอนุญาตด้วย เข้าใจว่ามีผู้เสนอคำร้องทุกข์ของข้าพเจ้าขึ้น และข้าพเจ้าก็เย็นพระอุทัยให้ความสะดวกแก่ข้าราชการทั่วไป สาธุ! ถ้าผลลำบากจะเกิดขึ้นแก่ข้าพเจ้าบ้างในชั้นต้น และทำให้เกิดความสะดวกแก่ผู้อื่นทั่วไปภายหลังเช่นนี้ ข้าพเจ้าพอทนได้ และขออนุโมทนาด้วย.

ฉาก ๔

ครั้นมาถึงสมัยรัฐบาล พันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) นายกรัฐมนตรี ข้าพเจ้านึกว่าจะสิ้นเคราะห์ เพราะท่านถือพุทธภาษิตที่ว่า "เวรย่อมระงับด้วยความไม่มีเวร" และไม่ผูกพยาบาทมาดร้ายต่อผู้ใดหมด แต่ที่ไหนได้ภายหลังเวลา ๒๖ วันเท่านั้น ก็มีผู้ยุยให้รำตำให้รั่ว เกิดมีความเข้าใจผิดแก่ข้าพเจ้าขึ้นอีก ดังที่ได้ทรายเรื่องกันมาแล้ว ข้าพเจ้าจึงขอร้องให้มีการไต่สวน ท่านรัฐมนตรีเชื่อถือในถ้อยคำของข้าพเจ้า การจึงเป็นอันยุติกันแต่เพียงนี้ และไม่ทราบว่าต่อไปจะมีเรื่อง

ใหม่ๆ เกิดขึ้นอีก ดังที่ข้าพเจ้าได้ประสพมาแต่รัฐบาลก่อน ถึง ๓ องก์.

ผลกสัญญของข้าพเจ้าได้ผลิดอกออกผลงามเกินจะเอาตัวไม่รอด ถ้าข้าพเจ้าไม่มีสติมั่นคงที่จะเชื่อถือว่ากรรมชาติช่างก่อนตามสนองแล้ว ข้าพเจ้าเกือบเลิกเคารพพุทธภาษิตที่ว่า 'ทำดีได้ดี, ทำชั่วได้ชั่ว' แต่มีผู้มาให้สติเป็นแก่นธรรมสำคัญแก่ข้าพเจ้าอย่างหนึ่งว่า เราทำดี รู้ความดีของเราคนเดียวก็พอยิ่มใจแล้ว ใครว่าเราไม่ดีนั้นหาใช่ธุระของเราไม่ พวกนึกถึงสุภาษิตของเสอร์เฮนรี่ รอยซ์เข้าของรถยนต์โรลส์รอยที่ขาวิกไว้หน้าเตาผิงไฟว่า

"Whatever is rightly done, however humble, is noble"

ซึ่งแปลว่า "กิจใด ถ้ากระทำไปโดยถูกชอบแล้ว ถึงจะเป็นการพินอยพิเทาก็ได้ชื่อว่าประเสริฐ" ยังนี้ข้าพเจ้าสบายใจแล้ว.

แก่นของผู้นจริง

ที่จริงข้าพเจ้ามีความสังหรณ์ใจมาใน ๒ ปีนี้ว่า

ประเทศไทยจักต้องมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะการปกครองเป็นแน่แท้ ความเห็นในเรื่อง "ชีวิตของประเทศ" ซึ่งข้าพเจ้าได้แนะนำให้ "ศรทอง" เขียนแต่พ.ศ. ๒๔๗๔ นั้น จึงมีความที่กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงลักษณะ ปกครองของนานาประเทศ ถวายพระสติเจ้านาย, ตำหนิข้าราชการที่กดขี่และดูถูกราษฎร, ขอร้องให้รัฐบาลร่วมมือกับหนังสือพิมพ์ที่เป็นปากเสียงของประชาชน และขอให้รีบแก้ไขเศรษฐภัยที่ชาวนาของเรากำลังตกทุกข์ได้ยากอยู่ เพราะมีความหวังอยู่ว่า ถ้าจะได้มีการเปลี่ยนแปลง ก็จะได้เป็นไปโดยละมุนละม่อม ยังไม่ช้าน้ำไม่ขุ่น และไม่เป็นเครื่องส่งเสริมทำลายขวัญของประชาชนให้เปลี่ยนนิสัยไปในทางกำเริบ ซึ่งจะเป็นผลร้ายแก่ประเทศภายภาคหน้า เพราะสิ่งใดที่เรารื้อออกแล้ว ย่อมจัดประดับให้เข้าที่เรียบร้อยยากเป็นธรรมดา แต่ผลจะได้ดำเนินไปถึงไหนก็ตาม รุ่งขึ้นอีกปีหนึ่ง ณ วันที่ ๒๔ มิถุนายน การเปลี่ยนแปลงลักษณะการปกครองได้อุบัติขึ้นจริงดังคาด นี่แหละเป็นแก่นในเรื่อง "ฝันจริงของข้าพเจ้า" ยิ่งกว่าการไปเที่ยวประเทศญี่ปุ่นและจีน.

ข้าพเจ้าเป็นคนรักการเปลี่ยนแปลงที่จะให้ชาติบ้านเมืองเจริญเหมือนกัน ถึงแม้ข้าพเจ้าจะไม่มีกระดาษที่จะแสดงว่ามีปริญญาในการเมือง แต่ก็ได้ศึกษาการเมืองโดยลำพัง มีการอ่านรัฐธรรมนูญนานาประเทศและหนังสือการเมืองต่าง ๆ นานามาช้านาน ถ้าจะสงเคราะห์ข้าพเจ้าเข้าในจำพวกมีความรู้แค่หางอึ่งก็เห็นจะพอไปได้ เพราะข้าพเจ้าเป็นผู้รักและสนใจในทางนี้ จึงได้กันความไม่พอใจในพฤติการณ์บางอย่างไว้ส่วนหนึ่ง และด้วยสายตาอันไกลก็พลอยตื่นเต้นดีใจในเสรีภาพที่บังเกิดขึ้นในวันที่ ๒๔ มิถุนายนนั้นด้วย แต่ภายหลัง ๓๗ วันที่เสรีภาพได้พ้นตัวออกจากไข่นั้นเอง ตัวเสรีภาพได้เริ่มรังแกหัวใจข้าพเจ้าที่เคยบำเพ็ญพรหมวิหาร ๔ ให้เสื่อมทรามลง ดังที่ข้าพเจ้าได้เล่าถึงเหตุการณ์ที่ข้าพเจ้าได้ประสพในคืนวันที่ ๓๑ กรกฎาคม และเหตุการณ์ในลำดับต่อมา จนที่สุดได้รับคำตักเตือนจากรัฐมนตรี ๒ นาย แม้จะเป็นการเตือนด้วยความหวังดีก็ตาม แต่ด้วยถ้อยคำในหนังสือนั้นทำให้หัวใจอันน้อยของข้าพเจ้าที่เพิ่งรอยไข้ เสียขวัญ และยอยซ้ำหัวใจเต้นแรงผิดปรกติ และข้าพเจ้าก็ต้องไปนอนพักรักษา

ตัวอยู่ที่โรงพยาบาลเสนต์หลุยส์หลายเวลา ภายหลังจากการหายป่วยมาลาเรียอยู่ที่บ้านถึง ๒๑ วันแล้ว นายแพทย์ได้บอกว่าข้าพเจ้าไม่สงบจิตต์ให้ดี อาจเป็นโรคเส้นประสาทถึงเสียคนได้ ที่จริงข้าพเจ้ามิได้ตระหนกตกใจกลัวเกรงภยันตรายอย่างหนึ่งอย่างใดที่จะเกิดขึ้นเลย เพราะเชื่อในความยุตติธรรมของรัฐบาล แต่น้อยใจที่ข้าพเจ้าเป็นคนมีอัธยาศอาดบริสุทธิ์แท้ ๆ ถ้าจะคิดในการเมืองก็เป็นความคิดที่อยู่ในขอบเขตต์แห่งกฎหมายบ้านเมือง แต่ทำไมจึงมีผู้ปรักปรำเสกสรรค์ใส่ร้ายข้าพเจ้าอย่าง ๆ ดังนี้ ข้าพเจ้าไม่โทษท่านรัฐมนตรีทั้ง ๒ นาย เพราะกระทำไปตามหน้าที่ในกรอบอำนาจ ซึ่งเป็นผู้รักษาความสงบสุขของบ้านเมือง แต่เสียใจอยู่หน่อย ที่รัฐบาลช่างงมงายปล่อยให้นามข้าพเจ้าเป็นรายการสำหรับเบิกเงินราชการลับอยู่เนือง ๆ เปลืองเงินแผ่นดินเปล่า ๆ.

ด้วยเหตุข้าพเจ้าเป็นคนตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรม เกื้อกูลช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ตามสติกำลัง ไม่ให้ร้ายแก่ใคร รักความยุตติธรรม และมีจิตต์กตัญญู เมื่อได้รับผลร้ายตอบแทนเช่นนี้ ขวนจะมิใจเป็นพวกมิจฉาทิษฐิ ดังที่

ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้วว่า เกือบเลิกเคารพพุทธภาษิตที่ว่า "ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว" หากระลึกถึงกรรมชาติปางก่อนตามสนองได้อีกโสดหนึ่งด้วย จึงคลายความกลัดกลุ้มไปได้ ชาติก่อนนี้ข้าพเจ้าคงได้ก่อกรรมทำเข็ญไว้เป็นแน่ จึงมีผู้จองล้างผลาญหัวใจข้าพเจ้าให้เป็นคนกระ-ต้างกระเดื่อง ข้าพเจ้าขอโหสิต่อท่านเหล่านั้น และจะไม่จองเวรกับผู้ใดต่อไปอีก ท่านพลเอกโนกิได้ประสาทกำลังใจอันกล้าแข็งให้ข้าพเจ้าแล้ว บัดนี้ข้าพเจ้าเห็นความตายเป็นธรรมดา เหมือนกับเกิด, แก่, เจ็บ อันเป็นเวทนาขันธ์ แต่การคว้านท้องก็หาใช่ลัทธินิยมของไทยไม่ ทั้งการฆ่าตัวตาย ตามหลักพระพุทธศาสนาย่อมเป็นบาป ข้าพเจ้าจะไม่กระทำเป็นอันขาด แต่ข้าพเจ้าจะคอยเวลาตายด้วยความยุติธรรม หรือ อยุติธรรม ทั้ง ๒ ประการด้วยความสงบ โดยเหตุฉะนี้เอง เมื่อข้าพเจ้าป่วยเป็นมาลาเรียพร้อม ๆ กับเจ้าคุณท่านแสนย์ฯ ซึ่งเป็นเพื่อนบ้านตำบลเดียวกัน จึงได้เขียนบันทึกไว้ว่า การมีชีวิตของข้าพเจ้าต่อไปนั้นเป็นการเสวยทุกขารมณ์ต่อไป หาใช่มีชีวิตอยู่ด้วยอารมณ์แห่งความสุขไม่.

เมื่อข้าพเจ้าเป็นเด็ก ๆ มีอายุ ๑๒ ปี ในวันพฤหัสบดี โรงเรียนหยุด เคยตามเรือเอก ขุนศรีพลแผ้ว (ศุข) ลุงเขยซึ่งถึงแก่กรรมมาเกือบ ๓๐ ปีแล้วไปวิ่งเล่นที่กรมทหารเรือเสมอ วันหนึ่งข้าพเจ้าเห็นท่านพนมมือไปทางวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และกล่าวอธิษฐานว่า ถ้าเกิดชาติใดชาติหนึ่ง ต้องมามีอัตภาพดังเช่นทุกวันนี้แล้ว ขอให้ตกนรกอเวจีเสียเถิด เสมียนพนักงานที่ได้พึ่งพากันมองดูตากัน และเสมียนคนหนึ่งในจำพวกนั้นที่ข้าพเจ้าจำได้ก็คือ เรือเอก หลวงศรีพลแผ้ว (ขาว โลหายะ) ซึ่งยังมีชีวิตอยู่จนตราบเท่าทุกวันนี้ และเป็นบิดาของพระช่วงเกษตรศิลป์ (ช่วง โลหายะ) กระทรวงเกษตราธิการที่ข้าพเจ้าจำได้ก็คือ ท่านเคยเอ็นดูให้ขนมข้าพเจ้ารับประทานเมื่อเด็ก ๆ และไปรับราชการร่วมทันกับท่านเข้าด้วย ยังได้ล้อท่านว่า ทำไมไม่รีบเคารพข้าพเจ้า เพราะข้าพเจ้าเป็นนายทหารมียศสูงกว่า ท่านบอกว่าเอาสัญญาบัตรฉะบับแรกมาดูซิ ใครจะแก่กว่ากัน และข้าพเจ้าเป็นนายทหารหมึกยังไม่ทันแห้ง ยังเอิญมาได้รับพระราชทินนามเหมือนกับลุงเขยข้าพเจ้าด้วย จึงทำให้จำเรื่องเดิมได้ถนัด.

ในขณะนั้นข้าพเจ้ามิสู้ได้เอาใจใส่ในคำพูด แต่ขากลับบ้านข้าพเจ้ามีนิสัยเย็นเด็กช่างซัก จึงถามขึ้นในรถรางว่า ก็คุณลงเย็นถึงนายทหาร สบายออกจะตายไป ทำไมจึงพูดอย่างนี้ พูดเล่นหรือพูดจริง ท่านตอบว่า พูดจริงๆ เพราะโลกมนุษย์ที่เราเชื่อว่ามีศาสนาหลายอย่าง และทุกอย่างมีศีลธรรมเย็นหลักปฏิบัติอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น แม้กระนั้นคนที่เราเห็นว่าดี คงแก่เรียนนั้น ยังเต็มไปด้วยความริษยาอาธรรม ปราศจากความซื่อสัตย์สุจริต ปลิ้นปล้อนและใส่ร้ายซึ่งกันและกัน เพราะเห็นแก่ประโยชน์อามิษส่วนตัวทั้งสิ้น เราจะมาเกิดร่วมด้วยทำไม ให้เจ็บใจเปล่าๆ ตกนรกเสียดีกว่า เพราะเรารู้แน่ชัดแล้วว่าที่นั่นเย็นอเวจีที่เราต้องรับทุกข์ทรมานเย็นแน่นอน ได้รู้แล้วรู้รอดกันเสียที ไม่ต้องมาทรมานตีหน้าเนื้อใจเสือหลอกกันอยู่อย่างทุกวันนี้ ข้าพเจ้ามิได้เอาใจใส่ในคำอธิบายนั้น เพราะเล็กเกินไป และไม่เย็นเรื่องที่สนุกพอที่จะนำมาเล่าต่อเหมือนเรื่องผีหลอก จนกระทั่งได้มารับความชอกช้ำใจในคราวนี้จึงนึกขึ้นได้ ข้าพเจ้าจึงถือโอกาสอธิษฐานต่อหน้าที่บูชาพระพุทธรูปของข้าพเจ้าว่า ถ้าข้าพเจ้าต้องเกิดชาติหนึ่งชาติใดมีอัตภาพดังยุคนี้ ก็ขอให้ตกนรกอเวจีเสีย

เถิด จะได้รู้แล้วรู้รอดกันเสียที ข้าพเจ้าเบื่อหน่ายโลกมนุษย์ที่ศีลธรรมจางลงไปทุกทีทั้งวันนี้ ตรงกับคำของท่านสังฆราชอิตาเลียนผู้หนึ่งได้ทำนายไว้ว่า "The world is growing worse & worse" (โลกเรานี้กำลังสู่ความเสื่อมลง ๆ เย็นลำดับ).

มิใช่แต่น้ำใจข้าพเจ้ากล้าแข็งเท่านั้น ระหว่างที่ข้าพเจ้าได้รับหนังสือตักเตือนจากท่านรัฐมนตรี ภรรยาข้าพเจ้ากำลังป่วยเย็นวันโรคนอนแบบอยู่คู่กับข้าพเจ้า หมอแคสเตินเย็นผู้รักษา พอได้ทราบข่าวว่าข้าพเจ้าถูกสงสัยว่าจะก่อความร้ายไม่สงบสุข ชะดีชะร้ายอาจถึงต้องได้รับโทษทัณฑ์ด้วย ก็เย็นลมไปพักหนึ่ง เพื่อนฝูงข้าพเจ้าหลายคนรวมทั้งหม่อมเจ้าหญิงองค์หนึ่ง ที่กำลังมาเยี่ยมได้ช่วยแก้ไขกันจนพ้น พอรุ่งขึ้นข้าพเจ้าได้ปลอบโยนอธิบายเหตุผลให้พ้นถึงกรรมและเวรานุเวร กลับแช่มชื่นขึ้นและยอกว่า การช่วยร้าวที่หน้าอกทุเลาลง และลุกเดินเหินได้ข้างแล้ว และเตรียมพร้อมที่จะสู้กรรมอย่างหนึ่งอย่างใดพร้อมกับข้าพเจ้า.

ข้าพเจ้าไม่มีกำลังพอที่จะต้านทานอำนาจพลาติศัย

ใดๆ ได้แล้วแต่บุญกรรม นอกจากปากกาจากสติปัญญาอันน้อยที่ข้าพเจ้ามีอยู่ เพื่อขอร้องความยุติธรรม, เสรีภาพ และสมภาพสำหรับเพื่อนร่วมชาติและตัวข้าพเจ้าจนกว่าจะหมดลมหายใจ ขอให้ประชาชนผู้หวังดีต่อชาติจงใช้ข้าพเจ้าเป็นประโยชน์ได้ทุกเมื่อ ในลักษณะที่สงบเสงี่ยมและถูกต้องตามกฎหมายโดยไม่ต้องให้สินจ้างแต่อย่างหนึ่งอย่างใดเลย ถ้าคุณพระรัตนตรัยยังมีความศักดิ์สิทธิ์จริงในโลกนี้ดังที่ข้าพเจ้าเคารพนับถืออยู่ ขออำนาจแห่งพระรัตนัตยานุภาพจงเป็นที่พึ่งแก่ข้าพเจ้าผู้ซื่อสัตย์กตัญญูด้วย.

การเรื่องส่วนตัวของข้าพเจ้ายุติการลงแต่เพียงนี้ ข้าพเจ้าจำต้องขอรับประทานโทษท่านผู้อ่านอีกครั้งหนึ่ง ที่ต้องอ่านเรื่องส่วนตัวของข้าพเจ้าโดยหาสาระประโยชน์ให้คุ้มค่ากับเวลาที่ได้เสียไปไม่ได้ แต่ข้าพเจ้าก็กระทำตามหน้าที่ที่ได้รับปากไว้แต่เบื้องต้น บัดนี้จะได้ออกจากกรุงโตเกียวไปลงเรือที่โยโกฮามา และเล่าเรื่องต่างประเทศให้ท่านฟังต่อไปใหม่.

รถแทรกเตอร์
รถทำถนน
และเครื่องจักร์ต่าง ๆ

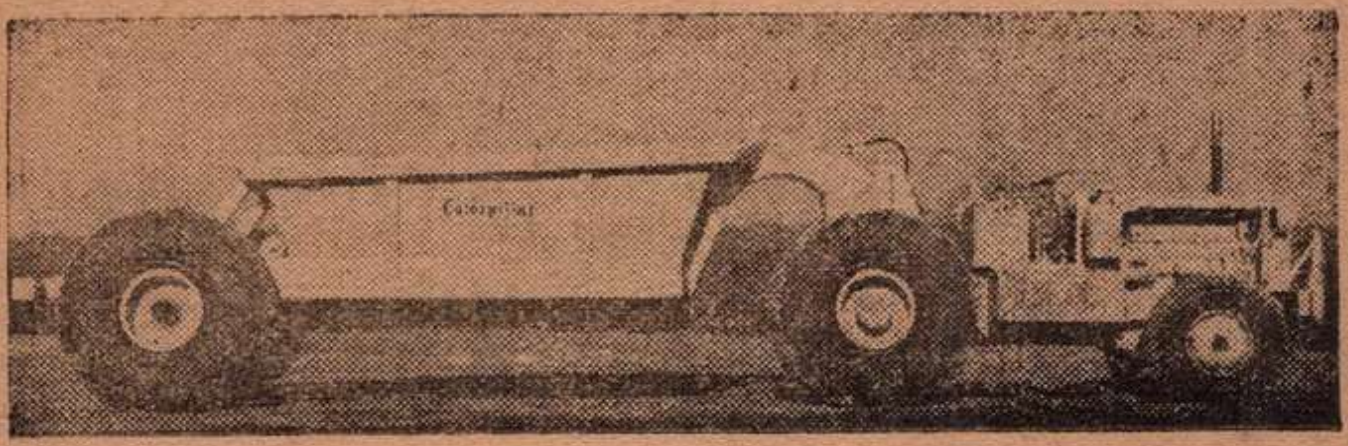

ของ

บริษัทแค็ตเตอร์พิลล่าร์
CATERPILLAR

มีจำหน่ายที่

บริษัท อินเตอร์เนชั่นแนลเอ็นยิเนียริง

สี่แยกวรจักร์ – เจริญกรุง

โทรศัพท์ 22479 – 22480

ศรีสอาด

SRI SA ARD

ผู้ส่งและสั่งสินค้าต่างประเทศ

IMPORTERS & EXPORTERS, GENERAL

MERCHANTS & Commission AGENTS

ตึกเลขที่ 1141 – 1143 โทรศัพท์ 30887

หน้าไปรษณีย์กลาง

พระนคร โทรเลขย่อ ศรีสอาด

โยโคฮามา

ข้าพเจ้ามีความเสียใจที่ทำให้ท่านผู้อ่านต้องมาพักอยู่ที่โตเกียวหลายเวลา มัวแต่มาฟังเรื่องอันไม่เป็นสาระของข้าพเจ้าเสีย บัดนี้ข้าพเจ้าจะได้เล่าถึงการออกจากกรุงโตเกียวในวันที่ ๒๒ พฤษภาคม เรามาคิดแล้วว่าการที่จะขึ้นรถไฟจากโตเกียวไปโยโคฮามา จะต้องว่ารถยนต์ไปส่งเราที่สถานีรถไฟ แล้วต้องจ้างรถยนต์จากสถานีโยโคฮามาไปส่งลงเรืออีก ดูเป็นการพะวักพะวนหลายทอดหลายเท ทั้งได้คำนวณดูราคาค่าพาหนะแล้ว เห็นว่าการไปรถยนต์ถูกกว่า และยังได้เห็นภูมิประเทศทั้ง ๒ ข้างทางดีกว่ารถไฟด้วย นายตริก ยุนนาค ได้ช่วยเป็นธุระจัดการเรื่องเดินทางของเราในคราวนี้ แต่เป็นธรรมดาของการเดินทาง ยิ่งนานวันของยิ่งมากขึ้น ข้าพเจ้าเริ่มเป็นลูกหนี้สหายทั้ง ๒ ตั้งแต่บัดนี้แล้ว เพราะการโลภซื้อของนั่นเอง และตอนนี้เราต้องว่ารถยนต์ถึง ๒ คัน คันหนึ่งเรา ๓ คนนั่งไป อีกคันหนึ่งบรรทุกกระเป๋าเสื้อผ้าและของ นายตริกเป็นผู้ควบคุม ราคาคันละ ๖ เยนเท่านั้น

ความจริงไม่แพง ระยะรถยนต์เดิน ๑ ชั่วโมงพอดี เรา
ถึงโยโคฮามาเวลา ๑๑.๐๐ และนำรถยนต์ไปจอดข้าง
เรือ "เปรสิเดนต์วิลสัน" ขนของไว้ในห้องเสบียงเดียว
เรือจะออกถึงเวลาบ่ำค่ำ เราจึงมีเวลาเที่ยวที่โยโคฮามา
หลายชั่วโมง เสียแต่พระพิรุณโปรยปรายแกล้งเราอีก
การเที่ยวจึงไม่ค่อยเห็นอะไรครบครันดีเท่าที่ควรกับเวลา
ความจริงของที่ซื้อกันมามากแล้ว พระยามไหฯ กับ
เอก วิสกุล ก็ยังไม่วายเราะกระจกกันอีก เพราะเห็นว่า
การซื้อของที่ท่าเรือนี้สะดวก ผู้ขายบรรจุหีบห่อส่งถึงห้อง
ในเรือทีเดียว ซึ่งข้าพเจ้าได้เคยบอกแล้วว่า การซื้อของ
นั้นให้ซื้อที่ท่าจะลงเรือดีกว่า ไม่ต้องหอบพะว้าพะวังดัง
ที่พวกเราต้องเช่ารถยนต์เพิ่มขึ้นอีกคันหนึ่ง ถ้าข้าพเจ้า
ไม่ตามสหายทั้ง ๒ ไป จะไปไหนเล่า! ข้าพเจ้าเอื่อม
เรื่องซื้อของเต็มที ไม่ใช่เอื่อมไม่อยากซื้อ แต่เอื่อม
เพราะไม่อยากเยื่นหน้ากลับมาบ้านมาก คิดตัดใจว่าจะไม่
ซื้ออะไรอีก นอกจากตามไปด้วยกันเท่านั้น เพราะเรามุ่ง
ใจว่าจะไปหาอาหารรับประทานกันด้วย ที่ไหนได้พระยา
มไหฯ กับเอกซื้อของเยื่นข้าละหวั่น ข้าพเจ้าอดใจไปได้

หลายแห่ง แต่สักประเดี๋ยวฉาณก็แตกอยากซื้อขึ้นบ้าง ข้าพเจ้าก็เลยปล่อยให้การเป็นไปตามคณหาแห่งการอยากได้ กะว่าโดนเข้าไปสัก ๒๐ บาท พอสบายใจไปตามๆ กัน เราไปหาร้านอาหารกินรับประทานได้ตามความประสงค์ เป็นร้านกินกวางตุ้ง มีซาละเปาและขนมจีบด้วย แต่รสกับข้าวสู้บ้านเราไม่ได้ เขาใช้สตรีญี่ปุ่นเป็นผู้เดินโต๊ะ และคนญี่ปุ่นก็ไปรับประทานอยู่หนาแน่น จะเห็นได้ว่า การพิพาทระหว่างจีนกับญี่ปุ่นในเรื่องดินแดนแมนจูเรียถึงรบราฆ่าฟันกันอยู่นั้น ไม่ได้เป็นเหตุให้ความสัมพันธ์ระหว่างส่วนตัวบุคคลแตกร้าวกันเลย แต่เขาว่าจีนฉลาดทางได้ประโยชน์เงินเข้า เขาถือว่าไม่เสียหายอย่างใด ส่วนการเสียประโยชน์ คือการซื้อของญี่ปุ่นนั้น เขาขอยคอตต์ไม่ซื้อ ฟังความคิดดูก็คมคายดี.

โยโคฮามา เป็นท่าเรือสำคัญของญี่ปุ่น เพราะเป็นท่าเรือที่จะขึ้นมากรุงโตเกียว มีพลเมืองราว ๖ แสน และมีชาวยุโรป, อเมริกัน, จีน และแขก ๖ พันกว่า บรรดาเรือที่มาจากตะวันออกของมหาสมุทรแปซิฟิคจะต้องแวะที่นี่เกือบทุกลำ เขาทำกำแพงกั้นน้ำทะเล และท่าเรือ

สำหรับเดินเรือมหาสมุทรขนาดตั้งแต่หมื่นตันขึ้นไปเทียบท่าอย่างสบาย พอลงจากเรือก็ขึ้นรถไฟเดียว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ ได้เกิดแผ่นดินไหว โยโคฮามาและจังหวัดใกล้เคียง เช่นกรุงโตเกียวเป็นต้น ได้พินาศลงด้วยอัคคีภัย มีคนตายถึง ๒ แสน ไม่มีที่พักพิงอาศัยล้าน ๕ แสนคน บ้านเมืองทะลายลงถึง ๒๒๕,๐๐๐ หลัง และทรัพย์สมบัติที่ได้เสียหายไปประมาณว่าถึง ๕,๐๐๐ ล้านเยน นานาประเทศได้ช่วยเหลือ *สงเคราะห์ประเทศญี่ปุ่นในคราวประ-* สพมหันตภัยนี้แข็งแรง สหปาลิรัฐอเมริกาประเทศเดียวส่งเงินให้ถึง ๑๐ ล้านเหรียญทอง และประเทศไทยเราก็ได้ช่วยเหลือในอาหารและสิ่งของเครื่องใช้เหมือนกัน การสถาปนาบ้านเมืองตอนหลังนี้ โยโคฮามาได้วางแผนผังให้เป็นที่เรียบร้อยงามยิ่งขึ้นตลอดจนถนนหนทาง และบรรดาตึกรามบ้านช่องก็ได้ปลูกสร้างด้วยแฟโรคอนกริต เพื่อให้ทนทานต่อสู้กับแผ่นดินไหวได้ด้วย โยโคฮามาสมัยนี้จึงมีลักษณะไม่แพ้เมืองท่าเรือใหญ่ ๆ ในยุโรปเลย และเป็นประตูสำคัญที่จะย่างเข้าทวีปอาเซียในจำพวกเรือที่

มาจากทวีปอเมริกา เราจะหาของญี่ปุ่นทุกชะนิดได้ที่เมืองนี้ และกำลังขยาย อาณาเขตต์ที่จะให้เป็นเมืองอุตสาหกรรม ไม่น้อยหน้ากว่าโอสาคา เวลานี้ว่ามีโรงงานใหญ่น้อยถึง ๖,๐๐๐ โรงแล้ว และบริษัทรถยนตร์ฟอร์ดก็มาตั้งอยู่ที่นี่ด้วย ที่สำคัญๆ เช่นโยราณวัตถุนั้นไม่ค่อยมี เพราะเรียกว่าเป็นเมืองสร้างใหม่เมื่อ ๑๐ ปีนี้ก็ว่าได้ ประกอบด้วยฝนพรำไม่ค่อยหยุด เราจึงมาลงเรือเสียแต่เช้า และก็แสดงความขอบใจนายตริก ยูนนาค นักหนาที่อุตสาหะมาส่งเราจนถึงเวลาจวนเรือออก.

เรือออกจากโยโคฮามาเวลาย่ำค่ำ ข้าพเจ้าเพิ่งเห็นเป็นครั้งแรกในการเรือออกที่เขามีการโรยกระดาษเส้น เขาว่าเป็นพิธีที่จำแบบอย่างมาจากประเทศออสเตรเลีย เรือได้รอนแรมเดินทางมาถึงโคเบในวันรุ่งขึ้นที่ ๒๓ เวลา ๑๔.๐๐ ออกจากโคเบเวลาเที่ยงคืน ถึงเซี่ยงไฮ้ในวันที่ ๒๖ เวลาย่ำรุ่ง ออกจากเซี่ยงไฮ้วันที่ ๒๗ เวลาเช้า ๒.๓๐ น. แล้วก็ถึงฮ่องกงในวันที่ ๒๙ เวลา ๑๐ น.

การเปรียบเทียบเรือใหญ่

เราเดินทางกลับในครั้งนี้อยู่ในจำพวกชั้นนักท่องเที่ยว (Tourist Class) เสียค่าโดยสารเพียง ๖๘ บาทเท่านั้น ตั้งแต่โยโคฮามาถึงฮ่องกง ถ้าจะเปรียบเทียบระวางเรือนาสเดราของบริษัท ปี. แอนด์. โอ. ซึ่งมีน้ำหนัก ๑๖,๐๐๐ ตัน ที่เราเดินทางขาขึ้นไปญี่ปุ่น กับเรือเปรสิเดนต์วิลสันของบริษัทดอลลาร์ไลน์ ซึ่งมีขนาด ๑๕,๐๐๐ ตันไล่เลี่ยกันแล้ว ดีไปคนละทาง เรือนาสเดราห้องเคบินสบายมาก ห้องนั่งเล่นขนาดพ้ากว้างขวาง คนใช้เป็นแขก พวกนายเรือที่เป็นอังกฤษค่อนข้างยะโส ไม่พูดกับเราเลย และเราก็ไม่พยายามพูดกับเขา แม้หัวหน้าสจ๊วตห้องรับประทานอาหารก็ไม่เคยกุลีกุจอมาทำนิงกับเราด้วย ซึ่งออกจะเป็นหน้าที่ของเขาที่ต้องต้อนรับ อาจจะเป็นเพราะวรรณและความเย่อหยิ่งของเขา ส่วนเรือเปรสิเดนต์วิลสันนั้นคนใช้เป็นจีนกวางตุ้ง ไม่ดีกว่าคนใช้ที่เป็นแขก แต่ส่วนพวกนายที่เป็นอเมริกันนั้นโอภาปราสัยดีมาก พยายามมาไต่ถามความ

ต้องการและพูดจากับเราทุกเวลา แต่ส่วนห้องนั่งเล่นและดายพ้านั้นไม่สู้กว้างขวางค่อนข้างอึดอัด ได้ความว่าเรือนี้เมื่อสร้างไม่ได้วางแปลนไว้สำหรับชั้นนักท่องเที่ยว มีแต่ชั้นที่ ๑ กับชั้นที่ ๓ เท่านั้น ครั้นมาถึงสมัยเศรษฐกิจตกต่ำคนไม่มีเงินจะใช้ฟุ่มเฟือยเช่นแต่ก่อน บรรดาบริษัทเรือก็เกิดการแข่งขันกันขึ้น บริษัทดอลลาร์ไลน์จึงคิดดัดแปลงแบ่งห้องชั้นที่ ๑ มาเป็นชั้นนักท่องเที่ยวเสียบ้าง ดายพ้าที่สำหรับเดินเล่นและห้องพักสำหรับคนโดยสารชั้นนี้จึงไม่เรียบร้อยเท่าเรือนาลเดรา แต่ห้องเคบินพอใช้ได้ กับการอาบน้ำสบายกว่าเรืออังกฤษ อาหารการกินเรืออเมริกันก็ค่อนข้างจะดีกว่า และมีภาพยนตร์พูดให้คนโดยสารดูสัปดาห์ละ ๒ ครั้ง เมื่อสรุปความเปรียบเทียบเรือทั้ง ๒ นี้แล้ว พวกเราค่อนข้างนิยมเรืออเมริกันมากกว่าเรืออังกฤษ เพราะถือสุภาษิตของเราที่ว่า “คับที่อยู่ได้คับใจอยู่ยาก” ทั้งนี้เพราะเรืออังกฤษไม่ค่อยเอาใจใส่คนโดยสาร สู้เรืออเมริกันไม่ได้ แม้พวกเราจะลงจากเรือที่ฮ่องกง ก็มาคอยส่งคำอำลาที่สะพานด้วย.

ไม่มีใครรู้จักไทย

ข้าพเจ้าเคยเล่าตั้งแต่ตอนต้นๆ แล้วว่า เรื่องตู้สัญชาตินี้เป็นของแปลกมาก ไม่มีใครนึกว่าเราเป็นไทยเลย ถ้าไม่นึกว่าเป็นชาติเดียวกับเขา เช่นญี่ปุ่นนึกว่าพวกเราเป็นญี่ปุ่นเสมอ ก็เดาเอาว่าเป็นจีนหรือฟิลลิปปินโน บางคนเราให้ทายถึง ๓ ชาติก็ทายไม่ถูก ทั้งนี้ก็เพราะคนไทยไม่ค่อยได้เดินทางไปไหนมาไหน มากเท่ากับชนชนชาติจีน จึงไม่มีใครรู้จักชาติเรา แต่อย่างไรก็ตาม เรามีความรู้สึกอย่างหนึ่งว่า การรักวรรณได้เกิดขึ้นเมื่อเราได้ประสพความโอหังภาคภูมิของชนต่างวรรณ เช่นระหว่างเดินทางในเรือ เรากลมเกลียวกับพวกแขก, จีน, ญี่ปุ่น และฟิลลิปปินโนมาก และเข้ากันดีดี ส่วนพวกผิวขาวนั้น ถ้าเขาไม่แสดงอัธยาศัยดีกับเรา เราก็ไม่อยากพูดกับเขา เศษบุญที่พวกผิวเหลืองมีญี่ปุ่นเป็นประเทศมหาอำนาจที่ช่วยชูวรรณให้หน่อย มิฉะนั้นเราคงถูกเหยียดยิ่งกว่าเดียวนี้ เพราะบางทีเขานึกว่าเราเป็นญี่ปุ่นยังเกรงใจบ้าง ความจริงที่ยุโรปเสียอีก การดูถูกวรรณไม่รุน

แรงเหมือนทางตะวันออกไกลนั้น แต่พอเขาเหยียบย่างเข้ามาถึงคอลอมโบเท่านั้นก็ฝันว่า พวกผิวดำหรือเหลืองเป็นเมืองขึ้นเสียหมด แม้ในประเทศเราที่เป็นเอกราชก็ดี ใจก็ไม่วายดูถูก ทั้งนี้เกิดจากคนไทยเราเองที่เห็นเป็นการโก้เก๋ พินอยพิเทาเขาแม้เป็นคนขายของตามห้างร้าน ยิ่งกว่าจะทักทายพวกเรากันเอง คนชั้นสูงๆ ของเรานั้นเองเป็นผู้ที่ทำให้ชนต่างชาติดูถูก จะได้เห็นจากการสมาคมที่สนามม้าหรือที่อื่นๆ เป็นต้น ชนต่างชาติที่ดีก็มีอักโขที่เข้าคนไทยทุกชั้นได้สนิทสนม แต่ส่วนมากถือวรรณ เราจะต้องร่วมใจกันสอนเขาโดยแสดงตนให้เขาทราบว่า ถ้าเขาไม่เคารพเรา เราก็ไม่เคารพเขา และไม่มีใครจะทำได้ดีกว่าพวกชั้นที่มีความรู้ ซึ่งเป็นพวกที่ทำให้คนต่างชาติดูถูกเรามากกว่าคนชั้นอื่น.

ความรู้สึกถึงข่าวบ้าน

การมาเที่ยวพักผ่อนอารมณ์ในคราวนี้ ข้าพเจ้าได้ตั้งใจไว้ว่าจะไม่สดับตรับฟังข่าวทางบ้านเลย เพราะฉวย

ว่าถ้าเป็นข่าวที่เกิดเดือดเนื้อร้อนใจขึ้น เราก็จะทำประการใดหาได้ไม่ และจะต้องระทมทุกข์ไปถ่ายเดียว จึ่งตัดสินใจว่างดการรู้การฟังเสียชั่วคราวดีกว่า แต่ในพวกเรา ๓ คนนี้มี เยก วิสกุล ผู้หนึ่งที่เป็น "พหุศรุต" พอไปแห่งใดที่พบปะกับคนไทย เช่นสถานทูตไทยที่กรุงโตเกียว เป็นต้น ก็อดถามไม่ได้ว่า ที่กรุงเทพ ฯ มีข่าวอะไรบ้าง และข้าพเจ้าก็อดเอียงหูฟังไม่ได้เช่นเดียวกัน พอมาถึงฮ่องกงเราไปที่ห้างจินเสงของนายม้าเลียบคุน เอกก็เอ่ยถามถึงเรื่องกรุงเทพ ฯ ทันที แต่นอกเรื่องไปข้างส่วนการค้าขายราคาข้าวโดยมาก ผู้จัดการได้ส่งจดหมายต่าง ๆ ที่ส่งมาจากกรุงเทพ ฯ คอยเราอยู่ที่ฮ่องกง ก็ล้วนแล้วแต่ได้รับข่าวที่เป็นการสุขสบายด้วยกันทั้งสิ้น ยังส่งหนังสือพิมพ์ให้อีกห่อหนึ่งด้วย ได้ความว่าบรรณาธิการกรุงเทพ ฯ เดลิเมล์ได้มีแก่ใจเอื้อเพื่อส่งมาให้ เอกเห็นเหมือนขนมหวาน แต่ข้าพเจ้าคิดจะไม่อ่านเสียทีเดียว เพราะเกรงว่าจะต้องทำให้นึกถึงเรื่องอะไรต่ออะไรไปในกลางทะเลถึง ๗ วัน ไม่ทันรอเก็บไว้อ่านในเรือ เอกก็เริ่มต้นรีวิวที่ห้างจินเสงนั่นเอง ข้าพเจ้ากำลังเพลิดเพลิน

ดูรูปถ่ายใหม่ ๆ ที่ได้อัดมา เสียงเอกร้องว่า พุทโธ่! น่าสงสาร! ใจหาย! ข้าพเจ้าก็ถามว่าเรื่องอะไรกัน เขาบอกว่าพระเสนอพานพากย์ (เสนอ รักเสียม) ถึงแก่กรรมเสียแล้ว ข้าพเจ้านั่งนิ่งงันตลึงไปครู่หนึ่ง ปลงธรรมสังเวชว่าความตายเย็นของเที่ยงที่สุด ไม่มีผู้ใดจะหลีกพ้นไปได้ แต่ทำไมพระยามัจจุราชจึงด่วนปลิดชีพพระเสนอ ฯ ที่กำลังทำคุณประโยชน์ให้แก่ชาติเร็วเกินไปถึงเพียงนี้ พระยามัจจุราชจะมีอำนาจลงโทษข้าพเจ้าอย่างใดได้ก็ตาม ข้าพเจ้าก็กล้ายืนยันว่า พระยามัจจุราชไม่มีความยุติธรรมอยู่นั่นเอง หรือมีความริษยามนุษย์โลก อนิจจาเอ๋ย! ฮานส์เพื่อนร่วมโรงเรียนเดียวกับข้าพเจ้าเมื่อเด็ก ๆ ยังอุตสาห์ติดสรอย ห้อยตามมาร่วมเป็นสมาชิกอัสสัมชัญสมาคม และสโมสรสยามจนางกูรกันอีกด้วย และเมื่อเร็ว ๆ นี้ยังได้ไปรับประทานกันที่ขันเหลามาด่วนหนีโลกไปก่อน ข้าพเจ้าชั่วเวลาจากมายังไม่ถึงเดือนดี ช่อเสียงที่ญี่ปุ่นก็ยังกระเดื่องอยู่เมื่อเราไปถึง เพราะเป็นผู้พาลูกเสือไทยไปที่ประเทศนั้น ข้าพเจ้านึกในใจเคืองเจ้าแห่งมรณกรรมว่า เลือกที่รักมาทำชั่ง แต่เมื่อหวนระลึกถึง

ธรรมะที่ความตายเป็นส่วน ๑ ของเวทนาขันธ์ เราเองก็ต้องตายวันหนึ่งเป็นแน่ ตายดีหรือตายร้ายไม่มีใครพยากรณ์ได้ ข้าพเจ้าอดอั้นตันใจสงสารบุตรภรรยาเขา และก็ได้แต่ภาวนาขอให้วิญาณเสนอเพื่อนรักของข้าพเจ้าไปสู่สุคติภูมิเถิด ข้าพเจ้าคงตามเขาไปในเวลาหลัง และหวังว่าถ้ามีนรกหรือสวรรค์จริง เราก็คงจะได้พบปะกันอีกในปรโลก.

เรื่องแรกเอกได้เปิดเผยให้ข้าพเจ้าเศร้าสลดใจเสียแล้วและก็ส่งเสริภาพมาให้ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าถามว่า เรื่องอะไรกันอีกเล่า? เขาบอกว่าอ่านเอาเองก็แล้วกัน ข้าพเจ้าไม่อยากอ่าน แต่พอเห็นตัวโย้งจ้ำหน้าว่าวังบางขุนพรหมข้าพเจ้าก็อดอ่านไม่ได้อีก เจ้าหน้าที่ทหารยกได้ใช้สถานที่วังบางขุนพรหมเป็นกองบัญชาการแล้ว วังบางขุนพรหมอันเคยเป็นที่ระโหฐานสง่าผ่าเผย เป็นที่ประทับของสมเด็จเจ้าฟ้า และเป็นที่ประชุมสโมสรสันนิบาตต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง และเคยเป็นที่ชุมนุมของเหล่าพ่อค้าวานิชเสนามาตย์ราชเสวกในงานต่าง ๆ ที่ประดับแหนบเหรียญแหงนชะเง้อเสนอหน้าคอยเฝ้าแหนนั้น ได้เปลี่ยนสภาพเป็นที่ตั้งบัญชาการกำลังของชาติฝ่ายยกแล้ว โลกเป็นอนิจจัง

แม้แต่สิ่งที่ไม่มีวิญญาณก็ต้องหมุนเวียนผันแปรไปตามอำนาจปริวรรตนัยประสาอะไรกับเราที่มีชีวิตกอร์ปด้วยธาตุทั้ง ๔ ดิน, น้ำ, ลม, ไฟ จะยั่งยืนถาวรอย่างไรได้ จำต้องมีเวลาขึ้นๆลงๆเหมือนกับน้ำ และก็คัยศูนย์กลับกลายเป็นธาตุเดิมตามสภาวะ เป็นสิ่งที่น่าจารึกไว้เสมอสำหรับเป็นเครื่องพิจารณาปลงสังขารเป็นกรรมฐานปฏิบัติและบำรุงสติปัญญาของเราจนกว่าจะหมดลมหายใจ.

เอกได้สอนให้ข้าพเจ้ากระหายเรื่องข่าวกรุงเทพฯเสียแล้ว แต่แม้กระนั้นข้าพเจ้าก็พยายามอดใจอยู่นั่นเอง ประเดี๋ยวก็เอ่ยขึ้นอีกว่า นรินทร์ถูกจับเรื่อง "ไทยไม่ใช่ทาย" บังเอินนรินทร์ (นามเดิม กลิ่น แต่ก่อนมีบรรดาศักดิ์เป็นพระพนมสารนรินทร์ ผู้ว่าราชการจังหวัดนครนายก เป็นผู้ที่คุ้นเคยกับข้าพเจ้ามาเป็นเวลา ๑๕ ปีเศษ ข้าพเจ้าเคยนับถือนรินทร์เป็นอาจารย์ในทางกำลังใจ แต่ไม่นิยมในความคิด เพราะนรินทร์ถือความเห็นของตนเป็นใหญ่ นรินทร์เป็นคนหนึ่งที่ข้าพเจ้ากล้ายืนยันว่าเป็นคนรักชาติ รักความยุติธรรมและมีความเมตตาจิตต่อเพื่อนมนุษย์ และด้วยความแก่กล้าในความรู้สึก

เหล่านั้นจึงเลยเถิดไป ถ้านรินทร์รู้จักหลบเย็นชักหลีกเย็นหาง ประคองตัวไว้ให้พอเหมาะกับความสามารถในเชิงงานรู้รักษาตัวรอด นรินทร์อาจไม่ถูกถอด, ไม่ถูกจำคุก และอาจเย็นเทศาแล้วก็ได้ เพราะนรินทร์เคยเย็นผู้ว่าราชการจังหวัดที่สามารถมาแล้วผู้หนึ่ง นรินทร์เย็นเข้าความคิดอย่างประหลาดข้าพเจ้าได้เคยเตือนว่า เกิดมาคนเราต้องพึ่งเสียงคนหมู่มาก ถ้าเขาไม่เห็นด้วย และเราไม่มีอำนาจอย่าริทำดีกว่า ถ้าใครขืนทำก็โง่บัดซบ นรินทร์กลับหาข้าพเจ้าว่า ข้าพเจ้าเองสิโง่บัดซบ ถึงแม้บิดามารดาครูบาอาจารย์และเจ้าขุนมูลนาย จะไม่เคยปรามาสข้าพเจ้าดังนี้ก็ดี แต่ข้าพเจ้าไม่โกรธนรินทร์ เพราะข้าพเจ้ารู้นิสัยนรินทร์ว่า นรินทร์จะบ่วิ่งให้ข้าพเจ้าโกรธ แล้วจะได้โต้ตอบต่อไป ข้าพเจ้านิ่งเสีย นรินทร์ก็บอกว่าในร้อยคนถ้าเห็นด้วยกับนรินทร์คนเดียวเท่านั้น นรินทร์ก็พอใจแล้ว เมื่อก่อนข้าพเจ้าออกไปต่างประเทศ นรินทร์ได้นำหนังสือเรื่อง "ไทยไม่ใช่ทาย" ที่ยืนต่อรัฐมนตรีมาอ่านให้ข้าพเจ้าฟัง ที่โรงพิมพ์กรุงเทพ ฯ เดลิเมล์ต่อหน้าหลายคนด้วยกัน และบอกว่าจะพิมพ์เย็นใบปลิวแจกด้วย

ข้าพเจ้าได้ยอกว่าถ้าชื่นพิมพ์ติดคุก นริน์ทร์ยอกว่าดีนัก เป็นชะนะใหญ่ละคราวนี้ ข้าพเจ้าถามว่าชะนะอย่างไร? นริน์ทร์ตอบว่าเราทำดีเขาเห็นดีก็เสมอตัว เราทำดีเขาว่าชั่วยิ่งลงโทษเรา นั่นแหละคือชะนะใหญ่ ที่นริน์ทร์พูดอย่างนี้ ไม่ใช่ปากกล้าใจขลาด ข้าพเจ้าทราบซึ่งว่านริน์ทร์ได้ทอดชีวิตแล้วจะให้เป็นประโยชน์แก่เพื่อนร่วมชาติ นริน์ทร์ได้บอกกับข้าพเจ้าว่า คนเราอย่างมากที่จะทำกันได้ก็จับไปฆ่าเสียเท่านั้น ทำมากกว่านั้นไม่ได้ คนเราจับสัตว์มาขังกรงได้ ถึงแม้จะเลี้ยงให้กินดีกว่าอยู่ป่า สัตว์ก็ไม่รู้สึกขอบคุณหรือชื่นชมยินดีอย่างใด จะมาทุกข์โศกไปใย นริน์ทร์มีความเห็นดังนี้เสมอ บัดนี้นริน์ทร์ได้กำลังเผชิญหน้ากับความชั่วชะนะอันใหญ่หลวงดังคาดแล้ว จะต้องชะนะอยู่ก่อนก็ยังไม่ทราบ หรือจะต้องแพ้ออกมาทำสงครามกับโลกต่อไปอีก อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าสงสารนริน์ทร์ ผู้อุทิศร่างกายของตนเพื่อประโยน์แก่เพื่อนร่วมชาติในลักษณะเรี่ยวแรงผิดกาละ ถ้านริน์ทร์จะรอดพ้นพระราชอาญาได้ในคราวนี้ ข้าพเจ้าจะยินดีหาน้อยไม่.

พอเรื่องนรินทร์ขยง อ้าว! นายหอม นิลรัตน ณ อยุธยา สหายอีกคนหนึ่งก็ถูกจำคุก ๒ ปี ในเรื่อง "ขนวัวเขาวัว" อนิจจา! นายหอมมาริเล่นการเมือง ในเมื่อคนส่วนมากในโลกกำลังหาเงินใส่กระเป๋า ที่จริง นายหอมก็หาเงินใส่กระเป๋าเหมือนกัน แต่หาเงินโดยวิธีเรื่องการเมือง นายหอมได้ขาดทุนดั่งเหอเบอร์ตแคสสันพยากรณ์ไว้ แต่นายหอมขาดทุนเพียงขาดอิสสรภาพในส่วนร่างกายเท่านั้น ยังไม่ทำให้บ้านเมืองถอยราคา และก็พลอยให้ครอบครัวทางบ้านตกทุกข์ได้ยากไปด้วย นายหอมคงถูกจองจำและออกไปพ้นเขตต์ที่คุมขังไม่ได้ แต่ใจคงซุ่มซ่นตามนิสสัย ของนายหอม ที่ได้ฝาก ความจงรักภักดีไว้แก่ชัตภูมิ แต่ถ้าผู้อื่นริเล่นการเมือง ถึงทำให้บ้านเมืองย่อยยับทรุดโทรมแล้ว น่าจะได้รับโทษมากกว่านายหอมสักวันหนึ่ง ข้าพเจ้าเพียงแต่แสดงกตเวทีรู้คุณผู้อุปการะ และหลงมีชื่อเข้าไปเป็นคณะชาติ ในยามที่พวกเรากำลังเล่นการเมืองกันอยู่ชุลมุนนั้น ยังได้รับยาปเคราะห์ต่าง ๆ จนเส้นประสาทเกือบเสีย คนที่รักสงบจึงขยาดในเรื่องที่พูดถึงเรื่องการเมืองเมืองไทยเวลานี้ แม้การจะไป

ออกเสียงเลือกผู้แทนตำบลก็ดี, ยอมเย็นผู้รับเลือกผู้แทนตำบลหรือผู้แทนจังหวัดก็ดีเห็นอ้างไปตามกัน ถึงบอกว่าไม่ก็มี เพราะคร้านต่อความรำคาญใจต่าง ๆ ที่จะลอยมาตามลมเพลมพัดโดยไม่รู้ตัว ประชาธิปไตยของไทยควรแก้ไขสมุฏฐานอันเย็นประการดังว่ามานี้เสียแต่แรก.

กรรมแท้ ๆ ที่เราประสพแต่เรื่องเศร้าใจทั้งนั้น เมื่อจวนจะกลับบ้านมิได้ทำให้ ใจแช่มชื่นเลย พอถึงเวลาที่จะเตรียมตัวไปขึ้นรถไฟไปแคนตอน (กวางตุ้ง) พวกเราจึงเลิกอ่านหนังสือพิมพ์.

แคนตอน (กวางตุ้ง)

ระหว่างคอยเรือกลับบ้านอยู่ที่ฮ่องกง ได้มีโอกาสไปชมกวางตุ้ง เราไปขึ้นรถไฟที่สถานีเคาลุนของอังกฤษ และเจ้าพนักงานศุลกากรฝ่ายจีนก็ได้มาตั้งกอง ตรวจหีบห่ออยู่ที่สถานีนี้เดียว รถไฟนี้เป็นของอังกฤษเพียงสถานีชุมชุน ๒๒ ไมล์กึ่ง ถึงเขตต์แดนของจีน ต่อนั้นไปเป็นของจีนจนถึงกวางตุ้งอีก ๙๐ ไมล์ และระยะรถไฟเดินราว

๓ ชั่วโมงครึ่ง ในเขตต์อังกฤษเพียง ๒๒ ไมล์เท่านั้น ต้องเข้าถ้ำถึง ๕ แห่ง ส่วนทางเขตต์จีนไม่มีเลย การบำรุงทางเขตต์อังกฤษรุ่งเรืองดีเพียงใด ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้ในตอนย่องกง-เคาลุนแล้ว พอถึงสถานีชุมชุนเขตต์แดนจีน ก็มีทหารจีนสะพายปืนมาขึ้นรถไฟควบคุมไป ๖ นาย เพื่อป้องกันภยันตรายต่าง ๆ ๒ ข้างทางรถไฟทำนาโดยมาก และมีหมู่บ้านเป็นหย่อมไป ทุก ๆ หมู่บ้านมีตึก ๔ เหลี่ยมสูงตระหง่าน ทรวดทรงมองดูคล้าย ๆ ป้อมเดิมที่เราเข้าใจว่า เป็นของสร้างขึ้นไว้ประจำตำบลสำหรับป้องกันโจรภัย แต่ครั้นไปซักไซ้ไล่เลียงผู้รู้ จึงทราบว่าเป็นโรงจำนำ ที่ทำสูงเช่นนั้นก็เพื่อป้องกันโจรภัย เพราะอยู่ในที่สูงมีป่นผาหน้าไม้ และก้อนหินพร้อมที่จะยิงหรือทุ่มเทลงมาเพื่อต่อสู้กับโจร กับตลอดทางที่เป็นเนินดินหรือเนินเขา มีฮวงซุ้ย (ที่ฝังศพ) อยู่ภายใน และฮวงซุ้ยนั้นเองเป็นอุปสัคสำคัญแก่การบำรุงคมนาคมของจีน เพราะถ้ามีการตัดถนนไปถูกฮวงซุ้ยเข้า เจ้าของก็มักร้องคัดค้าน และขอความกรุณาให้หลีกทางไปเสีย เพราะจีนถือเป็นมงคลอย่างหนึ่งว่า ที่ฝังศพบรรพบุรุษในที่อันถูก

ต้องนั้นย่อมนำความเจริญโภคพูลมูลผลให้แก่ตระกูลวงศ์ จึงเป็นการลำบากใจแก่รัฐบาลจีนอยู่ส่วนหนึ่งในการตัดถนนหนทาง ที่จะต้องระวังมิให้กระทบกระเทือนน้ำใจพลเมืองหรือให้น้อยที่สุดเท่าที่จะเย็นได้.

เราไปถึงกวางตุ้ง ๑๙ นาฬิกา นายเซียวซองเชียนบุตรนายเซียวฮุดเสง สิบุญเรือง ได้แสดงมิตรจิตต์เป็นอย่างดีมารับเราที่สถานี มียศเป็นพันเอก และประจำอยู่ในกองบัญชาการทหารบก แผนกกรมตำรา และเป็นกรรมการในแผนกป้องกันด้วย ได้จัดรถยนต์มารับพาไปเยี่ยมคำนับนายเซียวฮุดเสงตามความตั้งใจของเรา บ้านนายเซียวฮุดเสงอยู่ห่างจากสถานีรถไฟราว ๑๐ นาที ตั้งอยู่ในหมู่บ้านข้าราชการผู้ใหญ่ เป็นตึก ๒ ชั้นมีทหารเฝ้าด้วย เราได้ไปเยี่ยมคำนับแสดงความเคารพสมควรแล้วก็ลามาพักผ่อนที่โฮเต็ล ในระหว่างที่อยู่บ้านนายเซียวฮุดเสงนั้น เราพบกับนายไวจงเลียน เจ้ากรมแผนกการพลเรือน นายเซียวฮุดเสงจึงมอบหมายให้เป็นธุระที่จะพาพวกเราไปดูการต่าง ๆ และชมภูมิประเทศตามความประสงค์ ในวันรุ่งขึ้นเช้าท่านทั้ง ๒ ได้เอยเพื่อจัดรถยนต์มาให้ และได้

จัดให้นายแมนเลืองลุย เลขาธิการแผนกการพลเรือนกับ
นายเชียวซองเชียนมาเป็นผู้นำ เราได้ไปชมหอประชุมที่
ระลึกของท่านดอกเตอร์ซุน ซึ่งสร้างขึ้นตามแบบจีนอย่าง
วิจิตรงดงาม มีที่สำหรับคนเข้านั่งประชุมได้ถึง ๕ พันคน
และมีเครื่องระบายลมเย็นและร้อน มีเครื่องกระจายเสียง
ข้อที่น่าชมการออกแบบก็คือไม่มีเสาที่จะบังหน้าผู้ฟังเลย
เป็นห้องโถงใหญ่ ซึ่งมีโดมโยงด้วยวิธีการคอนกรีตตาม
แบบสมัยใหม่ นับว่าเป็นหอประชุมใหญ่ที่สุดที่ข้าพเจ้าได้
เห็นในฝ่ายบูรพาทิศ.

ต่อจากนี้เราไปดูหอพิพิธภัณฑ์ ไม่มีสิ่งของที่น่า
เอาใจใส่กี่มากน้อย แต่มีสิ่งที่ทำให้ตื่นใจและเกี่ยวกับ
การรักชาติก็คือ มีรูปพวกก่อการเก็กเหม็งในครั้งแรก
ประดับไว้ด้วย เป็นภาพชะนิดหนึ่งที่จะปลุกใจคนรุ่นหลัง ๆ
ให้ได้เห็นเกียรติคุณของผู้ล่วงลับที่ได้พลีชีวิตกู้บ้านกู้เมือง
ให้พ้นจาก แอกแห่ง ความ เย็นทาย ของพระราชวงศ์แมนจู
และช่วยกันอ่านบำรุงให้ประเทศจีนอยู่ในความอิสสระภาพ
สืบไป ข้อที่น่าทึ่งและปลื้มใจแทนผู้ล่วงลับและวงศาคณา
ญาติก็คือ เขาประดิษฐานรูปดอกเตอร์ซุนไว้ตรงกลาง

และ ๒ ข้างเคียงได้มีรูปวิระบุรุษผู้กล้าหาญ ๒ คนที่ถูกของจำด้วยพวงคอและล่ามโซ่ไว้ด้วย และในจำพวกนี้มีสตรีผู้หนึ่งที่ว่าเป็นกำลังสำคัญของดอกเตอร์ซุนในสมัยนั้น.

ผู้นำของเราชวนให้ไปดูโทรศัพท์อัตโนมัติ เราเห็นว่าทุกเมืองที่เราผ่านมาเขาใช้โทรศัพท์อัตโนมัติทั่วไปหมดแล้ว และราคาค่าเช่าก็ถูกด้วย เราจึงเห็นว่าน่าไปดู เพราะรู้ไว้ใช่ว่า ใส่ย่าแยกหาม คุณสมบัติดีเพียงไรนั้น ขอเว้นกล่าว เพราะจะเป็นเรื่องยืดยาวและอธิบายให้ครบถ้วยยากอยู่สักหน่อย ค่าที่เกี่ยวกับวิชาเทคนิค เราลองพูดกับฮ่องกง ซึ่งเป็นเกาะห่างไกลจากกวางตุ้งมาก ๒ นาทีเท่านั้นก็พูดกันได้อย่างชัดเจน สอบถามถึงค่าเช่าได้ความว่าค่าติดครั้งแรก ๑๐๐ เหรียญ ราว ๕๕ บาท และค่าเช่าสำหรับห้างร้านค้าขาย ๑๒ เหรียญ ราว ๗ บาท และบ้านบุคคลเพียง ๘ เหรียญ ราว ๔.๕๐ บาทเท่านั้น เวลานี้มีผู้เช่าแล้วประมาณหมื่นเครื่องเศษ ทำให้พวกเรากระหายว่า เมื่อไรบ้านเราจะมีบ้าง เพราะถูกดีและสะดวกมาก นอกจากในแคนตอนแล้ว โทรศัพท์นี้ยังใช้ติดต่อพูดได้ตามจังหวัดต่าง ๆ ทั่วไปในมณฑลกวางตุ้ง.

นอกจากนี้เราไปชมสถานที่ต่าง ๆ และไปพักผ่อนที่สโมสรข้าราชการฝ่ายพลเรือน, สโมสรทหารนักบิน และสโมสรทหารเรือ ซึ่งทั้ง ๒ แห่งข้างหลังนี้ใหญ่โตหรูหรามาก มีที่พักหลับนอนสำหรับทหารที่เข้ามาจากต่างจังหวัดด้วย เราได้ทราบว่า ข้าราชการจีนถูกห้ามเล่นการพะนันทุกอย่าง, ห้ามสูบฝิ่น และคบค้ากับหญิงนครโสเภณี ดูวินัยข้าราชการที่นี่เคร่งครัดมาก เพราะเขาถือว่าข้าราชการต้องมีความประพฤติ และไว้วางตัวให้เย็นเยียง อย่างที่ดี และเป็นที่เคารพนับถือของประชาชน.

อนึ่งเราได้ไปเคารพ อนุสสาวรีย์ วีระบุรุษผู้กล้าหาญ ๗๒ ท่านซึ่งตั้งอยู่ ณ เนินเขาฮวงฮาคัง อันเป็น อนุสสาวรีย์โดดเดี่ยวสำคัญในประเทศจีน เขาสร้างขึ้นด้วยหินสลักและทองแดงด้วยทุนทรัพย์ของชาวกวางตุ้ง ซึ่งไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ทั่วโลก เพื่อเป็นที่ระลึกสำหรับวีระบุรุษ ๗๒ ท่าน ได้พลีชีวิตเพื่อความอิสสระภาพในยังคับบัญชาของนายพลฮวงซิง เข้าตีจวนสมุหเทศาภิบาลมณฑลกวางตุ้ง เมื่อก่อนสถาปนาประชาธิปตัย หากแต่เข้าทางผิดจึงตกอยู่ในที่ล้อม ถูกฆ่าฟันล้มตายระเนระนาด ที่เหลืออยู่ก็ถูก

ประหารชีวิตพันคอโดยลิ่นเชิง อนุสสาวรีย์นี้เขาทำตามแบบต่างประเทศด้วยฝีมือวิจิตรงดงาม และหลังอนุสาวรีย์ก่อด้วยหินหลายสิบก้อน จารึกด้วยอักษรทองเป็นภาษาจีนและอังกฤษ บอกตำบลที่ส่งมาจากจีนกวางตุ้งที่มีภูมิลำเนาอยู่ทั่วโลก เช่นคานาดา, อาฟริกาใต้, ซันฟรานซิสโก, อเมริกาใต้, ชะวา และแหลมมะลายู เป็นเบื้องต้น ส่วนจีนในประเทศไทย ได้ส่งกระถางหินอันงามตั้งอยู่ไว้คู่หนึ่งที่เสาหน้า อนุสสาวรีย์นี้เป็นเครื่องหมายเชิดชูเกียรติคุณของผู้กู้ชาติที่เริ่มต้นเป็นผู้นำทางให้เกิดผู้กล้าหาญดำเนินความคิดต่อมาจนเป็นผลสำเร็จ และเป็นเครื่องส่งเสริมใจ ทำให้คนจีนรุ่นใหม่มีความรักชาติยากยันกู้บ้านกู้เมือง และอดทนต่อสู้กับความกดขี่ของชนต่างชาติ เพื่อให้ประเทศจีนเป็นหลักฐานมั่นคงสืบไปด้วย.

๕ การเมืองจีน

แคนตอนไม่มีอุตสาหกรรมเป็นหลักฐานประจำเมืองอย่างไร โรงอุตสาหกรรมมักอยู่ตามหัวหวัดห่างออกไป มิ

พลเมืองถึงล้านเศษ แต่เป็นที่ตั้งของท่าเรือภาคใต้ของจีนซึ่งสินค้าจะต้องผ่านเข้าออก และข้อสำคัญเป็นที่ตั้งบัญชาการฝ่ายภาคตะวันตกเฉียงใต้ของจีน (South-west Political Council) ซึ่งมีมณฑลกวางตุ้ง เคียงสี และฮกเกี้ยนขึ้นอยู่ถึง ๓ มณฑล แต่ละเพาะมณฑลกวางตุ้งมีพลเมือง ๓๐ ล้านกว่า มากกว่าประเทศไทย ๒ เท่าครึ่ง ถ้ารวมทั้ง ๓ มณฑลแล้ว พลเมืองมีถึง ๗๐ ล้านเศษ นับว่าเป็นภาระอันใหญ่ของคณะบริหารการภาคตะวันตกเฉียงใต้มิใช่เล่น.

คณะบริหารนี้มีกรรมการ ๖ นาย มีนายเซียวฮุดเสงเป็นคนหนึ่งในคณะนั้น การประชุมเปลี่ยนกันเป็นประธานทุกสัปดาห์ เมื่อวันเราไปถึงเป็นสัปดาห์ที่นายเซียวฮุดเสงกำลังเป็นประธาน ตามระเบียบการแม่ทัพยกเรือมิได้ขึ้นอยู่กับคณะบริหาร ขึ้นตรงกับรัฐบาลกลางกรุงนานกิง แต่มีส่วนต้องนั่งเข้าประชุมด้วย เช่นนายพลเฉินจีตั้งเวลานั้น และคณะบริหารนี้ขึ้นกับรัฐบาลกรุงนานกิงเช่นเดียวกัน

รัฐบาลจีนแบ่งการปกครองเป็น ๒ ภาค คือ เหนือ (North Political Council) และตะวันตกเฉียงใต้ (South-west Political Council) มีคณะกรรมการบริหารงานดังที่

ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยปกติธรรมดาเราจึงเรียกพวกเหนือและใต้ ในภาคเหล่านี้เขาแบ่งเป็น ๓ มณฑล เช่น ภาคใต้มี ๓ มณฑล ยกตัวอย่างมณฑลกวางตุ้งซึ่งถือว่าแคนตอนเป็นที่ตั้งของมณฑล และที่บัญชาการใหญ่ของภาคใต้ เขาแบ่งงานออกเป็น ๔ แผนก คือ แผนก ๑ การพลเรือนทั่วไป, แผนก ๒ การเงิน, แผนก ๓ การศึกษา และแผนก ๔ นคราทร (การซ่อมสร้างทั่วไป) ส่วนการทหารเป็นอีกส่วนหนึ่งต่างหาก มิได้มีเสียงมาปนเปในฝ่ายบริหารการธรรมดาไม่ นอกจากกิจการเพื่อความสงบสุขของบ้านเมือง นายไวจงเลียน ผู้ซึ่งได้มีส่วนรับรองเรานั้น เป็นเจ้ากรมการพลเรือน และเคยเข้ามากรุงเทพ ฯ พร้อมกับนายแมนเลืองลุย เลขาธิการของแผนกนี้ในคราวนำของขวัญมากำนัลต่อท่านรัฐมนตรีของเราเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ๆ คนจีนซึ่งเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในประเทศเราเป็นจีนที่อยู่ในมณฑลกวางตุ้งมาก เพราะรวมเกาะไหหลำ, ซัวเถา กับจังหวัดอื่นๆ ซึ่งเป็นภูมิลำเนาของจีนแต้จิ๋วและจีนแคะด้วย ที่มีพิเศษออกไปก็คือจีนฮกเกี้ยนมาจากเมืองเอ้หมึงมณฑลฮกเกี้ยน และจีนเซี่ยงไฮ้มาจากมณฑลภาคเหนือ.

คารมนายเซียวฮุดเลง

ขากลับเย็นเวลาที่นายเซียวฮุดเลงยังนั่งอยู่ที่ทำการ พวกเราไปอำลา กว่าจะถึงห้องรับแขก เราต้องผ่านทหารยาม ๒ คู่ที่ประตูใหญ่และยามเดี่ยวอีก ๓ แห่ง พอเราไปถึงนายเซียวฮุดเลงก็ออกมาแสดงความเสียใจว่า เรามาอยู่น้อยเวลา ไม่ได้คุยกันและชมภูมิประเทศและดูการให้ทั่วถึงดี เพราะหมู่นี้กำลังยุ่งในเรื่องการที่จอมพลจางไคเช็กทำสัญญาหย่าทัพกับญี่ปุ่น และนายพลเฟิงยูเสียงลุกขึ้นขัดขวางในการที่จางไคเช็กไม่ยินยอมจะสู้รบกับญี่ปุ่นต่อไป คณะกรรมการปกครองภาคใต้ก็ไม่เห็นด้วยในความคิดของจางไคเช็ก และได้ยื่นคำคัดค้านไปยังรัฐบาลนานกิงและสันนิบาตชาติด้วยแล้ว นายเซียวฮุดเลงปรารภถึงสังขารว่า แก่แล้ว อยากจะกลับไปเยี่ยมบ้าน (ประเทศไทย) สักที และคิดจะพักผ่อน เพราะการเมืองเป็นภาระที่หนักมาก เวลาไม่ได้ทำกับมือเอง ก็ดูเหมือนจะง่ายและสนุกดี แต่ครั้นจับทำด้วยมือเองจึงรู้รสชาติว่าช่างยุ่งยากเสียเหลือเกิน ทุกวันนี้เหมือนกับนั่งอยู่บนหลัง

เสื่อ อยากลงเสียสักที ไม่ใช่ว่ากลัวเสื่อจะขบ แต่รู้สึกเมื่อยล้า แม้กระนั้นก็ยังลงไม่ได้ ได้เล่าถึงคอมมิวนิสม์ที่เกาะไหหลำ ว่ารัฐบาลได้ปราบอยู่มือแล้ว และกำลังปราบกวดขันอยู่ทั่วไป เวลานี้สินค้าโสเวียตรุสเซียส่งเข้ามาขายในมณฑลกวางตุ้งได้สั่งให้กักไว้ จนกว่าจะมาเจรจาถึงเรื่องคอมมิวนิสม์ให้เข้าใจกันเสียก่อน เพราะปล่อยให้เข้ามาค้าขายและสร้างความยุ่งยากให้ด้วยนั้นยอมไม่ได้ วิตกว่าคอมมิวนิสม์บ้านเรา (ประเทศไทย) ถ้าไม่คิดปราบปรามจริงจังแล้ว จะเป็นข้อลำบากเดือดร้อนภายหลัง เพราะถ้าประเทศจีนขับไล่ออกไปได้แล้ว ก็จะระบาดไปถึงประเทศไทย จึงต้องระวังให้มาก เขามีวิธีที่เกลี้ยกล่อมคนชั้นต่ำให้เห็นความลำบากยากแค้น และความกดขี่ของผู้มีทรัพย์หรือเจ้าของทุน เพื่อปลุกใจให้ลุกขึ้นต่อสู้กับพวกมั่งมี แม้นักเรียนคงแก่เรียนก็นิยมลัทธินี้มากขึ้นโดยความรู้เท่าไม่ถึงการ พึ่งแต่โครงการณ์เผิน ๆ ที่เอาความยุติธรรมขึ้นบังหน้า ไม่ทราบซึ้งถึงกลียุคที่เขาเตรียมจะเพาะขึ้น ประเทศไทยควรจะระวังให้มาก พอเวลาจวน

รถไฟออก เราก็แสดงความเคารพและอำลามาขึ้นรถไฟกลับฮ่องกง.

นายเซียวฮุดเสงได้แสดงไมตรีจิตต์เอื้อเฟื้อเย็นอย่างดีฐานผู้ใหญ่กับเด็ก ที่ได้คุ้นเคยชอบพอกันมาข้าพเจ้ามาก และเคยเห็นข้าพเจ้ามาตั้งแต่ย่อมเยาว์ นับว่าพวกเราได้มาเห็นกวางตุ้งอย่างเบิกบานใจทุกคน และขอขอบคุณ นาย เซียวฮุดเสง และท่านที่ได้ออกนามมาแล้ว ณ ที่นี้ด้วย.

คอมมิวนิสม์

ความแท้จริง นายเซียวฮุดเสง เป็นผู้ชำนาญสภาพการณ์ของเรื่องเมืองไทยเป็นอย่างดีผู้หนึ่ง แล้วในขณะนี้ก็เป็นรัฐบุรุษสำคัญของจีน ที่มีส่วนปกครองคนถึง ๗๐ ล้านเศษ เมื่อกล่าวขวัญและพลอยวิตกคอมมิวนิสม์ที่ระบาดมาถึงเมืองไทยด้วยเช่นนี้ เป็นสิ่งที่รัฐบาลของเราน่าเอาใจใส่และพิจารณาให้มาก เพราะเรากำลังดำริที่จะแก้ไข พระราชบัญญัติว่าด้วย คอมมิวนิสม์กัน อยู่ใน เวลานี้

และดูเหมือนจะให้หลวมตัวยิ่งกว่าขณะนี้ เราได้เห็นผลในการลอยวางเพลิง และทำธนบัตรปลอม เบาบางน้อยลง เพราะเราเพิ่มโทษให้หนักยิ่งขึ้น กำลังกายของประเทศเรากำลังอ่อนแอที่จะคอยรับเชื้อโรคทุกอย่างที่อาจสามารถจะมาสู่ได้ เราครั่นคร้ามต่อโรคคอมมิวนิสม์ เพราะเกรงจะเป็นภัยแก่ประเทศและนำความหายะนะมาให้เรา ถ้าเชื้อโรคนั้นได้เข้ามาสู่ประเทศเราทีละเล็กละน้อยโดยไม่รู้ตัว รัฐบาลของเราจึงได้ออกพระราชบัญญัติว่าด้วยคอมมิวนิสม์ก็เพื่อการป้องกันไว้ดีกว่าแก้ แต่ยังเอิญเป็นสมัยรัฐบาลพระยามโนฯ ซึ่งจะต้องรอขึ้นมาพิจารณากันใหม่ การคงไว้ตามเดิมนั้น คงไม่เปลี่ยนสภาพการณ์ของเราให้อ่อนแอลงยิ่งกว่าขณะนี้ แต่ถ้าเปลี่ยนให้เพลามือลงในถ้อยคำบางส่วนหรือกำหนดโทษแล้ว น่าจะเป็นเหตุกะทบกะเทือนถึงหัวใจประชาชนทั้งไทย และเทศให้คิดการไปไกลกว่าความจริงได้ กรรมาธิการผู้พิจารณาก็ดี, รัฐบาลก็ดี น่าจะต้องพิจารณาในข้อนี้ให้จงหนัก.

สลัดและลงเรือกลับบ้าน

ณ วันที่ ๓๑ พฤษภาคม เรามาลงเรือ "กุสตาฟ-เดียเดอริชเสน" ของบริษัทจีนแสงกลับบ้าน แต่โดยเหตุที่เรือลำนี้ได้เคยถูกสลัดปล้นมาเมื่อเดือนเศษนี้เอง เราจึงมีความวิตกอยู่บ้าง แต่บริษัทได้เปลี่ยนวิธีป้องกันใหม่ กล่าวคือ บรรดาคนโดยสารชั้นดาษฟ้าจะรับแต่ผู้ที่มีผู้หลักฐานมารับรองแล้วเท่านั้น และได้ขอให้ตำรวจมาตรวจค้นหีบห่อในเรือด้วย ในเที่ยวที่เรามานี้มีคนจีนโดยสารมาเพียง ๑๒ คน.

ระหว่างที่เรามาเที่ยวในครั้งนี้เพียง เวลา ๔๕ วัน สลัดในน่านน้ำจีนมีชุกชุมเหลือเกิน และสลัดสมัยนี้พูดภาษาต่างประเทศคล่องแคล่ว มีลูกมือครบถ้วนที่จะเข้าสวมหน้าที่ได้ทั้งการเดินเรือและห้องเครื่องกลจักร แม้เจ้าหน้าที่ตำรวจจะรู้วิแววใช้เรือสกดรอยตามออกมาก็ดี เขาก็มีอุบายที่จะทำให้จังงังได้ เพราะสลัดที่จะปล้นนั้นย่อมไม่ทำการเกินกว่าเขตต์เมอร์สเยหรือไยอาสเย ซึ่งเป็นตำบลช่องของเขา และห่างจากฮ่องกงราวชั่วโมง

หนึ่งหรือ ๒ ชั่วโมงเท่านั้น เพราะฉะนั้นถ้าเราพ้นจากเขตต์ฮ่องกงไปได้คืนหนึ่งก็เป็นอันพ้นภัย.

เรือโปรมิเนนซ์เป็นเรือเดินระหว่างฮ่องกงกับไซ่ง่อน ตำรวจได้ทราบว่าแวว่างหน้าแล้วว่า พวกสลัดได้ปลอมแปลงตัวเป็นคนโดยสารไปปล้นเรือลำนี้ จึงได้แอบเอาเรือตำรวจแล่นตามไปห่าง ๆ พอเรือออกจากท่าฮ่องกงไปได้ชั่วโมงเดียวเท่านั้น ตำรวจเห็นเรือหยุดเครื่องจักรก็ฉายไฟเข้าไป เห็นคนในเรือกำลังชุลมุน ก็ทราบแน่ชัดว่า พวกสลัดได้ลงมือทำการแล้ว ตำรวจได้เข้าไปใกล้เรือ กัปตันได้ตะโกนมาด้วยกระบอกพูดว่า อย่าเข้ามาเลย ขอให้ออกไปห่าง เพราะสลัดได้กำลังขู่เข็ญว่า ถ้าขืนให้เรือตำรวจเข้ามาจะเผาเรือเสีย และยิงพวกนายเรือต่างประเทศให้ตายหมด เรือตำรวจต้องล่าถอยออกมาตามคำขอร้อง เพื่อเห็นแก่สมบัติของเรือ และชีวิตมนุษย์ และสลัดก็เก็บทรัพย์สินเงินทองของเรือ และคนโดยสารไปหลายหมื่นเหรียญ และบังคับให้ต้นหนนำเรือกรรเชียงไปส่งขึ้นฝั่งด้วย หนังสือพิมพ์ในฮ่องกงได้ตำหนิติเตียนตำรวจอย่างรุนแรง ในความลังเลที่ไม่หาอุบายจับให้จง

ได้ และในเรือตำรวจก็มีนายตำรวจฝรั่งไปด้วยถึง ๒ นาย นายตำรวจที่มาค้นในเรือลำที่ข้าพเจ้ามา เล่าให้ฟังว่า ถ้าเป็นเรือรบอังกฤษแล้ว จะไม่พังเสียงกัปตันเลย เขาถือหน้าที่การปราบเป็นใหญ่ คือจะต้องปราบพวกใจทมิฬหินชาติให้อยู่มือก่อนที่จะคิดถึงเรื่องอย่างอื่น แต่ตำรวจกับทหารอำนาจคนละอย่าง ที่ตำรวจทำไปนั้นก็ไม่ผิดทีเดียว ทำนองเป็นคำแก้ของพวกเดียวกัน.

ส่วนเรือกุสตาฟที่ถูกปล้นนั้นเขามีวิธีพิศดารยิ่งไปอีก พอเรือออกจากฮ่องกงได้ชั่วโมงเดียวเท่านั้น เขาก็เข้ายึดอำนาจ เวลานั้นมีคนโดยสาร ๑๐๐ กว่าคน และได้ออกคำสั่งให้บ่อยทำกาแฟ ๒๒ ถ้วย พร้อมด้วยขนมปังนมเนย ต้นเรือได้แสดงอาการคัดค้านและเขาก็ถูกยิงที่ขา เขาพยายามที่จะจับจุนจู เรือ แต่ค้นหาอยู่จนถึงเวลา ๒ ยามก็ไม่ได้ จึงจับคนโดยสารชั้นที่ ๑ ไป ๒ คนซึ่งเป็นจีน และจนบ่ายนี้ก็ยังไม่ได้รับข่าวคราว และค้นเงินจากคนโดยสารและของเรือไปประมาณ ๓ พันเหรียญเศษกับบังคับให้ต้นกลลงเรือกรรเชียงไปส่งขึ้นฝั่งด้วย เมื่อพวกสลัดลงเรือไปแล้ว จึงทราบว่าเขามีพรรคพวกเพียง ๘ คนเท่านั้น

การที่ออกคำสั่งให้ทำกาแฟ ๒๒ ถ้วย ก็เพื่อเย็นกลอุบายของเขาที่จะให้เห็นว่ามีพวกมามาก ส่วนจุนจูนั้นได้ความว่าซ่อนตัวอยู่ในยุ้งถ่านจวนเจียนที่พวกสลัดจะค้นพบ นึกถึงวิธีการของสลัดก็เย็นอุทาหรณ์อย่างดีที่จะเห็นว่า ถึงพวกนายเรือจะได้มีอาวุธอยู่ครบมือกันก็ดี แต่มิได้ใช้ความระวังระไว ประมาทว่าเย็นคนโดยสารธรรมดา ในชั่วเวลาชั่วโมงเดียวเท่านั้นเอง เขาก็ลุกขึ้นยึดอำนาจและยึดที่ได้เตรียมการไว้พร้อมสรรพแล้วนั้น ย่อมมีอิทธิฤทธิ์กว่าปืนที่เก็บไว้ในลิ้นชัก และอำนาจทั้งหลายในเรือก็กลับหน้ามือเป็นหลังมือ.

ถึงบ้าน

เรือรอนแรมมาในกลางทะเล และถูกคลื่นถึง ๔ วัน ๔ คืน มาเข้าลงในอ่าวสยาม และเรือก็มาถึงหน้าจังหวัดสมุทรปราการในวันที่ ๖ มิถุนายน เวลาย่ำรุ่ง พอเจ้าพนักงานภาษี และเจ้าพนักงานตรวจคน เข้ามาเมื่องมาขึ้นเรือตรวจเรียบร้อยแล้ว ก็ใช้จักรเข้ามาในกรุงเทพฯ เจ้าพนักงานต่าง ๆ ในฝ่ายท่าเรือของเรามีสมรรถภาพดี

ไม่ถ่วงเวลาคนโดยสารให้เนิ่นช้าน่าชมเชย และเราก็มาถึงเคหะสถานภายใน ๑๐ นาฬิกา.

ปริโยสาน

ก่อนจะจบเรื่องนี้ ข้าพเจ้าขออธิบายให้ท่านผู้อ่านทราบว่าการเขียนเรื่อง "ฝันจริงของข้าพเจ้า" นี้ ได้เขียนโดยการที่ได้ยินกับหูรู้กับตา และได้ถามจากเจ้าของเรื่องนั้นๆเป็นส่วนมาก มิใช่เขียนด้วยความคาดคะเนและเดา และนอกจากนี้บังได้อาศัยหนังสือที่เป็นหลักฐานอีกหลายเล่ม เพื่อค้นหาสถิติและประวัติการณ์บางอย่างประกอบความให้มั่นคงยิ่งขึ้น เช่น Guide to China, Guide to Japan, และ Japanese Government and Politics กับหนังสืออื่นๆ หากจะมีการพลาดพลั้งก็เป็นด้วยผู้บอกเล่าโดยมิความเห็นต่างๆกัน แต่ก็ล้วนแล้วแต่ผู้ที่ควรเชื่อถือทั้งสิ้น เพราะการท่องเที่ยวในเวลาอันน้อยเช่นนี้ จำต้องสืบสวนจากผู้รู้การหนังสือประกอบกับสิ่งที่ได้เห็นมากับตานั้นด้วย หนังสือที่ข้าพเจ้าเขียนนี้จึงมีเรื่องที่เกี่ยวแก่ภูมิศาสตร์ย่อๆในฝ่ายบูรพาทิศ การค้าขายและ

หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก
จันทบุรี

การเมือง รวมทั้งปลุกใจให้รักชาติ มีความกตัญญูรู้คุณบุพพการี, การศึกษา และการอบรมจรรยากุลบุตรให้เป็นพลเมืองดี.

แม้ข้าพเจ้าจะได้ออกตัวมาแล้วในอารัมภบทก็ดี ถึงความยกพร่องในสำนวนโวหารและเนื้อเรื่อง ที่จะให้ถูกใจท่านผู้อ่านทุกคนนั้น ย่อมเหลือวิสัยของข้าพเจ้าผู้มีสติปัญญาอันน้อย แต่ก็ไม่วายมีผู้ตำหนิติเตียน ถ้าเป็นด้วยความหวังดี ข้าพเจ้าขอบคุณไว้ณ ที่นี้ด้วย อย่างไรก็ตาม ด้วยความเจตนาดีของข้าพเจ้าเพื่อให้ประเทศไทยและเพื่อนร่วมชาติมีความสุขเจริญรุ่งเรืองด้วยการเผยแผ่ความรู้อันเป็นหนทางปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นที่ชอบด้วยศีลธรรม ข้าพเจ้าขออำนาจแห่งคุณพระรัตนตรัยและพระศาสดาอื่น ๆ ที่ต่างบำเพ็ญบุญบารมี จงอำนวยผลให้ท่านผู้อ่านของข้าพเจ้าได้ประสพสุขทุกทิวาราตรี และคิดสิ่งไรจง สำเร็จดังใจปรารถนาในสิ่งที่ชอบแก่พฤติกรรมนั้นด้วย เทอญ

หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY

พิมพ์ที่โรงพิมพ์อุดม
ใกล้ป.ณ. บ้อมปราบ ถนนเจริญกรุง พระนคร
นางประหยัด ชาตบุตร ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา
๒๐ / ๑๑ / ๒๕๕๑